

Eduard Wilde

Rogutud Teosed

XXVI anne

Romaanid IX

Prohwet Maltswet

Kolmas osa

1 9 2 9

Kirjastus D.-Ü. „Loodus“, Tartu

Eduard Wilde

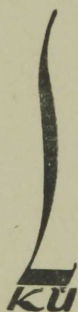
Rogutud Teofsed

XXVI anne

Romaanid IX

Prohwet Maltšwet

Kolmas oša

1 9 2 9

Kirjastus D.-Ü. „Loodus“, Tartu

Eduard Wilde

Prohwet Maltswet

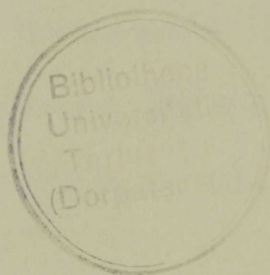
Romaan

1 9 2 9

Kirjastus D.-Ü. „Loodus“, Tartu

Reeeline forrettor Ietter J. W. Westl.

A-3793
1859

R. Mattiesen'i trüff, Tartus.

Prohwet Maltzwet

Saadit tagasi.

Lasnamäe laeva-ootajate päetvitunud näod waatafid weel iffa kannatlikult mere poole, kui kolm päewa enne jaani lähenes Tallinna sadamale wäiklane aurik, mis kandis peal maltsiwetlusulistest nooremast maakuulajat ja ta keelemeeft, kes jõudfid Krimmist tagasi.

Maltiwet, nende wanem reisufeltfiline, oli arwanud paremaks Krimmi jääda.

Prohivet ei ilmunud mitte ise Issanda walitud rahwaft Egiptuseft töötatud maale wiima! Usu- ja foguduseifa ei tulnud oma karjatallefeft mitte enda ifiklikul hoolet ning kaitfel senifeft hädaorust pidulikult ja pühalikult uude warjupaika wiima! Ta taganes ofaft, mida ta selles ifeenefe poolt elule õhutatud etteiwõttes oleks pidanud etendama, juhtiwast ja juhatawast ofaft, ning ohiverdas au, uhkufe, kuulsufe, wõimu, mis oleks saanud talle tasuks, kui ta oma ofa lõpuni oleks etendanud, kui ta oma etteiwõttele, mis pidi olema jumala poolt pühitsetud ja mille tippu oli Issand ise ta seadnud, wiimase sammuni truufs oleks jäänud!

See tuli selleft, et ka prohivet Maltsiwet oli kõige eel inimene ja siis alles jumalamees ning kangelane. Ka prohivet Maltsiwet teetis leent aiwa weega ja mõtles iwalmis iwaimu ja nõdra lihaga: Argus on häbi, aga terwifele hea. Wõi: Parem olla iwaba Maltsiwet, kui rahuus Mooses. Hirm parunite eeft, hirm hoopide, ahelate, wangla, Siberi eeft andis

prohvetele nõu jääda sinna, kuhu ta oli pelgu pääsenud. Mis-
 tarvis nende küüsi tagasi minna? Küsimus liht-inimlikult sama
 õige ja mõistlik, kui tema tegelik vastus. Ja inimlik-loomulik
 oli ka argument, millest Maltšivet võis waigistuda: Küllap
 nad jõuavad teistegi juhil siia, kui nad tulla tahavad ja kui
 neid tulla lastakse. Wist oli kainendawalt, julgust kahandawalt
 mõjunud Maltšivetisse weel lugu, et ta Krimmi mitte ei leidnud
 selle mett ja piima jookswa Kaananina, nagu ta usfliikudes
 äratatud lootuste järgi pidi olema, waid paraku — esimese nä-
 gemise järele — mitmes tühis halvemana, kui oli mahajäetaw
 maa. Mis siis, kui rahwas ei ole selle ajumaaga rahul, kui
 ta wõha süttib prohvetei wastu, kui nad hakkawad teda pettuses
 wõdi vähemalt meeleferguses süüdistama! Ei, parem olla
 ettevaatlik ja leppida wäheha auga.

Noore maakuulaja ja tema kaaslaste näod ilmutasid, et
 nell oli waewarikas, kurnaw teekond selja taga, teekond, mille
 wäsimusest nad ajutise puhkamisega suuremates wahejaamades
 mitte polnud wõitu saanud. Nad olid maikuu wiimastel päe-
 wadel tulema hakanud, sõites ejiotsa omade hobustega. Uga
 warsti jäi noorem hobune haigeks, nii et mehed pidid ta
 Hartowi kubermangus kasse rubla eest ära müüma, mispeale
 sõideti ainult ühe hobusega edasi. Ent kõigest fõotmisest ja tur-
 gutamisest hoolimata wõttis piff teekond rohke palatusega ka
 selle looma naha wiimaks maha, nii et reisijad müüsid ta ühes
 wantri ning riistadega Drelli kubermangus rubla kuuekümne
 eest maha. Müüid rännati mõned jaamatwahed jala
 edasi, seljas rasked talweriided, millega küünlakuul tulduw, ja
 reisuambud. Kuid kehwa toidu ja palatuse pärast lõppis
 meeste jõud warsti ning jalad läksid rasku. Ei olnud midagi
 parata, fergeks kulwanud kufu peale waatamata palgati jälle
 woorimees, kes küüdis nad Tuula linna, kust saadi ühe jahu-
 wedajaga wäikese maksu eest Moskwanini edasi, millega lõppis
 teekonna rängem ja tüütum osa. Kui siin natuke puhatud ja
 faunas end rohkem kui weerandaastastest reisu mustusest puhas-

tatud, sõideti raudteega edasi Peterburisse ja sealt laevaga Tallinna poole.

Wahetleivad wastuokfuslikud tundmused, elustaw rõõm ja rufuiv mure, täitsid Kustaw Maltši põue, kui Tallinna tornid palstma hakkasid: rõõm pärast õnnelikult sooritatud pikka teekonda jälle jõuda armsate omaste juure, mure ja kartus, raske karistuse alla langeda seaduseiwastase kauaksjäämise pärast, sest juba jürikuu 15. päewal oli lubatud passi-aeg lõppenud. Küll olid noormehel kaafas Tauria kubeneri ja kindralkubeneri kaitsekirjad, aga wõi need Balti parunite riigis maksid ja mõjusid! Haagikohtunik witsafimpudega kerkis waese saadiku waimu silma ette, ajas tal hirmuhigi otsaesile ja tappis ta rinnas maha ülestuffatawa õnnetunde haljendaawa kodumaa jälle nägemise üle.

Saabudes laewalt linna, leidis Kustaw sealt kohe palju omakselid ja tuttawaid eest, keda ta kohtas nii uulitsal kogemata kui ka ühes tuttaawas peatuspaigas. Sfeigi tema isa oli linnas teda ootamas ja wõttis poja rõõmlikul liigutusel wastu. Nendelt kuulis noor maakuulaja, mis kodumail waheajal sündinud ja et tema wolitajad ning suur fogu muid uue afumaa igatsejaid linna taga hädaleeris waewleiwad, oodates õhkawatel suudel ja niiskete filmadega prohiveti ning temaga kroonu päästelaewu merelt.

Hirm kodumaa politsei eest, kes Lasnamäe leeri peale arwatawasti mitte lahke filmaga ei waadanud, wapustas ka prohiveti seltsimehe, noorema maakuulaja, südant nii wäga, et ta oma teekonnast ja tegeiwusest mitte otsekohe sellele suurele rannalagendikul asuwale rahwahulgale, kes nii kaua otjatu põneiwusega ja nii palju kannatades saadikute tagasitulekut ning otjust oma saatuse kohta oli oodanud, ei rutanud aru andma ega waigistust wiima, waid jutustas üksnes sellele omaste, sõprade ja tuttaivate ringile ära ja näitas ette, mis ta afumaa asjus Krimmist oli kaasa toonud, kuna need siis hiljemini üksahaawal suust suhu tema teateid rahwa seffa edasi kandisid.

Mis saadik nõnda-öelda käegakatsutavaid kaasa tõi, need olid ametlikud või ametlikult finnitatud paberid, millest võis näha, kui palju ja kus kohal Krimmis on maad saada ja mil määral kroonu kui ka mõisnikud asujatele abi annavad. Wiie suurkrundiomaniku kaubatingimused, Bereskopi isprawniku finnitatud, olid kroonu maakirjade hulgas. Mingit sõlmitud lepingut mõne väljavalitud ning väljaoõdetud asupaiga kohta polnud saadikul ette näidata, sest mõlemad maakuulajad olid, kui nad enda arivates küllalt sündsat kohta ei leidnud, otsusele jõudnud, ei mingit küla ega krunti enda seltsi nimele finnitada lasta, vaid jätta koha walik ja otsus terve asja üle rahwa enda hooleks. Lugu maakuulamiseega oli Krimmis pärast teatud kirja ärasaatmist nimelt nõnda kujunenud:

Simferopoli kroonumaade-walitsusest olid meestel küll 36 000-tiinuise maa-ala ja umbes 40 küla kohta asjaomased kirjad käes, aga nüüd tuli häda: kuidas paberile tähendatud kohti võhivõõral maal üles leida? Selleks puudus meestel lähem teadmine. Neile ei tulnud paraku meelegi enestele täielisemat Tauria kubermangu kaarti muretseda, mille järele käimine ja leidmine lihtne oleks olnud. Selle asemel läksid mehed Simferopoli turule ja kaupmeeste juure kuulama, kus ja kui kaugel on see või teine koht, millega kulus asjata palju aega. Et Simferopoli maakonnas asetsewad maatükid olid wäga wäikesed, ainult 200—360 tiinu suurused, siis hakkas meestele pähe üks kaugem koht, nimega Alituhan, millel pidi kolm küla ja 5000 tiinu maad olema. Aga võta finni, kus see Alituhan on! Terve päew kulus järeleküsimisega. Üks tatarlane ütles sinna wiisteistkümmend, teine kakskümmend tundi teed olewat. Nüüd päri jälle järgi, kuni saad teada, et tatarlane arwutab tunni peale umbes wiis wersta. Wiimaks leiti ikk, kes seletas, et Alituhan olewat Simferopolist wiiskümmend wersta ida pool. Meeste küsimise peale maa headuse ja wee sügawuse järgi teatas tatarlane, maa olewat kaunis hea, aga kaewud kakskümmendwiis sülda sügawad ja needki kuitawoit futwe ajal ära, nii et weepuudus teha fagedasti liiga.

Saadikud footiisid paika siiski vaatama minna, aga et tatarlane vähemaga kui viis rubla päevas neile teejuhiks ei tahtnud tulla, siis jäi minek lihtsalt katti — võib-olla suureks kahjuks maatahtjaille.

Sõideti siis lähemaid kohti vaatama, kõige eel kaksteistkümmeend iwersta Simferopolist olevasse ilufasse Sarabus'i külla, Salgiri orus. Kuid paar päeva ivaremalt olid ivene siisferändajad sealse maa juba ära ivõtnud, samuti paar teist ligikonnas asetsewat iwäheldast maatükki. Pöörduti seepeale kaugema lagendiku poole, nähes teel, et Krimmis on küllalt ilufaid kohti, mis olid aga kõik mõisnikkude ivõi muude omannikkude käes. Odawasti ja hõlpsasti osta oleks paremat maad küll saanud, aga kehivad kuni iweriwaesed eesti iwäljarändajad, kes iwajafid kroonu abi ja toetust, polnud ju kellegi ostjad.

Perekopi ja Gupatooria lagendikkudel leidus iwabu kohti ja külasid palju, aga kurivad lagunenud külaiwaremed ja arutu sügawad kaewud peletafid mehed, kes iwatafids asjade peale kodumaa filmadega, ilma et oleksid saanud maapinna iwiljafandlikku iwäärtust jöödi järele iga kord dieti hinnata, ifka jälle tagafi. Kaewude sügawuski aja meestele, kes kodus kahe kuni nelja sülla sügawuste kaewudega harjunud, peaaegu ebauslikku jälestufe peale. Kui Kustawi näpuft ühe kaewu mõõtmisel 25 sülla pikkune nõör, mille otjas rippus pudel tinakuuliga, lahti liipatas, kestis tükkife aega, enne kui kaewust salapärane kohin kuulutas, et pudel ja kuul olid iwette jõudnud: kaewo õeldi olewat terivenisti 35 sülda sügaw! See oli sügawus, millest mõtlefids mehed, et see ju inimese eemalt iwõib siise kiskuda! Seepärast ära siit toledast paigast! Saadikud ei tunnud iweel kohalikku sõna, et kus iwefi sügawal, seal leib madalal. Nad ei mõistnud aimatagi, et eestlased iwinnawad mõni aeg hiljemini iwelgi sügawamateft kaewudeft iwett ja sõidawad tarbeforral kõie otjas kõlkuwas ämbris ifiklikult alla niisugusesse sügawusse.

Edasi läks teekond külast külasse. Kigi neli nädalat rännati ja kolati kõõdunenud ning tühjunud asulaid mõõda ümber,

kuni viimaks jõuti jälle Dshurtshi külasse. Lagendikku kattis nüüd igal pool suur ja vägev rohi; hariva mõne küla ümber, milles leidus veel elanikke, nähti põllulappiisi, muidu oli kõik haljendav sööt. Dshurtshi küla vahel kasvab nii kõrge hein, et reisijate vanker jättis otsekui suure kaare maha, aga niitjaid polnud kuski.

Dshurtshist sõitsid saadikud joonega Perefopi linna tagasi, otsus kindel, endid ei ühegi senini nähtud paiga külge siduda, et mitte vahest rahva etteheidete alla sattuda. Kohtuaks Hieckfisch oli vaheajal juba kartnud, et meestele mingi õnnetus on juhtunud, ja telegraafi teel Simferopolist nende järele küsinud, mispeale vastuseks saanud, et nad läinud Odessasse. Nüüd nägi ta neid terivetena jälle enese ees. Warsti võttis noorem saadik ühes tõlgiga kodutee jalge alla, jättes vanema, nagu pandiks tagasituleku eest, Krimmi maha. —

Kustav Malts oli asjaloo kodumaa meestele värtvõmata walguses ette kannud ja püüdis Krimmi asumise mõtet lõppeks ärangi laita. Kuid kaitvatsuse katkijätmisest ei tahtnud mehed midagi teada. Kõik ütlesid nagu ühest suust: „Kui Krimmis võib vähegi elada, kui sinna nälga ja janusse otsekohe ei sure, siis ei jää meie mõtteski enam siia sakste waevata ega piinata!“ Nii suur oli talupoegade, ka pere-meeste, igakülgne kannatamine, et nad maha matsid kõik mee, piima ning viinamarjade lootused ja aru pidamata valmis olid asumaale rändama, mis kodumaast looduse ja kliima poolest ees ei olnud, vaid saadiku jutu järele foguni märkja taga. Saadik ei meelitanud, ei atvatlenud neid, ta tõrjus neid tagasi, ja ometi jäid mehed minekumõttele truuks! Selles sifaldub ka vastus küsimusele, miks Samarasse rändajad, kõigi ametlike ja mitteametlike hoiatuste ning kollituste kuuste, endid väljarändamisest palju ei lasknud tagasi hoida. Mitte petiste poolt õhutatud sõge tuhin ei ajanud eesti talupoegi oma kaasikuid ja kuusikuid, oma nurmi ja aase, oma allikaid ja ojasid, oma kinkusid ja orgusid, millega nad põliste sidemetega ühte kasvavad, Ida- ja Eduna-Wene igavate,

põudjete stepilagendikkude vastu vahetama, waid kodumaal teise nime all edasiwalitseto pärisorjus kõigi selle põlwe õudustega.

Et passiide maksuwuse-aeg oli ümber, kuna saadikud asu-
maa rahiwafeltsi nimele wälja wõtmata ja finnitamata olid
jätnud, siis tekkis nüüd murelik küsimus, kas lastakse neid tä-
nawu weel Krimmi rännata, kas määratakse neile uut passi-
aega mineku jaoks? Wastasel korral pidi äraminek lükatama
tulewase aasta peale. See aga oleks paljudele olnud raske
hoop, nimelt neile, kes oma kohtadest tänawu kewadel olid
ilma jäänud ja praegu Lasnamäel peawarjuta konutasid. Et
saksad rahiwast üldse wõiksid ja saaksid ära rändamast keelata,
seda kartust püüdis maakuulaja Malts summutada, sest ta oli
nii Krimmis kui ka Peterburis tähele pannud, et walitsus tüh-
jaks jäänud Krimmi lagendikkudele asujaid elawalt soowis.

Muidugi seisis Gestimaa kubeneri käes otsus, kas ta
laste rahiwast tänawu weel, pikendades passi-aega wõi andes
uued passid, minna wõi mitte. Käik tema juure oli seepärast
saadiku lähem kardetaw ettewõte, seda kardetawam, et senisest
passilajast kaugelt üle oli astunud. Tuba järgmisel päewal läks
Kustaw Malts mõne mehega kubeneri kantseleisje.

Waewalt oli ta ennaft lastnud teatada, kui wana tuttaw
direktor Hieckisch ilmus ja nähtawa rahutusega seletas, et täna
ei saawat kubenerihärra jutule, tuldagu homme. Teisel päe-
wal wõttis ta Krimmi saadiku ise ette, ilma teda kubeneri
juure lastmata. Waene wana isandake oli nimelt hirmu täis,
et kubeneri ees kuidagi wõiks ilmsiks tulla, et kantseleidirek-
tor Hieckisch'i wennapoeg, pealegi enda soowitusel, aitas nii-
suguste kurjategijate asju Krimmis — pisut teed juhatades
— ajada, nagu olid need wäljarändamishimulised Tallinna-
maa talupojad! Seepärast eemale kubenerist säärased! Ruttu
ja hoolega luges direktorihärra kõik kirjad läbi, mispeale ta
nõudis seda paberit, millel seisab, kuhu rahwas asujateks
wastu on wõetud ja üles kirjutatud.

Kui Malts talle kostis, et niifugust ei olegi, läks direktorihärra pale kardetaivalt pillve. Tuli rahet äikesega. Waljusti kurjustades ja noomides seletas wanahärra Hieckisch, et kõik asjad ja kirjad forras olewat, aga kõige tarwilisem ja tähtsam töö olla tegemata jäetud! Araminekust tänawu ei wõlwat järelikult juttugi olla, juba sellepäraht mitte, et mõisnikud, tuge des seadusele, ei lasse inimesi, sest et nende passi aeg lõppenud, kuhugi minna, kuna kuberneril luba pole tänawu enam uusi passe anda ega wanade passide aega pikendada. Alles järgmisel keiwadel wõidaawat jälle uusi passe saada, aga kuhu nendegagi minna, kui asukoht wälja pole wõdetud!

Saadik paluma, et tehtagu ometi wõimalikuks anda rahwale kohe uued passid. Kas maa wälja wõdetud wõi mitte, olewat ju, waadates selle peale, et Krimmis maad küllalt saada, nagu ametlikud paberid näitawat, täiesti üksoif. Usjata! Direktori seletus jäi seksfamaks: seadus ei lubawat uute passide andmist, ehk olgu siis, et mõisnikkude käest seks uued load kubeneri kätte tuuakse — tingimus, mille täitmine oli, nagu saadik teadis, nii hästi kui wõimatu.

Lõppeks lastis kantsleidirektor Hieckisch kuffuda küsimuse, kas maakuulajal ei oleks iseene se kohta mingit palivet ette panna. Noormees märkas, mis talle seega mõista taheti anda: palugu ainult endale uut passi! Direktorihärra pöues näris nimelt ikka sama kartus, et wäljarändajate saadik, kui faksad ja haagikohtunik ta tabawad ja teda hakkawad kimbutama, ometi midagi Hieckischi-härra „heateost“ wõiks wiiksatada. Seepäraht waja talle anda wõimalus faks te wõimkonnast eemale pugeda.

Ja Kustaw Malts paluski omale uut passi.

„Kas lähed Krimmi tagasi?“ küsis direktor tähendusrikkalt.

Noormees eitas; ta olewat senifest tee waewast liiga tülpinud ja tüdinenud. Siiski olewat tal nõu kodumaalt lahkuda, ja nimelt tahtiwat ta ennaht Peterburi kubermangus Samburi wõi Kroonlinna alla üles wõtta.

Sellega näis kantseleidirektor rahuldutvat, sest ta andis jaadikule kõik paberid tagasi ja käskis teda teisel päeval täpselt kell kümme jälle Toompeale tulla, aga mitte kantseleisse siise astuda ivaid fojas oodata.

Kui losfi kell lõi teisel hommikul kümme, oli Kustav kantselei eesfojas juba platsis. Warsti ilmus keegi noor kirjutaja, küsis ootaja nime järele, võttis, kui seda kuulnud, põuest ühe paberi ja ütles, seda Malts'ile pihtu pistes: „Siin on pass, mis direktorihärra sulle saadab, ja nüüd võid minna.“

Noormehe isiklik asi oli läinud seega paremini kui ta ilalgi oleks julgenud ette arivata. Seaduse nõudel oleks ta pidanud nüüd, kus ta teefonvalt kodufubermangu tagasi jõudnud, oma elukohta minema ning seal esmalt mõisahärra ja siis haagikohtuniku püha palge ette ilmuma oma reisu üle aru andma. Nende otjustada jäi siis, mis tuleks teha hulguisega, kes passiajast üle võõrsile jäänud. Et see otjus umbes samasuguseks oleks kujunenud, nagu see, mis metsivahi-Vadule ja Männiku Madisele osaks oli saanud, selles poitud palju kahtlust. Saksad olid ergud seadust tähele panema, kui see määras talupojale nuhtlust.

Nüüd aga oli noormees kõigest sellest pääsenud ja liikumisel täiesti prii. See oli rõõmus sõnum, mis ta viis omastele, iseäranis suures mures oleivale isale, kes oli poja ivabaduse eest palju enam ivariisunud kui poeg ise.

Alga see sõnum, mis Kustav viis väljarändajatele, oli seda pahem. Pääsetee oli nende eest suletud tuleiva aastani — loomulik pääsetee, kuna usk ja lootus ka mõne üle loomuliku tee kohta, olgu jumala, olgu mõne suurivürsti armust, oli kahtvatunud, sest saadik, kui teati, et prohtivet ise ei tulegi tagasi, ei kroonu laevadega ega mõne imetegeiva Alaronekõpiga, — sest saadik, kui teati, et prohtivet ivõaga inimliku kartuse pärast oli Krimmi maha jäänud. See oli paha sõnum iseäranis neile õnnetuile, kellel ei olnud enam peatvarju ega põllulappi, ei ka rahalist jõudu, millega ennast niifaua üle elatada. Õnn, kes saab saksa loal omaste ja tuttavate juures

endale ja oma perekonnale ulualuse, et willetjasti makstud palgatööga vähemalt otsekohe nälja wastu wõidelda; häda aga föigile, kes langewad saksa tiufu alla, kellele ei anta paika, kuhu nad wõiksid oma pea panna! Neil oli ainult kepp ja fott waraks wõi — midagi weel pahemat.

Maakuulaja ei teadnud meestele muud nõu anda, kui wõtta keiwadel uued passid wälja ja minna oma hobuste ning wanfritega Krimmi poole teele, ja nimelt mitte Moskwa ja Harfowi kaudu, nagu nemad kui jalamehed kolmekesi teinud, waid ligemat teed Tartu ja Riiewi kaudu, mis olewat perekondadega ja oma küüdiga reisiriaile foodsam.

Raske surive heitus sellest päewast peale Lasnamäe leeris hingedele.

Näod, mis olid õhetades mere poole wahtinud, wahtisid nüüd tuhmilt maha liiwa sisse, filmadest, mis salapärasele laewadele wastu firetanud, oli läik kustunud ja nad täituksid weega, halli, foolase weega, nagu see, mis lõõtjus seal petlikus meres. Weeks, uduks, auruks oli kõik haihtunud, mis nende rinda oli paisutanud raugemata kannatusfega, wiisa waprufega, mis neid näljaft ja janust wõidufalt üle aidanud.

Prohwet ei tule! Laew ei tule! Ibi ei tule — ei jumalalt, ei feisrilt.

Sa imet ei fünni!

Kui fuiwine põhjamaa-öö laotas oma helkja, hõreda waiba, footud hõbekiududeft, muremusta laagri üle, jäid waiba all kõik liiftwele ja filmad fortsus fulmude all ärkwele. Ohked, fünged ja rasfed nagu õnnetufepiltsed, kerkisid fahwatunud tähtedes uinutwa halli taeiwa poole, ja neile järgi faadeti tosfufeid palivesofinaid, topafeid nutufahinaid. Wahelt seffa karjatas keegi waljusti, filjatati kusfil äkki, üks ilmsi, teine piinatwas poolunes, ja mõni lapsufe hakkas tihkuma, wirisema wõi haiglasel, jõuetul häälel waljumini nutma. Mere wood aga mühafid wastu kallast lofsuda — uniselt, roidunult, nagu endale habemesse ümifeiw lootufeta rauf huaa-äärel...

Ja siis tuli linna politsei ja tegi laeva-ootajate leerile otša peale. Seerile, mida ta senini oli armulikult sallinud, et Annafakstelt mitte nii ruttu võtta lõbusat waatemängu, nende jalutuskäikude ja lustifõitude fogemata leitud huvitawat eesmärki. Politsei tuli ja ajas malsivetid laiali nagu salga joobnuid, kelle tembutusi mõni aeg naerdes oli waadatud. Kes wiilivitas, kes mõne põhjuse pärast kannu pealt minema ei saanud, see tehti wangiks ja saadeti wahi all kodu poole, kus paljusid ootasid wastaste plike kõrwal mõltsawanemate wiitjad.

Suguvend Jegor Antonowitsh, tema sõber Gawril Swanowitsh ja majesteet rumalus.

Et wäljarändamise-möte elas, hoolimata fakste teenistuses olevate ajalehtede ja pappide hurjutamisest kui ka politseilistest takistustest, rahwa seas iffa edasi ja tippus juurduma sügawamale, siis kutsuti liikumise summutamiseks ka riigivalitsus ise teatava määrani appi, ära nähes, et rahwas ei usu pappisid, ajalehti ega kohalikku ülemust. Tuttaw „Bibli luggude“ ja muude eestikeelsete raamatute kirjutaja Masing, endine Saaremaa kirikuõpetaja, kes oli nüüd Peterburi saksa Mihkli kogudusel pastoriks, aivaldas sifemiste asjade ministri Walujevi wolitusel leheküüs 1861, just sel ajal, kus maltsiweti-ufulised olid Tallinna rannas leeris, pika ametliku seletus-ja hoiatuskirja Samarasse rändamise wastu, mis ilmus ka eesti lehes „Berno Postimehhes“ juuni alul.

Kuigi oli kindlat ametlikku seletust Samarasse afumise tingimuste kohta, misüle liikusid rahwa seas osalt ekslikud arwamused, talupoegade filmaselgituseks kahtlemata tarwis, siis jääb ometi tähelepandawaks, kuidas Masing, kes tunnistab ennaft oma kirjas „marahwa iwannaft sõbraks“, waatab wäljarändamise ja selle põhjuste peale. Ka tema meeleft tahawad inimesed püstitolluse ja lapsiku fergemeelsuse päraft kodumaa maha jätta, kus walitseiwad täiesti rahuldawad olud. See ofutus pikemast eesfönast, mis ta ministri seletusele, mille ta eesti keele tõlkinud, tippu seadis. „Ma-rahwa rummalus

on hirmus suur!" hüüti selles eesfõnas. „Lõt nemmad ei usfu, agga igga wallejuttu wõtawat rõmuga kuulda.“ Siis räägiti kümneft Järwa-Jaani, Koeru, Peetri, Kose, Paide ja Lihula kihelkonna mehest, kes tulnud Peterburisse, lastnud siin endile wenekeelse paltwekirja teha ja pöördinud sellega ministri poole. Paltwekirja kirjutaja, nurjatu, aga pannud kirja sisse omaft peaft kaebusi talupoegade raske põlwe üle, see on, kirjutanud kirja „täis walles jutto“. Gest kui meestelt asja „ministri-härra läbbi küsiti, ep olnud meestel ei ühtegi kaebamist, ja ei teädnud nemmad isfegi, mis nende kaebtusse kirja olli üllespandud...“

Ministri seletuses anti siis eesti wäljarändajaille teada, et Samara kubermangust saab maad, kuid et kroonu ei anna finnaasaamiseksi ja seal elama asumiseksi mingit abi. Sgal finnarändawal perekonnal pidawat seepärast olema wähemalt kaksjada rubla hõbedat. Ka ei antawat maad hinnata, waid „ma prukimise eest — sedda möda kuida põhhi ja surus — on läbbifeggamini 5 rubla hõbedat aastas mehhe hinge peält makso maksta“. Lõppeks määrati seletuses weel ära maakuulamise ja wäljarändamise wäline forõ. Et wallast saja hinge peält ainult wiis wõiwat wälja rännata, nagu Tallinnamaa talurahwa-seadus määras, seda kitsendust seletuses ei puudutatud, kuna kohalik ülemus sellest määrusest hiljemini ka suurt kinni ei pidanud.

Samarasse asumine kestis wähehaawat edasi, Krimmi rändamisega tehti hakatust. Esimesiks minejais, kes suwel kõhe peale jaanipäewa Krimmi teekonna ette wõtsid, oli Lõpeweski Abram Norti pisuke selts Kolgast ühe keeleoskajaga, kellegi Narwa mehega. Nende minekul polnud mingit takistust ees, sest et nad keiwadest saadik olid Samburgi linna hingekirjalised. Laewaga sõideti Tallinnast Peterburisse, raudteega sealt Moskwasse. Siin osteti hobused ning wanfrid ja jõuti Harfowi kaudu umbes kuue nädala pärast õnnelikult ja heal terwisel Krimmi.

Warsti peale seda, jaanikuu wiimastel päewadel, läks

teele teine suurem feltš Krimmi rändajaid. Need olid enamasti need Kannamõisa, Tifre küla inimesed, kes nende woli-mehe Hindref Selbachi hoolitsusel talwel, kui paasi-aeg ähwardas ümber saada, Tamburi linna alla olid üles wõetud — kofku wiisteistkümmend perekonda. Nendega feltšid siit ja mujalt weel mõned perekonnad, kellel oli õnneks läinud kewadel mõisast passiluba saada. Nende seas oli isikuid Tallinna Rae wallast, Alimrest, Wigalast, Kiuust, isegi Tallinna linnast. Nendega ühes paisus feltšfond kaksikümmendkolm perekonda wõi umbes sada kaksikümmend hinge suureks. Abram Norti salgake pidi selle feltšiga esmalt ühes reisima, ei läbenud aga mõnda päewa oodata, kuna Tifre rahwas ettevalmistustega joonele oleks saanud, ning läks waremalt teele, lubades suuremat feltšfonda oodata Moskwas; paari päewa pärast oli ta aga ka sealt edasi läinud.

Kannawalla wäljarändajate hilda heitus nende sootwi ka senine järwakate saadik ning maauulaja Kustaw Malts, kelle ärareisimisel kubneri kantseleidirektorilt saadud paasi tõttu mingit takistust ees ei olnud, kuna tema waesed wolitajad Easnamäe loolt pidid politsei ajamisel koju tagasi hulkuma. Isa nõusolekul täitis Kustaw Tifre rahwa sootwi, hakates feltšile nõuandjaks ning teejuhiks, kuna ju tema käes olid ka kõik asumaa kohta käiwad paberid, mis feltšfonnale maaotšimist wõidid kergendada. Et maad Krimmis küllalt saada, siis ei tarwitfenud Kustawi süda suurt kipi tada, et ehk jääwäwad Järwamaa järeletulijad randlaste pärast asupaikadest ilma.

Smellusa ilmaga sõideti Tallinnast aurulaetwaga ära. Kui ankrud üles winnati ja laew, ajades forstnast pašsu musta suitsu wälja, liikuma hakkas, täitusid wäljarändajate kalda poole wahtliwad filmad pisaratega. Rahju oli neil sellelki nii willetšalt kodumaalt lahkuda! Wahest mõjus nii mõnelegi usupõdurale hingele rõhuwalt ka see lugu, et lahkumine sündis nii hoopis teistli, kui oli ette kuulutatud ja ette kujutatud — nii labaselt ja fainelt, ilma mingi pidulikufeta ja igauhe oma higise kopika eest, kuna pealegi ka oodataw Raanan mitte see

ei töotanud olla, mis säratva lootusena oli usklikkude meeles mõlkunud. Eõbus laevafõit wagusal, filedal merepinnal, kauni päikesepalste saatel, tegi nooremate meeled küll warstigi rõõmsamaks, aga wanade rinnast tõusid seda raskemad ohked, mida kaugemale nihkusid Tallinna tornid ja Tistre kõrge kallas, kuni wiimaks ainult Olewiste kiriku püsti, sihtuatas torn jäi weel taewa poole sirguma — üffikuks märkikulbaks selle armsa palga kohta, kust reisirjad lahkusid arwatawasti igaweseks.

Need olid tüsedad, turrad, rõweded tööinimesed tõsiste nägude, aeglaste, külmatwerelliste liigutuste ja wäheste jutuga, inimesed, kes oma jämedates hallides wõi mustades riidewattides täitsid laewalage, suuremalt jaolt tõmmuks päewitunud, wõitluses tuule ja weega, saju ja küllega panetanud kalamehed, kelle suured, muhkude ja kühmadega kaetud käed kõnelesid nende igapäewase tegewuse karedusest. Tõukamaid isikuid, neid, kes teekuludele ja uues kohas elamajakamisele liiga murelikult ei tarwitfenud wastu waadata, nagu Rannawalla rahwa wõlimeses ja asjatoimetaja Kaarle Hindref Selbach, Trahteri Hindref Saamann, selle wend Tooma Toomas, Härmu Kottlep Tahwert, mõlemad Lensmannid, — neid oli wähe; kelsed enamasti kõik wiisid peale summaeste, mis nad saanud oma müüdnud loomade, majakraami ja tööriistade eest, uuele kodumaale üksnes oma teriwed ja tugewad luud-liikmed, oma kõwad käed, wõimjad turjad ja matsakad jalad, wäga mitmed aga ka ainult need, nagu kõik nooremad inimesed, kes olid senini omaste wõi wõõraste töös ja teenistuses olnud ja kelle hoiukopikad sõidukulust julgesti mitte üle ei ulatunud.

Nende kehivemate kilda jagunes ka see salapärane isik, kelle suu oli maltswetiusuliste wäljarändamise-liikumise käima pannud, sellele nii jõudsa hoo ja wiisaduse annud. See oli waga netsti Miina Renning, teatud jumaliku wäljarändamisliikumise aivaldaja Tistref, see usklik piiga, kelle hing käis wahel taewas ja sealt tagasi tulles kuulutas taewaliski asju — seefama, kelle kohta wa Mardigu Mart tähendanud, kuul-

Des tema hlinge taewaskäimiseft: „Häh, forat, mes ta fealt siis
weel tagasi tuli, kui forð fenna sai!“

Kui arivata neitfi Miina hämara, udutaiva näo, ta siise-
poole waatawate, mõtliffude filmade järele, siis oli ta üks
neift, kes endale Egiptuseft lahkumift ja tõotatud maa poole
teelemine mist hoopis luulefamana ette maalinud, luulefamana
wälistelt wäriwidelt ja suurepärafemana fogu sišemise wärgi
pooleft. Miinal wõdis olla tundmus, kui oleks tema taewalikult
färaiw ilmutis täna iwette kuffunud. Potsti iwette kuffunud ja
fufinal kufturnud nagu tõrwas. Waikides küfitas Miina oma
iwähelbafef, mafaja fehaga laeiva fuure luugi äärel, hoidis oma
tõmmujuuffelift pead käte iwahel ja iwahkis nagu nõutult ning
ennatanult enda ette maha. Kes temaga tahtis rääkida, pidi
teda iwaljufsti hüüdma, nii fügenwas mõttes oli ta, kuid fүүdi
oli ka tema kafin kuulmine.

Ilma et ükski feltskonnast meritõwega tutwufst oleks teinud,
jõuti teifel päewal priiskelt Peterburisfe, kus ühes woorimajas,
Obuhhowi silla juures, peatuspaik iwõeti, et fealt järgmifel
iwõi järgmistel päewadel Nikolai raudteega Moskwa poole
edasi jõita.

Paraku pidi aga palju, palju Neewa iwett merre woolama
ja iwafefed rändajad kõikfugu mõrudufed ära maitsma, enne
kui edasifõitmis-päew wiimaks tõesti tuli.

Teifel päewal peale wäljarändajate faabumift Peterbu-
risfe ilmus nende juure woorimajja keegi eesti mees, kellega
Hindrek Selbach ja Kustaw Malts juba talwel, kui nad faa-
dikutena teatawat palwefirja käifid ära andmas, juhtumift
kõffu olid puutunud ja pisut tuttawaks faanud. See mees,
kes nimetas ennast Jegor Antonowitfhiks, ütles enefe olewat
ühe kindrali juures kufsariks, kuna tal ennemalt — nagu ta
tähtfalt ja ifeteadlikult lifas — olnud au feifer Aleksander
II-t, kui see oli alles aujärjepärija, famas ametis teenida.

Kui Jegor Antonowitfhi nii felgesti eesti keelt poleks rää-
kinud, siis oleks rafte olnud teda fuguwennaks pidada, feft
iwälimumifelt oli mees foguni iwõdraft laadi. Oma tugetwa, jä-

meda, tontsi kehaga, mida katfis kaunis head wemmoelised riided, sarnanes ta wäga mõne suurwene wäikekaupmehega. Ta kandis kroogitud kuube tumesinisest kalewist, sametist pükse, punast särki pükste peal, läikivate säärtega saapaid ja mustast kalewist nockmütssi. Aga mitte ainult ihufatted ei annud talle wene laadi, waid ka ta näo wälimus, ta suur must täishabe, ta läikiw-mustad juuksed ja mustad wälkuwad filmad weidi tõmmukas, habemesse pugetwas näos. Wanaduselt oli ta kessealine, wahest kolmekümne wiie lähedal.

Suguwend Jegor Antonowitsch, sorawa jutuga, temperamentliku loomuga ladus mees, aivaldas oma elawat rõõmu nii suure hulga sugurahwaga kogemata kofku juhtudes ja hakkas kofhe osawõtlikult järele pärima, milline aje ja nõu rahwa pealinna toonud. Kui ta kuulis, et näeb enda ees Krimmi poolsaarele rändajaid, kelle saadikud talwel Peterburis sinnaasumise luba käisid palumas, lendas ta filmist paar wennalikku jädet rahwahulga üle ja ta sõnatas suu hakkas peagi laial, magusal jutul häid uudiseid wälja laduma.

„Ja,“ ütles ta, „luba Krimmi asuda saite küll, ja seal antakse talle üht kui teist toetust, aga kas lubati teile kroonu poolt ka prii küüt ja tarwiline teeraha?“

Mehed eltasid.

„No, waadake! See oleks ometi ka tähtis fergendus! Ja seda wõib saada, kes aga palub.“

„Eks me palwefirjas talwel old seegi ülewal,“ tähendasid mõlemad maakuulajad, „aga wastufeks anti, et seda ei foa.“

„Ei foa nüüd!“ ütles Jegor Antonowitsch naerdes, näidates oma walgeid hambaid musta habeme warjust. „Kõik wõib saada, wennad, kui aga osatakse paluda, kui weeretatakse palwte õiget teed minema... Ilmas pole miski wõimatu, peab aga teadma, kuidas peale hakata, peab olema häid nõuandjaid...“

Berefsade kõrwad läksid kikki. See kõlas ju nagu pinni keelesead, millele järgneb mäng!

„Eks ole siis hea mees ja anna nõu! Näid ju teadivat, mis teed mööda jookseb palve märki!“

Tuligi muusika! Magus muusika, mis pani kerge kufra ning raske rinnaga külaonude filmad hülilgama, südamed tufjuma, suud naeratama.

Segor Antonovitš, õilis mees, hakkas pikalt ja laialt jutustama, kuidas just see ivana auväärt kindralihärra, kelle teenistuses tema on, võlivat väljarändajate-seltsi maksuta küüdi ning teeraha suhtes kõige paremini aidata. Olevat ta ju suur talurahva-sõber, kes 1844. aastal „ivene usu väljalootamise“ puhul isiklikult Baltimaal viibinud ja Liitvi- ning Eestimaa talupoegade suurt villetsuft tundma õppinud, oma filmaga nähes, kuidas mõisnikud neid piinavad. Kui aga Krimmi rändajad ise tahtivat ja ivalmis olevat minema teda paluma, siis võlivat see kõrge ning helde härra küll aidata nelle kroonult abi nõutada.

Muidugi tahtsid kõik ja olid ka ivalmis suurt inimese-sõpra paluma. Mis ja veel ootad, kui vähegi lootust on suurtest teekuludest ivabanedada! Sa kui mitte täiesti, siis ivahesti ofaltki. Ehk viib kroonu oma raudteega maksuta Moskvassegi! Igatahes ivaja katset teha, — see ju peale natukese aja palju ei maksa...

Segor Antonovitš oli lahkesti ivalmis asja kõige esmalt enda soovitusele oma leivaisale ette panema ja lubas suguvendadele ning -õdedele teisel päeval teate tuua, mis kindralihärral võimalik oleks teha. Kui ta siis veel Sidamist-Uadamist lõbusat juttu oli ivestnud ja mõne nägusama sugu-dega naljafõnu ning viisakaid pilke ivahetanud, lahkus ta truusüdamelise kää-andega väljarändajate seltskonnast, jättes sinna endast kõigiti hea arivamuse.

Ta pidas sõna. Suba järgmise päeva hommikul ilmus mees jälle, kuid mitte üksi. Temaga ühes tuli keegi väike, kõhn, küürakas, walget iwerd noormees, kelle walge mütsi ees helkitv „tärn“ teda kroonu ametnikuks sundis pidama. Segor Antonovitš efitles teda väljarändajatele kui Gavril Iva-

noivitsi, kindrali-härra sekretäri. Eesti keelt sekretäri-härra ei mõistnud, aga et väljarändajate seas olid mitmed, kes oskasiid tvene keelt, nagu väljateeninud soldat Mart Toomasson Tallinnast oma kahetümneaastase linnas koolitatud pojaga jne., siis pani kindrali kirjatoimetaja oma pilli tvene keeli hüüdma, kuna selle meelditvaid helid jäid feltšonna oma meeste tõlkida.

Sekretäri-härra, kellel hästi kulunud katevõist erariided seljas ja kelle tvolge ametnikumüts puhtuse suhtes paljugi jättis footvida, oli nobe jutumees, nagu Jegor Antonovitsi. Rõneldes kõhiseval häälel, nagu inimene, kes on harjunud kurku tuntud kõrvetatva „veefesega“ loputama, ja lastes oma halle, rahutult pillutatvaid filmi teraselt üle nägude lennata, pidas ta külameestele, seistes tvildakult ja kõssis nende ees, pika padiseva kõne siisemiste asjade ministereumist, kelle küüdinng abiraha-määrustest ja oma kindrali-härrast, kelle mõju ulatuda ministritest üle kuni keiserini ja kogu selle suguvõsani. Gavril Ivanovitsi seletuse järele pidi olema kindel, et siisemiste asjade ministereum polnud asujatele mitte ainult prüi küüdi määranud, tvaid ka rohke teeraha, muudkui tvaja ainult see hea anne õigel viisil tvälja paluda.

Õgale kahtlevale tvahelt-tähendusele meeste poolt oskas Gavril Ivanovitsi osavasti tvastu lüüa.

„Uga siisemiste asjade ministri-härra laskis ju alles hiljuti Samarasje rändajatele teada anda, et kroonu ei tvõta mingit teekulu oma kanda,“ ütlesid väljarändajate tvene keele mehed.

„Ja, see käis Samarasje rändajate, mitte Krimmi rändajate kohta,“ vastas küürakas isand, oma tvalkjaid tvurrusid kikki tõstes. „Samara on ligemal kui Krimm, sinna koguneb siisjerändajaid naaberkuubermangudest isegi küllalt — mistarvis sinnamejale siis küüti ja abiraha anda! Uga Krimm, tvaadake — Krimm on kaugel riigi tviimases tipus, sinnapääsemine on tvaevalisem ja naabrusest pole siisjerändajaid palju oodata, kuna rahvast on tühja maa peale hädasti tarvis. Waadake,

fellepärast on Krimmi asujatele kroonu poolt tarivilikud teefulud määratud.“

„Aga miks seda pole siis teada antud? Kubernerid, kindralkubernerid, kroonumaade-ivalitsus Krimmis — ükski ei lausunud meie maafuulajatele maksuta küüdist sõnagi.“

Segor Antonovitsh ja Gavril Ivanovitsh naeratafsid peenelt talupojalise mõttekiituse üle.

„Mispärast teada ei anta? Miks sõnagi ei lausuta?... Tule jumal appi — kui seda atvalikult välja helistataks, igaihele nina peale seotaks, siis — nõnda kardetakse vähemalt ülemal pool — siis poleks väljarändamisel ivarsti enam aru ega otja, igaiüks tahaks kroonu kulul ja kroonu taskurahaga välja rännata, ka need, kellel omal raha küllalt, rikkad inimesed... Waadake, sellepärast peetakse abiandmist enam nagu salajas ja abi saawad üksnes need, kes seda paluwad, mõjuwalt ja targu paluwad.“

Peaga nokutades tõendas kutsar Segor Antonovitsh sekretäri-härra sõnu taga, ja et häwineks iga kahtlus ning umbus, mille nii suur õnn kehivate taluinimeste südames esimese hooga foetas, kutsus Gavril Ivanovitsh lõppeks mehi jalamaid kaasa kindrali-härra Liibrandi juure, kelle suust nad siis nõu, mis kõrgel härral neile on anda, kõhe isiklikult wõiksid kuulda.

Mingil põhjusel aga ariwati paremaks see käif teisel päewal ette wõtta, mis suguwend Segori juhatusel, kes mees-tele woorimajasfe sõbralikult järgi tuli, teostati.

Kindral Liibrandi elas kuskil kaugemas uulitsas, juure neljakordse maja ülemisel korral. Kõhe wõttis ta wõõrad talupojad jutule. Mehed nägid laua taga istuwat umbes seitsmekümneaastast hallpead, kes wõttis tulijaid lahkesti wastu ja küsis nende soowi järele. Sekretär Gavril Ivanovitsh ja kutsar Segor Antonovitsh, kindrali-härra teenistuses olewad isikud, kes olid meestele eestkõstjajaks heitnud, seletasid kindrali-härrale seepeale põhjalikult ära, millise palwega Tallinnamaa talupojad tema ette on tulnud.

Kindrali-härra, raugake, mõistis kohe ja andis meestele teletuse, mis Segor Antonovitschi ja Gavril Ivanovitschi väiteid aina finnitas. Kroonu andivat ühest riigipäigast teise rändavalle ümberasujale, kui nad omandavad tühja kroonu maad, tõesti teeraha ja muud tarvilist abi; tema teada oleivat see maksew seaduslik korraldus.

Noh, mis siin siis veel kahelda, mõtlešid mehed, kui kõrgeauline suur kindrali-härra, seda suguvend Segor keisril fagedasti ütles võõrusel käitvat ja nagu sõber sõbraga ladusat juttu vestivat, seda ise meile oma kõrge suuga finnitab! Oleks ju otse ülekõhus nüüd veel kassipidi-mõtetele kuidagi maad anda!

Sa meeste meeled head! Paluivad armulikku kindrali-härrat ainult veel nende asjale ülemal pool püsufese soovitaiva sõnaga tagatõukajaks olla, mida aga kõrge härra vajagi ei ariva oleivat, sest et abianndmine on ju seaduse põhjal muidugi korraldatud; tarvilisel puhul, kui just mingit ootamata takistust peaks olema, võitvat ta ju meeste palvet ka täita.

Kuid nii lihtne ei olnud asi targemate arvates ka mitte, et mine aga riigipanka, renteisse võdi kroonumaade-vaalitusse ja lae endale küüdi- ja teeraha iga passi pealt välja maksta! Kroonu asjad käitvat firjalikult. Maksab ainult firjutatud sõna. Räägitud sõna võid saapasääre pista! Pikal poognal puhtas ivene keeles selgesti, suuresti, asjalikult ja alandlikult firjutatud palvesõna — vaat', seda oli sekretäri-härra Gavril Ivanovitschi kui ka eesti ivenna Segor Antonovitschi asjatundliku ja mõõduandliku arvamuse järgi tarvis, et jõuda eesmärgile, ja esimene oma välede ning osatva sekretärikäega oli kohe valmis talumeestele sõherduse palvekirja valmistama, äraandmiseks sifemiste asjade ministri-härrale.

Väljarändajate seas järgnes arupidamine, mis laienes imelikul viisil pikemaks vaidluseks. Leidus nimelt mehi, kes tundsid palvekirja pikaldase käigu vastu õudu. Seade abimeeste poolt väideti küll, et asi pidi juba mõne päevaga

ivalmima, aga see arivamus leidis teiselt poolt peaaraputamist. Suurem hulk näis paraja ootamisega nõus olevat. „Mis sest, et nädal või paar läheb kaotji, kui aga kroonult saame palutud abi!“ oli nende seletus.

Dotamajäämise vastased olid iseäranis fenine maakoolaja Kustav Maltš, wana sõdur Mart Toomasson oma naise ning pojaga ja jõukas Kiiu walla mees Suhan Kleinberg oma perekonnaga. Neil oli nõu lahku lüüa seltsi suurest enamikust, kelle meeled mõrkusid nagu nõitutult kroonu abiraha poole, ja sedamaid edasi reisida. Kuid sellest kartsid palwekirja pooltajad oma asjale kahju, nimelt, mis puutus Maltši lahkumisse. Nad nõudsid tungiwalt, et Maltš oma Krimmist toodud ametlikkude paberitega neile siin peaks abiks olema, ilma milleta ei arwatud võimalik olevat ministrit toetust saada.

Maltš ja temaga ka teised lahkudatahtjad alistusid wiimaks rohke ning elawa sõnatwahetuse järel enamikule. Krabinal kirjutas seepeale Gavril Swanowitsch, kelle käsi paberit mööda aina lendas, ministri-härrale ilusa korrapärase palwekirja, millesse üles tähendamata ei jäetud ka see, et abipalwita seltskonna jaadik Krimmis juba asumiskohtad järele waadanud ning kohaliku kindralkuberneri ja asjaomaste ametikohtade poolt tariwlikud paberid kaasa saanud.

Oli palwekirja väljarändajate korteris walimis tehtud, mindi teda sekretäri-härra juhil, kes ütles ministeeriume ja ta departemange ning kantseleisid tundiwat nagu oma kuuetaskuid, ära wiima. Sest oli waja päris wäike teefond teha, sest sijemiste asjade ministeeriumi, Siiski platši ääre, wõis väljarändajate peatuspaigast umbes neli wersta olla. Aga et käik oli poolpidulikku laadi, ehitud lootuse rõõmsate lilledega, siis ei pandud tee pikkust tähelegi. Raha, raha oli oodata!

Ministeeriumis tegi ja talitas küürakas Gavril asjatundja iseteadwuse ja rahuga. Kaasas oleivad talupojad, kes argsel aukartusel suures hoones ringi waatasid, wiis ta usteft sisse, teistest välja ning paljudest eeskodadest padinal läbi, kuni ta nad ühte ootetuppa palgutas, kus nad tema tagajitulekuni

pidid püfima. Sekretäri-härra ife läks palvekirja ministrile ära andma, mis kuufil „pühamas paigas“ — ühes fangemas ruumis — pidi fündima. Dotesaalis filis Gatoril Ivanovitfsh hoolega oma wähe õnneliku wälimufe wõimalikult wormi, fo-hendades oma foorefatiwa habet, oma wõifu pead ja haiglafelt läikima löönud kuube, enne kui ta, palwekiri pühalik-tähtfalt kolme fõrme wahel, kadus palee feesmistete ruumide poole.

Ei feftnudki fauemini kui arwata pool tundi — juba il-mufki jälle. Ja misjugufoe rõõmsa, head töotatiwa näoga! Sele-tas meeftele lühidalt ja ladufalt, kuidas ministri-härra, efofofel-lents Walujetw, palwekirja lahfefti wastu wõtnud ja fohe oma ametnikkufudele käfu annud muretfeba afjaomafed paberid finna jaofkonda, kuft wäljarändajaille abirahafid makfataffe, nimelt fifemiste afjade minifteriumi 2. departemangu. Ametnikud muidugi hafanud fohe kribinal-kribinal töõsfe, et ministri mää-rufi paberile manada. Nõnda ei olewat fiis meefitel oma afja pärast enam midagi karta ega kahelda, fee käitwat foif oma kindlat feaduslikku rada, muudkui — nii umbes oli mõifta — tehku aga tulekul olewale nodile rahafottides ruumi! Päetwa kolm minetwat muidugi ifka aega, enne ei makfawat faagi järele minna, fiis aga olewat afi toimes.

Sellele feletufele, mis ajas meeftele teadagi rõõmliku äre-wufe peale, ifas wa tubli Gatorilife mofootsalt juure wäikese tähendufe, mis kufkus nagu idul olew feemneterate pehmesfe mulda. See tähendus tuletas külaonufele meele, et sekretäri-härrale peaks mitmepäewafe hülgatwa töõ eeft ometi midagi „mõiftetama“, nii rublat wiifteiftkümmend — hm!

Aga enefeft mõifta! Iga töõtegiija on ju oma palga wäärt! Ega külaonudki ole pea peale kufkunud... Ja nabinal läkfid pungad lahti ning auga teenitud palf naeratas Gatoril Iwa-novitfshil fedamaid pihu peal. Mis wiganda, kui hea noos tulekul! Sumala fogemata, nagu taewaf pillutus! Wiifakalt tänades läks wäike ifand rahaga minema. Wälleägemiifeni kolme päewa pärast! Seniks head terwiift!

Wa hea mehife, fee küürafas Gatoril — wäle ja tragi

toimetama, nagu polekski teiste asi! Otse wennalikult... Ja wõhitiwõõrad, nagu kõik talle oleme!... Kuid ka Jegor Antonowitshi, seda päris heategijat, ei tohi unustada — teda kallist, kes juhatab alles tee kätte, mida mööda wõidi wanter weerema panna, ja kes oma waewa eest veel kopikatti tasu pole nõudnud! Tänu ka sellele kuldse südamega mehele!

Oma tänulikke tundeid fuguiwenna wastu üles näidata — jeks andis wiimane rahwale mahti küllalt, sest ta tuli nüüd iga päew wäljarändajaid waatama, wiibis tundidekaupa nende feltsis ja lõbustas neid oma ladusa, ainetepuudust tundmata jutuga. Sfeäranis huwitatawaid ja põnewaid asju teadis ta oma peremehest, wanast kindralist rääkida, tema iwägewaisi tegudest sõja- ja rahuajal, keisri usaldusest ning sõprusest tema wastu, ta toredatest aumärkidest ja enda lõbusast teenistusest nii kuulsa ja üle riigi austatud kõrge kääkija juures. Mitte kujukutamata — iwärtowikalt, firetaiwalt kujukutamata ei jätnud Jegor Antonowitsh ka oma kolmeaastast aurikast ameti-aega keiserlikku kõrguse suurwürst aujärjepärija, nüüdse tsaari Aleksander II juures. Muidugi oli kutsar Jegor nautinud oma keiserlikust soost peremehe poolt nii rohket usaldust ja lugupidamist, seisnud tema juures nii suure au sees, et see läiget heitis terwe eesti rahwa peale ja sellele asja andis uhke olla oma poja Süri peale. Misjuure tähtis Gesti poeg hellalt oma läikiw-musta habet silistas ja oma wälkuivate filmadega fädemeid pildus...

Jegor Antonowitsh püsis kindlasti fugurahwa ustawuses — seda märkas ta neist imestawatest, usu ja sõprusega täidetud õiglastest pilkudest, mis wahtisid igast küljest tema peale, kui ta westis oma Peterburi imelugusid.—

Määratud päewal ja kofkulepitud tunnil kõmbiti jälle siisemiste asjade ministeeriumi juure kofku — wäljarändajate asjaajajad ühelt ja kindral Eibrandi kirjatoimetaja teiselt poolt. Kuna talumehed wõtsid jälle paika üldises ootefaalis, rühkis Gatoril Iwanowitsh kofje ministri kantseleisse minna.

Ta tuli seeford juba mõne minuti pärast tagasi ja mitte

nli färatval näol, nagu esimene ford. Kui ta meestele märku oli annud, tema järel wälja minna, teatas ta neile uulitsal, nad tulnud liiga wارا — asjad ei olla weel forras. Kuid ega seda wõidawat imeks panna. Niisugune wäike, tähtsufeta asjake riigivalitfufe hiiglategetowuses, tema lugemata paljude suuremate toimingute hulgas! Usna arusaadaw, et see kõrwale nihkus ja pisut unustusse sattus. Aga nüüd olewat asi ametnikkudele taas meele tuletatud ja pidaawat juba homseks joo-nes olema. Seepärast homme tagasi, mehed!

Homme tuli ja mehed läksid. Ka wäsimata Gairvillike oli jälle kohal. Kõik fordus hakatusest otsani, nagu kahel esimesel korral. Aga ei paremat midagi. Wäljarändajate asi seisis paraku samal kohal. Gairvill kehtitas pahaselt oma fondiseid õlgu, millest üks seisis madalamal kui teine.

Aga ei ta olnud sellepärast nõutu ega wiivituse põhjuste poolest pimeduses. Neid hakkas ta meestele pikalt ja laialt seletama — asjatundja nagu ta oli. Tema seletusest osutus ootajalle umbes see, et kroonu asjad käiwad aeglaselt, nagu järste asjad laialt. Säherdune ametlik paber rännata roomates pikka keerulist ringteed, enne kui saab küpsaks, see on, kui tal juba küllalt pihfereid ja allkirju seljas ja sabas. Jaoskonnast minewat ta jaoskonda, kantseleist kantseleisse, lauast lauda, Iwan Iwanowitfshi käest Andrei Andrejewitfshi kätte jne., jne., ning kõigil, kelle juures ta peatuwat, olewat temaga aega küllalt ja kõigis laualaegastes ruumi tema jaoks küllalt. Seda pidaawat teadma ja selle wastu warustatud olema igaüks, kes ajab asju ametikohtadega, liiati pealinna kõrgete ametikohtadega. Mõeldagu ikka: fifemiste asjade ministeerium!...

Mehed kuflataguft fägama.

„Aga kuda sellega siis soab? Meil põle ju aega oodata... Sa kui dieti mäletame — härrad ütlesid hakatusef, et poari päewaga pidi kõik walmis olema...“

„Jaaa, wennad — wõibki olla paari päewaga walmis! Oleks wiist juba olnudki... Aga see on jälle teine küsimus.“

Selle vastus seifab uuel leheküljel...“ Ja sekretäri-härra tõi oma pika, terava nina alt mõned puseriti seisvad kollased hambad nähtavale, kuna ta lai suu sünnitas tähendusrikkaid volte. „Ahe sõnaga,“ lihas ta, kuna ta pikavarrelised käed jäljendasiid ratta veeremist, „asi võib ka kiiresti, väga kiiresti käia... Ministeeriumides on lugu ikka nõnda, et toimingud käivad kas aeglaselt või kärmesti. Midagi kolmat ei ole — jumala eest, midagi kolmat ei ole...“

Külamehed pistisid ninad aruupidatvalt kofku; üks pilutas telsele mureliku kulmu alt ivargsi filma.

„Määret ivaja!... Reagib ivõidmata ratasteft, nagu kuulda...“ tõusis sõõrist üminal. Ja forraga oli kõigile selge, miks abiraha paigast ei tahtnud liikuda.

Noh, sellele ivõis leida asjatundja õpetust mõõda ju parandust. Sedamaid ja sealsamas ivõeti asi nõupidamisele ja otsustusele. Miks siis mitte! On õeldud a, peab ka ütleva b. On makstud ja oodatud — peab iveel maksuma ja ootama.

Et agaramad abiraha-fooviljad kentsafal kombel ka seltskonna jõukamad pereisid juhtusid olema, siis pandi tariviliseks arvatud summa, iviiskümmend rubla, kofhe kofku, ilma et asja suurele seltsile kuulutama oleks mindud. Küllap kroonu maksab kõik ilusti tafa. Teadagi pidi mainitud summa ametnikule, kellel asja otsustamises suurim mõju, saama meelegaaks ja Gavril Ivanovitsh, kes ütles seda härrat selgesti tundivat nagu oma ivenda, ivõttis omale ülesandeks raha tema kätte iviia.

Gavril Ivanovitsh näitas raha ivastu ivõttes nägu, mis ütles umbes nii: No, ivaadake ivelles, nüüd ivõib asjale hoopis teist hoogu ennustada! Et teie, matsid, ka ise, ilma teiste tagantorkimifeta, midagi ei mõista!

Ütles näoga nõnda ja läks ivõiet ära iviima mõjusale ministeeriumiametnikule.

Järgmine kuulamisfäif ministeeriumi oli mõne päetva päraft.

Minuti peal, nagu kunagi, oli Gavril Ivanovitš jälle seal, et sooritada asjaajamist nii-öelda meeste endi filmade all, nagu seninigi. Täna teadis ta neile julgustufeks öelda, et palve olla esimesest jaoskonnast juba väljas ning õnnelikult teises, millega oli võide mõju nagu käpuga katsuda. Mehi ootetuppa jättes läks Gavril nüüd ka hoopis teisest uksest ministeeriumi feesmistesse ruumidesse kui varemini.

Ent ka teises departemangus istusid lihalikud ning surelikud tvene ametnikud, kes teadsid, et kroonu asjad käitvad aegamööda, hoolimata võidest, mis osaks saanud ühele rattale ühes jaoskonnas. Sekretäri-härra tuli nimelt teatega tagasi, et asi ei olewat uues jaoskonnas täna veel tahe, aga homme — homme vististi. Seepärast: Tulge homme!

Homme ja ikka jälle homme!

Seft ka järgmine ja mitu järgmist ja mitu hommet muutsid tühjadeks tänadeks, mis sünnitasid sama tühje hommeid.

Külm higi tõusis väljarändajail otsaesile, hall hirm hakkas neil filmist paistma... Päevadest ei saanud mitte enam päevad, vaid nädalatest kippusid saama nädalad! Sa elada nädalaid, piffi nädalaid, suurlinna võõrastemajas ning kallil ülalpidamisel — see hakkas jõufamaidki juba kahvatama panema.

Albiraha-hange kestis feejuures hoolega edasi. Uga ka muude, oma kaitsealustele kasulikkude asjade peale mõtlesid väsimata heategijad Jegor Antonovitš ja Gavril Ivanovitš.

Uhel heal päeval, rohkem kui paar nädalat peale rahvafelsti siiajõudmist, küsis viimane endale näha väljarändajate passe, mis olid Rüstav Maltši käes. Jegor Antonovitšilt oli sekretäri-iskand teada saanud, et noorel maakuulajal olewat passe, millede maksivuse-aeg olewat paraku ümber. Muudugi ei feelanud Rüstav dokumente feltskonna ustavale abimehele näitamast. Kui Gavril Ivanovitš nad ükskhaaval oll läbi waadanud, aivas ta oma suu väga rõõmustavaks kuulutufeks. Passid olewat praegu veel täiesti kõlvulised,

finnitas ta. Et nad üldse nii wäheste aja peale wälja antud, olewat balti sakste ja nende kubernerid „krutsku“. Üldise riigi-seaduse järele olewat iga passi maksimuse-aeg terwe aasta, kuna seda aega ministri-härra igatahes wõitwat pikendada lasta. Niipea kui passid ministri-härra juure wiidaks, lähets tema poolt kohe kõwa käst Tallinnamaa kubernerile, et rah-wast, kes ülesõhtuselt määratud passiaja lõppemise pärast teele ei wõinud minna, takistujeta lastaks Krimmi rännata.

See oli ju dieti armas teade, mida kuulsid kõik malts-wetklased, kellel ei puudunud ju osawõtlik meel omausuliste kohta, elawa meeleheaga. Mis muud kui passid ministeeriumi! Mäherdune rõõm nuttes koju jäänud inimestele, kui neile lähes forraga sõnum: Wõite tulla, ükski ei wõi teid enam keelata! Seda rõõmu neile tegema oli igauks feltskonnast walmis.

Kõigi heakskiitmisel anti siis passid — neid oli kofku peale saja kahesümne, sest enne Abram Norti ja Hindrek Selbachi käes olnud olid Maltsi omadele hiljemini lisaks tulnud — Gatoril Iwanowitshi hooltele, kes nad warsti külameeste eneste nähes ministri-härra kantseleisse ära wiis. Tagasi tulles ütles ta lühidalt ja kräbedalt, nagu ametlikkudel inimestel wiisiks, oma kähijewa häälega:

„Wastu wõetud. Mõne päewa pärast toimetatud!“

Alga nii libedasti ei pidanud seegi wanter ametlikkudel teedel weerema. Sika jälle jäi ta mõne kivi wõi kännu taha finni.

Kui need tähtajaks õeldud „mõned päewad“ olid möödas ja Gatoril Iwanowitsh jälle kord kantseleist tagasi tuli, tõi ta ühes paha uudise, lugu ei minewat muidu, kui olgu iga passi tarwis neljakümnekopikane tempelpoogen. Milliks seda waja, seda seletas ta ka, aga nii sügawalt, et külamehed sellest muud ei taibanud, kui et tempelpoognaid on tarwis ja et tükk maksab nelikümmend kopikat. See tegi passide arwu kohta wälja justament wiiskümmend rubla. See summa oli maksta, kui pealehakatud ettewõtte ei pidanud nurja minema. Shtates ja kufalt sügades tõmbasid Selbach ja Malts, mõlemad randa-

misjuhid, pungad põuest ja lugesid kumbki faksümmentviis rubla Peterburi asjatoimetajale käe peale. Sa see läks ning viskas ka selle ohvri ministeeriumi moolofile lõuge wahahele. Wähemalt arivati, et ta seda tegi...

Kuid ega asjad sellepärast veel toime saanud! Gavril Swanowitshi ohwirimeelsest tüdimata ja wäsimata agarusest hoolimata oli üks kui teine asi ifka jälle pooleli, just kui oleks wana õelus ise rattaid jalaja peatanud, weerema pandud wantrile nägemata waltaid ette lastnud. Sa rahutus ning mure närisid külameeste südamete kallal, minnes päew-päewalt, nädal-nädalalt suuremaks ning aplamaks, nagu kaswawad tõugud puu sees.

Sälle möödus paar nädalat. Paar muſthalli nädalat, footud petlikkudest hommetest ja piinarikastest tänadest nagu koest ja lõimest. Korraga sõitis tore tõid wäljarändajate woorimaja hoowitwärawa ette ning esile astus noorewõitu härra hiilgaawas wäeülemamundris.

Tal oli tegemist Gestimaa wäljarändajatega. Uhfesti lennutas ta hoovis käsu wälja, rahwafeltſi wanemad juhid astugu tema ette. See sündis muidugi tarwilise rutu ning alandlikkuse ja arusaadawa ärewusega. Kui mehed müſſita ta ees seisid, hakkas wäe-ülem neile esitama nende teekonnasſe puutuwaid küsimusi. Sſeäranis päris ta rõhuga, millal mõtlewat ſeltsfond minema hakata.

Sneks oli wend Jegor ſeal. Piſut enne unitvormitud härra ilmumist oli ta äkitſelt oma sõprade hulka ſiginenud, nagu aimates, et teda on ſiin tarwis. Waewalt oli ta tõllaſt astuwa härra poole pilgu heitnud, kui ta hüüdis ſummutatud häälel täis rõõmulikku imetluſt:

„Waeſ! Miniſtri-härra adjutant! See tuleb muidugi teie asja pärast! Nüüd, mehed, olge aga mõiſtlilikud, kui ſoowite, et te käſi hästi käiſ!“

„Mis ſiis reakida wõi paluda?“

„Barem kui rääkimine ja palumine on andmine,“ muigas ſindrali-härra kufſar oma musta habeme ſeest. „Ma annan

teile nõu, wennad: salwoige seda meest, kui kähku footwite minema saada! Pole kartust, et ta wastu ei wõta. Ma tean, tal on raha hädasti tarwis. Urge laske head filmapilku kasutamata mööda minna!”

Meeste näod olid pikaks weninud. Juba jälle wõidet!

„Ega sihufesele wähe tohi anda!” kerkis ohkaw küsimus nende ringist.

„Muidugi mitte,” arwas Jegor Antonowitsj. „Mida enam mäaret, seda libedam sõit — teate isegi.”

Ega arupidamiseks aega jäänud — kes siis kõrget härrat, kellel tõid lahtise ukse ja kärjitute hobustega selja taga, tohib lasta oodata! Mis muud, kui rahad kribinal-kribinal kotikestest kofku ja sügawal kummardamisel, palja pea ja paluwa suuga, adjutandi-härrale pihku! Et kõrgesti austatud suur wäeülemahärra wõtaks olla nii helde ja armuline ja toime saata, et wae sed ootajad, kes pealinnas juba rohkem kui kuu aega oma wiimaseid kopikaid on sõõnud, ometi kord kroonu abiga lubatud afumaa poole minema saaksid. Sumal õnnistagu kõrget härrat, kui ta waestele taluinimestele hädas abiks on!...

Ministri „adjutant” wõttis raha, mida oli kaunis summafe, näoilmel wastu, nagu oleks ta mingit seaduslikku makstu sisse nõudmas. Sahedal ükskõikfusel laskis ta paberid näpust kuhugi taskusse kaduda. Siis oli tal lahkus anda talupoegadele teada, et nende palweasi ministriumis jõudwat nüüd wiibimata otsusele, nii et nad oma teefonda peatselt wõitwad jätkata.

Utles ja sõitis oma üüritõllaga, millele talupoegade lohutatud näod uuel lootusekumal kaua järgi waatasid, toredasti minema.

Tallinnamaa talupojad hakkasid aegamööda aru saama, et sõnad „warsti” ja „kohe” tähendawad Peterburis midagi hoopis teist kui nende kodus, midagi „warstist” ja „kohest” kaugel eemal olewat. Wähemalt nende abimeeste ja sõprade

juus. See leid, mis ajas abirahaootajail nüüd ikka fagedamini ihufarivad püsti, mis figitas nende põues furja aimduse, mida nad aga, nagu mõnd fohiasja, teistele ei ufaldanud teatawaks teha, jah, mida nad ifeenestelegi felgemalt filma ette ei tilhanud tõsta. Hirm ärkamise eest laskis neid edasi uinuda, kartus tõe eest filmi ikka edasi finni pidada. Ja walelik wend lootus, kes nelle ikka uuesti kõrwa fofistas, et kõik ometi weel õnneks wõib minna, tõmbas neile fuigutatwa waiba peale.

Nõnda oli föödikutel hea neid imemas käia. Ka fiis weel imemas käia, kui nende ust „warsti“ ja „fohe“ fiise juba kõikuma lõõnud, kui fogu nende lootus rippus waid juufekarwa otfas. Wirgasti käisid nugilised neid imemas. Uks teise järel. Täna Segor Antonowitsh, homme Gatoril Swanowitsh, ülehomme wahelduseks mõni „suur“ ja „fõrge“. Ja kui fiis tõotatud „warstid“, „fohed“ ja „wiibimata“ täide ei läinud, ikka uuesti täide ei läinud, ei faotanud ükski tõotajaisf rahu, ei muutnud näofarwa, ei lõõnud küsijate ees filmi maha, waid nad fordafid neid sõnu müürirahuga ja faljufindlusega ja noomifid, kui tarwis, kärfituid, kes ei läbe oodata, kuna afi ometi „warsti“ — „fohe“ — „wiibimata“... joonde on minemas.

Lasnamäe laewa-ootamine fordus fiin kroonu abiraha ootamise näol. Nagu feal ükfifilmi mere poole, nii wahiti fiin fifemiste asjade ministeeriumi poole. Wahe oli ainult selles, et ootamine läks fiin palju pikemaks, palju fulu- ja waetarifkamaks kui feal. Lasnamäe laewa-ootajail oli „forter“ prii, Peterburi abiraha-ootajail maksis ta kallist üüri. Lasnamäe laewa-ootajad oftsid toitu odawalt, Peterburi abiraha-ootajad — kalli hinna eest. Sfimesed elafid wärskes õhus ja piiramata ruumis lahedal ning wabalt. Wiimafed olid foffu tuubitud fitfaisse, madalaisse ning tumedaisse ruumidesse nagu kalad farpi. Lõppeks polnud laewa-ootajail tohutuid wõiderahafid maksta, täitmata werefanaanifid imetada, nagu abiraha-ootajail, mis nende hingerahu palju õelamalt mürgistas kui asjata ootamine ifeenest.

Soome woorimaja Moskwa wäratwa ja wakkali juures,

kuhu Obuhhovi silla sisseõidutohast nelja nädala pärast oli ümber kolitud, lootes, et pea raudteega edasi saab reifida, muutus päev-päevalt ja nädal-nädalalt hädakoopaks, milles ägamine ja ohkimine, kurtmine ja kaebamine, filmaivesistamine ja jumalapalumine enam otja ega äärt ei tunnud. Oli nagu katuaegne haigemaja peale saja kahetümne walus wingerdatwa haigega, nagu laewatäis merehädalisi, kellele ei taha päästeiw rand paistma hakata. Hingelise häda kõrwal kannatati rohkesti ka tõfiste ihuliste haiguste all, milles süüdi olid Peterburi halb suitwine õhk ja Neewa ivesi, mida joodi toorelt. Kõhutõbi afus wanadele, iseäranis aga lastele kurjalt külge. Haigete äga, tõbiste laste nutt ja wirin tumestasiid weel rohkem seda muljuivat, südant-piitawat õhkkonda, mis woorimaja rāpases tumeduses juba muidugi walitsemas.

Ses mustas hädas palivetati palju ja kirglikult. Nagu inimlikke abimehi rahaga, nii wõiti taewast abimeest palwega. Palwetati koos ja palwetati üksikult. Nõuti taewaisalt mingit, kas wõdi kõige wäetimatki märki, et mis sest hirmsast ootamispiinast wiimati küll wälja tuleb. Käidi waga neitfi Miina peale, et ta kutsuks Issanda waimu jälle endasse ja ilmutaks selle kaudu, mida on usklikkude hulgal oodata wõdi karta. Kuid tühine, tühine pidi kõik olema! Kõigewägewam ei annud oma lastele unes ega ilmsi ühtegi arusaadawat märki ja waga neitfi kõneles, kui ilmutaw waim teda watas, nii segaseid asju, et ükski inimlik peaaegu ei jaksanud neid mõista ega seletada. Piikane pimedus jäi nagu sennigi tatteks tulewiku ette.

Kulus weel aega, enne kui hakkas koitma.

Wega ja raha.

Siis aga hakkas kohutawalt koitma.

Suba oli teriwelt faks kuud ehk kahessa seitsemepäewast nädalat kahes hädakoopas abiraha oodatud, kui tähele pandi, et suguwend Segor hakkas oma sõpradest eemale hoiduma, kuna abimees ja heategija Gairvil Swanowitsh muutus oma faitsealustele hoopis nägematuks. Kuulsa kindrali kuulus kutsar ilmus wäljarändajate forterisse ainult weel harufordadel, oli

märkfa fasinama jutuga kui enne ja pani iga ford warsti jälle minema. Sekretäri-härrast, kes enam nägugi ei näidanud, teadis Jegor ainult öelda, ta läinud kuhugi „toimetuse peale“, kus temaga ei võitvat kofku saada. Ja siis järgnes aeg, mil kadus suguwend Jegor Antonowitsch ise abiootajate filmaringist samuti, nagu kadus sõber Gaiwriil Iwanowitsch eel. Käidi teist paar forda otsimas, aga ei saadud näolegi.

Nüüd löid abiootajate filmad kirjaks. Wärwikas wirwendufes tantfis pikk rida arwufid, süsimusti arwufid, mida nähes ja liites pereifadel ihufarivad püsti tõufid. Neist arwudeft kogunes summa, mis ulatus üheksasaja rubla ligidale! See summa oli läinud Jegori ja Gaiwriili kaudu abiraha-muretsejalle meeleheaks. Suure arwata muidugi weel, mis maksis saja kahékümne inimese kahékuune ülalpidamine kallis suurlinnas... Mis siis, kui see määratu ohwer oleks toodud ehk — asjata, — kui — kui — — Säädi ammuli suul üksteise otfa wahtima, tuhku näo ja finiste huultega. Kohmetus oli nii raske ja wältaw, et möödus paar päewa, enne kui suudeti mõtteid mingi selguft-muretsewa wõdi abitõotawa katwatfufe poole koguma hakata.

Kuidagi wiifi oli teada saadud, et luteri usu õpetaja Zaland Peterburis olla neid wähefeid waimulikke, kes ka alamale inimesele lahke näo ning teoga wastu tuleb. Otfustati siis minna temale oma häda kaebama ja temalt head nõu paluma.

Õpetaja Zaland leidis loo nii pururumalaks, et kuffus mehi nende totra usalduse ja juhmi meeleferguse pärast päris pahafelt noomima, mida süüdlased ka, pead norus, wastu rääkimata laffsid sündida. Aga tunnetades, et sõitlemine ja tõrelemine ei too waestele lollikestele nende raha tagasi, waju-tas õpetaja-härra kübara pähe ja läks, täites meeste palwet, nendega feltjis teele, et pärida kindral Sibrandi ja tema sekretäri Gaiwriil Iwanowitschi käest asja kohta seletust.

Waeiwalt olid aga külamehed oma kaaslastele maja näidanud, kus elas saatuslik kindral oma kirjutaja ja kufjariga,

fui pastori-härrale forraga teised mõtted tulid. Nähes suurt tumeinat hoonet, peatas ta nähtava kohkumiseega sammu ja seletas siis, et ta sinna mitte ei võidvat sisse astuda, — see olewat liiga kardetav siin suures linnas... Nähtavasti pidas ivaimulik mees maja mõneks ivarga- ja röövlipesaks, kus inimene ilma jumala tahtmata mitte ainult ühest juufekarivast ilma ei või jääda, ivaid koguni terivest peast... Ei läinud ega läinudki sisse.

Uga ta asus meestele teise nõuga appi.

Et kindlasti teada saada, kuidas dieti on lugu nii kroonu poolt antava abiraha ja küüdiga, kui ka Gatoril Iivanoivitsi kaudu ministeeriumile ses asjas sisseantud palivefirjaga, muretseis pastor Saland meestele uue palivefirja, mis ministriile sedamaid kätte toimetati. Selles päriti järele, mis ennemalt sisseantud palive ikka ivael täitmist pole leidnud, kuna ootajalle ka eitavat ivastust ei ole antud.

Wastus, mis sifemiste asjade ministeeriumist nädala jooksul tuli, lõi iväljarändajate leeri sisse nagu pikne. Alifeseipilive oli küll nähtud ja kardetud, aga meeletuks ning keeletuks uimastav oli hoop ometi. Eühidalt ja kuiivalt teatati ametlikus ivastuses esiteks, et ministri-härra teataivate iväljarändajate käest mingifugust palivefirja ei ole saanud, ja teiseks, et Krimmi asujaille kroonu poolt ühtegi küüdi- ega teeraha ei anta, küll aga saivat nad Krimmis kohaliku ülemuse käest asumiseks abi ja toetust, kui nad on päralt jõudnud ja asukohta ivälja ivõtnud.

Kui üldine halivatus, mis järgnes ministri seletuse ettelugemisele, oli ivähe tagasi annud, pääses iväljarändajate palavas, umbises pesas otsatu nutmine ja kaebamine lahti. Mitte ainult naised ei nutnud ja nuukfunud, ivaid ka meestel seisid pisarad filmis — tulised, fibedad kahju- ja kahetsemispiisarak. See oli ahastus ja meeletuheid, mis ei annud palju järele sellele, mis ivalitses Lasnamäe lool, kui politsei ja soldatid õnnetud laeivaootajad nende petlikkude lootuste unenäost lahti kiskusid ja nad toorel ivõmmimisel laiali kihutasid, küsimata, kust need ivaeised enestele peatvarju ja toidet peatvad otsima.

Üheksa nädalat ja üheksasada rubla!

Rehvade talupoegade kohta terve fuur warandus kel-
mide küüsi wisatud!

Kallis elu oli waesemaid raskesti foorinud, jõukamad aga
olid peale selle veel taskud pealinna wõllaroorogadele
tühjendanud!

Tunnetus mõjus kahjutandjaisse nii uimastawalt ja aras-
tawalt, et nad ei märganud wõi ei sõandanudki tõsisemaid
samme kurjategijate kätte saamiseks ja wastutusele wõtmiseks ette
wõtta. Sel kombel jäi neile tumedaks mõnigi täpp suures
pettuseifluses ja selle tegelaste wastastifuses wahetorras. Näi-
teks jäi lähemalt selgumata, kas elatanud kindral Eibrandi —
see ta tõepoolest pidi olema — oli kelmidest otsekõhene kaaslane
ja saagiosaline, wõi tarwitajid Segor ja Gawril tema nime
ning isifut ainult seks, et talupoegade usaldust enestele wõita,
kuna kindral oli kroonu abiraha juhtes ekslikul arwamusel,
mida mõlemad kelmid kuidagi teadsid. Teada said wäljarän-
dajad aga, et see tore mundrimees, kes „ministri adjutantina“
tõllaga nende korteri ees käinud, ei olnud keegi muu kui kindral
Eibrandi poeg, alati rahahädas olew priiskaw ohwitser. Seda
filmas pidades wõis maad anda oletusele, et isa Eibrandi
seifis pettusele ennem ligemal kui kaugemal. Et Gawril Iwano-
witsh — oli ta nüüd kindrali sekretär wõi mitte — fogu oma
askelduse siisemiste asjade ministeeriumis talupoegadele ainult
filmafirjaks ette wigurdas, oli seletusetagi selge. Aljulgesti
ning labase jämedusega olid nad oma tüki wälja mänginud,
talupojalist ligimese usaldust ja teadmatust õieti hinnates ja
tulufalt tarwitades.

Oma ahastuses tegid petetud abirahaootajad sama meele-
hettliku kui asjata katse oma kahju ometi veel kroonu rahaga
katta. Nad saatsid kindralkubernerile Odesasse, tugeses Kus-
taw Maltši paberitele, telegrammi, paludes kui Krimmi poole
teel olewad asujad, kelle saadik hiljuti seal käis ette walmista-
waid samme astumas, ülemuselt teekonna lõpetamiseks raha-
list abi. Aga Odesast tuli wastus: Kui tulete Krimmi ja

ivõtate afumaa ivälja, fiis faate kõigile fiisferändajaille määratud abiraha ja leitva — enne ei anta midagi...

Seega feifid waesefefed küsimufe ees: kas selle wähefe rahalife jõuga, mis weel järgi jäänud ja mida teefonna ära-fäimifeks waheft hädaivaevalt küündis, edafi minna ivõi aga kodu poole tagafi pöördida? Igauks luges oma rublad-kopikad weel ford hoolega üle, fiis tehti pikema arupidamife järele otsufus ometi edafi rännata, faagu mis faab ja tulgu mis tuleb! Mõte, irvitavate fakste iffesse kodumaale tagafi minna, oli kõigi meeleft palju fohutavam kui mõte, pika wintsutawa teefonna järgi ilma kopikata Krimmi jõuda ja seal ainult kroonu toetusel willetfat wiifi elama hakata.

Mihhlikuu efimefe nädala lõpul jättis feltfond jumalaga pealinna, oma õudfe piinapaiga, ja sõitis Nikolai raudteed mööda Iweri linna. Taheti nimelt Peterburift faadud hea nõu järele teha ja Wolga jõge mööda lõuna poole edafi reifida, mis tõotas nii sõidukulu kui ka teeivaeiva — ivõrreldes hobufeküüdigaga — märkfa wähendada, ehk küll tee kasivas pikemaks. Iweris mõeldi istuda aerulaewale ja funi Tzaritfõni linnani fajutada odaivat ning lahedat jõeteed.

Hoolimata rufuivast foormast, mis lafuf fannatatud fahju pärast kõigi hingedel, tõufid ometi fergendaivad ohked põuest, kui pealinna tume majaderäga kadus filmift fuitsu ja udu fiife. Murutõlla fiire liikumine jagas reifijaille elustawa tunde, et nad olid jälle wabad, wabad priitahtlikult kaela ivõtetud wangi põlwest, iwäljas räpaste, haisivate woorimajade hädafoobastest, kus nad rohkem kui kaks kuud olid hinge- ja ihupiinade käes waeivelnud. Tundmus, olla liikvel, jõuda edafi, käfi ja koibi wabalt ivõida firutada, wäendas ufklifkude rinnus ka feda rõhuivat arwamust, kui oleks jumal oma lapsed maha jätanud, arwamust, mis oli wiimaste fündmufte mõjul paljudele iwägifi põue pugenu. Araks ning fahtleiwaks muutunud hingedele tuli nüüd jälle nende prohweti sõna meele, et tee uude afupaika wiitvat läbi suurteft hädadeft, ja uus uf, uus lootus, uus julgus woolas neil füdameisfe.

Wesiteedel Krimmi poole.

„Samoletti“ laewaseltsi kontoris Tiveris algas elaw kauplemine sõiduhinna pärast. Sepiti kokku, et iga inimese pealt on 17 rubla 10 kop. sõiduraha maksta, kraami eest, mida perekondadel kaunis rohkesti kaafas, weel peale selle. Sõidu- ja weohind oli Wenemaa iwetel tol ajal weel kibekallis, sest et iwõistlus raudteega puudus, kuna iwõistlus laewauhingute iwahel oli wähenene.

Wäljarändajate paberraha oli Peterburis nii otsakorralt kahanenud, et suurem osa sõidu- ja kraamiveohinnast pidi makstama peene rahaga, mis wäriweivate näppudega kokku otsiti taskuist ja nartsudest ja mille lugemine iwõttis hulga aega. Päratu ladu hõbedat, 1400 rubla ümber, kogunes kontorilauale paberraha kõrwale, mida oli ka mõni sada.

Maksmisel selgus, et nii mõnigi perekond kui ka üksik isik seltskonnast tarwitifes ligimeselt laenuabi, kui ta tahtis edasi saada. Paraku pidi paar perekonda Läänemaalt, kellel teekonnaks kopikaid ei jätkunud ja kes kaaslastelt laenu teel tarwitist lisa ei saanud, iwesiseil filmil Tiveri linna maha jääma, wastu waadates troostita saatusele. Nad waesed olid seltskonna suurele enamikule, kui kaugemalt inimesed ja mittemaltsiwetlased, iwõõrad, seisis siis kaunisti eemal reisufeltsiliste inimlikust kaas- ja usulifest ühistundest; aga üldine rahapuudus oli ka tõesti nii suur, et Läänemaa perekondade mahajäte sai sellest üksigi seletuse. Nad iwäetid jäid filmi pühkides kaldale

wahtima, kui teised, õnnelikumad emakese Wolga heljuival seljal minema õõtsusid.

Õnnetuselaste meeoleolu toibus ja fofus iweeteel iweel rohke-
kemaal määral kui fenini raudtee-wagunis. Nagu sõit suit-
futa ja tolmuta, nii oli ta ka meritõwe paha hädata, jelle
poolest siis raudtee- kui ka meresõiduist märkfa ees. Sufakalt
hingasid Peterburi woorimaja türmielanikud nüüd puhast, ka-
rastawat maadõhku, mis woolas Wolga õnnistatud kallastikult,
kaasa tuues kõikfugu sügifeši lõhnu nurmelt, aafalt, aiast ja
metfakt. Linnad, alewid, külad kirjus reas ja alati iwahetlewas
pildis ujusid reisijate filmade eest möõda, kord päifefepaistel
kullafelt kumendades, kord finakat wõi lillakat uduloori leh-
witades wõi õõfiti kuuhõbedas falapärafelt firetades nagu
muinasjutu imed. Kõik need mitmekesifed lõbusad mõjurid
tilgutafid, meelte kaudu ligi pääfedes rändajate fifimale elule
nagu pafsamit nende puretud hingedele, wõidifid nagu fawiga
nende feesmifi haatwu.

Uga ka ainelifest küljest oli Wolga teefond õnnelikum,
kui oli teatud ette arwata.

Sügis täie sülega küllustas Wolga kallastel. Naeratades
pafkus ta oma küllast ka iwafefile eesti iwäljarändajaille ühte
ja teist odawat ihupidet. Igafugu aia- ja põllufaagi kõriwal
pakuti iwähese hinna eest ifeärانىis rohkesti kalu müüa, mis
oli eestlaste fergetele kuftrutele fuureks lohutusfeks. Sa mida
kaugemale jõuti maa fiffe, feda odawamaks läks toidukaup,
mida käidi igas fuuremas peatuspaigas fiffe oftnas.

Weidi tüütawaks ja aega ning raha raiskawaks fai reifi-
jatele laetwa liiga pikaline feismine fuuremate linnade, nagu
Koftroma, Nifhni-Nowgorodi, Saratowi ja teiste juures, kus
oldi päewadekaupa paigal, wiimafe linna all foguni fuus
pikka päewa.

Saratowis tuli Gestimaa reisijaille külalifeks furm, nagu
oleks ta ette kaawatfenud, et fiin faab matmifeks hästi aega
olema. Kaks lapsufest arwafid paremaks offida endile afu-
maad ligemalt kui nende wanemad, ja nad leidfid jelle Sara-

toivi furnuaialt. Peterburi õnnetusepõlv oli väetifeste terwise otfa purenud, Wolga rammus õhki kustutas nende eluküünlafefe.

Siina mingi muu tähtfama wahejuhtumufeta jõuti meeltlahutawa, huwitaawa teefonna järgi Tzaritsõni linna, Wolga tee-osa lõpule. Siit oli waja pöördida maad mööda lääne poole, et pääfeda Don'i jõe edasikandiwale turjale. Seltskonnal seifis ees arwata kahesakümne wersta pikkune tee üle lagendiku, tee, mis raha kafinufe pärast jala pidi ette wõetama. Hea, et kraamigi tarwis, mida paraku rohkem kaafa wõetud, kui oli mõistlik, hobuseid ja wanfreid jõuti palgata, millesse mahutati ka lapsed ja nõrgemad naised.

Õhtu eel mindi kaunis pikas ning kehakas wooris teele. Seltskond oli Wolgal weel mõne kaaslase wõrra kasivanud: need olid Wirumaa inimesed, keegi Ants Reinstein nelja pojaga Haljala kihelkonnast ja Madis Koort Rakwere wallast. Nad jätkasid teed Samara poole, mille nimi oli rahwa suus laialt tuttav, kuna Krimm mõlkus üksnes Maltsweti jüngeritel wäljarändamise eesmärgina meeles. Koffu juhtudes wiimaste juure seltskonnaga, said aga Wirumaa mehed himu kah pöördida Krimmi poole, feda enam, et reifimine teiste kaafas sai seltsimaks ning julgemaks ja kuna nad Samarast, oma efiialgselt mõttesse wõetud afufohast, juft midagi ifeärans meelitawat ei teadnud.

Teifeks õhtuks loodeti faabuda Doni ääre, mis nõudis aga läbi õõ käimist. Wärske õhinaga mindi küll teele, aga mida rohkem werstasid käis rändajate paljaste jalgade alt läbi, feda fibedamat kaebefeelt hakkasid wiimased kõnelema. Peterburis kehwal toidul olemine maksis nüüd end kätte; famuti oli feal ja pärast laewal jõudeseifimine käimariistad ära hellitanud. Õõ jookfjul jõuti woorimeestele weelgi järgi, aga hommikuks jäid paljude jalad nii haigeks ning läkfisid willi, et nad wanfriteft maha hakkasid jääma. Sel kombel jõudfid tugewamad ning wäledamad woorimeestega seltsis õhtuks aegfasti Don'i ääre, kuna wiimased said päralt alles poole õõ ajal — longates ja aietades, puruwoäfinult wõi haigelt. Mit-

metel oli harjumata retk jalad alt nii ära võtnud, et taldade küljest naht üleni maha tuli.

Don'i jõge mööda sõideti jälle aurulaevaga, mis oli aga märksa väiksem ja mõnutum kui Wolga laev. Sõit ulatus Taganrogi linnani Asovi mere ääres, kus reisijad paar päeva pidid ootama, enne kui edasisõitmiseks võimaluse leidsid. Et kõigi taskud olid juba peaaegu tühjad, siis pidi otsitama mahti, kuidas vähegi odatvamini edasi saada. Sel sihil palgati viimaks ühe freeklase kahemastiline soolaev, mis pidi seltskonna Krimmi poolsaare idasoppi, Kertschi linna, viima.

Laevukese siferuum, kuhu reisijad mahutati, oli umbes seitse sülga pikk, kolm lai; et inimestest tarvilikku raskust ei olnud, siis võeti ballastiks liitva. See oli ühel esmaspäevaõhtul, kui roniti laevale ja löödi sõiduki sifemuses, liitvalademel, leer üles. Sga pere võdi sõprusfond walis omale liitva peal aseme, seades selle nii hästi korda, kui kellelgi võimalik. Alles teise päeva lõuna-ajal tõmmati purjed üles, ja kaunis tugeval tuulel libises kerge brigg väledasti üle Asovi sinavate woogude.

Paraku polnud see enam wagune, ühetasane, ujumistaoline sõit nagu Wolga ja Don'i pinnal. Purjelaeva sõiduwäleduse eest merel tuli wilumata sõitjail kallist hinda maksta, mõnel kas võdi „hing“ weejumalale ohwerdada. Suba õõsi jäid lapsed ja mõned naised laevukese elava õõtsumise tõttu, mis kaswas ühtelugu võimsamaks, „pöörukseks“. Tormist polnud egiotsa küll juttugi, aga kui palju siis niisugusel hea purjelootsiku suurusel sõiduriistal tarwis oli, et lainetel tantsuma hakata. Mütšitällest tuulest, nagu meremehed ütlesid, piisas juba. Sõit läks siiski võrdlemisi hästi ja reisijate kaunis heal terwilisel, kuni tuul kolmandal päeval üsna wähekeseks waikis ja ilus päikesepaistne ilm merehaiged toibuma pani, selle eest aga laeva edasisõudmist takistades, sest seegi nõrk tuulelehk, mis weel puhus, oli laevale enamasti wastu.

Seltsfond pidi aga veel mõndagi nägema ja läbi tegema, enne kui ta jala jälle kindlale pinnale toetas.

Ei puudunud näiteks palju — ja peale 120 eesti väljarändaja oleks Aasovi merel tulefurma läbi otša saanud.

Laeiva kõõgis sulatas kofapoiis suure katla sees rasiva. Korraga annab kapten poisile käsu minna suure masti otša ülemist purje seadma. Poisid läheb ja jätab rasivakatla tulele teema.

Korraga plahvatab katel üleni põlema. Silmapilk põleb kõõgis lahinal ka kõik muu tuldivõtteiv kraam. Mõlemast kõõgiuksest löövad soledad tulekeeled välja, ahivardades ka tekil kõiki tulekardetaivaid asju süütamisega. Laev on täies purjes — miski ei seis lahemaal, kui et pahinal ülespoole nilpatavad leegid hakkavad ka õlitatud purjedesse, mis oleksid siis põlemas olnud nagu takufoonlad. Ühtlasi oleksid aga siis tõrivatud mastid ja kõied leekides seisnud ja seega varsti fogu laev oma puise ferega...

Õhmatusest keeletult vaatasid väljarändajad pealt. Nägijad laevalael olid enamasti mehed, kuna naised ja lapsed, afudes all siferuumis, õnneks ei aimanudki, mäherdune hädaoht kõiki ahivardas.

Länu madruste fainele meelemärfusele, agarusele ja rutule pöörasid nad hirmsa õnnetuse kõrvale. Kohe kahmati laeva-ämbrid kätte, tõmmati merest ivett ja kustutati tulemäfs õnnelikult. Kõik oli nii ruttu tulnud ja lafanud, et hirmunud talupojad mälestuse kaasa võtsid nagu filmapilksest jubedast viirastusest, kui nad läksid alla laevaruumi lugu naistele jutustama. Muidugi tõusid nüüd viimastel ihufatvad püsti, kuuldes, kuidas nad praegu olid parimal teel olnud küpsetatult Aasovi mere kaladele roaks faada...

Waeivalt oli see hädaoht möõdas, kui nurga taga varitfes juba teine niifama tõfine.

Sellesama päeva õhtu eel paisus tuul kõvaks ja hakkas freeklase foolalaevakest vintfutama nagu silgufarpi. Tuul lõõtus laevalle poolivastu ja võttis aegamööda iffa enam võdi-

must. Meritõbi kõige piina ja jätkusega tiffus väljarändajale kallale. Enamasti sirutas ta naised ja lapsed maha, aga fordforralt hakkas merega vilunud mehigi, nooremaid ja ivanemaid rannamehi, haigeks jääma. Laeva kitsas kõht, hulga inimestega täis tuubitud, sai ivarsti kirjeldamata näo, ja ägamisel ning oigamisel polnud otša.

Þörguliseks muutus lugu aga alles kefföö ajal. Þörguliseks ja elu peale käivaks. Maru ulgus ja mõirgas pilkafel pimedusel, uhtis järjesti fuuri laineid üle teki ja hüpitaks sõiduriistafest hädaohtlikult ühelt küljelt teisele, nii et mastid ja kõik ta fere ragisefid. Laeva pooleksmurdumist ja põhjaminemist näis iga filmapilk karta oleivat. Surm seisis igaihel nagu suu ääres. Et wefi ülalt laeivaruumi ei pääseks, olid luugiaugud finni maetud. Selle tõttu kippus aga seesolijale all lämmatus peale. Laeva tõrivatud fere sees muidugi juba walitsew halb, umbne õhk muutus hulga rahwa, iseäranis aga meritõbiste tõttu, kes lastsid oma wäljaheteid kõik põrandale liitwa sisse, sõna äärmises mõttes wäljakannatamatuks. Sarnasus Ameerika muisse orjalaeiwaga oli kõigiti täielik. Terived wõi wähemhaiged hoidsid endid framplikult millegi küljes finni, et laeiva meeleheitlikke hüppeid wäheha ohuga ühes teha; waesed meritõbised aga, kes olid wahel kobaras ja hunnikus koos, siis jälle lebasid üksikult läbisegi libeda sees, said kurjasti wintfutada, wapustada ja müksata. Nutukahin, häda- ja hirmukisa, palweümin — kõik see tõusis tumedas, pool-lämbunud fooris üles finnistele luukide poole, mille taga torm nagu õel-pilkawaks wastuseks oma wihast mäsjuhäält tõstis ja ühe wahutawa hiiglaine teise järgi üle tantsiwa ja keerlewa laeivuse paiskas, nii et see mõneks hetkeks kוברutawate woogude sisse nagu pisufe pilpake kadus...

Di feda rõõmu kodumaa orjaperemeeste ringfondadele, kui see laeivatäis nende põgenenud orje kauge Aafriki mere põhjas märja hua oleks leidnud! Kuis oleksid nad käfi hõõrudes kõikjal talupoegade wastu hästitanud ja parastanud: Jah, waadake, eks me keelanud ja hoiatanud neid küll, aga kas nad

rumalad meid kuulafid! Ajafid järeawat seebimulli taga nagu lapsed ja jooftid huijapäifa merre! Seal nad puhkawat nüüd, kaladele roaks, talle aga õpetufeks: Kes wedelat elu otftides oma leltwawanemad fergemeelfelt maha jätab, see teeb pattu, mida jumal ei jäta nuhtlemata!

Hoolimata hingetwapustawatft furmahirmuft leidis mõte wastaste kahjurõõmuft mõne mehe pões fliski maad ning iha õhuft pääfeda, wastaste fiuste ellu jääda, nende wihaks eesmärgile jõuda, afus suure jõuga nende südamete ümbert kmmi ja aitas neid ähwardawat furma taoti unustada.

Maru aga fectis raugemata iwäel edafi.

Korraga — mis see tähendab?

Ons see hädalliste nutu ja hirmufifa ahastaw faja, mis fofstab neile fealt ülalt, laetwalaee poolt, fiia alla kõrtwu?

Undawat ja hullgatwad kaebetoonid — pikale iwenitatus, iwahel maru müraft kattefstatud — tõusiwad ja iwajuwad, kerftiwad heledalt kõrgele ja raugewad jämedalt madalale, nagu täis häda, walu ja fügenawat haleduft paisudes iwahel iwaljufs fljatawaks fifendamifeks...

Ons see alumife häda ülemine faja? Ons see tormija woogudemäsfu pilge felle häda peale? Wõi on see ülemiste inimeste hädakarjumine, kellel feifab hufatus laufa filma ees, kes iwahliwad furmale otfe fuhu — inimeste furmafifa, feda lained praegu oma kurfu on fifkumas?

See'p see küll on! Laetwamehed ülal tekil kuulutafid hufatufi! Nad pidafid endid kadunuks, olid heitnud merre iga lootufe. Ja feega oli tulnud kõigile wiimne tund...

Wäljarändajate tumedale hunnikule all laetwaruumis heitus nagu furmauari. Ahifele iwaljule farjatufele järgnes raugenuid fumin ja fahin — pooluimane, tafafe nutuga segatud palwetamine. Sofistades, ümifedes, ägades paluti Kõigekõrgemat, et ta iwõtaks tuult ja merd iwaignistada ja oma iwalitud hingefefi, kes ju tema enda tahtmifel teel olid uue kodumaa poole, furmaft armulifult päästa. Et usklikkude pärisfodumaa ja õige afupalk, kus neil õieti üksnes hea, pääftja enefe

juures pidi olema, seal, kuhu sõber surm neid praegu tahtis
 tulla —, seda ei tulnud palvetajail meelegi. Sgaüks hoidis
 hinge ja ihuga sellest tva põlatud ja huffamõistetud lihaliikust
 elust finni, nagu poleks teist paremat olemaski, nagu faotaf-
 sid nad selle patuse eluga elu üldse ja seega kõit, mis neil fao-
 tada... Sfeigi iwaga neitsi Miina, selle hing seisis „teise“
 ilmaga ning selle tähtsamate tegelastega teatawasti ühenduses
 ja fagedas läbifäimises ja kes selle parema ilma ilust ja
 lõbust palwejooowastuses imeasju teadis rääkida, — ifegi iwaga
 neitsi Miina palus põlwili ja kummuli, käsi ringutades ja
 jalgu siputades taeiwataati, et see teda mitte nii iwara täiesti
 enda juure ei wõtaks, oma taewalikku hiilgusefotta selle püha
 põlwe peale, mida Miinake teistele nii iwäga ostas kiita. Ta
 waene kannatas niihästi meritõwe kui ka surmahirmu all palju
 rasfemini kui mõnigi iwähem iwaga, iwähem „armu saanud“
 maltswetlane; kuna teised oma hädas enamasti tumedalt äga-
 sid ja oigafid, tõufas Miina ohtlikumatel tundidel filjatufi ning
 farjatufi fuust, nagu oleks iwanafarwif ise ta iwaga hinge kotti
 piistmas...

Maltswetid ei tahtnud sedapuhku weel mitte õndfaks
 faada, niipalju fai freeklase foolalaeiwas ilmsiks.

Elaw oli seepärast rõõm, kui surmahäda effimusest wi-
 maks aru faadi. Ahastuses heitlewad hinged, kes iwalmistufid
 surma iwastu, panid nimelt tähele, et ülalt laeivalaeit tulewad
 hääled ühtlafelt, kindlas forras ja järjes, edasi kestfid, kuna
 laeto õõtfus endist wiisi üles ja alla ning ühelt küljelt teisele,
 ilma põhja jäämata ja ilma iwett suuremal hulgal fisse laff-
 mata. Sufatus ei wõinud siis weel käes olla, madrustel ülal
 ei wõinud weel surm fuu ääres seista. Alegamööda faadi
 aru, et laetwamehed — nagu iwastufeks reisijate meeleheitliku
 fisa ja ulgumise peale, mis alt laetwaruumist neile kõriwa
 kostis — freeka feeli laulma olid hafanud! Sulgete merimeeste
 faeblikku, ühetoonilist marulaulu olid iwäljarändajad oma hir-
 mus pidanud endi surmalauluks...

Alles hommiku poole hafkas maru iwaibuma ja laetwa

liikumine jäi surmafortjate ja meritõbiste trööstiks aegamisi vähemaks. Elurõõmu vägev vool pani hirmutatud südamed jälle toibuma ja uuel julgusel tuffuma. Ehk küll enamasti kõik olid meritõives jõuetult pikali, peeti siiski liigutavaid tänuväliseid jumalale surmahädast päästmise eest. Hirmutis oli muutunud õnnelikuks tänufogelemiseks, ahastusenutt väguvõimeks rõõmupisaraks. Emaid surusid filmi kivistades oma lapsi rinna vastu, abieluinimesed pigistaksid õnne soovides teineteise kätt ja sõber hakkas jälle pisut sõbra järele vaatama, kuna ta hirmutundidel ainult ja üksnes enese peale oli mõelnud.

Tormile järgnes otsekohe vastandlik halbust. Vähem kui tuuleleht kadus, ilm jäi nii vaikseks, et laeva edasiminekut ei olnud sugugi tunda. Lõdvalt lotendaksid purjed mastide küljes, merepind muutus peeglik, mille seisvat läiget ei kähardanud ükski puhang, ülevalt kumas selge, sinine taevast lakkamata naeratusele maha. Ja laevuke — see kõttas nagu uinuma jäänud part veel peal, ilma pead võdi saba pööramata.

Säherdune vaikus ei kestnud mitte tunde, vaid mitu päeva ja ööd. Laupäeva hommikul oldi Kertschi linnast ainult veel kümme tversta eemal, aga õhtul püüdis nii liikumatuna, et laev seisis paigal, nagu oleks ta ankrus. Nõnda viisi võltas see veel päeva ja öö. Alles pühapäeval pärast lõunat märgati Kertschi sadamas laeva abiturit olekut ja paadimehed ilmusid appi. Nad sidusid inimestega täidetud soolalaeva kõitega oma lootustite külge finni ja jõudsid ta õhtuks sadamasse. Terve nädala oli kestnud sõit üle väikese Alasovi merekesse ja toonud reisijatele kardetavamaid seislusi, kui nii mõnigi pidi mere-teele.

Nädalase viimistuse ja viimistuse järele taas kindlat maad jalge all tunda, see oli väljarändajatele päris kosutuseks, niisama kui teadus, et üldse nende reit niisasti kui lõpule on jõudnud, sest see oli ju Krimmi pind, mis neid nüüd kandis. See rõõmlik tunne ei hävinenud ka, kui reisijad rannas ringi vaatasid ja neile õitsvat elu- ja oluforda uuel kodumaal filma ei paistnud.

Mida vähem saavutatud Kaanan osutus Kaanani sarnaseks, mida selgemaks sai Tallinnamaa talupoegade ja kalameeste meelest, et leib ja liha siingi suhupistmiseks laual valmis ei seis, et elanikke ka siin ootab ainult töö ning vaev, seda kainematel peadel hakkasid nad asumisasjast finni. Kertshi linnas reisuväsimust puhates, harutati juba agarasti küsimust, et asukoht tuleks viist kuhugi mere ääre nõutada, et kalapüüki põllupidamisega tulufalt ühendada, nagu see senisele rannarahvale omane oleks. Kertshi linn Krimmi poolsaare idapoolses sopis, Asovi ja Musta mere vahel, oma tähtsa kalandusega, iseäranis heeringapüügiga, pani eriti Kannatavalla kalameeste meeled koha elavalt sellises suunas mõlkuma. Nad oleksid kas või siiasamasse jäänud, kui siin oleks asumiseks maad olnud saada.

Mõne päeva pärast sõideti Kertshist aurulaevaga Geodosia linna. Siin õnnestus seltskonnal, kelle rahaline jõud nüüd hoopis otjas, kroonu käest niikauaks prii korter saada, kui sünnis asukoht leitud, välja võdetud ja ametlikult seltskonna peale kinnitatud. Neli meest läksid saadikutena kubernangulinna Simferoopoli poole teele, et kroonumaade-ivalitjuses Kustav Maltsiga seltsis asju diendada. Viimasega saadi kofku poolel teel, Karasjubafari linnas, sest noor Malts ühes kolme asuja-perekonnaga oli Kertshist paar päeva varemalt ja maad mööda Simferoopoli reisinud. Pealegi hoopis uut moodi, eestlasele enne tundmata küüdiga — kaamelitega. Tatari voorimees kahe paari Krimmi kaameliga viis väikesel seltskonnaga kaunis odavasti Karasjubafari. Siit kõmbiti, kui Geodosia seltsimehi kohatud, jala Simferopolisse.

Kroonumaade-ivalitjuses arvatati, et eesti asujate saadik Kustav Malts kehvadest saadik, mil ta maade kirjad välja võttis, Krimmis on olnud, ja pandi imeks, et ta polnud ametikohale sissereändamise asjus vähemat kui teatust annud. Muidugi seletati ära, kuidas lugu oli ja miks maakuulaja vaheajal kodumaal käinud. Meeste seas oli paar isikut, kes mõistsid võene keelt, nii et eritõlki polnud tarvis. Need olid Ranna-

ivalla mees Kotlep Lahivert ja Kolga krahv Stenbock'i endine kammerteener Hendrik Seiman. Nad andsid maadetsvalitsusele teada, et esimene seltsfond slesserändajaid Gestift nüüd pärale on jõudnud, ning palusid, et nelle, kui vähegi võimalik, asumiseks juhataks mõni mere ääres asetssev koht.

Sooiv täideti. Mereäärne maa-ala, 1150 tiinu suur, mida seltskonnale soovitati, seisis enne juba Kustav Maltšile antud nimekirjas ülal, aga see oli üks neist, mis maakuulajatel keivadel maa tundmatuse ja kaardi puuduse pärast oli leidmata jäänud. Alus ta ju koguni teises küljes sealt, kust saadikud toona omapead olid maad otsimas käinud — iversta nelikümmend Simferoopolist lääne pool.

Samruk oli ta nimi. Mehed, kes läksid kohta sedamaid vaatama, leidsid eest mahajäetud tatari küla, mille mustad, madalad hurtšikud, mullaplõnnidest ehitatud ja muldkatustega kaetud, seisid küll veel suuremalt osalt üleval, mis aga eluhoonete poolest hellitamatu eestigi talupojale midagi trööstlikku ei pakkunud. Kuid majade suhtes polnud slesserändajail Krimmis palju valida, — need olid, nagu nad teadsid, igal pool ühesugused willetjad; selle paiga muud küljed, mis mitmeti tulu töötasid, said seepärast otsustavaks. Maapind näis hea olevat ning küla külje all lainetav meri töötas leivafõrtaft anda. Kalastust filmas pidades polnud asujail teist merelähedat kohta võtta. Kasutõotav oli ka küla asend mitme suurema ja vähema linna ligidal ja vahel: põhja pool Eupatoria, lõuna pool Sevastoopol, idas Simferoopol, ja kahe viimase vahel veel Bahtšisarai. Ligidatest müügiturgudest saaduste tarvis ja ostukohtadest polnud siis puudust. Koha ümbrus oli aga ka jõukate asunduste ja perekate küladega elustatud, mis andis asujaille lootust tööks ning teenistuseks sel puhul, kui häda neile kallale kipub. Nõnda oli Simferoopoli tee ääres olev suur sakslaste asundus Kronenthal viieteistkümmne iversta kaugusel. Veel ligemal seisid Alma jõe äärsed külad, nagu seitse iversta eemal olev Burluk, Krimmi sõja aegse Alma lahingu ajalooline koht. Mis puutus elumajade

armetusse oluforda, siis trööstiti end seega, et see halbuse pole ju jäädav. Hurtsikud olid ajutiseks tarvitamiseks parandatawad ja hiljemini võidi ju aega- ja jõudumööda uued peavarjud ehitada.

Nõnda waliti seltskonna asemikkude poolt Samruki Rannavalla rahvale asukohaks ja uueks koduks.

Kui tarvilised kirjalikud asjad ametikohtades toimetatud, läksid saadikud Teodosiasse oma perekondade järele. Maha jäi nende noor seltsimees Malts, kes rahalise teenistuse järele ringi waatas, sest pikad teekonnad olid niihästi ta punga täiesti tühjendanud kui ka riided ta ihu pealt otse kulutanud. Warsti leidis noormees Simferopoli ligidal ühes mõisas koha, kuhu hiljemini veel üffikuid eestlasi — paar meeste- ja kolm naisterahwast — teenima läks. Simeeste seas oli ka maakuulajate endise tõlgi, wäljateeninud soldati Toomassoni poeg Tallinnast, kes teisi eesti kaasteenijaid teenistuses wene keele poolest, mida ta hästi oskas, tarbeporralt aitas. Ta oli mõisas toapoisiks.

1. novembriks 1861 jõudis asujate seltskond Teodosiasist Samruki külasse. Meestel oli õnneks läinud peale prii korteri senises ootekohas kroonult ka weel maksuta küüti asupaigani wälja pingutada.

Tulpinud ja tüdinenud ilmatu pikast, waewa- ning ärewusrikkast teekonnast, teretas asujate hulk uut elupaika, nii wõõral ja hämaral näol kui see neid ka wastu wõttis, siiski sügawa rahuldusega. Oli neil ju nüüd jälle kodu! Oli nende päralt ju nüüd jälle kohake, kus nad wõisid festwalt peatuda, wabalt liikuda, kõige pealt rändamise rasket wäsimust puhata ja erutatud hinge tagasi tõmmata! Ja weel rahulisemaks läks nende meel selle peale mõteldes, misjugu seest elupõlwest nad, jõudes siia tühja tatari külasse, olid pääsenud. Balti teo-orjus seisis neil selja taga! See meeletuletus heitis lohutawat, elustawat, julgustawat helki pimedatesse pool-lagunenud tatari muldhurtsikutesse, kuhu asujad nagu põldhiired aukudesse pugefid. Küll ootas neid siingi alaline ränk töö, mis wõimalikult

viisil fagedasti paari heitis puudusega, aga see töö ei läinud enam peaaegu kõik ahnele mõisnikule tuluks ja siin ei olnud kurbust kuni, vahimeest viitsadega, haagikohtunikku mõlematega töötajaja ja maksu maksja selga puremas. See teadivus kuitvatas ivarsti nende gi härdameelsete piisara ja lämmatas nende õhked, kelle pöue end esimesel ajal piinatv kojuigatus püüdis pestada. —

Suba lõikusekuu alul oli esimene, vähem, feltfond eesti väljarändajaid Krimmi jõudnud — Lõpeveski Abramini kaafas olevad viis vdi kuus perekonda. Nende teefond — oma hobuste ja ivankritega — oli kõigiti õnnelik, karme ja ivaeiva poolest kerge olnud; ivarsti leidsid nad uuel kodumaal ka elupaiga. Nad asusid Simferopolini linnast iversta viis põhja pool, Galgiri jõe ääres kaunis kohas asetsevasse Alfatshikijati külla. Abramini Nort oma töövõudude poolest rikka perekonnaga — ta nimetas omais kolme poega ja ühte tütar, kellest ainult kumneaastane noorim poeg oli ivel lapselane —, Nort ostis omale sinna väikese koha jõe kaldale, kuna teisid perekonnad — neid sai mõnede juuretulijatega hlljem kumme — ivõtsid kohaliku mõisa maid kumnise peale ja tegid need põlluks, eest leides tühje elumajajid.

Lõpeveski Abramini sai küla, mille senine tatari nimi eesti keelepärane raskusi tegi, uue nime: teda hafati Abramini külaks hüüdma.

Maltivõet ise, kelle karjast esimesed talled nüüd uuele kodumaale olid jõudnud, ei ivalinud omale jäädavate asupaika, sest maa omandamiseks puudus tal paas. Esiotsja teenis ta Perekopi linna lähedal ühe tatarlase tuuleveskis mõldrina. Selle koha oli talle nõutanud lahke kohtu-uurija härra Franz Hlektisch. Hiljemini asus ta Abramini külla oma hea sõbra ja agara jüngri Nortini juure elama.

Eligimene.

Püüe naist tagasi saada oli teinud Eöhmuse Taatvetist möödunud talvel kangelase. Ta leidis forraga jõudu ja jaksu oma „himusid talitseda“, oma elukombeid parandada, „välispidigi inimeseks saada“, nagu Anu nende edaspidise kooselamise tingimuseks oli teinud. Ta puhastas end „roojast“: ei joonud enam, ei ivarastanud, ei rikkunud abielu. Selle asemel tegi tööd kahetordse hoole ning usinusega, oli kokkuvõidlik, forjas raha. Talve ja kevade jookkul meisterdas ta hulgateise kõiksugu sõidu- ja tööriistu valmis teha, osalt tellijatele, osalt laadal müümiseks, ja võttis nende eest summateise sisse, mis talle juba julguse andis uue pesa ehitamise peale mõelda.

Temaga sündinud ime saatis korda igatfus naise järele. See igatfus oli vägevam kui himud. See igatfus sõtkus himud põue põhja ja hakkas valitsejaks. Tema valitus oli nii täielik, et Eöhmus tundis Anust lahusolekut otsekui väljakannatamata häda. Ta kannatas puudust temast ilma olles. Ta kannatas nälga. Ja mitte ainult naise hingelise feltsi järele ei nälginud ta, ivaid seltsamal määral tema kehalise läheduse, tema ihu järele. Nii hädasti kui ta tema sõprust, usaldust, terwet tema seesmist elusoojust tarvitses, et tunda elust maiku, nii iväga tarvitses ta ka tema hingedõhku ja häälekõla, tema waatehelki ja palgetuma enda ligidal, nii wastupanematu oli ta ihaldus tema ilusat keha, tema kauneid liikmeid jälle kord abielufängis enda ihu vastu suruda. Mitte üksnes hingeliselt ei olnud Anu kauase eemaloleku mõjul Taatveti meelest nagu

aatellisemaks tõusnud, luulelisema läike omandanud, waid ta oli ka ihuliseft ihalduswäärilisemaks saanud. Lõhmus oma kimaluseft erutatud fantaasiaga kujutas endale abielulist kofku-puutumist temaga nagu mingit mõrõjaõõ sarnast wõi weelgi enam, kui midagi, mis pani ta südame tormiliselt tufsuma, kihutas talle wõre kuumalt pähe.

Ja weel miski aitas teda kangelaseks teha, patuste, roojaste himude üle kõigi imestuseks wõitu saada: kiivus. Küll lämmatas ta ruttu iga selleft mürgiallikast tõuswa kihwtileit-faku, milleks tal muud waja polnud kui pilgu ette kufjuda Anu nägu, ta suurt, arwalat filma, ja kohut mõista lasta oma kainet pead. Aga — aga — ta tuli jälle, see fufiw, nõelutw tundmus, tuli falaja, wargfi, tuli tagaukfeft. Siilis ligi ja falwas... Taawet arwas selleft waenlaseft lahti saawat wõi teda wähe-malt wõlwat kaugemale tõrjuda, kui Anu jälle elaks tema filma all, tema külje wastas, täiesti tema hingamisringis ja mõju-wallas. Uueks hooks tema püüdele sai, naist enda juure tagasi saada, uueks jõuks, millega ta ära wõitis oma kombelise nõr-fused, kõige pealt wiinahimu.

Tal läks korda saawutada naise ning selle wanemate ufal-duft sel määral, et tema igatus leidis kufututufe, ta palaw püüd täitmise. Mitte nii wäga ufaldus tema ifiku kofhta, kui uf jumala poolt nende palwete mõjul tema kallal tehtud imeteo-fisse saatis korda, et Anu jõudis isa ja ema nõusolekul ofufe-le mehega jälle abieluliseft ühineda, temaga uuesti ühise katus alla elama afuda.

Natufe sõbralist sefelduft fünnitas abielu-paari wahel efi-algse elupaiga walimise küsimus. Anu kufsus Taawetit niikauaks Riisale elama, kui neil jälle korda lähöks oma kodu ja kollet afutada, milleks neil praegu weel jõudu küllalt ei olnud, ja Mihkil ning Liisal polnud töowõimsa, kaine koduwäi wastu midagi. Aga Lõhmus nuufutas kärshaiwu. Ta kartis leilist punasele kerifele sattuda. Suba nüüd, kus ta Riisa ufuahjust pifut eemal elas, sai ta igapäew kõrwetada küllalt; mis weel fiis, kui ta kolis ofefohe ahju lõõskawale paistele! Et neil

kolmel tema kallal küllalt veel kõrvetada ja kärjutada oli, selles ei jätnud nad teda oma paranduspalvetes ning päästetustes kahetvahetele, ja seda teadis ta isegi: oma väliste kommete parandamisega polnud ta ju veel „armu saanud hingeks“ küpsenud, prohveti puhastatud ja parandatud usk ei olnud tema südamesse veel poolegi teed leidnud. Seepärast oli tal varuks, et nende kolme usuline rohitsemine tema kallal kestab täie hooga edasi ja kujuneb seda põhjalikumaks, mida enam ta nende küüsis on.

„Ei,“ vastas ta Anule. „Tule sina parem Seenepalule. Seenepalul lahendamad ruumid kui Riisal ja töökoht mul juba valmis seatud. Pererahvaga tegin kaubagi juba ära — võime neile jääda, niikauaks kui aga tahame.“

„Aga Riisal oleme omaste juures,“ oli Anul vastu öelda, „ei me tülitata ega koorma teisi inimesi ega ole kellelegi risuks ees.“

„Sest põle Seenepalul koa mitte juttu,“ sai ta vastuseks, „muidu põleks Andres ja Seenu melle forterit ise mitu korda pakkund. Ja ega me seal armu pärast ela, et teistele ristiks oleme: ma tajun kõik ära — olgu tööga, olgu rahaga, nii kuida just soovitaakse.“

Anu kutsumine ei sündinud, nagu Taatvet väga hästi märkas, ilma kindla nõuta, mida ta aga väga katvalusega, mis ettevaatlik käskis olla, salajas püüdis pidada. Anu elato püüd oli nimelt meest Seenepalu ilmlikkude tuulte käest Riisa talu palveõhustikku toimetada, lootes sellest ta hingele kõige paremat. Sumala ime abil oli see hing juba poolel pöördel — nüüd oli vaja tagant lükata, et teostuks ka teine pool pööret. Et aga haigeid on, kes hea meelega rohtu ei taha võtta, siis vaja see peita joogi võdi söögi sisse...

Kuid Taatvet polnud haige, kes lasub ennast tüsata, ja nõnda lõppes vaidlus viimaks tema võiduga. Seda enam, et Anugi tema poolt ettetoodud põhjendusi mõjuvateks pidi tunnistama. Aga mitte ainult polnud Seenepalu neile elamiseks ja Taatvetile töötgemiseks tõesti kohasem kui Riisa, vaid Anu

pidi, kui ta õiglane tahtis olla, ka veel kartusele maad andma, et Taaveti läbisaamine äia ja ämmaga, kes olid väimehe mõne kuu eest alles uksest wisanud, wahest mitte kõige paremaks ei kujuneks. Minevik andis seesuguseks aimduseks asja. Waenlikust wahekorrast haige ja tohtrite wahel oli aga esimese paranemisele kõige pahemat karta.

Taavetile ja Anule — iseäranis Taavetile — algas Seenepalul seepeale põlweke, mis küündis esimese iharaile kujutlusile ligi, põlweke, mis magususe poolest oli tõrõne nende abielu esimestele kuudele. Õnn uuendas ja noorendas neid. Palweorjuses tardunud Anugi löi sulama ja andus nautimistunnetele taoti tingimusteta. Kuu, puine usuline koorik tema südame ümber puhkes wahel poolwägissi, ja siis tundis Dõhmus enesel naise olemat, naise, nagu see noorikuna olnud ja nagu Taavet footois, et ta iffa oleks. Taavet märkas enda ligidal siis jälle midagi inimlik-lihtsat, midagi naiselik-sooja, midagi lihalik-tuttawat. Sa neil hetkil mõistsid nad jälle teineteist, nende hingeline ja waimline wahekorõ tasandus ja ühines.

Uga need päikesepaistefed pühapäewad ei olnud wältaewad, nende järgi tulid taas pillwitawad ärpäewad. Nende järgi tuli udu ja auru, milles nad teineteist ei näinud ega kuulnud, milles ühe waim otfis teist kōbamisi, ilma teda tabamata. Oli Taavetil esiotsa särisewal rõõmul peast läbi lennanud: saab ta Riisa haigete hulgast Seenepalu teriwete sekka, niisuguste turdade, wärskete, tugeiwate inimeste seltsi, nagu Leenu, Andres ja nende lapsed, küll ehk hakkab jälle toibuma, kōsuma ja selgima, — siis pidi ta mõni nädal hiljemini endale tunnistama, et loodetud teriwendaw mõju Anu kōhta oli ainult mõõduw, ainult filmapiikne. Ta häiwines ruttu wastandlikul mõjutusel, mis tuli Anu läbikäimifest maltswetlaste ja nende fanaatlikkude juhtidega, elawast läbikäimifest wanematega, Tõnu-Beetri usuwennaga, lugija Mariga ja teiste firglikkude palweinimestega. See müstiline mõju oli palju tõõmsam seks eelsoodunud naise kōhta, kui Seenepalu rahwa tugew-teriwete, aival-kaine eluproosa mõju, tõõmsam ka, kui Taaveti katsed,

hävitatada tema ajus teffinud tumedufekudefid mõistufetulega. Anu fattus ivarsti jälle, iffa hartvemaft ja lühemaft kaha-
netvad hetked ivälja arivatud, oma endifefse ellu, mis koos-
tus fantastilife meeletufe orjufeft.

Ja filski ei faotanud Eõhmus lootuft, et Anuft saab ford
jälle inimene, nagu Anugi lootuft ei faotanud, et Taatvetift
saab ford inimene. Pentfik paar! Neid paare, kes kuidagi
ei fünni mõiftlikkude normide alla. Hoolimata nende ivahel
haigutavast ivaimfift lõheft ei fuutnud nad teineteifeft lahuf
olla, ei raatfinud teineteifeft ilma jääda, tundfid waigistamata
lgatfust teineteife lähedufe järgi. Nad pigiftafid filmad finni
endi iwaenullife iwahe kohta ja hoidfid käed üle lõhe koos. Nad
olid nagu kaks põdejat, kes teineteift ratvides kannatlikult
eneste paranemift ootavvad, hoolimata kõige halivemateft mär-
kideft.

Keivad tuli ja tõi kaafa nähifeid, mis panid Eõhmufe
ägama oma naise ivaimuteriufe paranemife ootufes. Seft
need nähifed rääkifid paranemife afemel felgel keelel haigufe
rafkenemifeft.

Maltfiveti ufu aivalikkude tegelaste feas, kes ennustafid
1861. aasta fuveks hävitatvat sõda, oli üks agaramaift Eõh-
mufe Anu. Ahivardatva sõja fonifid need ufutargad, nagu
teada, Piiblift ivälja, felle tumedamaift iweergudeft. Enne sõda,
sõja eeft, pidid „armu faanud hinged“, õige- ja puhtaufulifed
maltfivetid, Kaananimaale ära pääfema, kuhu oli prohiwet
läinud neile afupaifu iwalnis iwaatama. Rahtluf õnneliku
pääfu kohta tohtis sama iwahe olla kui sõja tuleku kohta.
Rahtleja tegi pattu jumala ja tema sõna ivastu. Seifis ju en-
nustus pühakrjas üleival, pealegi mitmes kohas, mitme prohi-
veti kirjutatuna. Niifugufele ufkmatale pidi ofaks faama tae-
iwafe iwalitfeja karistus, sõja „nelja teraga mõõf“ pidi ta maha
raiuma, nagu fee mõõf ka äraminefuga hiljaks jäävatele
ufflikkufele iweristades pidi „kandu löõma“.

See õpetus faatis teatavasti fonda, et paljud ufuagara-
mad maltfivetid, iwalmistudes äramineku ivastu, oma loo-

mad, tööriistad ja majakraami fewade eel ära müüfid, fagedasti wõileitwa eest. Ja feda ei teinud mitte ainult need, kellel talud forrapärafelt üles öeldud ja wäljarändamifeks passfid nõutatud, waid ka need, kellel puudus äraminefufks iga loomulik wõimalus. Aga see sõja- ja kaanani-õpetus faatis weel enam forda. Needsamad talupidajad, kellel kohad üles ütlemata, äraminefu-load mõisnikult ja passfid kubernerilt faamata, jätsid fewadel põllud harimata ja tõuwillja tegemata. Oleks ju nende feisufokhast ka lollus olnud waewa näha ja feemet raifata, kui kõik ometi maha pidi jääma, pealegi laastatwaille sõjawägedele jalge alla sõtkuda.

Enesefski mõista, et Kugligi juhtiwad maltstiwetid olid nende ufulistete karutükitegijate hulgas ja et Kiifa pererahwas, kelle tütar oli sõjamõtte pea-õhutajaid, nende feast ei puudunud.

Küll püüdis Lõhmus hoopii, mis ta naifeewanemad sõgedufes enestele tahtsid anda, ära hoida, milleks ta nii Anule kui ka sündfal puhul Miisklile ja Liifule sõideides ja hoiatades peale käis, et nad jätafid ilmkuulmata rumalufe tegemata. Küll katfus ta nelle pähehakkawalt ära feletada, misfugune feisuford neid ootab, kui loodetud ime neid fewade mitte Kaananisfe ei wiij ja kõifehäwitaw sõda tulemata jääb. Usjata! Nad kõngutasid tema jutu peale ainult pead ja muigafid põlglik-pilkawalt. Mis nüüd temasfugune ärfamata ja armusaamata ilmalaps ka jumala katwatfustest ja taeewa teedest teadwat! Mida wõiwat pime rääkida walgufest ja ufkmatu hingedõnnistufest! Ega temafe ometi pühafirja sõnu fuutwat ümber lükata ja prohfetite ilmutusi waleks ajada!

Polnud parata — hullus pidi käima oma teed.

Aegfasti fewade lähenemisel hakati müütama, mis müütada oli, ja kui põllud tulid lume alt ning kuitwafid, polnud Kiifal enam atra ega äfet, millega neid harima minna, ega feemet, mida neile peale riputada. Kõik oli „mehele pandud“, ja enamasti nii odaawalt, et Laawet Lõhmuski oma õhufefe kufuga äia warast mõnda wõis omandada. Kaerad, odrad, kartulid, linad — kõik jäid maha tegemata, nii * fellekohafe

täiuse poolest Lõnu-Beetrilgi, kus ju usukindluses kellestki maha ei jäädud, Riisale järgi ei jõutud.

Uga see sündis muide Madise tahtmata. Kuna Madis viibis pikemal usu-teeponnal, olid teenijad kodus omapead, na lihasse ja luusse kasivanud kombe järele, keevadest põllutööd hakanud tegema. Kui peremees koju jõudis, leidis ta oma pahanudseks, et kartulid pandud ja sugu kaeru ning otrigi seemendatud. Tema nurin ei teinud sündinut enam sündimatuks... Nõnda jutustas Madis ise igapähele ja oli väga nufker, et tal kodus asjata jumala vilja raisatud, mis paraku pealegi efsiarivamusele maad võõivat anda, nagu puuduks Lõnu-Beetril kõikumatu usk pühakirja ilmutisje. Rahju, väga kahju!

Siis järgnes meeletuse kroonimine.

Sõnum walgest laevast ja prohveti tagasitulekust oli faabunud.

Mis muud kui teele Tallinna poole!

Weel püüdis Lõhmus vähemalt Anusse mõjuda. Ta kulutas muidu suud. Naifel puudus iga taip tema sõnade jaoks. Täis lapselik-õiglalt võõristust ja ehmuft küsis Anu talt iga vastuse asemel, kas ta siis ikka tõesti tahtvat maha jääda, naisest lahku minna, sõjakoleduste kätte sattuda, elu kaotada... Ning tõsine valu paistis tal näost ja kuuldus häälest seda küsides.

Taavet waigistas waesefest. Wihafelt oma kuflatagust küünistades ja haledalt naeratades vastas ta:

„Mine aga peale, küll ma sulle järele soan, kui juba sõjamüdinat kuulen. Panen kas võõi paljajalu punuma. Uga enneaegu minema pühkida, nagu kõstri wafikas kolm päewa enne wihma karjast koju joosta — seda teha on mul häbi. Ole julge, et ma ei taha sinust ilma jääda, ja niisama julge, et me soame teineteist warsti jälle näha — olgu Raananis, olgu Egiptuses.“

Taavet soowis küll, et naine jätaks Sukufese koju tema juure, ja lubas poissi teriwelt ning priskelt talle sinna kätte

tuu, kuhu ta hiljem ise soovib. Aga et Anu lapse mahajätmisest midagi ei tahtnud teada, siis loobus Lõhmus oma soovist. Ja nüüd järgnes Anu poolt korrapärane lahkimisjumalagajätt, umbes säärane, nagu saadaks ta meest sõtta. Bisaraid, õhkamisi — kõike oli. Muidugi temalt üffi. Lõhmus — see naeris. Mitte väljastpoolt, vaid seespidi. Naeris nuf-ralt, nagu naerduks ta waele nõdrameelse tembutusi...

Läks teele perefondi, läks wallalisi. Talupidajaid, faunamehi, teenijaid. Hobusega ja jala.

Kiisalt läksid kõik peale Mikku. See oli minekupaewal kadunud, nagu tina tuhka. Kõik otsimine jäi asjatuks. Tuli alles siis wälja, kui woor Kugli maist juba ammugi kadunud. Tuli tuikudes, wiinapudel põues, Sanglepale...

Altsaunast läksid kõik. Lõnise usk walge laewa ja ähwardawa sõja sisse põlnud küll kuigi suur; ta ümises nagu kunagi: „Ja ning ei... nõnna wõi teifiti... eks soa näha, kui soab näha.“ Aga seda suurem oli Wiiu, tema koduse walitseja, usk, millega sai Lõnise kaasaminek endastmõistetawaks. Ja peale selle: kui peremees läks, ega faunamees wõinud maha jääda.

Lõnu-Beetrlilt läksid kõik. Isegi pime perenaine wiidi kaasa. Peremehe elatanud emaga, selle pudeneiva mullafesega, oleks lugu muidugi täbar olnud, kuid see oli heaks arwanud paar nädalat enne teekonda sõja eest mätta alla pugeda. Nõnda pääses teine reisuwintjutustest.

Weel paarist perest läksid kõik, aga Pärtlilt peremees üffi. Peremees ilma naise ja lasteta. Ainult sulasega. See hoidis peremehe poole, nagu tüdruk hoidis perenaise poole ja koju jäi. Kes teab, kui kindel sulase Mardil laewa- ja sõjauks just oli, aga ta arwas, et ega mõned tööta päewad wõi koguni nädalad ta tülpinud teomeheliikmeile kahju wõiks teha. Parema juba teed käia kui adra taga tuigerdada.

Kui nad siis kõik olid läinud, mõtles Lõhmuse Laatwet endamisi: „Siinamaani ma ei tahtnud Tihase lori uskuda, et Kiisa Mihkel toona kuuse otsas kolm ööd-päewa wiimset päewa

oodanud, aga nüüd usun.“ Ta kui mõni aeg hiljemini kellestki Kupumäe Antsuft naljatati, et ta oodanud oma toa taga happinu otjas pilve, mis rahiva töötatud maale pidanud wiima, siis polnud Taatvetil enam raske ka seda uskuda.

Kiisa Mikugi meelest, kelle olid maltsvetid juba nii tuimaks teinud, et ta neist naljalt midagi enam imeks ei pannud, oli see walge laeiva teekond liig. Ta nohises Taatveti vastu öelda: „Reagitakse ikke, et wiin ajada inimest hulle tüffa tegema — näe, usf käib wiinast kaugelt üle! Ei oleks sugugi uudis, kui lähemid teised Tallinnas jaluli merde ja hakkaksid jala mööda wett püha moa poole rändama, kui näetwad, et laew jääb tulemata.“

„Küll nad pööraksid ümber, kui weji juba juuni ulatab,“ naeris Lõhmus vastu.

„Mis sa arwad — kas tulewad foju tagasi, kui mõne aja ammuli on merre wahtinud, wõi ehk wõtawad kätte ja hakkawad moad mööda minema?“

„Kes neid ilma pasjideta lasseb! Küllap linnapolitsei juhatab neile warsti hoopis teist kui teed Kaananisse! Ega jaksad kisa töstmata jäta, ja kuberner elab jo Tallinnas.“

„Nojah, parajasti tibe töö-aeg... mõisapäewad jäetakse wõlgu... ei nad jõua kaugale,“ kohmas Mikki ja laskis laufile järgneda uriseiva ohke, nagu ei tunneks ta omaste tagasituleku-wõimalusest midagi wähemat kui meeleshäd.

Uga linnaülemus oli laeivaootajate vastu kannatlikum, kui wõis eeldada. Nädal läks mööda — ei tagasitulijaid weel kedagi. Lehekuu jõudis lõpule, jaanikuu tuli kätte — ikka weel salliti „pärdikuid maltswette“ linna piirkonnas. Linna-käijate käest, hiljemini ka „Berno Postimehhest“, mis Lihasele käis, saadi kodus teada, kuidas Kaananisse rändajad Lasnamäe aasjal leeris elada ja ikka weel usklikult oodata prohiwetit ja tema laeiva.

Uhel päewal otjis Taatwet Lõhmus Kiisa Miku üles, kes oli päewillisena ühe peremehe juures tööl, ja ütles temale: „Kuule pois, me peame Kiisjal tööle hakkama.“

„Mis tööle?“

„Tööle, mis teised tegemata jätsid. Ega moa ikke paljaks võdi jääda. Muidu peate sügisel hambad tvarna panema...“

Mikk nühtis sõrmenüfiga oma uduleid filmi.

„Tahad Riisa väljad vilja alla panna võdi...?“

„Neh! Wähemalt niipalju, kui kahetsefi väikeste abiga veel jõuame. Näe, kauemaks jäävad ära, kui ma mõtlefin, ja külvitv-aeg jõuab lõpule. Hea veel, et see külma kevade pärafi niikaugele on nihkunud.“

„Aga mis fina fiis sellest soad?“

„Nooh, omaste asi,“ vastas Taavet. „Ja ega ma see-
met Mikkile fingi... Eks neil oleks koa hea meel, kui kord
koju tulevad ja lelatvad, et töö mitte kõik tegemata põle.“

Mikk otfis rippuival pilgul midagi maast, enne kui ta
arusaamatu pomina lõpul küfis:

„Kust me fiis süüa soame?“

„Võid käia minu juures Sanglepal niikaua söömas, kui
waenelaps oled — reakfiin juba peremehega.“

„Kas sul fiis kõik on, mis tarvis?“

„Mis ei ole, seda muretfen.“

Lõhmus ei olnud — tänu Kaananisfe rändavalle malts-
vettidele, nende seas ka Riisa rahvale — mitte enam päris
paljas mees. Sügise, talve ja kevade jookful usinasti tehtud
käsitöö eest oli ta teeninud näputäie kulle, mida tema, kes ta
ümbruses uue renditalu järele ringi waatas, paremini poleks
võinudki tarvitada, kui et ostis äraminejatelt, kes hinna peale
juurt ei waadanud, odavalt ühe ning teise tööriista ja muu
tarbeasja, äia käest isegi hobusefondi ja lehmamullika, kelle
Seenepalu peremees sedapuhku oma neljajalgsete hulka söö-
gile võttis. Loomi ostes oli Taavetil lõbus mõte peas kõpit-
fenud: No noh, Riisa ivanamees, ivarsti oled neid minult ta-
gasi nurumas!... Et lahkujail oli ka vilja- ja kartuliseemet
müüa, Lõhmusel raha aga otfa sai, fiis ta laenas Andrefelt,
kes oli ka ise ostjate seas, liisa ning omandas nõnda Riisalt
natuke otri ja herneid ning mujalt pisut kartuleid ja kaeru.

Muldugi liikus tal ka selle ostu puhul aimdus peas, et müüjad muutuvad ise varsti ostjateks ja et siis on hea, kui ta neid hädast võib aidata... Millest Riisa „hädakülvil“ puudus kätte tuleks, seda võdis ta Seenepalult, kus oli ufsalus tema vastu täieline, laenuks saada.

Mikul ei olnud nähtavasti midagi demehje ettepaneku vastu; ta nägu läks pealegi elatvamaks, mis näitas, et asi teda huvitas, et ta meel nagu tuhmist raskusest pisut kergenes.

„Uga kuda jääb mõisaga?“ küsis ta. „Päetvad võlgu — peremeest ei ole — paar kõva kasku juba külasse saadetud... Mis siis, kui tullakse ja võetakse koht ää, kuna meil töö parajasti tehtud ja seeme maas?“

„Mõisa peame vaigistama ja võlga vähendada püüdma,“ kostis Lõhmus. „Kui oma töö vähegi forras, ega siis muud, kui lähme kahe mehega teole — üks hobusega, telne jala. Võiksid koa opmaniga isa eest reaktida. Onnets olla mõlemad parunid kodunt ää — reisivnd teised Saksamaale — nii et koha äraivõtmist äkitselt väga karta põle.“

Suba järgmisest hommikust peale asusid mõlemad Riisa põllule töösse. Heade ilmadega edenes see efiotsja kaunisti, aga siis tuli vihm takistust tegema. Kõrivatagust fügades pidid mehed tunnistama, et nad kippusid aja poolest jänni jääma: mõisatöö ootas ja Riisa töö ei tahtnud lõpuforrale jõuda. Ei aldanud midagi, et nad endile ühe vabatnaise appi olid võtnud.

Kuid Lõhmus leidis nõu. Kui ta ühel päetval, hinge tagasi tõmmates ja higi otsaesilt pühkides, adra taga seisatus ja üle vältja Pärtli pere põldude poole vaatas, paistis talle sealts lõbus plit vastu: tema poolõde, Pärtli Willemi tragi küljeluu, sammus kundes adra taga. Sabad üles seotud, sääred põlvini porised, pihif märg, sest vihma sadas. Lõstis aga plitsa, farjus võiku vaale ja sõtkus sikkaks mudaks muutunud mullas nagu savikastis. Wiist oli ta päetvilise ja oma wanema poja, kes eelpäetvadel põllul töös olid olnud, mõisa

teole saanud, kuna tüdruk kändmisega toime ei saanud. Nõnda kahmas perenaine ise adra käsipuust finni.

Eht oleks parem, kui lähemise teisele appi! käis mõte Taaveti peast läbi. Aga enne kui ta sellele aru pidades lähemale astus, tuli talle midagi paremat, täielikumat meele. Homme on nelipühi laupäev. Mis siis, kui teeksite pühade ajal väikesed talgud? Päetva Riisal, teise Pärtlil! Ega teisel pühal küll naljalt taheta tulla, aga eks wiinake mõnda ifka meelita! Kolmandal pühal talgulisi teadagi küllalt. Teeme siis teisel pühal seal, kus tööd vähem... Waene Suula! Enesel jälle rinnalaps kätkis, ja nüüd sõtku wiimaga adra taga!

Weel samal õhtul wiis Lõhmus oma ettepaneku Pärtlile, mis väikese läbirääkimise järel seal meeeldi wastu wõeti. Küll ei olnud lootust talgutegi abil mõlemas talus kõike tööd ära teha — suurema talgulistehulga ülespidamiseks puudus siin kui seal jõud, kuna mõned põlluosad ka seemnenappuse pärast tühjaks pidid jääma. Kuid asi seegi, mis jõuti ära teha: ega elanikkudel oleks wastu talwe ifka otsekohe näljale wastu waadata!

Nõnda peeti hädatalgused, kuhu piiratud hulgal osawõtjaid kutsuti, kummaski peres pühadeajal ära — Pärtlil enne, Riisal pärast. Kuitu ilm, mis mõlemal päeval walitses, edendas tööd hoopisasti, nii et selle tagajärgedega kõigiti rahul wõidi olla. Kuna Pärtli Willem ja Riisa Mihkel, küla kehwe-
mad peremehed, käed süles Lasnamäe loopealsel luulelaewast ootasid, tegid ilmalapsed kodus nende töö ära, püüdes hoolt kanda nende ja nende perekondade peatoiduse eest.

Lõhmuse Taaveti ettepanekul ei unustanud talgulised Riisal peremehe kõrwal ka ta saunameest. Oli ju selle paluke weel palju kitsam kui esimese oma. Taavetil polnud waja rõõmsaid töölisi Altsauna Tõnise kartulimaa pärast suurt paluda ja meelitada: nad tundsid selle waese, lõdwa mehikese wastu, kes oma naise ja Riisa pererahwa usu ohwriks saanud, ifegi niipalju osawõtlikkust, et tema heaks talgutööd jätkasid ja walgest fetwadeööst lisa wõtsid, kui päew lõppes. Tõnise

kartulid pandi ilusti maha ja pisut otrigi siputati põllunurka. Ennem jättis Lõhmus muißt Riisamaad tühjaks, kui lastis seemne, faunameest ilma jättes, otša saada.

Kohe pärast pühi hakkasid Taavet ja Miik päev päeva kõrval mõisas käima, esimene oma hobusega. Leivaototi pani neile Seenepalu perenaine, piima said Lõhmuse lehmamullikalt ja Seenepalu kaevust.

„Kiisa toadi rehfnoot lä'eb suureks, ilma suureks!“ naeris Taavet vahel naisevenna vastu. „Uga küll ma mehe maksma panen, oodaku aga!“

Mõisas sülitati muidugi tuld ja tõrva maltstevettide pöörase hulkumise pärast keset kibedaimat töö-aega ning ähvardati kõige punasemate karistustega kõiki, kes jätsid mõisapäevad võlgu. Natuke leplikuma filmaga hakati ainult Kiisa talu peale vaatama, kui sealt korraga kaks tugevat töömeest ilmusid, valmis olles ivana võlga tasuma ja uue eest hoiduma. „Võib olla, et peastate Kiisa Mihkilil seega koha ja naha,“ tähendas opman Miiku vastu, kui see talle mainitud töotuse andis.

Viimaks tulid maltstevetid.

Alles jaanipäeva ümber!

Longus ja lidus.

Bugedes ja hiihides.

Nagu pekstud penid.

Laevaootamine oli nende näod mustaks iwaabanud ja liha nende luudelt kuitwatanud, nii et ilmalapsed neid enam ei tahtnud ära tunda... Lummalt, prunditud huulil ja viiliti iwaatega, lonkisid nad väsinult tänavale kogunenud iwahtijailt mööda, jättes nende teretusi iwaastamata, nende pärimisi kostmata...

Kui Kiisa rahwas oma tõuivilja-põldusid nägi haljendavat, jooksisid kõik ruttu iwaatama, mis seal nii ilusti haljendas. Leidisid orase ja kartulipealsed. Katkusid üht ja teist pihku, et kas ikka on oras ja kartulipealsed? Olid! Rahtlemata olid!

Nüüd jäid seisma ja iwahtima ega märganud mäagi õelba.

Siis võttis Riisa Mihkel kübara peast, pani käed risti ja langes põlslupeerale põlvile.

Riisu ja Anu temale järgi.

Sumal oli vaheajal kodus imet teinud!

Laevaolajal oli teinud Riisa Mihkli sütoitõiljad maha!

Isfand oli Riisa Mihkli oma armsamaks sulaseks tunnistanud, sest et Riisa Mihkel ja tema maja teenisid Isfandat!

Alga korraga tuli punase peaga Süri aida tagant ja hüüdis:

„Altsauna rahival foa kartulid ja odrad moas!“

Mis — temal foa?! Niifugusel leige ufuga maltsivetil foa?... Ega see siis...

Mindi vaatama — õige!

Kah Isfanda äravalitud sulane!... Altsauna Tõnis kah!...

Tõnis aga, kõige oma perega, kõige oma pudulaste karjaga — ta seisab ammuli kui sauna taga kartulimaa ääres, ja kui ta küllalt on vahtinud ja alumist lõuga riputanud, paneb teine korraga täiest suust:

„No, ke kurat mulle siis seda head on teind!... Wiist mõni rikas ja rumal!“

Sumala peale see maltsivet ei mõelnud...

Siigub siiski!

Tallinnamaa mõisnikkudele ei jäänud muidugi mitte teadmatuks, et esimene arivufam feltfond maltšivetiufulisi talupoegi, kes endid nende käpa alt olid teadnud lahti poetada, jaanipäeva-ajal Tallinna kaudu Krimmi poolsaare poole teele oli läinud. Aratvalitud rahva paljupilgatud põgenemine Egiptusest Kaananisše oli seega tõepoolest alanud, Wolga ääre rändamise kõrvale oli tekkunud „väljavanderdamine“ Musta mere ääre. Võidi mineval aastal faksste ringfondades veel naerda rumalate, usuhaigete talupoegade tühist tuju ja totrat tuhinat, millest midagi välja ei tulevat, siis seisti nüüd juba tõfiasja ees, millest pilkamisega enam mööda ei saadud. Ufulisest liikumisest oli saanud majanduslik. Digemini: ufulise liikumise majanduslikud ivedrud olid nähtavale tulnud. Natelise jampsimise kesta alt puhkes esile aineiline tuum. Sonitud, luuletatud Kaananist sai käpuga katsutav, jalaga tallataiv Krimm. Ja see nihkus ähvardavalt Samara kõrvale. Ei, ta kippus saama Samarast kardetaivamaks.

Seft Krimmi afumistingimused olid Samara omadest märkfa paremad. Kes Samarasse tahtis minna, pidi tolleaegse talupoja kohta olema üsna villakas mees; tal pidi kõliffema kõlge w ä h e m a l t faks- kuni kolmsada rubla hõbedat kalitfas, wähegi korralikuks elamahakkamiseks fulus aga mitu h e a d sada. Krimmi wõis aga juba hädawaewalt afuda, kes jaksas teefulud fanda, ja niipalju kraapis peremeeste kõrwal mõni faunamees ja fulanegi kofku, iseäranis kui ta jala tahtis

reivida ja teel tühja kõhtu kannatada. Kroonu altas asujaid elama. See oli tõmbejõud, mis Samaral puudus, tõmbejõud, mis ajas mõisnikkudele kurja kahjuhaisu ninna. Sest mis keelas peale maltswetifusulistele ka teisi talupoegi Krimmi rändamaist, kui atvarad ajumistingimused tutaivaks said! Ja et nad tutaivaks said, selle eest kandsid peale maakuulajate ka sinna juba rännanud asujad julgesti hoolt. Nõnda võis Krimm kergesti selleks saada, milleks Samara sakste õnneks mitte ei saanud: nende oriodaivate tööjõudude kardetaivaks kahandajaks. Seks võis Krimm seda enam saada, et õhin Samara suhtes ka muil põhjusil, kui kroonu abiandmise puuduse pärast, lei genema hakkas: mõned sinnerännanud perekonnad, kes lagedal stepil midagi ei mõistnud peale hakata või kellele ametnikkude hooletuse pärast asumaad kätte ei mõõdetud, tulid kodumaale tagasi ja laitsid sinnerändamise ära. Niisama tuli maakuulajaid Samarast petetud lootustega koju: kuiiv, lage fõõt oli nende eesti filma nii ära kohutanud, et neil maapinna viljatuse ja muud lepitaivad olud tähele panemata jäid. Muidugi ei sattunud Samarasse ajumine nende üksikute laitjate mõjul veel mitte seisku — vähemate salgakeste ja üksikute perekondade kaupa tiltus sinna väljarändajaid ikka edasi minna —, kuid sinna-ajumise üldine õhin oli oma jõu ja tüseduse kaotanud.

Saksad almasid Krimmi poolt paha.

Niikaua kui Maltsweti-liikumine kandis nende meelest puhtufusulist laadi ja ei teinud tegemist ilmlikkude asjadega, mis ju forras olid, vaid ainult taevastega, niikaua olid mõisnikud tema vastu sallivad, ükskõikuse pärast sallivad. Sest mis puutus neisse talupoja hing, kui aga ihu mõisnikule paha ei teinud! Maltsweti usu vastu võitlemine jäeti pappide hooleks, ilmlik ülemus hoidis mõõga tupes.

See ülemus astus aga rünnakuks kõhe riivisse, kui waimulik ema sünnitas ilmliku lapse, kui Maltsweti lahufu feest välja pugus talupoegade wäga lihaliik himu parema eluforra järele, nende patune iha pääseda parunite iffe ja piitfa alt.

See kahjulik lha ei ähwardanud orjapidajaille efiotfa, õige küll, suurt hädaohhtlikuks saada. Ei Saratowi ega Samara, ei Krimmi poole sihitud tuhin. Liialine waesus ja liialine harimatus näisid kõwad kammitfad olewat. Usumaad olid kaugel, finnafaa miseks oli waja raha ja teadmist, ja need puudusid talupojal. Peale selle põlnud puudust igasugu poliitseilistest takistustest, mille mõju peale oldi julge: mõisahärra luba wäljarändamiseksi, wäljarändajate kitsendatud norm, tülikas, ajawitlik passifaamine, liiga lühike passiaeg jne., kuhu juure lisati haagikohtunikude kimbutamised. Need ei olnud küll „seaduslikud“, aga mõisnikule tarwilikud ja seepärast nii hästi kui seaduslikud. Nõnda waatasid saffad efiotfa, ehk küll kortsus kulmul ja urisedes, siiski ilma suurema wiha ja ärewufeta talupoegade äraminefuhimulise liikumise peale; nad tundsid endid olewat „tawaliste abinõude“, „to duste rohtude“ kaudu kahju eest tarwilise määrani kaitstud. Sõre, wõimetu wäljarändamine ei wõinud, waadates maata inimeste määratuma hulga peale, neile weel häda teha, nii wastik kui see nende peremehe-meelele ka oli.

Miipea aga, kui nad märkasid aia sees suurt auku ja panid tähele, et põgenewad orjad hakkasid seda auku tarwitama, et üffikutele kippusid salgad, salkadele hulgad järgi tegema wõi et neile see paljas wõimalus jäi — sedamaid lastis orjapere mees koerad lahti ja aitas orjajahi. Tawalise, seadusepärase wägivaliwa-awalitfufe afemele astus hirmuawalitfus eraforraliste abinõudega.

Olid haagikohtunikud ennemalt ära feelanud maltswetiufuliste palwetunnid, millega kaufelt ja kaetult muidugi püüti tabada nende wäljarändamis-mõtet, mida palwetundidel õhutati, siis läks mainitud kohtute poolt nüüd awalik ja otsekohtene feeld wälja, mis tunnistas iga kooskaimise ning nõupidamise wäljarändamise asjus kuriteoks ja seadis selle raste nuhtlufe alla. Hoolimata sellest, et wäljarändamine safst eneste tehtud seaduses oli lubatud! Kangete ähwarduste all anti tallitajatele käff walwata, et säherdufi koosolekuid enam awali-

kult ega jalaja ei peetafs, kuna ifikud, kes feeluft üle astuivad, tulewat haagikohtunikule wiibimata üles anda.

Mis liiki nuhtlus süüdlasi ootas, seda wõis iga talupoeg ifegi arwata; sellest olid mõned „Samara mehed“ eelmaitse juba kätte saanud ning seda eelmaitset püüdsid ka mõisapolitfeld neile Krimmi igatsejaille jagada, kes, Lasnamäe nõlwaful laewu oodates, mõisale teopäewi wõlgu olid jäänud wõi muid kohustusi faksse wastu unustanud.

Uga mõisnikud effisid eeldades, et hirm witsfide ja kerpide eest on suurem, kui himu nende alt pääfeda. Nad ei mõistnud ka tühja kõhu mõju inimese kohta õieti hinnata. Wäljarändamis-liikumine ei jäänud haagikohtu feeldude ning ähwarduste ja mõisapolitfei proowiiveristuste tõttu mitte foiku, waid kawas weel. See ofutus warstigi sellest, et mõisadele jaagupiäewal 1861, ifeäranis Särwamaa waldades, jälle rohkesti talufid üles õeldi, kuna neift kohapidajatest ja kandimeestest, kes tänawu minema ei pääfenud, mitte ükski mõisaorjusesse tagasi ei heitnud, waid kõik ainult aega ootasid, millal faaffid uute passfidega minema. Albu mõisasse kogunes, pea-legi ammu enne harilist ülesütlemise ja passiloo-faamise tähtaega, juba juunifuu lõpul, hulk rahwast kofku, kes nõudis mõisawalitfufe käest karsitult tarwilisi tunnistusi, ja kui nõudjate footwi ei täidetud, läffid nad teifel päewal paljude muudega feltfis haagikohtusfe, kust nad muidugi sama tühjalt pidid tagasi pöördima.

Ka Lasnamäe laewa-ootamise haledal nurjumisel polnud tähendatud liikumise kohta haltwawat tagajärge. Oleks wõinud arwata, et wifamad imeufulifed maltsewetlaste feaft näeivad selles nurjumises jumala hoiatawat sõrme, „Egiptusest“ mitte lahkuda, kuna kaimemaid jälle tunnetus, et taewaisa ega tema prohtweti poolt äraminefuks mingit abi ega toetust ei tule, tagasi oleks wõinud hoida pikka teekonda teadmata ilmanurka ette wõtmast. Uga midagi sellefarnast ei tulnud nähtawale. Kul miski afi fai Lasnamäe feiklusest kahju, siis usf imedesse

ja imekuulutajatesse. Paugu sai Maltšiveti prohveticlik kuulsus, paugu said need väikesed prohveticid, kes olid laevauusu maltšiveticide sekka kannud ja õhkuma puhunud; paugu sai kõik see usklik-palvielik-luulelik ehtevärf, mis oli väljarändamis-küsimusel maltšiveticlaste filmis ümber. See kirju, lipendav-lapendav ehtevärf häivines nende pilkude ees, aga asi ise jäi järele, muudkui paljalt, kainele, labaselt seisis ta nüüd nähtaval. Nagu suure tahvli pealt võidi lugeda: „Kes orjuseviletusest tahab pääseda, see võid seda, aga üksnes omaist jõust. Ubi ärgu oodatagu taevast ega maa pealt!

Nõnda oli ka „äraivalitud rahva“ vaimulik Kaanani-liikumine selleks saanud, mis ta õieti ja üksnes oli: majanduslikuks ajaks, kõhuküsimuseks. Ja et ta seks nende eneste meelest oli saanud, et tema ümber vaimulikud ebahilbud maha olid langenud, siis hõõrusid maltšiveticid oma nägemahakanud filmad hästi selgeks ja asusid nõnda ettevõtte kallale, nagu oli ainult kohane: kainele ja asjalikult. Talu võid teenistus õigel ajal üles võelda — mõistast luba, kubernerilt paks võtta — ajumaa Krimmis ära kuulata — siis oma küüdi ja kuluga minema! See oli eeskäva, mida hakati samm-sammult täide saatma.

Et maltšiveticlaste Krimmi-liikumine säärase ilmliku pöörde oli saanud, siis hakkas ta aegamööda ka isikuid huvitama, kes sellest usufeltist vaimset eemal seisid. See hutvi oleks võinud elavaks saada, kui Krimmi olude üle rahva sekka õiglasi ja põhjalikke teateid oleks läinud, kui oleks laialisemalt kuulda saadud, kui odavasti Krimmis maad võis rentida ja osta, mil määral kroonu asujatele abi andis, kuidas on mullapinna headus jne. Niisuguseid teateid, aga hoopis küündimatul määral, oli üksnes maltšiveti-usulistel ning nendestki ainult väikesel hildkonnal. Seepärast sattusid mittemaltšiveticidest ainult üfikud, ja needki pooljuhtumisi, Krimmi-liikumise sekka.

Üks niisuguseist oli Lõhmuse Laativet Kuglil.

Miski polnud loomulikum, kui et temasugune mees, kes oli kodumaa seaduste ja nende tegijatega eluaja kartvupidi koos

elanud, siit kuhugi mujale igatses, kus walitsekfid wähegi lahendamad olud. Wäljarändamis-kömin äratas seepärast köhe tema tähelepanu, kui see talle möödnud sügisel, wäljaspool wangla müüre, kõrivu tungis, kõige pealt kömin Samarasse rändamisest. Uga esiotsa ei wödinud ta asjale lähemale astuda. Seks oli ta, wangist tulles, liiga paljas mees. Teiseks hakkas Samara koha hiljemini halba kuulduma, mis pidi, kui sellest osagi tõsi oli, ettewaatliku mehe mõtlema panema. Krimmi-liikumine jälle esines alul nii tõlbi usulise narrusena, et Lõhmus sellele ainult käega wödis lüüa, seda enam, et „armu saanud hingede“ kallist Kaananist ja tema oludest polnud nii hästi kui midagi teada.

Kuid järgnes aeg, kus üks kui teine põhjus kaotas maksuuse. Lõhmus leidis wäljarändamiseks ainelise jõu ja sai Krimmi kohta wäljarändamiseks julgestatuid teateid.

Seenepalu Andres lubas talle raha laenata.

„Kui sa fenist wiisi edasi töötad,“ ütles see tõsine sõber ühel päewal Taawetile, „siis säästub sulle pool teeraha kewadeks isegi kotti ja poole wöid minu käest soada. Uli ehk jõuab sulle seemne ja hobuse hinna koha tagasi maksta.“

Wimast Taawet ei lootnud, sest waga Riisa Mihkel oli waraliskelt nii hästi kui otfas, aga sõbra laenupakumise wöttis ta tänuga wastu.

„Ole meheks, küld ega ma tea, milla ära jõuan ta juba...“

„Tasu, milla jõuad,“ oli Andrese wastus, „hädä mul ei ole ja ilma ma ei jää.“

„Kust sa seda tead — hakkab ehk jälle jooma?“ naeris Lõhmus.

„Jood, mis jood — eks sa siis pea jälle wahet, nagu nüüdki,“ tuli ükskõikse rahuga Seenepalu peremehe musta habeme seest.

Andrese enda külge wäljarändamis-taud ei hakanud. Polnud ka ime, sest tal juhtus hea koht käes olema, kus ta käsi käis wördlemisi hästi.

„Niikaua kui ma kindlasti ei tea, et mõjal palju parem on, ei tahaks ma seda suurt tüli ette võtta,“ oli tema arvamine. „Aga kui ma edaspidi kuulen, et mind fooyal maal naerate, siis tulen kohe järele!“

Lubatud laenuga saavutas Taavet Lõhmus ainelise jalaaluse, mis talle võimalikuks tegi ümberasumis-asjale läheneda. Ta haaras ettevõttest seda agaramini finni, et talle mõned katsed selgeks olid teinud, et ümbruskonnas naljalt mõisa ei olnud, mis tema kätte veel renditalu oleks usaldanud. Seks oli ta kui mitmeti karistatud ivaras liiga tuttav. Kaugemale asumise vastu oli jälle Anu, kes ei tahtnud omastest lahkuda. Parema nihkuda siis juba õieti kaugele, Musta mere ääre, kui seal vähegi elada saab — sinna, kuhu tahtsid ka Anu omaksed ja usuosalised minna.

Alumaa kohta tõi Lõhmus omale teateid Orgmetfast, Kustav Maltsi isa käest. Maltsi peremees andis talle poja kirja meeleldi lugeda ning lühas juusõnal juure, mis ta Kustavilt Tallinnas Krimmi oludest veel oli kuulnud.

Teated osutusid niisugusteks, et Lõhmuse otsus sealsamas ja sedamald kindlaks sai. Ja see oli: Edasi, julgesti edasi!

Sest Lõhmus ütles enesele: Kui sealne maapind üldse midagi fõõdatvat kasvatab — ja nägijate jutu järele kasvatab ta —, siis võib saaf seal mitu korda vähem olla kui siin ja põllumehe kõht saab ometi täis, sest tal pole suuremat osa oma töövaevast orjuse ja maksude näol maa omanikkudele anda. Kolmkümmend kuni viiskümmend kopikat tiinu eest renti ilma mingisuguse orjuse ja abiteota! See oli ju nagu „jumalamuldu“ kodumaa rendihindade kõrval! Ja mõisniku vägivalla alt lahti! Ei vahimeest viitsadega ega haagikohtunikku keppidega! Selle hinna eest võis ju kaubasse veel enamgi halba võtta kui lage maa ning sügavad kaevud ja vahel seffa mõni liiga põudne juuvi viljakaaldufega!

Sest päevast peale oli Lõhmus Krimmi rändamise õhujajate killas. Hoolimata sellest, et tardusulisemad maltsvetid tema kui musta minevikuga patulapse peale mitte just lahke

filmaga ei waadanud, tõusis ta oma wallas siiski lüffkawaks ning juhtiwaks jõuks ärarändamise asjus, sest tema nupukat terasust märkasid ka „armu saanud hinged“ ning jätsid ühe wõi teise toimingu meelstasti selle ilmalapse kawatseda ja sooritada.

Tähtajaks, mil mõisadest pasfiluba anti, oli mardipäewa- aeg, sest siis wõis mõisaülemus järele waadata, kas lahkuw peremees, kes koha jaagupipäewal üles öelnud, on ka talliwilja uue rentniku tuluks korralikult ja hea seemnega maha teinud. Kubernerilt saadi pasfid seepeale alles uuel aastal kätte.

Hoolimata kepikohtu ahtwardustest ilmus mardipäewa eel 1861 Järvamaa mõisadesse rohkesti pasfitahtajaid, kes endid ka seal mingi kärkimise ega turtsumise läbi oma ettewõttest ei lastnud lootutada. Muidugi oli iga äramineja enne oma kohuseid mõisa wastu wõimalikult hoolstasti püüdnud täita, et mitte sellest küljest peatamiskonksu ei leitaks: talu wõi teenistus oli korralikult üles öeldud, maksud makstud, orjus tasutud. Suurem hulk lubaküsijaisi olid muidugi need, kes jakske pasfikonksu tõttu tänawu kewadel minemata olid jää- nud. Kättejaadud loakirjad toimetati sedamaid kubeneri kantse- leisele Tallinna, kus härra von Ulrich mossis näol nad direktor Dieckfichi kätte wiskas. Kubeneri ilmest ei olnud raske lugeda, et ta „neile koertele“ ennem keppi kui pasfi oleks annud...

Kuna ettewõtte oli hulkahe asi, mitte üfsikute oma, ja asu- maal maad seltsfondade peale jagati ning minek sinna aru- jaadawail põhjusil hulgaauupa koos pidi sündima, siis ei saanud ärarändajad kuidagi mööda tungiwast wajadusest, ette- wõtte korralduseks üldine koosolek ära pidada. Oli ju muu seas tarwis läbi rääkida ja ühisele otsusele jõuda, mil kombel tuleks asumaa Krimmis sinnarändajate jaoks enne rahwa teele- minekut välja wõtta: kas waja pasfid seks otstarbeks postiga asjaomasesse ametikohta saata wõi aga saadikute kaudu. Wii- masel puhul oli waja saadikud ära määrata, nende mineku üle mõtteid wahetada, teekulud jagada jne.

Ei jäänud siis muud nõu, kui otjustati koosolek salaja pidada, saagu mis saab. Paar julget Albu meest astusid asja etteotsa. Uhe üfsiku koha peremees, wa tubli Bearn Hein, oli walmsis nõupidajaille oma katuse all, Mägede peres, koosoleku-paika andma. Salamahti läks Albuist teistegi walddade wäljarändajaille teade koosoleku ajast ja paigast. Sügisele pimeduse warjul, talwekuu alul, foguti seepeale määratud õhtuks tafahiljukefi Mägede tallu ja peeti koosolek „finniste uste taga“ sama tafahiljukefi ära.

Nõupidamine wiis muu seas otjusele, passe mitte postiga Krimmi läkitada. Mitte ainult polnud postitalitus tol ajal küllalt usaldataw, waid terve toiming ilma omapoolse woli-meheta, kellel oleks ka enesel asja kohta huwi, näis meestele käsituna. Ennem juba taheti suuremat kulu kanda ja passid saadikutega Krimmi läkitada. Leidus ka ustawaid mehi, kes walmsis olid fäärasteid kohuseid eneste peale wõtma — üks Albu wallast, kellele hiljemini weel paar „priitahtlikku“ kaaslast juure seltsisid, ja teine Ahula wallast. Uue aasta algusel, kui passid Toompealt käes, pidid mehed teele minema, et Krimmist, niipea kui asjad joones, tartwaliste dokumentidega koju tagasi pöördida, mispeale siis rahwas kodumaalt pidi lahkuma.

Lõhmuse Laawet, kes oli koosolekul nii enese kui ka äia ja selle saunamehe eest, sai seal weidi ootamata kombel oma wana sõbra Uadu Wikerpuuriga kokku.

„Näeh, wõi fina koa Kaanani meeste hulgas!“ naeris ta, pigistades küüraka rätsepa kätt. „Mis sinul siis siin wigiga elada, et mööda moad-ilma hulkuma tahad minna? Oled jo prii nagu lind õhus ja kerge mamslitöö peal!“

Uadu pisikefed silmad kiiskasid rõõmuft sõbraga kokku-faamise üle. Ta küünistas enese, kui nad peale nõupidamist minekut tehes toast õue astusid, otsekui tafjas Lõhmuse käsi-warde finni.

„Ega mul enesel suurt hulkumishimu oleks,“ kostis ta,

„Teefama igav torfimistöö seal, mis siingi. Aga näe, naine ei taha omastest maha jääda.“

„Õdi Eltsel ivanematest nii kahju?“

„Mitte ivanematest — Mihkel ja Liisu võiksid minna, fuhu tahaksid —, aga õdedest-ivendadest on kahju.“

„Sa sina, mees, kohe ivalmis naise toju täitma... kogni enese tahtmise ivastu!“ naljatas Taavet.

„Kuhu ja, hing, ifka peased!“ tuli küüraka furgust kuito kõhin, millel sarnasust oli káo kädistamisega peale jaanipäeva. „Sa et ma nüüd koa sind, Taavet, näen minejate mestis,“ ilfas ta rõõmsalt, „fiis olen naise tojuga üsna rahul. Mis siin ifke peale hakata, kui need koa ära lähivad, kellega ivahel mõistliku sõna juttu said puhuda!“

„Aga miks ja mind fiis sinna iveski poole rehid — minu tee lähleb ju siit lepiku äärt mööda alla!“ hüüdis Lõhmus, kes, nagu teisedki osavõtjad, jala koosolekule oli ilmunud, mis sündis muidugi sel etteivaatusel, et rohkearivuline kofkutulek ivähem tähelepanemist ärataks.

„Sinugi tee lähleb otse Wikerpuuri mõisa!“ seletas Uadu otsustavalt käsutoonil. „Woata mul ifandat! Uks ainus kord oasta kohta — oli ivist kevade — tuleb meele sõbra uksest nina fisse pista, fiiski iveel juhtub, et põle teist kodugi, ja nüüd arivab, et tema pääseb enne kahte-kolme päeva Uibu malki Kugli poole. Mul pealegi töö-ivahaeag. Küll ma sulle näitan!“

„No, mul koa naine kodu... ja...“

„Ei fu naisel ole kodu iviga kedagi! Külap teised Kugli mehed reaktivad, kuda nõupidamine läks ja mis seal otsufeks tegime... Sa ära mind ivastareakimisega ilmaaegu pahandagi, Taavet, ega ma sind lahti ei lafe. Just täna ei lafe...“

„Mis sul fiis täna on?“

„Kurad, mul ivärste õlut kodu ja noor siga tapetud!... Willn põle koa kaugele — soadan poisi kohe järele.“

„Wiinad — õlled — sead! — — mis pagana malk-ivet ja sedavilifi oled!“ hakkas Lõhmus naerma.

„Ma olen seda mõistlikku seltsi maitsevõet,“ vastas Wiferpuur, „kes poastub ja palub, kui tarvis on, ja siis jälle jumala andisid maitseb, kui enam põle poastuda ja paluda... Ega ometi sina — taevast hoidku! — teist tõugu maitsevõetiks ole hakanud?“

„Mis siis oleks?“

„Kahju oleks, wend, kuradi kahju oleks! Sinuga on nii hea juua! Ahegi inimesega põle nii hea kortlit ja toopi tõsta kui sinuga! Märjufesl nagu teine mai... Olen teistega katfund — siis, kui ära olid, ja nüüd, kus eemal oled — mitte sinna poolegi! Ma wiist põlekski ennaft enne naisevõtmist võderutada jäksand, kui sel ajal sinuga tihemini oleksin tõtku puutund...“

„No, kui see sulle nii suurt meelehead teeb, eks ma või siis tulla su märjufesi ja ossifesi häwitama!“ otsustas Zaawet lühikese arupidamise järgi. „Ma fibeda poolest olen wiimane oasta küll pool maitsevõetti oled — koa just sellepärast, et oli hädaste tarvis — aga sinuga hulga aja takka jälle ford pattu teha — kes sellele suudab wasta panna!“

Ja haarates teineteist seltsimehelikult kaenlasse juhiti samud „Wiferpuuri mõisa“ poole.

Sinna wiis tee esmalt põigiti üle lagendiku, mille keskel, wäikese kõrgustiku laugul, seisis hollandi tuuletõrski, pööras aga siis paremat kätt alla noore lehtmetsa poole, mille poolraagus ladwiku tagant paistis Madise kiriku torn. Terwe maastik oli nüüd kuuivalgega üle ujutatud. Nagu helendaw sirp rippus poolkuu ülal tõmmusiniise kummi küljes. Kõik asjad, mis seisid lagendikul tema kriitkashwatu kuma all, heitsid pikki, weidrats weniitunud, nagu ehmunud warje maa peale: weskki mõistatuseliste tiibadega, wiljarõugud lõmitawate kõhtudega, heinakuhjad terawate warrastega, millel mütsid otfas, puud, hooned, roigasaiad. Kõik kehad ja fogud warjasid selja taga nagu midagi waritsewat, piiluwat, hüppel olewat. Kui mõlemad sõbrad metsa wahahele jõudsid, torfas neil samal hetkel ühesugune tähelepanek peast läbi: hulk puud oli määritud

paatunud iverega, nende hõre leherüü täis roostepunaseid laike. Tahtmata vaatafid mõlemad mehed suurendatud filmil ivargfi tagafi, mida nad aga järgmisel pilgul häbenesid.

„Küll on puudel tänaiwu sügisel punast!“ kohmas Uadu.

„Enam punast kui kollast,“ ümises Taatvet.

„Justku lihuniwu põlled ripuivad...“

„Otfegu iverised färgid tolgendaivad...“

Hõbedane paiste nõrgus sõredast, fajina lehestikuga kaafikust läbi nagu sõelast, et jääda seda heledamal kumal nende puude külge peatuma, millel paksem lehekuub seljas. Need kuued olidki enamasti punased ivõi punakas-kollased. Sa forraga oli lõhna tunda, metsast jalaja imblivat lõhna, mis harmoneerus selle wärwiga. Nagu oleks see lõhngi mõlematele famal sekundil tunduwaks saanud, nii äkitselt ja ühtaegu waatafid mehed jälle ringi — wilksti paremale, wilksti pahemale poole...

„Soame näha, kas jääb jalajaks,“ pomises Lõhmus mõtteis.

„Sulk inimesi — ei tea,“ jostitas Wiferpuur, küsimata teades, mida seltsimees mõtles.

Sammufid seepeale waikides edasi. Waikides ja maha wahtides. Mõlematel midagi rõhuwat fudamel. Teadmata, kust tuli. Nagu õhust. Nagu kuupaistest. Nagu sealt nende iveripunaste puulehtede seest...

„No, eks sa reagi fiis foa, kuda sa selle püha abielu-põlweega rahul oled,“ iwõttis Taatvet mõne aja pärast naljatooni üles, et sellega nende meeleolule heitunud warju ära peletada.

„Di, iwennike, see on üpris magus põlwo!“ kostis Wiferpuur, tema püüdele wastu tulles seljamal toonil. „See on nii umbes kõige parem, mis inimesele elus ofaks iwõib soada. Ma olen ihust ja hingest naisemees.“

„Iseäranis ihust?“

„Hingest foa!“

„Siis lepid naisega foa päeival kofku?“

„Sgal ajal! Mul jo hea naine.“

„Eks igamees kiida oma kitsse!“

„Mul on naine, Laaivet, et otši teist sihufest peerutulega!“

„Ei ja ole veel fugeada foand teise käest?“

„Kui oleksingi foand — ega ma sellepärast teda veel pahaks hakkaks laitma. Niisuguse naise käest võta hoobidki tänulikult wasta...“

Lõhmus raputas naerdes pead, heltes tunnistaiva pilgu küüraka näole, mis wahtis õnnelikul muigel poolkuu kalgi walguje siise.

„Wõi peksugi eest annafsid teise käele juud! Mis tükis ta sulle siis nii ilmatu hea on?“

„Sgas tükis.“

„Noh, nimeta ühtegi!“

Uadu mõtles, mõtles — ei tulnud aga mehikesele midagi meele.

„Ega feda siis nõnna osta teisele ette wouristada, nagu isfameie-palwet. Tead ja tunned aga ise, et on hea, olgu mis tükis tahes! Hea on hea ja magus on magus — sinna ei wõi keegi midagi parata... Wõi kas sina ei tea, mis on hea ja magus?“

„Tean muidu küll. Aga kust sinu Elts on hea ja magus — —“

„Eks mina tea jälle feda!“ lõi Wiferpuur waidlufel jaba tagant. Mõlemate naer kostis kaafikust rõõmsa mõnuga tagasi.

Nad wõisid umbes pool tundi sammunud olla ja lähenesid juba kaafiku lõpule, kui neile selja tagant korraga kabjaplagin kõrwu kostis. Keegi ratsanik sõitis neile kaunis kiirel traawil järgi. Warsti jõudis ta nende kohale. Mehed nägid raudja hobuse seljas, punase teki peal pikkade juustega ja wiktfaabuga talumeesist istuwat, kelle tinanupud musta kuue ees läikisid kuupaistel nagu waritsewad silmad.

Salamehed andsid, teine teisale astudes, ratsamehele teed. See waatas kähku ja teraselt ford ühe, ford teise otša, tõukas

fiis hobusele saapakannad kubemesse ja sõitis, ilma teretamata võdi muud sõna lausumata, meeste vahelt läbi edasi. Raudja rauad löid kiivide küljest jädemeid. Ratsalise uute wene saabaste sääred, ainult poolest saadik mustatud, waldasid hobuse tõmmu naha pealt tüki aega.

„Mis see siis õhta hilja veel mööda metsi kuufab?“ urises küürafas rätsep.

„Kes ta oli?“

„Kas ja's tund teist?“

„Ei näind õieti — wa talitaja Jüri võdih? Oli nagu tema moodi soelõug.“

„Wilk neh!... Kurat teab, mis ta jälle nuusib!“

„Sai ehk haifu teine...?“

„Ega findrit ole uskuda!“

Jälle löi meeste meeleolu pisut pilvitama ja nad astusid waikides edasi, niifaua kui raudja kabjaplaginat oli eemalt veel kuulda. Siis töi neile metsast wälja jõudmine ja Uadu fauna nähtawaletulek teised mõtted. Wikerpuur sai armsa külalise pärast jälle lustataks ja pani oma jutu-ufina juu lõbusasti liikuma. Teadivus, et ka Elts Kugli külalise tulekust aiwa rõõmu tunneb, elustas head mehikest nii, et ta meeleldi kepsu oleks lõõnud.

Serwiku faun, mida Uadu ise oma uhkuses Wikerpuuri mõisaks kutsus, oli aset wäikese küla wiimase pere taga, põllumaa ja sarapuu-põõsastega kaetud aasa rajal, kitsa allika-oja ääres. Seinapalkide ja katuseõlgede helkjas kartv tunnis-
tas, et hooneke on alles uus. Ka kambriaknakese neli tillukest ruutu, millest paistis punakas tulekuma, näisid veel selged olewat. Sues oli nii rohkesti hagu pinus, et sõhmus pisikest pilget ei suutnud tagasi hoida.

„Kuule, Dadu, su hea ja magus naine ei võta sind wiist enese juure magamagi.“

„Kuda nii?“

„No ega sul muidu nii külm oleks!“

Naeris ja tähendas käega haopinude peale.

„Sa, sooja me armastame,“ vastas Nladu, „aga mitte iseendi päraft. Sa ää unusta, et meil on foa pifikeft peret.“

„Wõi felle eeft nii fuur mure?“

„Selle eeft neh.“

Taavetil kribeles jälle midagi nõõkaiwat keelel, midagi, mis puutus pifufefe preili hellitaiwat hoidu, aga ta neelas felle alla, feft sõbra Wikerpuuri hääles oli liiga palju ifalikku foojuft ja fulaiouft...

Nad astufid faunaukfeft fisje — Nladu äreiva hüppega eel, Dõhmus oma laia, raske fondiga aeglaselt järel. Umbne fooufefeivool löi neile ukfeaiouaufeft pakfult iwastu.

Dõhmufele fippus naer peale, kui ta iwihitlemispalaiouufeni fõetud ruumis ringi waatas.

Tuba pakfus põõnutaiva puhkamife, lebaiva laifklemife hubaft waadet.

Kõik elanikud olid laatfakil, nii kahe- kui neljajalgfed.

Kolde ees pikutas küljeli, wäljafirutatud koibadega, keel fuuft wäljas, Nladu poisimehepõlwiine koer, wa ühe filmaga Pouka, kes wanadufeft ei wiitfinud iwõõra peale enam haukuda. Sepfikult tema lähedal, kambriiläiwek fõtutas fedrates fufimuft noor kafs kiiskaiwate iwääiwelfilmadega. Ahju kõrwal, wana kafufatüki peal, puks käes, aeles tuffumifega heitleiw peerufüütaja, Wikerpuuri õpipois Siim. Riifa luukur Mann, õel keiwadest faadik lapfehoidjaks, firutas feina ääres koikul lakke wahtiwate tühjade filmadega. Pildi tüjedaks keskeks aga oli meifter Nladu auwäärt abikaafa oma tütrekufega iwõi, nagu ta neid iwahel tuttaiwate iwastu nimetas: Wikerpuuri proua ja preili.

Need mõlemad laifklesid laias abielufängis, mis seifis ukfe iwastas oleiwas feinas, ahju lähedal. Proua fuivatfes feda teha õõriides — färgi ja takufe feeliku iwäel, rinnad, kael, fääred paljad. Ta laifkles laialt, pehmeft, paifuiwalt oma pakfu, walge, õitsiwa fehaga, oma jämedate, ümmarguste liifmetega. Preilike — see fiputas tal nagu tõuf külje all, mufiwa, lutfu-

taiva juufesega rippudes ema suure, fertja rinna otfas, enesel teife jala warbad mangleivate fõrmefeste iwahel.

Bereifa ilmumisel ei olnud iwähemat kui erutawot mõju kõigi nende põõnutajate ja pikutajate kofta. Küllalt, et põõrati fugu pead iwõi tõsteti iwähe filmi. Oli felgesti märgata, et peremeest fiin majas ei kardetud, iwalitfufe iwaljufi ei tuntud. Liigutawot elu tuli laifflejate fehadesse rohkem alles fiis, kui märgati külalist, kui Eõhmufe teretaw hää peremehe felja tagant, ufke-efil iwalitfeiva poolpimedufe feest kuuldawaks fai. Pouka põõras enefe, iwalju niufatamisega haigutades, kõhuli ja liigutas nuufutades ninafõõrmeid. Muft kafs tõufis üles ja tõmbas feha ringutades looka. Siim ahju kõrwal maas hakkas fertima — fertima, kuni ta iwimaks fai õnnelikult istufilli, jäädes lahtife fuuga iwahtima. Mari hooivas enda felja pealt küljeli, ja kuna ta filmadega tunnistas külalist, nabis ta parema käega iwargfi pead fügada.

Täiesti endifesse olekusse jäid aga „proua“ ja „preili“. Need ei lafnud endid oma näiteofades fugugi ekfitada. Eohufte põõfedega nofis iwäike piimakaan iwalge, paisuwa nifa otfas imeda, ilma fisseastujaille ainufi pilku kinkimata. Smetaja lõi meestele filmad küll iwastu, tundis iwõõra iwaiufufe peeru lõkendawal iwalgufel ka peagi ära, jäi aga mugawal hooletufel paigale, läkitades demehete walged hambad ja laia, laifa naeratamise teretufeks iwastu.

„Sul näikfe hea põli olema, Ets!“ ütles Eõhmus, jäädes fängi ette feifatuma ja lastes pilku emast ja lapseft üle kääia.

„Ega iwäga iwiga ole!“ naeris noorik ja firutas talle kääie üle lapfe ja enda katmata rinna heafõõraliselt pihku.

„Sedasi õpid iwimaks laifaks.“

„Mis ma iweel õpin — olengi!“

„Kuule, Dadu, fa ää lafe naift hufka minna!“

„Ega prouat tohi keegi fundida,“ kostis rätsep, ajades fulmufarwad aukartilifult kõrgesse. „Kes omale proua iwõtab, peab prouale andma, mis on proua kofus.“

„Kas kuuled nüüd!“ muigas noorik Laaveti poole. „Ja sellega olen mina — võid uskuda — väga rahul!“

Mehed vabastusid peafatetest ja üleriietest. Kuna Lõhmus seepeale fangi lähedal järi peal istet võttis ja Eltslega juttu vestes piipu hakkas toppima, päterdas Wikerpuur rahutult ühest kohast teise, tuletades munas kama meele. Tema rõõm, head sõpra külalisenäna oma katuse all näha ja talle oma naisemehe-õnne näidata, oli liiga suur. Võttis kaunisti aega, enne kui ta külalise võõrustamiseks märkas samme hakata astuma.

Rõige eel toimetas ta kälile kambriist kobrutariva õllekapa kätte. Siis tuli väikese lähkriiga, rahakott pihus, ja hüüdis:

„Siim, viiks pois!“

Siim, viiks pois, väänas ahju äärest pikkamisi kaela.

„Kas tahad viiks kopikat teenida?“

„Tahan küll!“ Ja juba pois jalul!

„Siis mine ja too viina.“

„Ett ehk juba kinni?“

„Mis sest! Eks koputa kõrtsmik ülesse ja ütle: Serwiiku parun Wikerpuurile tulid võderad — viina peab soama!“

Pois nühkis une filmist ja läks naerdes parunihärra käsku täitma.

„Mari, hea laps, sa tee tuli ülesse — ma raiun sulle köhe kuitvi puid.“

Mari kosis haigutades ja ikka veel kufrunappa sügades kofkust, seejuures pikal mokal tasakesi porisedes:

„Nii kauaks jäädakse siis ära! Dota pool ööd ja hakka siis veel tuld tegema! Ei tea, milla inimene peab magama!“

„Sa ää pahanda ühtigi — näe, mis fiin on!“ Ja peremees hoidis tüdrukule kolm punapõskest õuna nina alla.

Piika suu sedamaid kinni. Võttis õunad ja hakkas pilpaid leelõukale seadma.

Kiriveest, millega ta mõne puuhalu peeneks lõõnuud, nurka

tagasi wiisates, lähenes Serwiku parun seepeale pool hiilides proua fängile. Wäike preili oli tishimise juba lõpetanud, nad mängisid oma piisikeste, wähiõrgade kombel liikuwate sõrmekestega pehme, walge nisa kallal, mis neile kätte jäänud.

„Wõeras kaebas teel, et ta kere olla wäga hele,“ tähendas Wikerpuur nii suud mööda fängi poole.

„Eks ja anna talle siis süüa!“ tuli sealt wastus.

„Nooh, ega's wõerale külma wõdi anda... Harwa, nagu ta tuleb...“

„Summid mind siis wiist üles tõusma ja süüa tegema?! Ja ise waletab, et ega prouat tohi fundida!“

„Tasun koa proua waeiwa aufasti ära,“ wastas Uadu alandlikult, kotas siis pisut aega oma warna riputatud kuue kallal ja tuli kamalutäie pirnidega tagasi, mis ta prouale ja preilile fängi wiiskas.

Naerdes hakkas noor naine oma lihaw-ümmarikku hülgekeha, mis tuletas Taatwetile hetkeks Malle meele, asemelt hoowama. Ta wäänas, kui siputawa lapse seina poole oli asetanud, ringutawal haigutamisel oma wähe kaetud ülemist keha, nii et mõlemad rinnad tikkusid färgi-august wälja, ja sirutas lühikeste seeliku alt paljad jalad ahwatlewate säärite otjas üle woodi ääre piffamisi põrandale... Mehi noorik ei häbenenud. Eks ta elanud ka juba kolmandaga abielus.

Natuke aega hiljemini algas Wikerpuuri mõisas pidu.

Toapoiss tuli wiinaga, proua kandis hea pannitäie sealihha ja iveriworsti lauale, majahärra täitis kapa uuesti õlle-märjukesega. Siis asusid kõik lauda — härrased ja teenijad. Ja pidutsesid peaaegu hommikuni.

Oli aga lõbus. Nii lõbus, et Siim ja Marigi une unustasid. Seda nalja, mis tegid Serwiku parun ja Rugli külaline!

Kui tõsisemad jutud aetud, hakkas wiimane uestma lookesi, mis wõtsid kuulajail iga sõrd naeruiwee filmist. Uadu jälle moondas kõiksugu nägematuid rääkijaid wõimatuisse kohtadesse. Ta wa patune laskis Aniste papat kuumalt keriselt

piha jutluse pidada, millele Kerna mõlder poluti alt vastu waidles; ta pani Madise õpetaja parsiit rahwast Samara ja Krimmi pärast noomima ja föster Fries'i, Aniste papa wäimehe, fanatoolist aukitust laulma. Wahetewahel ajas suupilli, mille peale samuti meister oli, ja wiimaks, kui pidutuju õige kõrgel, wirutas põrandal wene tantfugi, nii mis kannad wälkufid. Kõik külalise auks ja omaste lõbuks...

Wõõras tahtis hommikul minema hakata, aga kes see laskeb!

Hakati peaparandust wõtma — wõeti õhtuni. Ja siis — noh, siis oli kojuminekuks liiga hilja...

Selle päewa jooksul sai Lõhmus mahti paremini tähele panna kälimehe noort abielu ning tema majas walitsewaid olusid. Mis ta nägi, ajas talle tihti naeru peale. Serwiku saunas elas tõesti proua, aga härrat siin ei elanud. Härra oli proua ümmardaja. Kõige alandlikum ümmardaja, kes ei tunne muud lõbu, kui oma käskijat hellitada ja poputada. Ta tegi talle kõik ette ja tahta — priitahtlikult, ilma käsku ja soowi ootamata. Taaivet poleks palju imeks pannud, kui Uadu oleks Eltsele hommikul seeliku selga pannud ja sukad jalga tõmmanud — wõib-olla tegigi ta seda, kui nad kahetsesti olid, — ja ta poleks imeks pannud, kui ta temale süngi süüagi oleks wiinud, mille ta ise walmistanud. Noorik tuletas meele nurganaist, kelle armsa elufese pärast mees on alaliselt mures.

„Kas ta sulle puru koha teeb?“ küsis Taaivet, kui nad Eltsega üksi toas olid.

„Küll ta teeks, kui ma tema puru jõöks,“ naeris noorik wastu.

„Siis oled oma põlweega üsna rahul?“

„Ja, õnemes, ma saan ju puhata.“

„Kas sa's nii wäfind olid?“

„Olin wäfind!“

Ta noorik ei naernud enam. Ta pristest näost lendas
ivereiv ivari üle. Pilgu oli ta ripsmete alla peitnud.

Huivitav oli Taavetile ka Uadu ja väikese „Maie-preili“
enam kui sõbralik vaheford.

„Näikse teine julle õige asjaks olema!“ tähendas ta ford,
fui isa tütrekest põlivel õnnelikult hüpitas, kuna ema ja teised
kodafondsed eemal olid.

„Sme küll — ma ju tema võõgnik!“ oli Uadu vastus.

„Wõõgnik — ?“

„Wõõgnik neh! Ega's mul ilma preilita oleks prouat!“

Albu werefau.

Kui Eðhmus järgmisel hommikul Serwiikult lahkus, ei teadnud ta arwata, et sõber Wikerpuur tema külastäigu nii ruttu tajub. Nadu ilmus juba teisel päewal Seenepalule. Aga mitte rõõmsa külalise naeratawa näoga, waid tõsiselt, widufel otsaesil.

Ta tõi halbu uudiseid Albuist.

Nägedel peetud koosolek oli ülemusele ilmsiks faanud. Asi oli haagikohtunikule palawalt ette kantud. Araandjat polnud palju waja otjida. See seisis teisegi walla inimestel, kes tundsid Albu olusid ainult eemalt, koge mõttes, sest Seenepalu peremees ja Eðhmus hüüdsid enne weel, kui Nadu mehe nime maininud, nagu ühest suust:

„Ega wiist keegi muu kui wa Wilk!“

„Tema neh,“ wastas Wikerpuur. „Nägime teda ju Taa-
wetiga ise koosoleku-õhta nuuskimisekäigul... Suba teine hom-
miku wara fihutand teine Ahulasse aagrehi jutule.“

Albu talitaja Süri Wilk polnud mitte ainult kui fakste ees roomaja ja oma ametis kui mõisa ja haagikohtuniku truu-
alandlik ja üliagar käjutäitja üldiselt tuttau, waid ka kui malts-
wetlusuliste isiklik õel waenlane. Ta wihtas neid kitfarinnalise
wagatseja wiisa fallimatusega, sama wäiklase fanatismiga, nagu
wennastefoguduse juhtiwad waimudki. Muudugi waatas ta
fiis ka nende wäljarändamisliikumise kui karistusewäärt jõe-
duse peale, mille wastu wõitlemisel ta ülemust püüdis toetada,
seda enam, et ta kui ilalakkuja lootis sellest enesele ka isiklikku

tulu. Sejt kes käib wägetwatega käfikäes, on nii mõnegi nende poolt tulewa kurja wastu teatawa määrani kaitstud. Ka oli auahnele mehele muidugi kõdikõs kuulda ülemate suuft enda kohta kiitust.

„Oleksite wõind küll parem mõnda teise kohta kofku minna, kui just selle nuuskuri piirkonda,“ arwas Seenepalu Andres wihafelt.

„Oli ju kõik täiesti salaja toimetud — ustaw inimene wiis ustawale inimesele kutse, üffik talu, kuhu kofku tuldi, õhtune aeg — —, kes wõis siis arwata!“ wastas Wikerpuur rõhutult.

„Mis on siis nüüd tulekul?“ küfis Lõhmus.

„Mis muud kui peasüüdlaste nahk wastaku! Peasüüdlasteks peetakse muidugi Mägede peremeeft, kelle katuse all oli koosolek, ja Soagu Toomast, kes kutsus inimesed kofku. Süriil koa see mees teada. Kurat teab, kes talle ninasse pistis. Juba mõlematel käff käes ilmuda tunahomme aagrehi ette. Eks ole teada, mis neid seal ootab!“

„Kurat, nende eeft peaks midagi tegema!“ hüüdis Lõhmus kähku, kuna ta käed otjaefi wastu löi.

„Sellepärast ma just tulengi,“ ütles rätsep. „Wõite ifegi arwata, et Pearn ja Toomas on hirmu täis. Kardawad elu ja terwise eeft, sejt ega ole ferget nuhtlust loota — jaksad ära-ksppujate peale jo wäga wihafed. Tulen Pearn ja Tooma nimel sõna tooma — nad paluwad südameft, et kõik need, kes koos olid, felfamal päetwal koa aagrehi juure lähekfid, nendega ühes...“

„Sa siis?“

„Noh, arwawad, et palwe ehk aitab, nende endi ja kõigi teiste palwe nende eeft.“

„Aagreht annab nüüd armu!“ tähendas Andres pead wangutades.

„Kui mitte päris armu — seda ei looda mehed ifegi —, aga ehk wähendab ometi natuke hoopisi...“

„Siis soate ehk wiimaks kõik!“ hüüdis Andres. „Nüüd nad weel ei tea, kes kõik koosolekul olid, aga siis näewad teid

oma filmaga, ja igaihte ootab tuline faun, ilma et Bearn ja Toomas nuhtlusest peaseksid...“

Taavet ja Uadu vaatavad arupidavalt teineteise otja.

„Uga midagi peame ometi ette võtma,“ tähendas esimene algava ärevusega. „Neid üffi iveristaja küüsi saata, pealegi nõnna-õelda meie kõigi eest — see ei oleks wiist õige...“

„Ja et nad meid nii väga palutavad kaasa minna,“ lihas Uadu, „ja sellest omale head loodavad, siis...“

„Muidugi, muidugi, — ma ei taha jo palujate lootust aidata nurja ajada ega teie nõule, kui seda ise heaks arivate, wasta astuda,“ ütles Andres wahese, „waid püüdsin aga otsusele soada, kas teie selle nõu asemel midagi paremat ei võikis leida. Uga ma näen ära, et midagi muud ei ole. Wägise te neid nuhtluse alt peasta ei foa — peate siis juba palwega wähemalt katsetki tegema.“

„Bearn arivas weel, et peafime kohtuhärrale hästi ühel meelel püüdma tunnistada ja seletada, et me foosolekul jo miski kurja nõu ei arutanud, waid aina aru pidafime, kas iffe makfab meil ära minema hafata wõi mitte ja kuda seda tuleks ette võtta. Ja kui hästi alandlikult palume ja finnitame, et me teine ford enam kohtu käsust üle ei astu...“

„Kurat, ega minulgi palju lootust selle finnumise peale ole,“ lõikas Taavet rätsepa jutul saba maha, kuna ta rusikaga põlwe peale lõi. „Mis aagreht sest kuulab, kas me head wõi kurja nõu pidafime — tema meelest on ju kõik kuri, mis me sakste keelu wastu teeme. Uga ma arivan, Bearn ja Tooma palwet ei tohi me täitmata jätta. Oliid nemad head mehed ja kandfid hoolt, et meie oma asja pärast nõu saime pidada, siis peame meie foa mehed olema, kes neid hädas üffi ei jäta. Ma ei tea küll, mis me Ahulas õieti peame reafima wõi tegema, aga süda ütleb, et sinna peame minema, tulgu wälja, mis tuleb.“

„Siis ole hea mees, Taavet, ja anna kutse teada foa teistele oma küla inimestele, kes Mägedel käifid,“ ütles Wifer-

puur minekut tehes; „mul on veel mitme kaugema juure su-
dida ja pean koju minnes pika ringi tegema.“

„Ei sa peata meil siis ühtigi?“

„Bõle aega, vennas! Teiste asi kipitab südamas.“ —

Eh! küll teisedki koosolekust osavõtjad haagikohtuniku sü-
dame pehmendamisele suuremat lootust ei pannud, teades,
kui väga seisid väljarändamis-himulised maltswetlased sakste
viha all, leidis karistusekartjate palve siiski igal pool vastu-
õla ning suurem osa oli ilma pikema arupidamiseta valmis
neljapäeval Ahulasse minema — wabatahtlikult lõwi koo-
passe. Mitte üksnes ei fundinud väljarändajaid lihtne ühis-
tunne ning inimlik kaastunne seks taga, waid nende seas oli
küllalt ka neid, kes waatasid asja peale usuliseft küljest, kes
tundsid endid oma usu pärast tagasiufatuna ja kellele tegi
meelehead oma usu ning selle tunnistajate eest välja astuda
ja ka kannatada, kui waja. See suruski talupoja otsatu kar-
tuse haagikohtuniku eest, kes ju neid kui oma keelust üleastu-
jaid kõiki süüdlasteks pidas, mitte Bearnat ja Toomast üffi,
nende rinnas maha ja meelitas nende suust julge tõutufe: Me
tuleme!

Tulidki. Umbes wiiskümmend meest kogunes kohtu-
päewaks Ahulasse.

Mõlemad kaebealused, hirmu pärast näoift hallid, tõmba-
sid pisut kergemalt hinge, kui armupalujate salka nägid suure-
neivat. Neil oli tõesti see uppuja õlekõrre usf, et see nende
süüdi kohtuniku ees wõiks wabandada, mida rohkem neil on
kaas süüdlasi, ja et kohtuniku südant palju wõid ennem suudab
liigutada, kui nende eneste kaks. Ahe ja teifega tasakesi kõnel-
des, siin nõu andes, seal nõu küsides käisid Bearn ja Toomas
meeste seas ringi, kes seisid salgakeste kaupa mõisa õues, sest
kohtu algamiseni oli veel aega. Muudugi tõusis maltswettide
mushallist kogust sel puhul nii mõnigi tungiw palwefõna ja
appihüüie tuhkru taewa poole, kus pidi elama see, kes ju wõimu
poolest haagikohtunikufti üle käitwat ja ilma kelle tahteta warb-
lane katufelt ei langeiwat. Kui ta just imet ei tihka teha ja

mõlemat nuhtlusealust peksupingilt nägematuil kätel ära kanda, siis võis ta ometi nii paljude usklikkude palvele soovitatavat mõju kohtuniku kohta anda...

Mõisa õue kogunenud maltstovettide rohke hulk ei jäänud haagikohtuniku ümbruses mitte nägemata ja kohtunikule teatamata. Selle eest kandis muude seas hoolt juba Süri Wilk, kelle wagufi ivaritseiv nuuskurinägu forð siit, forð sealt nähtavale tuli. Aga kohtus tehti, nagu ei pandaks halli- ja mustavattimehi tähelegi. Mõlemad kaebealused kutsuti, kui härra von Grünewald kohtulauda ilmunud, ivarsti ette ja kohtupidamine algas.

See oli lühike ja lihtne, sest et kumbki oma süüdi ei salanud; aga lühike ja lihtne oleks see ka ivastasel puhul olnud, sest keda haagikohtunik tol ajal karistuse alla tahtis mõista, selle mõistis ta salgamisest ja headest tunnistustest hoolimata karistuse alla. Ka polnud kohtualusel kaitsjat, kes kohtumõistja kallist aega oleks viitnud.

Þearn ja Toomas kaitsesid endid ise, nii hästi kui mõistfid ja niipalju kui kohtunik sallis. Palju keda sallimist just ei olnud, sest härra von Grünewald, see endine farm ohvitser, ei ivihanud midagi nii iväga kui käsualuste „lougamist“. Ohvitserina oli ta soldatitelt tumma käsutäitmist ja sõgedat alistumist nõudnud, haagikohtunikuna nõudis ta sedasama oma käpa alla sattunud talupoegadelt. Siiski said mõlemad kaebealused endi ivabandamiseks mõne alandliku sõna iffagi öelda.

Nad juhtifid muu seas „fõrgesti austatud aagrehi kohtu“ tähelepanu sellele, et iväljarändamine pole uue talurahva seaduse järele mõisniku loa ja kubeneri poolt antava passiga, ju keelatud. Kooskäijatel olnud mõisaloa seaduslikul ajal ivälja ivõetud, sellepärast arivanud mehed, et nad oma äramineku üle foos ka nõu ivõitvad pidada. Oli ärarändamine lubatud, siis pidi nende arust selle üle nõupidamine ka lubatud olema. Sa oli nõupidamine lubatud, siis ei ivõinud Mägede Þearnast ülekohtus olla, et ta ärarändajad oma tallu laskis kofku tulla,

ning Saagu Toomast mitte kuritegu, et ta meestele teatas kofkutuleku aja.

„Aga minu teeld!“ kargatas haagifohtunif wastu. „Sga fooskäämine ja nõupidamine oli teile minu poolt kõwasti teelatud!“

Misfugufel õiguslikul ja feaduslikul põhjusel haagifohtunif walitsufe poolt lubatud wäljarändamise wastu fäherdufe erifeelu oli annud, selle järgi ei julgenud kaebelufed muidugi mitte pärida, et lõwi mitte ärritada.

„Me mõtlefime,“ fogelesid nad, ifka fama lõnga forrutades, „me mõtlefime, et kui me misfit kurja nõu ei pea, misfit nõu, mis on feadufes teelatud, ja ei pea foa mitte maltiweti usu palwetuudi, mida faksad ja kirihärrad ei falli, waid reagime oma kodusetest asjadest, üffi oma kodusetest asjadest, oma äraminefust wõi fiitajäämifest — —“

Aga juba pani uus kargatus meeste fuud finni:

„Sätke oma rumal wale! Kas teil oli minu teeld teada wõi mitte?“

„Oli teada.“

„Sa teada oli teil ka, et haafenrihtri-härra teelud ja kāsud peawad teile pühad olema?“

Saataw walimimine.

„Siis olete häbemata wastahakkajad, kes fohtu ees ei tohiks lõugu lahtigi teha!“

Nüüd katsufid mehed härda palumifega õnne. Aga fohtunif tegi, nagu ei kuulefski neid. Neile felga pöörates wahetas ta kirjutaja Embeckiga mõne sõna faksfa teeles, soris pisut üht raamatut laual, kõndis, käed püffitasfus, paar korda waljusti kriufjutwate faabastega üle toa ning wiskas siis, jälle meeste poole pöördides, fohtuotsufe neile lühidalt näkku:

„Sada wiiskümmend hoopu kummalegi!“

Kui mehed weel midagi julgesid niufatada, mürtfus neile fohtufulli tagant kõrwu:

„Wait, wastafed foerad! Wõi tahate kaksfada täis faada?“ —

Niipea kui raske karistusemääraga kohtuotsus väljasootajale teatawaks saanud, astusid mõned mehed kohtutuppa, et koosolekuft osawõtjate nimel haagikohtunikuhärrale nuhtlusaluste heaks palwet esitada. Oli nimelt paremaks arwatud mitte terwe juure meestefalgaga kohturuumi tikkuda, mida kohtunik oleks wõinud ahwarduseks pidada wõi muidu wõõriti mõista, waid esiti wäiksema saatkonnaga õnne katsuda.

„Mis teil tarwis on?“ küsis härra von Grünewald, enda waljakat pead tõstes, kuna ta oma juure, tugewa keha hooletult fugu meeste poole wäänas, kes alandlikult, kübarad näpus, ukse ette seisma olid jäänud.

Mehed lähenesid kohtulauale ja üks wanadlane Orgmetza peremees wõttis sõna. Rõigiti mõjuwalt, sisemise soojuse ja hõrduse kandel, tõi ta palwe mõlemate werise nuhtluse alla mõistetud seltsimeeste eest kuuldaivale. Pearn ja Toomas olewat ju teiste ärarändajate soowil, ainult sõbraliku lahkuse pärast, seda teinud, mis neile nüüd raskeks süüks on saanud, ja ilma ise aimamata, et sõherdune kofkutulek ka nii waljusti keelatud wõiks olla, koosolek, kus tuttawad inimesed üksteisega oma majapidamis-asjadest juttu ajawad. Haagikohtuniku poolt õnnetuile pealepandud nuhtlus wõiwat neil, kes mõlemad on naisemehed ja perekonna-isad, maksta terwise, nad hauda wiia. Seepärast näidaku kõrgesti austatud kohtuhärra nende wastu armu üles, kinkigu neile karistus wõi wähenragu wähemalt hoopide arwu. Seda paluda temalt alandlikul ja nutwal südamel kõik muud keelatud koosolekuft osawõtjad, kes täna siia kofku tulnud.

Ka teised mehed ütlesid, mis kellelegi lepitaivat ja liigutaivat meele tuli. Nende nägudelt, nende silmist, nende kehafeisust paistis wälja nii palju ligimeslik-kõrget, nii palju hingelik-dillist, et see iga teise kohtumõistja suust wähemalt mõne heldiwa, kahetsewa sõnagi kuuldaivale oleks meelitanud.

Härra von Grünewald wakis.

Säiselt, põlgliku rahuga, pilgese iseteadwusega.

Feodaalhärra rind ei olnud wastuivõtlif soojemaile, inim-

likumaille tundmusile orjade kohta, kes walitsewa wõimu wastu oli sõandanud näppu tõsta. Soowastunud wiha süttis wägiwaldlase põues põlema wastaseks saanud mahasurutu wastu ja tiiras himu täidab teda niisugusele kätte maksta — mida meeskumalt, seda lõbusam. Midagi sellefarnast oli lugeda ka mehe palgelt, kes siin ise walitjuse kulli kaitjel, rekwastatud keppide ja witsakimpudega, kaitstes enda ja oma seisusewende ainelisi tulusid, kindlustas nende ainuwõimu puutumatu walitjuses maa ja rahwa üle.

Sunkur von Grünewaldi pilk andis armupalujaille waremini wastuse kui ta juu. Ja kes pilgus oli rohkem sees kui ta sõnades.

„Minge aga koju, mehed, ja oodake, kuni ma teid ise kutsun,“ ütles ta rahuga, mis lõikas meestel nagu külm nuga südamest läbi. Ja kui nad weel midagi tahtsid wiikstada, põrutas ta jalga wastu maad ja ta käsi näitas neile nii ähwardawalt ust, et nad paremaks arwasiwad toast kobida.

Wäljasolijad lugesid juba nende nägudelt, mis wastuse nad tõid.

„Kõwaks jäi?“

„Nagu kivi... Ei wõta jutukski.“

„Mis ta siis ütles?“

„Kuulutas koha melle endile kohtupäewa ette.“

Mehed astusid nõupidamiseks kokku. Sõuti otsusele, oodata, kuni kohtunik tuleb toast, ja siis palumisi forrata. Terwe rahwakogu, wiiskümmend meest, pidi walju mehe südame peale palwetega tormi jooksuma.

Ei kestnudki kaua, kui haagikohtunik astus pealekaebajaga, Ulbu talitaja Jüri Wilkiga, ning mõlemate nuhtlusealustega kohtutoast wälja. Kohe piirasid maltsiwetlased ta ümber ja uuendasid mitme ja mitme sõnaga suuga oma palwet. Kohtunik kuulis nende häält wärisewat, nägi piisaraid nende filmis, pani tähele nende alandlikku wabifemist tema isiku, tema wõimu ees — ta jäi kõwaks!

Sõna lausumata tahtis ta nende vahelt läbi minna, küünarnuffidega enesele teed tehes, nendest üle mujale vahtides. Aga palujate wiisadus oli suur, lahkamata nende lapse lootus, et ju saaja ja haagikohtuniku pöues iffagi süda tujukub. Nad läksid selles wiisaduses ja lootuses nii kaugele, et langejõid wägiwaldlaste ette põlwili. Kõik peale mõne üffiku, kes seda pöues põlema löönud wiha pärast teha ei suutnud...

Nad põlwitajad, pead paljad, mõisa porises õues ringi tema ümber, tõstsid ristas käed tema poole ja palusid ning anusid teda nagu jumalat. Aga nüüdki weel polnud tal nende jaoks ainult sõna ega ainult pilku, millel midagi tundlikku juures oleks olnud, midagi elustatud rinnast pärit olewat. Tema nägu avaldas üksnes kõrki tuskat, ta tundis enese tülitatud olewat, suurtsugu mehe meelepaha warjutas ta otsaesil ja kiskus ta kulmude wahetele fortujuk. Tummalt sammus ta põlwitajate sõõrist wälja, lähemast palujast oma pikkade koibadega üle astudes. Ta kõndis otsekohe peksuhoone poole, kus nuhtluse sooritus kohtualuste kallal pidi algama.

Kas weel paluda?

Kas iffa weel selle inimese südant ja hinge otjida?

Midagi otjida, mida ei ole?!

Talupojad oma kohtlastes lapsekuses, oma rumalusesüütuses, otjustajad edasi otjida, kuni wiimase filmapiilguni... Nad kobilid maast üles ja paljaste peadega järele minnes mõisnikkude seaduslikule wolimehele nurusid ning mangusid nad edasi, iffa uuesti korrates mitu korda enne kogeldud lausekatteid ja üffikuid sõnu...

Haagikohtunil oma faaslastega oli jäänud nuhtlusehoone ette seisma. Kuna peksupees sisse astus, et nuhtluseaparaati walmsis seada, andis härra von Grünewald nuhtlusealustele rahulikil ja kindlal toonil käsu neile järgi minna.

See sündis. Mõlemad ohwrid, nägudel surmatarw, järgnesid wanikutwal sammul timukale. Üffelt waatajaid weel korraks oma meeste poole tagasi. Pearna juu liikus, nagu tahaks weel hüüda. Tooma käsi tõusis, nagu tahaks weel kujukuda.

Uga kumbki ei saanud oma mõtet enam arusaadavaks teha, sest haagikohtunik ühitas hääl tõukas nad kuuraluse võravaltsi sisse. Maltivõtteide seka maha jäi ainult õnnetumate viimane võade. Uga see võade pani võere meeste jüdametes käärima.

Armupalujate alanduses võingerdava valgaga jündis korraga muude.

Keegi ei põlvitanud, keegi ei küürutanud, keegi ei palunud enam. Keegi ei seisnud võagewaima kepikohtuniku ees enam palja peaga. Nende põlved ja seljad lõid sirguma. Nende palveküed kiskusid end rufikaspe. Nende kahvatunud nägudelt hakkas paistma roomava alanduse asemel midagi mehifemat, jõulifemat. Oli näha võlkuvaid filmi, oli kuulda kiristavaid hambaid. Summutatud sünge toon, teadmata kelle suust, hammaste alla muljutud võhase urifemise farnane, käis kogust läbi.

Kas märkas kohtunik seda muudet?

Kui ta seda oma filmaga ei märganud — pööras ta ju valgaga poole selja ja tegi, nagu poleks neid inimesi olemaski —, siis aimas ta võist midagi. Seft niipea kui esimene õhter, Pearn Hein, kuuri all paljastatud ihuga pingile oli seotud ja peksumees võitfakimbu kätte haaranud, astus herra von Grünewald talitajaga uksele võahiti. Laialt jäid mõlemad võavause ette seisma, nagu lahutatavaks tõffeks armupalujate ja nuheldavate võahetele.

Uga see tõke oli liiga nõrk.

Ta võdis võagufaid tallekese tagasi hoida, mitte võhaseid inimesi.

Mitte inimesi, kelle hingelise sifemuse oli kiwine halastamatus mäs fama pannud.

Waetvalt olid nuhtluseruumist kuuldavale tulnud esimesed matsuvad lõõgid ja pekstava esimesed walufarjatused, kui senised palujad muutusid nõudjateks, senised kannatajad võitlejateks, pealetiffujateks. Eru kähivas korraga nende kogusse, liikvele ärkas äkitfelt terve falk. Silma et ükski juhiks, oleks

heitnud, ilma et kellegi suust oleks tunginud kutsuiv, ergutav, hüüie, teadsiid filmapiilgul kõik, mis neil on teha. RääfinaI, külg külje vastus, hääIt tegemata, sõna lausumata, wajus terive jõuf peksuhoone ufse poole, puhus hirmukohtuniku ja äraandja piitade wahelt ja piiras ümber peksupingi nende ohwori ja timufaga.

Lähemal hetkel oli finnifeotud mees pingilt lahti päästetud ja peksumehel witsafimp käest fistud. Witsafimp lendas Süri Wilkil, kes sulase Jaan Wilde käest rüfinaas hea mükfaku faanud, nii et ta tuigerdas ruumi fisse, wihinaI üle pea. Timufa tõufas Taatwet Lõhmus tagasi, nuhtlufealufe wõitfiid tema lahtipäästjad, Eeliwa Mart, Jaan Wilde, prohiveti iwend Tõnu Malts ja mõned teised, eneste keskele...

See kõik sfündis nii kähku ja niifugufe innuga, et agaramad tegelased, need, kes nuheldatwa peksupingilt lahti päästfiid, selgemalt filma ei hafanud. Minult Maltsiweti iwenda, Matfi peremeest Matfi, keda Ahula faks näolt hästi tundis, oli härta von Grünewald tähele pannud. Wiha pärast kahiwatunud, aga wastuhaffajate üleiwõimu tõttu targu tagasihoidlik, waatas ta eemalt Matfi peale ja ütles furutud häälel ainult:

„Tõnu, mis fa n ü ü d tegid!“

Siis pöördis minema, kutsudes talitajat kaasa.

Kiiresti sammufiid mõlemad üle õue harrasmaja poole. Neile järgi puges tõõta jäänud peksumes.

See oli põgenemine.

Haagikohtunik oli talupoegade nägudelt küllalt lugenud, nende pilke küllalt mõiftnud. Ta oli selgufel, et ta oli piirini jõudnud, kus fa jalge alla tallatud ufš haffab iwägivallale wastu wingerdama, kus alati alistuiv kannatusfi katkeb, käfjutäitlik orjameel üldse lõpeb. Ja ta arivas paremaks taganeda. S e d a p u h k u. Kehajõulife üleiwõimu eest. Seniks, kui ta o m a fiiufilife iwäe ning iwõimu on forraldanud ja iwõitlufele hüüdnud.

Runa päästjad ja päästetud mõisast lahkusid ja igasse külge laiali läksid, oli haagikohtunik oma truu sulasega kohtutappa tagasi saabunud, kus sedamaid algas fibre kirjutamine.

Hakati mäsajate nimekirja valmistama.

Seit mõisniku feeli oli see, mis Ahulas praegu sündinud, mäfs. Selge, puhas, võltsimatu mäfs. Mäfs, nagu kõik endised mäfsud.

Mäfs oli mõisniku feeli see, kui mõni aasta ivaremalt Mahtra talupojad endid võõriti mõistetud seaduse pärast ei tahtnud lasta ivigaseks ivemmeldada. Mäfs oli see, kui Anija talupojad paar kuud hiljemalt sellefama ivigase seaduse kohta kubernerile käest seletust läksid paluma. Ja mäfs oli, et nüüd jalk Madise kihelkonna talupoegi, kes tulnud haagikohtunikku paari seltsimehe pärast põlvivili paluma, selle kohtuniku südamefõivaduse tõttu hetkeks eneseivalitsufe kaotasid.

Mitte talupoja ivastuhakkamine mõisnikule ning tema poliitseile, ivaid mäfs ülemuse, mäfs ivalitsufe ivastu!

„Riiklik ford“ oli hädaohus!

Valitsufe autoriteet oli ivankumas!

Seepärast „tarivilikud abinõud“ käfile, et riiki ja ivalitsust ohu eest hoida!

Need tarivilikud abinõud aga olid — sõjavägi...

Weel samal päeival läks Ahula mõisniku von Grünewaldi poolt kiirkäskjalaga Gestimaa kubernerile Tallinna nõue, läkitada sedamaid sõjaväge Järvamaale — mäsfama hafanud iväljarändajaid „ivaigistama“...

Härra von Grünewald oli asjalik-tõsine, pannes see nõue ametlikult paberisse.

Ja kaine peaga oli ta ka.

Ja mitte liiasti ärritatud.

Usna rahuliku, kindla käega kirjutas ta, faadetagu temale sõjaväge appi. Ning pani kirja suure, fodus lõigatud kohtuümbriku sisse, tilgutatas hulga ametlikku lakkii peale, ivajutas pãratuma pitseri otfa ja faatis fulleriküüdiga linna. Kõik nagu ford ja kohus, kui riik hädaohus, kui ivalitsus hukatuje äärel...

Miks ka mitte! Teadis ta ju, kellele ta kirjutas. Teadis, ta ju, et mees, kes kirja loeb, teda mõistab. Et kellele ei tule meelegi kirja lugedes naeratada, pead wangutada, suuri filmi teha.

Härra von Ulrich teadis ometi, nagu härra von Grünewaldki, mida tähendab mõisniku keeli „mäfs“ ja et mäsfajate wastu saadetakse sõjawägi. See mäfs aga pidi härra von Ulrichile seda mõistetawam olema, sest et see oli wäljarändajate mäfs, nende kuritahtlikkude isikute mäfs, kelle kahjulikkude püüete wastu wõitles teiste sakste seas ka kubeneri-härra von Ulrich.

See mäfs tuli ju nagu kutsutud!

Nüüd wõis hakata Krimmi-haigust hoopis tõsisemalt rohitsema. Nüüd wõis talupoegade seas niisugust hirmu sünnitada, et nad mõtlewad Krimmi peale ainult weel wärisedes. Muidugi mõjub see kõrwalt ka Samara-töbistesse ja üldse kõigisse paguhimulistesse orjadesse...

Haagikohtunik saatis mäfsu suhtes weel palju muid kirjuri sel päetwal wälja. Need läksid ümbruse mõisapolitseidele, sinna, kust isikud, kes Ahulas täna mäfsu tõstnud, pärit olid. Mõisapolitseidelt nõuti, nad wõtku mäsfajad, kelle nimed üles anti, jalamaid finni ja saatku seotult Albu mõisa. Sest Albus, kus salakoosolek oli peetud, arwas härra von Grünewald olewat mäfsupeja, mis siis ka omane oli hirmusünnitamis-paigaks. Mäsfajate nimekiri oli enne seda Süri Wilki abil juba kokku seatud. See hea mäluga juudas oli kõik mehed salgas ära tunnud, kuna haagikohtunikule enesele hariva mõni tutaw nägu filma oli puutunud.

Kohe peale seda algas Särwamaa waldades, eriti Madise kihelkonnas, lõõtsutaw kihutusjaht mäsfulistele maltswetlaste peale. Keda kodust ei leitud, see otsiti peljupaigast üles, ja kõik saadeti seotud kätel, nagu riigikutajad kunagi, Albu mõisa. Aga ei püütud mitte üksnes neid, kes Ahulas „mäsfamas“ olid käinud, kes haagikohtuniku peksukuuris riigi- ja feltkonna-

forra ümber lükanud, waid ka paljusid teisi, kellel muud kuri-
tahtlikku jõledust hinge taga ei olnud, kui et nad tahtsid wälja
rännata. Mõisnikkude rõõmus klaperjaht käis lihtsalt kõigi
kodukoolest tüdinunud isitute kohta, kes asjaomasel liikumises
wähegi tuttawaiks saanud. Teadmata on, kas haagikohtunik
oma kirkasule sellise näpunäite juure oli pannud wõi arwastid
mõisahärrad isegi nüüd paraja pilgu tulnud olewat nende
isalikku hõlma alt äraigatsejaille natuke erikorralist õpetust anda.

Saksad sattusid niisugusesse sadismiwaimustusse, et pal-
jud enestele sel puhul ka kodus peksupeod walmistasid. „Bea-
aegu igas mõisas peksti maltswette,“ jutustas autorile üks
Madise kihelkonna talupoeg. „Ei olnud muud waja, kui et
sa maltswet olid ja keegi wastane su suust Krimmi wõi Sa-
mara nime ütles kuulnud olewat.“ Burdi mõisas olnud pek-
soowastus nii suur, et keegi hallilt rõiwastatud möödami-
neja mõisa juurest finni wõdetud ja ühes teistega waeleomaks
pekstud. Pärast tulnud wälja, et wõõras mees maltswetiusu-
line ega Krimmi-himuline ei olegi. Ta ihu olnud nõnda lõ-
hutud, et Baldesse tohtri juure weetud, kus tal witsfaraad liha
seeft wälja wõdetud. Tohtrilt koju sõites surnud mees teel
ära...

Niisugune metfik tagakiusamine puhus maltswetiusuliste
seas paiguti leegitsema märtriwaimustuse, kannatamisõndsuse.
Nad ei nutnud ega kaeivanud, nad rõõmustusid. Nad olid
õnnelikud, et said oma usu eest wastaste õelust ja piina
maltsta. Nad wõrdlesid endid esimeste ristiusulistega ja ka-
hetsefid ehk wahest, et sakstel ei olnud lõwifid ja tiigreid kae-
pärast, kelle ette neid heita. Wibu mõisa poole liikus seotud
maltswetlaste salku, kes teel waljusti ja järatwail filmil laul-
sid: „See aeg on tõest' ukse ees“. Salk hüüdis salgale, ükfit
ükfitule julgustawaid sõnu ja pühakirja-salmikese wastu. Wibu
mõisa õues kajas korraga ühest suuremast jõugust, milles oli ka
palju meestele kaasa tulnud naisi, tuttawaft Luteri wõitlus-
laulust salm: „Sa oleks ilm täis kuradeid“. Üks suur, halli
habemega mees sirutas kae kõrgilt ja wäljakutsuwalt nende

ees seisiva mõisamaja poole ning hüüdis, waprusepisarad filmas, kõmiserwal häälel:

„Kusudeks pudened siiski, ja Belsatsari loss, aga meie jääme elama!“

Igast küljest Alpu weetavaid wange oli haagikohtunik isiklikult wastu wõtmas, käies kohaliku mõisniku von Lillienfeldiga neid toast taoti waatamas. Härrad ilmusid enamasti pärast sööma-aegu, figarid suus ja näod lõbusasti õhetamas. Teenetisega sõbralikult juttudes silmitsesid nad mõisa puiesteel, kahe kaseria wahelt, kuidas ühe ja teise walla „mäsajad“, käed selja peal, mõisa- ja küla-ametnikkude walwel pärale jõudsid. Wahel seltsis nendega ka mõni naabermõisnik, kes mööda sõites oli peatuma jäänud, et kuulata mäsju mahalõõmise töö käigu järgi, ja isegi prouasid, preiliseid ja suuremaid lapsi näis lugu nii elawalt huwitawat, et nad härradest niisugusel jalutuskäigul maha ei raatfinud jääda.

Wangid pandi kõik ühte hoonesse finni, mille härra von Lillienfeld lahkesti oli wanglaks annud. See oli mõisa rehi. Teda hüüti — ja hüütakse ehk praegugi weel — Kufunoofi (ehk Kufenoofi) reheks. Ta seisib üsna mõisa ligidal, teiste majandushoonete seas. Ühest poolt waatab ta härrasmaja ja selle ümber olewa wähebdase puiestiku poole, teiselt poolt üle Albu wäljade lagendiku, mida kuusikud ja kaasikud eemalt kolmnurgana piirawad. Sealt männiku weerelt tuleb ligidal olew Madise kirik nähtawale; rehest paremal käel, weel lähemal, tõstab kuusikutuffadega faetud mägi oma madalawõitu turja.

Wangifojaks tarwitataw rehi jäeti kütmata. Mis sest, et oli mardipäewa-aeg, et talwekuu lumesaju ja mõnekraadilise külмага oli kätte jõudnud! Wõi mäsajatele weel sooja tuba! Muidugi peeti wange ka pimedas. Kuna päetwal wärawate pragudestki mõni kiir sumedat walgust sisse pääses, elati hämarikust hommikuni päris fotis. Wõi mäsajatele weel walgust!

See kõik polnud aga nii wäljakannatamatu ega mõisniku poolt nii iseäranis ebainimlik. Elasid ju ka ta loomad, tema

meelest talupoegadega umbes ühel astmel, kütmata ruumides ja viidevikust ivalgeni pimedas. Kohtlemise wahe oli aga selles, et pimedas külmatvatele talupoegadele ei antud süüa ega juua, millest ometi loomi ilma ei jäeta. Kõik need inimesed peeti näljas ja janus — ilma leitvaraasuta ja iveetilgata, kuni saabub sõjavägi Tallinnast, ja see kestis kolm kuni neli päeva. Kedagi, ka wangide omakseid, kes sinna toitu wõdi joofki oleksid tahtnud wiia, ei lastud rehe ligi. Mitmekordset taheti neile mõisnikuorjusest ärakippujaile maitsta anda, kuidas peremehe käsi karistab.

Kummaline elu walitses wangistusepäewadel ja -öödel Kufunoosi rehes. Usuõhinaga täidetud maltsiwetlased wangide seas pidasid efiotja kirglikke kiitlemiskõnesid oma kannatamisest, lohutasid julgustades üksteist prohveti- ja apostlikeeltel, ning pidasid hõõguwaid, määratsemisleilini kuumendatud palweid. Usk imedesse torfas nende seas jälle ellu: nad lootsid mingi äkitselt tulewa üleloomulise pääste peale, wähemalt aga pidi selle kannatamise eest järgnema mingi suur taevalik tasu. Nendele wastu rääkisid lihtsal inimlikul wihafeeel mõned ilmlikumad ja päris ilmlikud, kes asjas midagi jumaliku, midagi püha, midagi õnnestawat näha ei tahtnud ja kes mingit päästwat imet ega tasu ei oodanud, waid kes, nagu Lõhmuse Laawet hüüdisid: „Urge reakige jumalast, waid reakige kuradist! Teine inimene on teise kurat ja saaks on talupoja kurat. Eks te ole sellest kuradist küll juba kuuld, oma wanemate ja wanemate-wanemate käest põlwest põlweni. Ta peaks teile tuttav olema! Aga kas jumal on appi tulds? Kas ta on imet teind? Kas ta on kedagi kuradi käest palwe peale ära peast? Urge segage selget asja! Kurat nuhtleb meid, sest et meie tema orjusest tahame loobuda. Põleks meil seda nõu, siis põleks meie täna Kufunoosi rehes külma, nälja ja jänu käes keppisi ootamas. Keppid saame kätte, mehed, pange tähele! Kätte saame nad, ilma et jumal meie peastmiseseks wäikest sõrmegi liigutaks. Aga seda ma ütlen teile kõigi kuradite nimel, mehed: Kes meist elama jääb ja weel oimu jäksab liigutada

— Iva jalanarts, iva krae oleks ta, kui ta mitte saksa orjusest ära ei läheks ja teisi hulgaupa kaasa ei viiks! See on ju paraku tõik, mis me iväetikefed jõuame teha!“

Ja tõepoolest — näis, nagu hakkaks säärane ilmlik asjakäsitlus ka usumeeste seas viimaks maad võtma, seda enam, mida piinatavamaks läksid nälg ja janu, mida kangemaks tarretas külm liikmed, ilma et kuskilt abi oleks tulnud, ilma et taevased ivõi maised iväed oleksid halastust näidanud. Elavamad ufulistid ja palvelised meeleavaldused soikusid, tume ivaihus heitus usklikkude fogu peale, aga ses hauditvas ivaihuses kääris sapp, imbis mahatallatute iviha rõhujate ivastu, ilmfile tulles rufikasfe tõmmatud käte ja üksikute, kofkupigistatud hammaste ivahelt iväljatõugatud ivandesõnade kaudu.

Wõimetute iwingerdav iviha ivägetvate ivastu.

Seda mürgisem, mida ivõimetum.

Uga ta andis õnnetuile ivisadust ja uhkust külmetada, nälgida ja januneda, ilma ivaenlastelt armu mangumata. Keegi ei pöördinud enam leiba ja ivett anudes lukutatud iväraivate taga seisivate ivahside poole. Wahel sirgus mõni käsi iväraiva alt lume järele ivälja, kuni lumi, niifaugelt kui käed ivälja ulatusid, otfa lõppis. Võsiti magati hunnikus paljal põrandal, feha feha külge liidetud, üksteist ivastastikku oma iverefoojusega soojendades. Nõnda nuheldud, oodati nuhtlust, mis iveel kangem pidi saama, mis neilt ka iveel selle iverenatufefe pidi nõudma, mis aeglastelt pooltardunult nende soontes liikus...

Nõnda jõudis õhtu, mil trummipõrin ja pasunahääl tõi ivanglide eluta hunnikusse jälle liikumist. Wäsinud pead tõusid, roidunud filmad avanesid, lõdiseivad huuled fofistafid timukait, kes päralt jõudnud. Dodati, et näljarehe iväraivad lendavvad lähemal pilgul lahti ja igamehe rinnale sirgub püsitiik... Uga ei. Nad unustafid, et sakstel on viisiks talupoegade ivastu iväljakutsutud sõjaväelisi „karistusalku“ kõige pealt pidulikult ivastu ivõtta ja ivõõrustada. Warsti kuuldufid mõisa õuest Kufunoofi ivangifotta häälled, mis andfid ivangidele teada, et

nende karistajale jagati eelseisva raske töö tarvis rohkesti ihu- ja hingetüsedust. Võõrkeelsed rõõmuhõiskes, naermine, trallilaulud karedatest kõrdest tungisid väraiva vahelt sisse ja teatasid nälgijatele, et karistajate pidulaud on rikkalikult kaetud.

Kulud jagas mõisnik tvennalikult talupoja ja enese vahel. Wiin toodi toobriga Albu mõisa wiinaköögiist, ka leiva andis mõis, aga liha võdeti külast.

Suba päev waremalt oli talitaja Wilk oma abiliseega ilmunud Mõnuivere külasse, Teistepere talusse, mille rentnik, Saan Mõnuivere ehk Teiste Saan, oli jõukamaid Albu peremehi. Wilk teadis küll, et Saan ühes teiste maltsivettidega Kufunooši rehes rasket peksunuhtlust ootas, siiski oli tal süda tema hirmunud naisega, kes pisikeste lastega nuttes kodu istus, iveel pealarlikku tembutust teha.

Ta kutsus perenaisi lauta.

„Mis sinna?“

Temal olla kohtu poolt käss lugeda Teistepere loomad üle, sest kuulu järele olevat neid talupoja kohta liiga palju.

„Kui sul laudas midagi on nuuskida, siis mine aga üffi,“ vastas perenaine, ega läinud temaga kaasa.

Seepeale tikkus talitaja oma abiliseega lauta, kust nad varsti Mõnuivere suure musta härjaga jälle nähtavale tulid. Wilk vedas looma kütkest, tema abiline lõi viitfaga tagast.

„Mis see siis tähendab?“ hüüdis perenaine uksest. „Kuhu te mele härja viite?“

„Ssfandal on seda tarvis,“ irivitas talitaja talle wastu, mispeale ta seletuseks lijas, et härra käskinud härja wiia mõisa.

Perenaise vihase hüüde peale, et see ei ole ju mitte härra härg, kehitas talitaja pilkavalt õlanukke ja tähendas muuitades:

„Küllap härra õlendab Saaniga mõisas rehknoodi. Neil olla teineteisega vastastikkü tegemist.“

Härg iveeti mõisa ja tapeti seal tulekul olevate soldatite

fostitamiseks. Liha oli rammus, mis tunnistas, et karistajate moonahankijail polnud teadmata, kuhu lauta tuleks sammud juhtida. Nagu pilkeks saadeti looma nahk hiljem Teiste pere-mehele ära, kes põdes sööjate hoopidest jängis, aga härja hinnast ei räägitud ivarem ega hiljem sõnagi.

Teisel hommikul peale iväesalga päralejõudmist, kui soldatid lahke mõisniku katuse all hästi olid puhunud, algasid ivangifojaks muudetud rehe ees suure kohtupidamise etteivalmistused. Hea koorem tugeivaid, sitteid ivitsu, metsast ivärskelt raiutud, pandi pinusse. Nende kõrvale kanti kuuepangeline toober iviina pooletoobise tõsteriistaga. Siis lähenes iväesalk trummipõrinal ja pillihelinal, juhataival ohivitserial paljas mõõk käes.

Kõige eel asusid karistajad ülema käful puskaritoobri ümber, et tõsta sellest enestele julguist — julguist inimeste iveristamiseks, sellest nad midagi paha ei teadnud. Wiinatoobrist pidi tulema see tõhus ivõim, mis nende rinnas maha suruks jälkuse oma töö kohta, mis paneks nende filmadele kaed ette, et nad dieti ei näeks, mida nad teevad, mis teeks nende kõrvad furdiks, et nad ei kuuleks oma ohivrite kisa.

„Sooge, lapsed, teie töö on raske!“ hüüdis helled fassad ja patfutafid sõdureile ifalikult õlale.

Kes neid nõnda, lahkuselt nõretavail nägudel, lihtsoldatitega nägi ivennastuivat, pidi arivama, et armsamaid, südamilikumaid inimesi ju ei olegi.

Kui paistis soldatite nägudest juba loom, see kiskja, kes joodeti neile iviinaga sisse — iviinaga ja selle ivalega, et nad oleivat toodud furjategijaid nuhtlema —, siis algas 21bu iverefaun.

Pooljoobnud sõdurid feati sõõri, rehevääraivat tehti lahsti ning üksahaaval hakati nälginud ivange nende küüsi ivedama.

Dõji oli lund juure fadanud, poole küünra pakfune ivalge iwaip kattis maad — furnulina, mille pani talivisest uduft läbi tungitv päife fergesti firetama. Warsti punab tema suur laif päifefele ivastu...

Rehest wälja toodud ja pekstjate ringisfe tõugatud ohwiril rebiti riided seljast, need laotati lume peale ja fellele afemele tõmmati alasti inimene kummuli. Soldat istus talle pea, teine jalgade peale. Siis astusid lööjad tegevusse, mees kummalegi poole, kepijämedused iwemblad fäes.

Hoope ei loetud. Käff oli anda igale niifaua, kui ta weel elumärke atvaldab. Hoopide arivu järgi sai wähem pureda see, kes ennemini ära minestas. Waadati aga teraselt selle järele, et weel elawat furnuks ei peetud. Lõõmine lõpetati alles siis, kui pekstaiw jääkülma wee all, mis kallati talle ta iwereft nõrguivale ihule enam filmigi ei liigutanud. Niifugune waigistatud mäsfaja wifati pekstjate ringist wälja, eemale lume peale; ta iwereft tilkuwad riided loobiti talle järgi. Mis temast seal saab — hingehetmiseni pekstud alasti inimesest lumes mõne kraadi külmaga —, selle järgi ei küsitud.

Uus mäsfaja ette!

Sa jälle toodi rehest üks wälja, ja uued peksumehed hakasid ta kallal tööle. Sga ohwiriga wahetati ka pekstjaid, feda enne wiinatoobri juures ifka jälle wärskelt wahiwustati.

Töö läks iwõrdlemisi waitfesti.

Pekstaiwad ei karjunud palju.

Sa pealtwaatajad — nuhtlufealuste naised ja muud omafjed, kes neid olid tulnud koristama — ka need ei tõstnud juuremat kifa.

Pekstaiwad ei karjunud sellepärast palju, et neil seks küllalt jõudu ei olnud. Nad olid enne juba näljaga poolwaitfeks tehtud. Minult surutud, summutatud toonid, ümin ja forin, suutfid nende piinatud kehadeft teed wälja leida.

Sa pealtwaatajad, nülitute omafjed, ei tõstnud sellepärast häda- ja ilgufekifa, et määratu iwerepulm, mis auras ja punetas nende filmade ees, halwas nende hingelised jõud, käis nende tundeiwallast uinutaiwa hooga üle. Neile oli nagu notiga pähe löödud. Nad ei jaffanud feda, mis nägid, selgemalt mõista. Nagu hirmsa unenäoga ühendatud luupainaja muljus neid peast ja rinnuft.

Need naised, emad ja õed olid ärapeetud selgasi küllalt näinud. Enamasti igalüks neist ja paljud mitu korda. Aga nad olid neid näinud pärast peetsmist. Ja nad olid neid näinud ükshaaval. Aga nüüd nad vaatasi oma filmaga pealt, kuidas seda tapatööd tehti. Kuidas seda hulkade kallal tehti. Kuidas teha teha järgi lasta tahtmata reas luudeni purustati, kuidas punane, aurav veri valgele lumele nõrgus, kuidas suur, lai paif üleni täitus iverise lihaga.

Mida tähendas sõja võitluspaif kuulidest surmatud ja haavatud inimestega selle tapapaiga vastu! Siin olid langenud, lõhki ristud...

Dõhmuse Anu vahtis — vahtis, ja tal oli tundmus, nagu tahetaks maapinda ta jalge alt ära rebida, et punasele merele, mis lainetas ta ees, avada soovlu enese poole. Ta kuulis seda kohisedes lähenevat ja lõi käed filmade ning kõrvade ette. Nõnda seisis ta kaua. Aga uputus ei tulnud. Maapind kõikus, aga ei taganenud. Ta tegi oma filmad ning kõrvad jälle lahti ja nägi nüüd läbi kollase udu, kuidas tema mees tõugati halli ringi sisse. Udu hõrenes Anu filmade ees, nagu oleks äkiline õhuvool teda lahutanud, ja kõik seisis forraga selgemalt, kindlamates joontes ta waate all. Anu arvas Taaveti näos võivat üffikuid jooni lugeda, ja talle jäi sellest näost meele, kui sügavas mustavate aukude põhjas ta filmad kiiskasid... Siis sündis midagi, mis pani Anu põlved nõtkuma. Taavetile kopas sõõris mingi tume asi pähe, mis ta kübara maha tõukas ja ta näkku märja, punase paiga jättis. Siis rebiti ta ihu paljaks ja tõmmati ta maha punavasfe rappa...

Samal hetkel kadus viimane jõud Anu põlvedest, ta vajus lumme nagu oleks mõni terariist tal jalad alt niitnud. Risti käed lõua alla toetatud, jäi ta põlvitama ja vahtima. Efiti vahtis peetsupaiga poole, rahulikult, üffifilmi — näis, nagu loeks ta mehe selja peale sadaarvaid hoope. Siis tõstis filmad pikkamisi taeva poole, ifka kõrgemale, ifka kõrgemale, ja ta näole ilmus asjatu otsija kärstitus. Oli, nagu püüaks ta

pilguga millestki läbi tungida, katkest, mille passus pani ta võõristama...

Kui ta jälle maha vaatas, oli Taavet peksuringist kadunud. Ta oleks tema keha läinud otsima — see mõte vilksatas tal peast läbi —, aga ta ei jaksanud maast tõusta. Seks puudus tal kehajõu kõrval veel mingi muu jõud. Ta suutis ainult laiul filmil vahtida — sinna, kus tapeti, ja üles taeva poole, kus elas see, kes ütles: „Sina ei pea mitte tappa!“

Ta seepeale nägi Anu — ifka haruldasel selgusel —, kuidas tema vana isa toodi peksule. Ta nägi, kuidas Mihkli pikad hallid juuksed õhus lehvitsid, kuidas nad tal üksikute jalkudena üle näo langesid, kui tal kaabu peast oli löödud, ja kuidas ta vana, kõhn keha, mida riiete mahakiskumisel tõugati ning vapustati, võõrises nagu kuiivanud puu tormi fäes, funi ta jõuetult langes...

Nüüd ei põlvitanud Anu enam ükfinda. Ta leidis enda kõrvalt oma ema ja vanima õe. Ta veel muid naisi ja neitseid sigines varsti nende kõrvale põlvitama. Ta viimaks leidis mehigi, keda jalad enam ei kannud, tverepulmaliste vendi võdi elatanud isasid. Ta kõik tegid, nagu Eõhmuse Anu eel teinud: vahtisid üles ja vahtisid alla ja pärisid ülalt järele, kuidas see all kõik võis sündida — kindla keelu, selge seaduse vastu! Ta miks seaduseandja oma vägevusega ei astu vahele ega tee lõpetust tveretõõle, mis kiskendab ju ise valjul kaebel tema poole üles.

Nad ei saanud vastust.

Kinniseks, läbitungimatuks jäi taeva hall, kalk rind. Säifeks, osatõotmatuks ta udus vidutav tufane pale. Päike oli tumehalli rünka taha pugunud, nagu ei tahaks temagi nende väetikeste pärimist õiguse järgi kuulda, nende asjatut otsimist näha...

Siin all aga sammusid ülekohus ja vägitvald oma tverist rada edasi. Soobunud meeletus võidurõõmus. Määra ja piiri tundmata. Ohver ohvri järele veeti altarile — pidu-

likult, rõkkaival pillimängul ja trummipödrinal. Pühitfes ju ülekohus wägivallega pulmi. Hõisja, pulmad! Witsu küllalt, wiina küllalt, iverd küllalt!

Lõhmuse Laarvetile ja Riisa Miiklile järgnesid mõned Ahula ja Orgmetja mehed, siis inimesi Väenedalt, Seidlast, Drinalt, Väinjärvest, kuni rida tuli juhtumisi jälle mõne Tagura mehe kätte.

Sealseil maltswettidel oli juwest saadik „keretäis soolas“ Easnamäel käimise pärast, sest et jaksu, kes wiibisid välismaal, kohtumõistjateks ei olnud, kuna laisk ja arg opman nii paljude nuhtlemist enda wõlil ei tihanud ette wõtta. Nüüd, kus algas Albus suur üldine arwe-diendamine, tarwitafid Tagura parunid, kes alles hiljuti olid koju jõudnud, parajat aega, et saata kõik oma walla mäsajad ja mäsframeesed — need, keda haagikohtunik taga nõudis, kui ka neid, keda nad ise süüdlasteks lugesid — Albu iverfauna wõdi, nagu tähendas noor parun wurrufid keerutades: „Wene parkalitele parkida.“ Selle parkimise eest ei hoidnud nad oma endise ühise liignaise isa ega wendagi, tema mehest hoopis rääkimata. Ka Riisa Miik, kes õemehega feltfis juwel wirgasti hoolt kannud, et mõisapäewad jumala pärast tafa saaksid, ja kellele opman oli tõotanud, et see ehk päästab isa naha, — ka see wagune noormees, kes ei olnud maltswet ega wäljarändamisõhutaja, pidi Albu faunast läbi käima. Altas küllalt, et ta oli Krimmi minewate maltswetlaste perekonnast pärit.

Sama faatufe alla langes kohe seepeale ka Uadu Wikerpuur. Nagu mõisniku tafumistwiha ei peatunud halli wana-dufe ees, nii ei peatunud ta ka wigase inimese ees. Et joobnud peksjail häbipuna palgesse ei tõusnud selle fandikese nõrka teriwist weel rohkem rikkuda, polnud ime, aga see puna jäi ka nende käsijate põske woolamata. Kui kassin oli selle wäikese wigase koha sees tuffuro elu, osutus selles, et Wikerpuur jäi juba umbes wiiekümnenda hoobi all hingetult maha.

Elts oli, kui Uadu rehest wälja toodi, õe kõrwalt üles hüpanud ja peksuringile ligemale astunud. Ta jäi, kättega

meelekohti surudes, seisma ja vaatama. Korraga hakkasid ta filmad wett jooksuma, ta rind lüi nuukfudes iwabisema. Aga wiist ei olnud see üksnes walu-, iwaid ühtlasi iwihanutt, sest trummipõrinasse midagi karjudes raputas ta peksjate poole mõlemaid rufikaid.

Uadu järgi tulid, iwaheldumisi mõne muu oma ja iwõõra walla mehega, iwemmalde alla Tõnu-Beetri Madis, Pärtli Willem, Kadaka Toomas, Altsauna Tõnis ja ifegi maltsiwetlaste feaft ammugi iwälja tõugatud Sanglepa peremees. Wiimase kohta oli mõisas arwatawasti kuulnud, et ta ford tegemist teinud Samaraga...

Mis Albu rehe ees nõwembrikuus 1861 meeletu iwemmaldamise poolest toime saadeti, selgugu sellest, et umbes iwerrand tuhat soldatit t e r i w e p ä e i w a, hommikust õhtuni, iwahet pidamata töös olid, iwälja arwatud üksnes lühike lõuna-aeg! Sa iwalmis ei saanud nad õhtukski iwael. Nii rohkesti olid Järwamaa fassad oma alamate feaft riigikorra ja ülemuse iwaelnafi leidnud!

Puruiwäsinud soldatid feletasid õhtul, et nad oma töö tarwis õõst liisa ei taha iwõtta — seks puududa neil jõud. Wõib ka olla, et tülgastus, hoolimata kõigest puskarist, neile ometi wiimaks hingepõhjast furgulaffe oli tõusnud. Nad polnud wiist kunagi nii palju iwerd ja inimliha foos näinud, nende jalad polnud ilmaski niifuguse punase iwirtsa fees sõtkunud, nagu tänana fogu päewa.

Wäesalga ülem toetas soldatite puhkendueta ja haagi-kohtunif pidi sellega leppima.

Aga salgake kardetawaid korrafukutajaid oli iwael karistamata. Nende nuhtlemist ei tahtnud fassad homseks jätta, teadmata, mäherdusel põhjusel. Sa nõnda otsustati fiis jätkata tööd mõisa poolt lõpuni.

Kõigile oli tänafest küllalt — faktele mitte.

Tapatragöödia wiimane iwautus mängiti teises teatris — Albu mõisa tallis, rasiwaküünalde iwalgusel. Mõisa peksu-mehed näitlesid feal iwemmaldaajate ofa. Wiist oli neilegi wiina-

aida üks täna hästi lahti olnud, sest nad etendasid oma
osa hiilgavalt. Sellest teadis peale teiste Wisusti küla mees
Zuhan Pelikan rääkida, kes foristati mõisatallist niifugusel
olekul ära, et ta pärast, waakudes elu ja surma vahel, mitu
nädalat jängis põdes...

Wälises pekkupaigas walitsees kuni hilise ööni õudne toi-
ming: korjati poolfurnud inimesi lumelt, mähiti neid riietesse
ja laoti regedele wõi kanti kätel ära. Pektute naised ja muud
omaksed olid töös, et seda natukest elu, mis nende armsatele
weel jäetud, siit hirmukohast koju päästa.

Pimedus musta kõhuga haudus punasel paigal. Pime-
dus, mis tiine oli iverelõhnast, waluäga, nutetud ja nutmata
pisarailt. Nagu wärskelt täidetud päratu sõjahaud mustas
rehe-efine lumisest ümbrusest wälja. Soe iveri oli lume seal
fügaivasti sulatanud.

Õhrrasmaja afnaread aga järeksid tuledest. Önnistatud
ifuga föödi seal fordaläinud päewatöö järel õhtust. Söödi
ja löödi klaasid kofku ja soowiti üksteisele terwiist.

Pärast seda.

Kui nuhtlusealuseid Alpu hakati tooma, oli haagikohtunik erilise hoolega järele waadanud ja küsinud, kas on ka peafüüdlased wangide seas. Peafüüdlasiks salakoosoleku pärast loeti teatawasti Pearn Heina ja Saagupi Toomast ning kolmandana Tõnu Maltsi, kelle oli haagikohtunik Ahula wastuhakkajate seas ära tunnud. Küsinasegadusel, mis walitses peksawatate päästmise puhul Ahula nuhtlusehoones, olid nimelt teised „peamehed“ niihästi kohtunikule kui ka Alpu talitajale ning peksumehele filmade wahela jäänud, ja nagu pärast selgus, ei wõinud nägijad sellegi peale just wanduda, et just Tõnu Malts oli üks neist, kes päästis pingilt nuhtlusealuse.

Peafüüdlasi toodi Alpu ainult kaks: Pearn ja Saagup. Kolmandal oli, nagu Orgetsa püüdjad kohtuniku suureks meelepahaks seletasid, korda läinud peitu pugeda. Otsimine oli jäänud asjatuks.

Mõlemad kättesaadud mäsasupead eraldati kohe teistest wangidest ning saadeti ahelas hoolsa wahi all Tallinna poole teele, sest nende üle pidi kaelakohus otjuse tegema. Õnnetud pääsesid seega küll peksunuhtlusest, aga nende wäriweid süda aimas dieti, et neid ootab selle asemel midagi hirmsamat.

Alga kolmasi peamees sattus seaduse küüsi. Tõnu Malts kukutas enese ise kuristikku. Ta tuli ja andis enda haagikohtunikule wabatahtlikult kätte. Kuhu wõis ka taluinimene tol ajal põgeneda, kus ennast pikemalt warjata!

Sedamaid lastis kohtujaks ta ahelasse panna ja Tallinna toimetada.

Nagu osutus kaelakohtusse saadetud kaebekirjast, mis wangidele seal ette loeti, tunnistas haagikohtunik Tõnu Maltši „mäsku peajuhatajaks“. Seda ei pannud Tõnu imeks. Oli ta ju Maltšiveti usu ja Krimmi-liikumise ellukutsuja lihane wend, wäljarändajate wolimehe ja maakuulaja Kustaw Maltši isa ning oma nurgas kui agaramaid ja julgemaid wäljarändamise eestwõtjaid sakstele, nende seas ka haagikohtunikule, isiklikult tuttavat.

Kuid kohtu ees wõttis Maltši protsessi parema pöörde, kui kaebeakti järele oleks wõinud loota. Mõlemad kaebajapoolsed tunnismehed, Jüri Wilk ja haagikohtuniku peksimees, olid oma tunnistustes ebakindlad. Nad wäitsid küll, nagu härra von Grünewald isegi, et Maltš olnud peksuhoonesse tungijate seas üks esimesi, aga kas ta nuhtlusealuse lahtipäästes tegeiw olnud, seda ei wõtnud kumbki oma wande peale. Sel lool sai Tõnu Maltšile kohtu otsus osaks, mis oli märksa pehmem kui tema kahe kaaslaste oma: ta mõisteti kahets aastaks wangiroodu. Sõnetule Pearnale ja Toomale aga tõi kaelakohtu karistusemäär uue kodumaa. Küll mitte selle, mis nad endile ise olid mõttesse wõtnud, aga siiski kauge asumaa, muudkui et selle nimi oli Siber. Nad saadeti mitmeks aastaks „tühjale maale“ wangitöösse ja pärastisele eluaegsele asumisele.

Ka Maltši ei jäetud Tallinna wõi mujale kodumaale. Tolleaegsed wangitööle mõistetud inimesed saadeti Tallinnaft enamasti Nowgorodi linna, ja sinna wiidi ka „Järwamaa mäsfajate peamees“. Tema wahwa naine, Kustawi wõõrasema, kahe lapsega läks temaga sinna kaasa. Kuid wabadust ei pidanud waene mees enam näha saama. Sõnetus, mis teda pikselöögina tabanud, ning raske wangipõlto murdsid ta terwise ja warsti ka elu. Suba järgmisel suwel asus Tõnis Maltš igaivelele kodumaale, mõne jala sügawusele musta mulla alla. Oma poega ei saanud ta enam näha. Krim-

mis wiibiiv poeg sai ivõõrasemalt isa furma sõnumi. Maltfi naine mõlemate lastega pöördis Wenest kodumaale tagasi. Lastest suri teine teel. Ema läks Tallinnas uuesti mehele, aga ivarsti fulges tema filmad igatvõeteks uneks. Ja mitte faua hlljemini forjas furm ka tema viimse lapse ära.

Nõnda lõppes selle perekonna kurbmäng.

Pearn Heina ja tema seltsimehe edaspidisest saatusest ei ole midagi teada. Nad läksid ja kadusid. Nagu paljud enne ja paljud pärast neid. Siberi kõht oli lai. Sinna mahtus leegione kannatajaid.

Kes aga nüüd arvab, et Albu iverekõhtu ja Tallinna faelakõhtuga maltõivellaste füü oli lepitatud ja kustutatud, see ekfib. Moraalsele karistusele Siberi ja ivangikoja näol faabeti iweel kõiva aineline karistus järgi.

Nuheldud nuhtlusealustele käsutati soldatid faela. Nende talud ja faunad muudeti kasarmuteks. Mehi, kes neid ivemmal-danud, pidid nad nüüd iweel toitma ja nendega oma hurtõfikuid jagama. Ning h ä s t i pidid neid sõõtma, jootma ja magatama — nõnda oli ülemuse kõiva käff. Ja mitte fuu ivõi faks ei pidanud see määratu koorem iwaeste, kurnatud talupoegade seljas lafuma, iwaid teriivelt pool aastat — kuni fetvadeni.

Mäherdune taliv oli see, mis iviletõad pidid üle elama!

Teatavasti olid iwäga mitmed fetvadel oma talud ja findlad teenistuseõõhad faotanud. Heldered inimesed, usuiivennad ja mitte-usuiivennad, andõid neile küll peatvarju ja fuivel ning füigifel, kas ivõi palja kõhutäie eest, ka heina-, lõikuse- ning iviljapuhastamis-tõõd. Süiski oli nende puudus tõõgi ajal nii fuur, et nad, sõõtkudes mõõda sõid ja rabasid, pidid marju noppima — pohli, murafaid, mustafaid ja jõõhvifaid — ja neid fõpikate eest müüma, et endid oma hädas iwähegi aidata. Mida aga taõtsid need õnnetud peale hafata pikal talivvel, kui suurem tõõ lõõppenud? Mida oli tolleaegõel talupojal, kes ifegi oma perekaga alalise puuduse ja näljaga ivõitles, anda

üleliigsetele inimestele teenida? Kehtivast armuleitva-andmisest võis veel vähem juttu olla.

Nende hädaliste juure feltisid veel need talupidajad ja ivabadikud, kes ufulise totruse tõttu olid kevadel töuviljad maha tegemata jätnud ning loomad ja tööriistad ära müünud. Neil oli küll veel oma peatvari, aga see oli lage, sama tühi ja lage, nagu nende aidad viljast, kufrud rahast. Mäna suurte ohvritega oli peremeestel forda läinud täita oma kohuseid mõisa ivastu ja teha uue peremehe heaks talivilja maha. Taliveks — pikaks, karedaks taliveks — polnud neil midagi ivaruks. Nälg irvitas afnast ja uksest sisse.

Et hirmupilti täiendada, järgnes Mbu iveristamine, mis täitis talud ja saunad põdejatega. Naised, emad, õed noppisid meeste puretud ihust ivitsaraofesi, võididid neid koduste rohtudega, põetasisid neid nädalatekaupa ja pidid jätma unarule mõnegi mõisa sunnitöö — linaharimise, ketruse, kudumise, mis afitas karistusetondi näljatondi kõrvale.

Ja siis veel sõjavägi niifuguste hädahurtfikuisse! Tugeivad noored mehed, kasarmus ivaeivalfelt fõõdetud soldatite ifuga!

Taliv täis kirjeldamata kannatamist, aga mööda faadeti ta ometi. Kannatajad pigistasisid hambad risti, furmapõlguse ja eluivohaga, ja elasisid talive üle. Nad hammustasisid endil kas ivõi fõrme otsast ja fõid kas ivõi fatvi põranda seest, aga oma etteivõittest nad ei taganenu, rõhujalle seda rõõmu ei teinud. Ühine õnnetus, ühine kannatamine, ühine nälg liitis nad ivendadeks kofku, kes jagasisid üksteisega leitvafoorufest laual ja färfi ihul.

Ararändamis-etteivõte hakkas uuel aastal tegelikku fuju omandama. Passid anti kubeneri kantseleift takistamafa ivälja, nagu fügifel pärast pekfu mõisadeft ka loatähed neile, kes footivisid ja kellel polnud mõisaga midagi tegemist, keelamata ivälja olid antud. Oleks ivõinud kõige eelmise järgi oletada, et sõjaväelise ivalive all seisivate „mäsfajate“ kinnipidamifeks fuuju pärast veel mõnd konksu tarvitataks. Mga seda ei

ündinud. Saksa olid ometi viimaks ära näinud, et need õnnetud ei lase endid mingist terrorist enam tagasi pidada, maksu kas või elu. Tõenäoline on ka, et nad kartsid Peterburi ülemvalitsust. See soovis, nagu teada, riigi tühjematesse paikadesse elanikke; sellele soovile kunstliffude, väljamõeldud tõfetega, nagu oli „Järvamaa mäjs“, festiivali vastu töötada, ei olnud parunite meelest nähtavasti tulus.

Kohe peale passide kättejaamist, uuel aastal, läks väljarändajate poolt esimene volimees kahe kaaslasega Krimmi poole teele, et seal oma volitajatele, keda oli umbes nelikümmend perekonda, maad välja võtta. Saadikuks oli Kustas Määrmann, Kangusfaare peremees Albu wallast; tema seltsilisteks heitsid mõlemad tuttavad Maltstveti usu jutlustajad, Paide Ants ja Kerna mölder. Tartu-Bihkva-Kiievi kaudu posthobustega reisides, jõudsid nad küünlakuu alul 1862 Krimmi. Ükski neist kolmest ei mõistnud vene keelt, aga läbi ajasid mehed ometi.

Krimmis oleivad suguvennad olid järelerändajate tulewaste asukohtade leiufilmad juba ringi löönud ning Kustav Malt oli neile enne paar kirja kirjutanud, soovitades neile Simferoopoli linna ümbert mõisnikkude maid, mida, sest et need asetsefid jõgede ääres, mitte weewaeses lagendikus, arvatl kroonu maadest soodsamaks. Määrmannil oli rahwa poolt woll kaafas Krimmi eestlaste nõuande järgi mõne mõisnikuga kaup teha. Seitigi, kui saadikud päralt jõudnud, iseäranis Samruki meeste hankel, sünnis koht. See oli Burluki küla Wene naismõisniku Bjelowodski maa peal, Alma lahingu paigas. Mõisnikkude asumistingimused olid kroonu omadega teatavastl umbes ühesugused. Warsti oli kaup tehtud, leping ametlikult kindlustatud ja sisjerändajate passid ning reiwisjonikirjad Simferoopoli kameralhooiwis toimetatud. Seega oli nende perekondade side kodumaaga seaduslikult kaffestatud: nad võisid sealt kui Krimmi elanikud lahkuda, siit saadud paberid seal ette näidates.

Kuna Ants Kõrge kui poisimees kohe Krimmi jäi ja seal

hakkas teenima, pöördisid Kaarel Silejev ja Kustas Määrmann kodumaale tagasi, et hiljemini oma perekondadega teiste ärarändajate seltsis kauget teekonda uuesti ette võtta.

Baar nädalat hiljemini läks teise rahvaseltsi volimees, Kruusimäe Ants Walfmann Uhulast, umbes viieksümne perekonna pasjidega. Lemal oli tölgiks kaasa sama tvana kroonumees Lõnisson, kes Maltsvoti ja selle vennapoja seltsis Krimmi reisu mineval aastal juba kaasa teinud. Nemad valisid tee, mis Lõnissonile juba tuttav: Peterburi ja Moskva kaudu.

Rähku saadeti ka selle saadiku kaubad suguvendade kaasabil toime. Ruttamise sundivaiks põhjuselks oli muidugi see, et rahvas saaks kodust peatselt ja takistamata tulema; ei olnud asujad Krimmi jõudes valitud maaga rahul, siis jäi neile veel võimalus omandada hiljemini oma tahtmist mööda uus koht.

Sellele seltskonnale kaubeldi ära mõisaomaniku proua Maria Dalajevi käest Simferoopoli ligidal, Salgiri jõe ääres oleva Kara-Rijati küla maad. Sedamaid reisis ka Walfmann asjaomaste dokumentidega Gestimaale tagasi.

Siin algas äraminejate seas nüüd libe ettevalmistus pika teekonna vastu. Kõige pealt püüti rahaks teha kõik see, mida ei võidud kaasa võtta. Doomad, majakraam, tööriistad — nii palju kui seda tvara kellelgi veel omaks oli — müüdi ära, enamasti vähese hinna eest, võdi anti üsna muidu tuttavalle ning üleadselle, kes maha jäid. Igatahes püüti kukrut kauge tee ja teadmata tuleviku vastu võimalikult paisutada.

Kerge see ei olnud. Müüa oli vähe ja hinnad äärmiselt madalad. Suhtus olema kevät aasta, nagu eelminegi. Saadi täiskastvanud härja eest rublat kümme kuni viiisteistkümmend, lehma eest viis kuni kuus rubla, hobuse eest mitte palju rohkem kui naha hinna. Ja nüüd veel ärarändajad, kes ostjaid pidid otsima, et aga tvarast lahti ning minema saada!

Kõpikafogumise kõrval käis reisivankrite valmisjeadmine, teemoona valmistamine, ihukatete fordaseadmine. Wankritele

ehitati riidest kummid peale ja täideti nad kraami ja foludega, mis taheti ühes võtta.

Nõnda ivalitfes maltsivetlaste majades igal pool elato fõbin-fabin. Nõisadeft waadati feda põrnitaival pilgul pealt, kuna maltsivettide wastafed talurahwa feaft, fes waatafid nende ettevõtte peale pappidelt ja palivevendadelt omandatud eelarvamustega, wangutafid naerdes pead.

Wäljarändajad olid lahkumise lehekuu peale määranud. Kümmefond perekonda, fes said ettevalmistustega waremini walmis ja arwafid wäheha hulgaga parema olewat reisida, läfs juba mai alul teele. Kuu fefmisteks päewadeks jõudis fee rahwasfond, kelle juhiks oli Kustas Määrmann, niifaugele, et lahkumise peale wõis mõelda, kuna maakuulaja Ants Walfmanni feltfond, fes weel eeltalitufi sooritas ja fogunemas oli, paari nädala wõrra teistest mahja fippus jääma.

Määrmanni rahwas oli pärit enamasti Madise kihelkonnast, Maltsiveti usu peapaigast. Kui äraminefeks fõif walmis featud, tuli lahkujaille meele feda kohta minna jumalaga jätma, fuhu nad oma manalasse folinud kallimad olid fängitanud. Mõte leidis muidugi üldist wastufaja, ja rohkel arwul fogunes maltsivetlafi Madise furnuaiale, et wiimast korda omaste haudadel palivetada ja armfaift mullakünkaift mälestuft kaasa võtta.

Ra firikuõpetaja paluti furnuaiale.

Sama õpetaja, fes neid kantslift nii teraivalt oli fõidelnud, nii haawaivalt noominud ja kelle wastu nad ife nii fagedasti waenufiku meelt aivaldanud! Sama firiku efindaja, mille õpetustesse nad oma lahkusuga praod olid fikfunud, mida nad laites arwustanud, mis nende meeleft küllalt õieti ega täiesti pühafirja alufel ei põhjenenud! Need lapselikpehmed, kohtlased talupoja-hinged, fes lahkumishaledufes fõif waenu ja wihha unustafid, foorwifid, et nende wastane ütles neile mõne palivesõna, faunistaks nende jumalagajätmiift waikuliku kõnefesege pidulikumaks ja pühalikumaks...

Kirikuõpetaja Gebhard ei jätnud nende soovivi täitmata. See soov meelitas teda. Näis ju, nagu oleks lahkumiskurbus ajanud fenised vastased tallekesed endisesse karja tagasi. Geestpidi rõõmu maitstes niisugusest alistumisest, pidas ta neile haudade vahel pika ja ülilahke lahkumiskõne. Lõhest, mis neid lahutas, ilusti mööda minnes, fidus ta neile tungivalt südamele, „oma kallist ewangeeliumiuust“ ka kaugel wõõrsil truudusega finni pidada ja selle usu põhjal oma hinge- ja waimuelu eest ärksalt hoolt kanda... Ja kui peaks wõimalik olema, et uus elukoht neid nende lootustes petab, et igatsus mahajäetud põllise kodu järele nende südameis ärkab, siis pöördigu aga julgesti ümber ja tulgu tagasi! Siinsed waimulikud ja ilmlikud ülemad ja wanemad olewat walmis neid isaliku armuga jälle wastu wõtma ja neile tööd ning leiba muretsema...

Saledaid südameid ei ole raske liigutada. Selle odawa tulemuise saatutas noor kirikhärra täielikult. Tema wiimised sõnad — need kõlasid ju pilkena talupoegade kõrwu — ujuisid küll weidi jahutades sellest mõjust üle, aga üldiselt wõis ta rahul olla, sest ta nägi niiskeid filmi ja norus päid. Sulga eesotjas, nagu karjane kunagi karja tipus, sammus ta kalmistult kiriku juure tagasi.

Siin tärkas lahkujate, iseäranis naiste, seas soov ka weel kord sisse astuda wanasse, igauhele nii tutawasse pühakotta. Polnud ju ühtegi nende seas, kes mitte mitmete ja mitmete mälestusefidemete kaudu ühenduses poleks seisnud selle nende aatelse elu keskkohhta paigutatud tornhoonega. Selles, lagedal seljandikul seiswas tõsises, tuhmis ehitises olid nad oma kirikliku täisealiseks-tunnistamise neile sisse imetatud aufartusega selle kombe eest, millega seda toimetati, wastu wõtnud; siin olid nende käed abielu-lepinguks pühalikult kokku õnnistatud; siia olid nad oma lapsukesed ristimisele, oma furnud matmisele kannud. Kirik oli ju ka, kõrtsi ja laada kõrwal, raskesti töötawa ja üfsinduses elawa talupoja tähtsam meelelahutusepaik, kuhu ta nädala wõdi paari taffa ilmus, et näha teisi nägusid, kuulda

teisi hääli, et kaugema tuttavaga vastastikku oma muresid ja rõõmusid südameilt veeretada.

Nähtava meeleheaga täitis vaimulik mees ka selle footvi.

Kui köster ukse avanud, kogunes lihtsasse, väheatvarasse ruumi, millesse pääsis väeljas siretaw keivadine walguš imefitfaste gooti afende kaudu märkša sumendatult, must-hall hull alandlikult waikivaid inimesi, kes jäid esiotsa keset kirikut finnise koguna seisma, et filmi üldiselt ringi lasta käia, ja siis jagunesid pikkamisi salgakesteks, kes hakkasid ühte ja teist ükšikut asja oma isiklikkude erihuitude järele weel wiimast forda waatlema.

Siis mindi, filmad kalkvel, waikides kirikust, et salgakeste kaupa taas pöördida oma külade poole, mis kaasikute ja kuusifutega piiratud nurme- ja aasjalagendikkudel endid kevadese päikese käes soendasid.

Paar päewa hiljemini algas wäljarändajate teelemineš, tuli nende suur päew.

Kogunemispaiakas oli Orgmetša küla walitud.

Paremat päewa ja paremat paika ei wõinud enam ollagi, et lahkujaille kodukoja haljendawast ilust kõige meelitawamat pilti mälestuseks kaasa anda.

Naeratawast taeuast färas jälle nooreks faanud päike kirglikul armastusel alla, kõike, mis küündis tema määratusse mõjuwalda, palawalt suudeldes ja elurõõmul sulama pannes iga elulise olendi sijemust. Nagu kollakasroheline õrn suits, läbi põimitud fullakiududega, efines algelisel puhkemisel olew lehestik metsas ja põõstastikus. Efimesed lilled, ühed finised nagu taeua küljest pudenenud wärwi-raasud, teised läikiwollased nagu päikese seest tilkunud fullapiisad, panid aasa roheline põlle wärwifalt elama ja ilutsema. Sa et ka ülal finikuldses õhurii- gis öiekuu hõiskaw elu ei puuduks, laskis lõo, tõustes ifka kõrgemale päikese poole, oma õnneliku imestusega täidetud aukituse-laulu heliseda, nii waljusti, nagu kardaks ta, et tuf- taw süda purustab tal muidu pöuefese.

Orgmetša küla, afendilt kaunimaid Tallinna-Tartu maan-

tee ääres, paistis Tallinna poolt tulijale filma, nagu asuks ta keset õitsivaid rohuaedu. Eigemale jõudes nähti siis, et see lõpsaas toominga-, pihlaka- ja lepametfaks, mis kaisutas kolme esimest peret, tõi selle waate terve küla kohta filma ette. Uga kuigi tagapoolsed talud — küla juurem osa seisis pikas reas enamasti paremal käel maanteest — mitte samasuguse luhatawa haljuse sees ei peitunud, siis oli neil ometi kaugem tagahein, mis ei annud pildile mitte vähem värskust ja weetleivat mõnu. Küla selga paremal käel kaunistas noor aasamets, mille tagant kerkis kuusemetsa tõmmu rind. Teisel pool maanteed jooksid wäljad niikaua lagedalt edasi, kuni nad jälle kofku puutusid metsaga, mis neile juures kaares, nagu wäljajirutatud kätel, wastu tuli.

Siia paika, küla lõunapoolsesse otja, hakkas warasest hommikust peale Säriwamaa rahwast kofku walguma — küll jala, küll hobusega, küll noori, küll wanu. Araminejatega ühes tulid hulkade uudishimuliste seas ka nende saatjad, mahajääwad sugulased, sõbrad ja head tuttawad, et lahkujatega weel tunnist juttu westa ja, kui woor liikuma hakkab, neil wiimset forda kätt pigistada ja filma waadata. Wiis ju tänane päew nad arwatawasti surmani üksteisest lahku. Gest need, kes nüüd ühes ei läinud, olid otjustanud kodumaale paigale jääda, ehk olgu siis, et araminejad tõesti maale satuwad, kus jookseb piima ja mett.

Mida kõrgemale tõusis päike, seda perekamaks läks kogunemispaik, seda enam hakkas külawehe ja maantee küla otjas rahwast kubiwema. Sa ikka pikemaks wenis järjesti jätkunud wanfrite-woor. Peale kuuekümneme wanfri, täidetud teemoona, ihukatete ja lastega, liikkis end üksteise järel rongi. Kõik olid muudetud „kibitfadeks“: redelitele olid püstitatud loogad, mis riidega üle tõmmatud. Uga nõnda sünnitatud fatusealused ei olnud ammugi aitarad küllalt, et laste ja raukade kõrwal ka muld rändajaid enestesse mahutada. Uga wähegi noorem ja kõbusam pidi jalgsi käima, oma taldadei kõmpima Läänemere äärest Musta mere äärde. Si jätkunud weoloomi ega wanfrideid

iga perekonnagi peale, waid enamasti jagati ühte hobust ja kummivanarit kahe kuni kolme perekonna wahel, hoopis kõnelemata wallalistest inimestest, sulastest ja tüdrukutest, kes olid õnnelikud, kui nad said oma riidekompjud ja leiwafotid kellegi wantrile panna, kuna iveritwaesed wabadikud, kellel oli pisufesi lapsi, pidid waatama, kuidas neid sai palwete abil mitmele wantrile ära jagada. Umbes wiisjada hinge wäljarändajaid Särivamaa waldadest, iseäranis Madise kihelkonnast, nende seas weel kuustelstükümme perekonda kaheksakümne hingega Harjumaalt, Kolga wallast, kogunes Määrmani woori, ja neid oleks ligemalt ja kaugemalt rohkemgi tulnud, kui mitte tuimus ja teadmatuse, hirm kaugema eest ja wiisa armastuse kodukolde wastu paljusid minna-ihkajaid poleks tagasi hoidnud — nüüd ja ka edaspidi.

See sisesejuurdunud koduarmastus tegi ka wahwadele minejatele lahkimise ärarääkimata raskeks ning haledaks; ta pitšitas naistel kui ka meestel pisarad silmist ja pani nad nuufudes mahajääjate kaela langema, kui woori tipust kajasid minekühüüded. Waimuliku laulu helidel „Namen, au Sjal' olgu“ hakkas iverstapikkune rong Orgetsa küla otjast liikuma. Selle kirikulauluga, mis lahkimistunnete wäljendamiseks nii wähe sünnis, aga millest sündamat foostwiibijad ei tunnud, kandes rufutud, hinge põhjani liigutatud rahwahulk oma walu rinnust wälja. Oma walu ja oma protesti nende wastu, kelle ahnuse ja wägiwalla julm piits neid sundis kõik maha jätma, mis neile siia maani armas ja kallid oli olnud.

Uga sel rindalõhestawal tunnil leidus ometi ka pilkajaid, kes wahtisid irwitades „hullude maltswettide“ woorile järgi. Need olid need ringid ja isikud talurahwa seast ja mõisade teenistusest, kelle käsi aineliselt käis paremini wõi kes seisid waimset pappide, wennastefoguduse palwemeeste ja oma „armulikkude mõisawanemate“ pimestawa mõju all, need, kes uskusid kawatat õpetust, et orja ja orjaperemehe huwid on ühised, et isegi waljus ja kurjus, mida ori peremehelt maitsta saab, on temale kasuks, sest et see tuleb jumalast. Need olid need

ringid ja isikud, kellele isa Jannsen oma „Berno Postimeest“ kirjutas, kellele ta kirjutas, et Albu tehe ees poolfurnuks tommaldatud orjad „põsuna ja trummi mängu al tenitud k o m b e l wäe läbbi nuhheldud jaitwad“ ...

Suba faks nädalat hiljemini pakkus Särwa-Saani kirikufine sama põgenemispilti, nagu seekord Orgmetša küla ots. Ainult pisut wäiksem woor, umbes wiiskümmend wanarit suur, mitmesaja hingega, hakkas sealt Ants Walfmanni juhil kauge Krimmi poole liikuma. Need, kes talwe otša käega löönud ja naernud, et ega sellest jampsimisest ometi midagi wälja tule, pidid nüüd nägema, et ärarändamine suuremal määral oli tõepoolest käes, ja nelle jäi ainult weel see kahjurõõmlik, ehk küll kahwatu ja kindlusetu enesetööst, et minejad ei jõua wahest päralt ning pöördiwad teelt tagasi.

Mõisniku ainelist hinge läbistas ehmušetufatus. Eks see olnud hulk tööjõudu, mis seal maalt minema weeres! Mitte ainult nende näol, kes kõndisid wanarite kõrwal, waid ka nende näol, kes wirisid wanarite peal wõi rippusid ema rinna otšas! Tuhandele isikule lähenev arwifond maksuta tööjõudu!

Polnud siis ime, et Roosna-Halliku mõisnik parun Staf-felberg oma peremehe-aule liiaks ei pidanud Walfmanni woortile faksükümmend iversta järele kihutada, et oma walla lah-kutwaid liikmeid meelitustega ahwatleda ümberpöördimisele — nagu raswaga püütakse hiiri.

„Ma olen teile ju ikka hea härra olnud,“ hakkas ta oma läikiwast tõllast kõnet pidama, „kes teid liia töö ja maksuga pole koormanud ega teile muul wiisil ülekohut teinud. Aga ma tahan teie wastu nüüd weelgi parem ja heldem olla, kui teie aga mõistuse pähe wõtate ja tagasi pöörate!“

Kuid need mõistmatud ja tänamatud waristafid kange-faelselt pead.

Nad olid härra headust ja heldust nii küllaldaselt saanud nautida, et nad selle eest põgenesid.

Sa siunates laskis paruni-härra oma traawlite ninad jälle Roosna-Halliku poole keerata ...

Kaks, kes nende asemel häbenesid.

Albu nuhtlusevääljalt vedasid Riisa Liisu ja Lõhmuse Anu tol saatuslikul sügisel kolm pekketut ühisel reel koju. Kaks neist oigasid, kolmas oli ivagune fogu tee, nagu ta ka hoopide all oli ivagune olnud. Uga hoopide all oli ta trotsimisi ivagune, reel minestusest. Ta oli rohkem tverd faotanud kui mõni muu, sest et tal oli suur haav ka näos. Selle sai ta soldatilt, kellele ta, minnes peksusõõri, fogemata astus jala peale.

Kodus põdesid kõik kolm mõne aja fängis, kõige fauemini Mihkel kui elatanud mees. Tema oli ka ainus kolmest, kes faebas haledasti walu üle ja iwõttis õõsiti oma ägamisega kõigi fodafondfete filmaft une.

Mikk ähkis mõne päewa ja õö, siis näis ta forraga nagu puutombuks muutuwat. Kinniste filmadega, imelik jälkuseilme näol, lamas ta asemel, ilma kellegagi sõna rääkimata, ilma midagi tahtmata. Kolmel päeval ei iwõtnud ta toidu-einet iwastu, muud kui jõi hommikust õhtuni külma iwett. Küsimused jättis ta enamasti iwastamata ja iga märgu selle kohta andmata, kas ta neid kuulis iwõi ei.

Wahel, kui ta enese arwas nägijateta olewat, lõi ta filmad lahti — tuhmid rasivaläikfega filmad — ja waatas ringi. Milline totter-nutune waade oli see! Ta fuu-ääred iwennisid iwiltu nagu inimesel, kelle süda pööritab läilufest.

Taawet Lõhmus selleiwastu oli iwihane haige. Ta iwandus iga liigutufe puhul, mis talle walu tegi, pani ka musta furja igauhhele iwastu, kes küfis ta käekäigu järele. Teda kuuldi,

kuul ta nii iseeneses oli, hambaid kiristavat, ja vahel nähti, kuidas ta oma pead kahe rusika vahel muljus. Ta hinges näis käärivat säherdune sapp, et taoti seisid tal kollane vaht juu ääres, tundus keevad niisugune viha, et see talle võimalikuks tegi oma kehaliist nõrkust ja valu täiesti unustada.

Esimene ennaft jalule ajama oli Mikf.

Kaks soldatit elutsesid juba majas.

Mikf kolas, teadmata kus, mitu päeva tööta ringi. Ükski võim poleks suutnud teda mõisa teole ajada. Ema ja isa fundimine oli nagu puupakule rääkimine. Siis tuli ta ühel õhtul joobnult koju. Ta oli nii täis, et enam üle läve tuppa ei saanud, vaid kiskus ukse ette maha, kust ta sisse pidi fantama.

Vanemate noomingud teisel hommikul põrkasid taft täiesti tagasi. Ta vaikis esmalt nagu sein, urises siis midagi arusaamatut, sülitas ja pani kodust jälle minema.

Sel õhtul ei tulnudki enam koju, vaid alles teisel hommikul, ja jälle näoga, mis selgesti küllalt tunnistas, kus ta oli olnud ja mida teinud.

See kestis nõnda iveel mõne päeva. Nagu pärast otutus, oli ta iseenele vähesed kopikad ära joonud, Laaveti käest paar korda raha laenanud, siis oma noa, saapad ning mõne muu asja ära müünud ja kõige viimaks salaja isa kehva kufru kallal käinud.

Aga vastutusele ei saanud nad teda võtta.

Nad leidsid ta paaripäevase otfimise järel aidalakaft. Ta oli enese seal üles poonud.

Õnnetu näis, nagu poleks sündmus Laavet lõhmuksesse, kes oli juba ka jalul, suuremat mõjunud. Ta käis furnut vaatamas ja tuli rahulikult, norus peaga ümber küla ringi koju tagasi. Kodus istus ta käsi põskel paari tundi, siis hakkas puufarki tegema. Minult sõõgi-ifu oli tal kadunud ja juttu ei tahtnud ta kellegagi ajada, ka oma naisega mitte. Waikfelt, sõnakehvalt võttis ta seepeale matuseft osa.

Järgmistel päevadel nokitses ta aida kõrtval väikese jara all, kus paiknes ta töökoda, ivankrit parandada, millega ta keivadel „kaugele teele“ tahtis minna. Koppis ja puuris ja saagis seal päeva kolm-neli tasahiljufesi, pidades pikki vaheaegu ja imedes ühtelugu piipu. Siis kadus ühel päeval pimediku algusel, kui oli Zuku enese juurest tuppa saanud, ja tuli alles hilja öösi tuiledes koju.

See oli viimase aasta sees esimene kord, kus teda nähti nii ränga peatäiega. Ta oli selle aja kestes küll võtnud vahel viina, aga vahivasti mõõtu pidanud. „Tüma keel“ — see oli kõik, mis ta kõrtjast või laadalt vahel hariva kaasa tõi.

Järgmisel hommikul ivara pani ta kodust jälle minema, et ilmuda lõunaks samal õnnetul olekul tagasi, nagu ööfigi.

Toas ei teinud ta asja kellegagi, hoidis filmad Anu pealt meelega kõrtvale, kosis tuiledes nurka ja jäi sinna ettepoole rippuiva peaga järile istuma, iseäralik mürgine pilkenaeratus näol. Walkis, waikis, kuni hakkas endamisi kõnelema.

„Häh, häh, häh!... Oi, oi, oi!... Poeg lafardiks — tütar litfiks — teised lapsed tainapeadeks!... Ja kõik jumalast!... Jumalast ja pühakirjast ja prohvetitest ja apostlitest — häh, häh, häh!... Ela nagu hullumajas!“

Ja natukesel aja pärast:

„He, te prohvetused siin ja seal!... Mis ühed õgimata jätavad, seda õgivad teised!... Ühed neelavad pea, teised keha ja hingekese tagajärel!... Kuda siis!... Kõik õige!... Kõik korras!... Ara ja tee suudki lahti!... Neil jumal, neil jälle seadus!...“

Wäikese vaheaja järgi:

„Kõige õigem sedasi!... Mis ja kauemini tolgendad nende ees!... Kava ja oma seljast lased kausta võtta... Üks ainus selg, üks ainus nahk! Las' purelevad nüüd su raisa kalal!... Südi pois!... Muudku mine ja tee niisamuti!...“

Anu astus tema juure ja pani oma õhukesel käe ta pealaele. Laiveti juuksed olid niisked külmast, rasvaseft higist, mis kattis ka ta otsaesil ja nägu. Nagu oleks see puudutamine

imenud mõruduse Taaveti hingest, fatus ta järsku pehmesse haledusse, mis pani ta enese praegu atvaldatud sõnadele vastu rääkima:

„Oleks ta rumal pois mullegi märku and — oleks ta ühe sõnagi sinna poole pilland!... Oleks ta natuke kurt ja kaetvand!... Teadis küll, mis ma talle olin... Aga ei. Wait nagu suff. Wahib aga jalge wahese, kui ja ta otsa wootad... Ja läheb ja teeb lolli tembu ära... Narrife... waene narrife!“

Taaveti punetawad filmad läksid märjaks, wiist sellepärast pööras ta näo nurga poole. Seejuures filmas ta feina ääres seiswat fangi, tõusis üles ja wäänas teha maha.

„Et need head inimesed iffe hukka läheivad... iffe kartaivad!“ ümises ta weel, siis waikis ja jäi norinal magama, enesel piisarat ripsmete otsas.

Ta wajus seks talweks oma endisesse ellu tagasi. Ukski wõim ei suutnud teda pudeli eest hoida, ei sõber Andrese heamehelised nõuanded ega Anu kurb nägu. Ta pidas wahet ja tegi tööd, kord lühemat, kord pikemat aega; aga kui tuju peale tuli, siis läks kas wõi südaööfi afnast wälja.

Nõnda pillas ta peaaegu kõik oma hoiufopikad — raha, mis ta kaugel wõõrsil kaawatsetawa uue pesa ehitamiseks nii hoolega kogunud, wälja arwatud see osa, mis ta talwe alul hädas olewale äiale oli laenanud. See laen oli sündinud, ilma et Mihkel oleks küsimas käinud. Lõhmus nägi Riisa rahwa häda, kahmas punga järele ja saatis neile Anuga abi. Sant toetas santi.

Mehe libisemist ja uut languist waatas Anu ootamata kombel ilma suurema ärewufeta pealt. Näis peaaegu, nagu mõistaks ta seda, nagu walitseks teda tundmus, et see on loomulik, et see ei wõi teisiti ollagi. Näis, nagu wabandaks ta meest ja kahetseks teda ainult. Ta ei püüdnud temale enam palwetesse peidetud noomingutega läheneda, tema südamewuusele jumalafõna-kõlksudega foputada, temale näo ega pillgugagi etteheiteid teha. Ta oli kurb, aga ilma selle kurbusega temale

peale tikkumata. Ta valas vahel pisaraid, aga ilma neid temale näitamata.

Anu hingeline oluford ilmutas ka muid teisenemis-märke. Sügifest saadik hakkas ta isiklikult usulifest tegevusest tagasi hoiduma. Ta käis küll veel wiirgalt maltstiwetlikel palwetundidel, mida peeti wäikese, enam perekondlikkude kooskäimiste näol edasi, aga ise ta ei walmistanud enam sõherdusi õhtuid, ise ei wõtnud ta enam lugemiseks ja palwetamiseks sõna. Tema usu-line läbikäimine Tõnu-Beetri peremehega, küla sõnakama ja peakama palwemehega, kestis küll veel edasi, sattus aga kewade poole ka lonkama, tõi esile pikki wahesid ja lühemaid koosolemisi. Seda sagedamalt ja kestvamalt nähti aga Anut üffinda Piibliga tegemist tegetwat, endamisi waimulikku elu elawat. Näis, nagu otsiks ta pühast raamatust õhina ning põnewusega teatud kindlatele küsimustele selgeid ja kindlaid wastuseid. Nagu püüaks ta sealt kätte saada, wälja uurida, sügawast põhjast üles kaetwata, mis tal puudus, mille kohta ta selgusel polnud.

Need küsimused olid tema hinges üles terkinud nähtawasti mõlemast hirmsast sügisesest sündmusest — Albu peksmisest ja Miku enesetapmisest saadik. Anu meeleolu peale neid sündmusi oli imelik. Tema rinnas näis olewat midagi kattenud, forratusse sattunud, jassi läinud. Midagi näis tahtwat laguneda, mida ta kindlaks ja kõikumatuks oli pidanud. Ta olekust paistis nagu suur imetus, nagu lai wõõristus. Kuidas see siis nõnda on? Kuis on see wõimalik, et see nõnda peab olema? Tema kohmetu nägu, ta suured nõutud silmad kordasid seda pärimist järjesti.

Ta põgenes oma küsimistega, kui ta neist jagu ei saanud, targemate juure. Ta esitas nad Tõnu-Beetri Madisele, Paide Antsule, Kerna möldrile, wagale Marile. Ta jutustas neile ära, mis tema hingega sündinud.

„Meie arwame ja õpetame, et meid meie usu pärast taga kiusatakse,“ rääkis ta neile. „Wale peab tõe wasta sõda,

umbust püüab õiget usku maha tallata. Ja jumal lasseb seda sündida, sest et ta mele usku katsumistules tahab karastada. Aga mis sündis Albu rehe ees? Kuidas see tuli, et jumal tegi oma katsumisega ülekohut? Meie usku mehi peksti, mele usku naisi ja tüdrukuid ei pekstud mitte. Miks ei lastud mind minu usu eest kannatada, miks ei katsetatud minu usku? Aga ühel ja teisel mehelgi läks korda peksu eest kõrvale hoida või kinnivõttjad jätsid kogemata mõne waele. Ma küsin teie käest: miks lastis jumal, kui see nuhtlus tuli tema poolt, ühtegi oma usu eest kannatada, teisi mitte?"

„Jumala tahtmine on ilmuurimata ja tema teed imelikud,“ kosteti talle.

„Aga see sõna ei anna mulle mu rahu tagasi!“ hüüdis Anu. „Ma tahan näha, aga jään pimedasse. Nimetage mulle mõni teine sõna, mis annab mulle walguft!“

„Eks need, kes jäid peksmata, kannatand hingega ühes,“ seletati temale. „Teiste ihuwalu nähes tundis nende hing walu, nende süda plina.“

„Seda wastust ma ootasin,“ tähendas Anu trööstita naratusega; „ma ütlesin enesele ise sedasama, aga minu meelest on see seletus wäga poolik. Wõib jo küsida, miks siis wahet tehti üheusulistest inimeste wahel? Miks pidid ühed ihuga, teised hingega kannatama? Aga see põle peaasi. Peaasi, mis ajab mu pea kumise, on see: Miks oli usklikkude kannatajate hulgas koo uskmatuid? Miks piinati meieusulistega ühes minu meest, minu wenda, minu õemeest? Laawet ja Miks on alati meie usku tagasi tõrjunud, Dadu meie usust ammugi taganend. Ja nendesarnaseid wõis hulga seas weelgi olla. Mispärast nuhtles jumal neid nii rängasti, tehes meiega usklikkoaduse katset? Nuhtlus ajas minu waele wenna surma — mispärast nuhelti teda surmaga? Nuhtlus ja Miks surm ajasid minu mehe, kes meelt oli parandanud, uuesti hukatusse — mispärast lasti seda sündida?“

„Neid ilmalapfi nuhelti nende pattude pärast,“ seletasid targemad.

Anu raputas kurtvalt pead.

„Kas on nemad siis ainumad patused ilmalapsed meie kihelkonnas või meie wallaski? Kas põle teisi nendesuguseid sadasid ja tuhandeid? Miks jäeti need kõik nuhtlemata ja nuheldi üffi neid? Ja meiega ühes? Siis, kui meie usku kat-
futi? Waadake, see on pimedus, millest ma läbi ei pease. Hoopis walgemaks läheb tee mu ees, kui ma omaks võtan, mis minu mees ütleb —“

„Mis tema siis ütleb?“

„Taarvet ütleb, meid peffid saffad, mitte jumal. Ja saffad peffid meid sellepärast, et me nende tööst tahame ära minna ja et nad sellest omale kahju kardavad.“

Targemad pidi tumistama, et see on „fa“ õige, aga nad liisid juure, et nuhtlemine ei võinud ilma jumala taht-
miseta sündida, et jumal oli saffad oma tööriistaks walinud.

Anu leidis asja kõigest hoolimata segase oletvat. Ta ei saanud kuidagi sellest mõistatusest mööda, et tema mees, wend ja õemes olid nende sekka sattunud, sellega jumal usuproovi tahtis pidada. Temal oli jumala tarkusest ja õigusearmastusest kõrgem arwamine. Tema meelest oleks pidanud kõigeiwägewam selle iverise usukatse selgelt, puhtalt, kindla, läbipaistwa plaani järele forda saatma, nii et iga „armu saanud hing“ oleks võinud enesele öelda: Ma näen Jehootwa fätt, mis minu peale on langenud!

„Minu hing on palju ja waljusti jumala poole hüüind,“ seletas ta, „et ta minule või kellelegi teisele meie seas, või melle kõigile, selgesti teada annaks, kas me oma usuga oleme õigel teel, kas meie tema seadusi ja käsusi õieti oleme mõist' ja õieti oleme täit', kas meie temale armsamad oleme kui teised tema lapsed. Ma karjusin tema poole iseäranis palatvalt siis, kui meie inimesed Kufunoosi rehe ees hirmjate hoopide all ägasid. Ma wahtisin kiskendawa hingega üles taewa poole ja mõtlefin: Nüüd peab miski ilmutis tulema, jeda filmapilk ei või taewane isa tarwitamata jätta! Ja

kuigi me filmadega misfit imet ei näe ja kuigi me oma kõr-
vadega midagi ei kuule, siis ometi kirjutab Rõigevägevama
käsi meie südamesse, mis tal meile on ilmutada... Ei üh-
tigi! Minu hing jäi tühjaks ja ka teistest põle keegi lausunud,
et jumal neile midagi kuulutas... Kas mäletate, kuda me
Dasnamäe all laeva ootasime? Laeva ja oma usuisa? Nad
ei tulnud. Ja ülevalt ei öeldud meile mitte, miks nad ei tulnud,
ehk me küll kõik seda põlvili palusime, iseäranis mina öö
ja päevad — nii pöörase innuga, et hakkasin viirastusi
nägema... Utelge nüüd, kust me teame, et meie rada on õige
ja et meie hinged on soand armu.“

Talle vastati palju, seletati palju, põhjendati, finnitati,
tõotati palju. Teda sõideldi nõdrausuliseks, kannatamatuks,
tuulemeelseks. Mandlekult võttis ta nende süüdistused ja ette-
hited vastu, palasid pisarad veeresid tal üle põskede.
Aga kui ta neist lahkus, võttis ta oma hinges näriwa ussi
tapmatult kaasa ja tal oli tundmus pöues, kui ei oleks need
targemad temast mitte targemad.

„Ma tahan oodata ja otsida,“ ütles ta neile, ja läks
foju ning pidas sõna.

Taatvet Eõhmus aga oli oma kodusest hingepäästjast wa-
hanenud.

Pime ei võinud pimedale teed näidata.

Õdi ei võinud pime teed näidata nägijale?

Ja vahk vapustasid tdenälga teise järgi ärritas noo-
rifu hinge ning ajas teda rahutult ringi lentsuma metsas ja
väljal — kõikjal, kus ta võis üffinda olla oma ottinguga —
oma võitlusega.

Suhtumisi, ühel pühapäeval, leidis ta enda Madise kiriku
lähedalt. Talle tuli meele, et ta viist juba aastat faks pole
kirikus käinud. Ehk leidub viimati sealt midagi, mis aitab wal-
gustada, teed juhutada tunnetusele? Ja Anu otjustas minna
jumalafotta, kus muidu käisid wäärusulised — nii ilmalapsed

fui ka ivariferid ja filmateentid. Nii pingule tõmbas see otsus nooriku hinge, et ta lähenes kirikule joostes ning uksest sisse tikkus rüüfina, liiga tehes teistele sisseminejaille.

Anu iwaatas ja ootas ja otsis. Ja siis tuli ta üle pettumus, imelik labane pettumus. Ning südamel alla puged taledus.

Ta oli tulnud laialt päikesepaistelt soojal hõrdusel siia, aga need paksud müürid ning rasked wõlwid hingasid talle nii kalgilt ja tuhmit wastu, et teda läbistas jääne wõbin. Ja kui ta lastis waate ringi rännata, oli ta meelet, kui näeks ta paljusid efemeid täna esimest korda selgemalt, nende õigel kujul ja wälimusel. Ta silmitses peaaegu hämmastunult neid tuhkrust tolmust sünnitatud kaari ja wõöte walgeil krohweintel, mis põrnitasid ta peale maha otsekui inetult moonutatud inimnäod, lõustad, millel rippusid ämblikutwõrgud weidrate habemetena lõugade otjast. Peaaegu naeru — tufase, wastiku naeru ajasid talle peale nikerdistega ehitud fantaasi küljes, sambakeste wahel seisivad walged puufujud oma pentifikute, irwitawate nägudega, ja ka inglitegi peadel, mis täitsid karniiside otji ja wahesid, oli täna nii wõõrik, nii ebapühalik, nii magelabane ilme, et waatleja, ihates pühakojapärast meeleolu, wõpatus tagasi. Ta lõi nüüd filmad üles Kristuse suure kuu poole, mis seisid kiriku pearuumi ja sellest kaarwõlivilise wärawa kaudu lahutatud altariruumi wahelkohas keset tala. Ent seegi pühitsetud kuu, mille mahawõtmise wastu maltsiwetlased, nende seas ka Anu ise, omal ajal nii kirgliku meelepaha olid awaldanud, ei suutnud Anu pöue täna paisutada pühalikude tunnetega: külmalt, ükskõiksel, puifelt rippus nikerdatud ja wõõbatud Lunastaja oma risti küljes — niisama tehtuna, nagu see teine, maalitud Seefus seal wäiklasel, mustunud altaripildil, kelle risti jalal seisid leinates Maarja.

Anu seisid ja wahtis, kuna ta selgroogu mööda üles ning alla roomas otsekui wõõras, õudne-külm käsi. Ihates sellest

hingeolust ivabaneda, püüdis ta ivägifi kuulatada laulu ja orekt, lastes pilku kiinduda altari ees asetsevale kivikalmlule, mille all olevas ivõlvruumis tõdunes ühe mõisniku esiva-nematepaar, nagu osutafid jeda sarkofaagi faanel puhkava rüütli ja tema kaasa raidkujud. Ent noorik ei suutnud ka helidesse süiveneda; ülev meeleolu jäi tulemata, see pühalik magusus, mida ta hing muidu kõigest usundlikust talitusest oskas leida ja nautida, ei ilmunud teda ivallutama. Ei, hoopis ivastuofsa, kõige pühalik-ivaga ja pühalik-tõfise asemel tükkis talle peale — naerutuju...

Kõik, mis ta fiin nägi ja kuulis, tundus talle korraga asjadena, mida tuleb ivõtta naeruks, aiiva naeruks. Ja mille pärast ei maffa pead murda, ei südant ivaeivata, ei meelt mõlgutada. Ning kähku, nagu oli tulnud talle uid minna firikusse, tuli talle nüüd uid sealt lahkuda — kärmesti lahkuda.

Wäljas eredal päikesepaistel hakkas talle kõhe filma ta maltsvetlik rõivastus — hall ja must. Ning ta leidis naeratades, et seegi on naeruks, aiiva naeruks. Ja äkki oli tal nagu häbi sest rõivastusest, millega ta senini oli kõige ilma ees uhkustanud ja suurustanud — ta hakkas tõttama, peaaegu jooksuma, et teda teel nii palju ei nähtaks.

Ja näpud nabistafid palmitsedes juuste kallal, mis olid kahes kaunis ivihus figinunud seljalt rinna peale. Ent see fündis ebateadlikult, üsna ebateadlikult, sest jõudnud koju, oli nooriku imetlus juur, kui ta leidis endal kaks korralikku patfi üle õlgade rippuivat...

Kodus leidis Anu eest ifiku, kes „tegi aru oma majapidamifist“.

Taavet hoidis pead kahe käe ivahel ja ivahkis aineti maha mõnele määrinud paberrahale, mis asetsefid ta ees laual.

See oli kõik, mis talle järgi jäänud ta hoolega kogutud teerahast — rublat kümme! Ja seivad oli käes ning teifed kõik minekul! Ja uus kodu Türgimaa naabruses!

„Naine, naine, mis ma olen teinud!“ hüüdis ta Anule vastu.

„Rumalusi, mees,“ vastas Anu. „Kuid ära nii väga ahasta, me kõif teeme rumalusi, kõif, kõif...“

„Sina foa?“

„Õidib olla, et mina foa... Aga õnn sellele, kes seda taipab, enne kui on hilja... Mis sul teerahast puudub, võid ehk Seenepalu Andrefelt laenuks saada.“

Werst wiletsust.

Määrmanni iwerstapikkufes iwooris iwalitfes, kui lahkumis-kurivastufest iwõitu faadud, efimesel paaril nädalal iwõrdlemifi mõnus meeolelu, ifeäranis jelle aja jookful, mil oldi weel fugurahwa elamispiirides, kus kostis weel oma keel tee ääreft kõrwu, olgugi teistes murrakutes, ja kus puutus filma weel tuntud näojooni ja enam-iwähem enne nähtud riidemoodusid. Leidus Tallinnamaa külades ja mõifades uudishimuliste seas, kes jookfid ilmatuma rongi lähenemisel tee ääre iwahõtima ja imetfema, weel ifikuid, kes neid kui maltswetlasi ära tundfid ja haawatwat naeru ning torfawatid tähendusfi tagafi ei fuutnud hoida, fiis muutus lugu felle pooleft iwarsti, kui nad Siitwimaa piirift üle olid faanud ja mida faugemale nad Tartu poole jõudfid. Rahwas, fellele ajalehelugemine üldifelt weel tundmatu, ei teadnud fiin Maltswetift ega tema ufuliikumifist midagi, iwälja arwatud muidugi mõned üffikud, kes felleft juhtumifi poole kõrwaga faugelt kuulnud iwõi kes juhtufid olema „Berno Postimehhe“ lugejad. Siitwimaa rahwas iwõttis feda iwaeSte ja iwiletfate põgenemistrongi igal pool ainult faastundlikku imetlusfega iwastu, ja kui ta nende faatufe üle nende fuuft lähemat kuulis, tõmbus mõnigi film niiskeks ning mõnigi kulm iwihafelt kortfu, fefi tunnetati ju, et need õnnetud pagemifil on fellefama rõhuja eeft, felle iffe all nemad ifegi ägafid. Sa fuidamega ühes läkfid tartlaste kui ka iwõrufefte käed lahfi ja nad jagafid oma pikfut nende armetutega,

kellel enam kodugi ei olnud, wõi nad wõtsid müües toidu eest hinna, mis samastus ligikaudu muidu-andmisega.

See aitas säilitada rändajate julgust ja meelewärskust.

Sulganisti pikkamisi sammudes — woor liikus 25 kuni 30 wersta päewas edasi — ei hakanud jalawaeiw ejiotja ka liialt tunduwaks saama, seda wähem, et teed olid wõrdlemisi head ja kewadised ilmad ilusad. Ninsad jalafõndijad, kes juba enne Tartut wäpsisid, kelle jalad kõwa maantee alt wõttis, hoolimata tuluuutest, toredatest kingadest, olid Lauri Saani mõlemad — lehmad.

Talupoja armastus oma loomade wastu on tuttav. Loomad on tema neljajalgsete lapsed. Kolleagne eesti talupoeg pealegi, kellel muud wارا palju ei olnud, mille küljes ta süda oleks rippunud, ja kes elas oma wähemate neljajalgsetega talwel perekondlikult ühises ruumis, taotfes oma loomadest ikka kõnelda nagu omaiwäärilistest kodafondsetest, kelle elu ja terwis tal mitte palju wähem südamel ei olnud, kui enda perekonna-liikmete oma.

Nõnda ei raatfinud ka Lauri peremees Saan Baju Orgmetšast oma punkut ja päitsikut maha jätta, kui ta muu perekonnaga Krimmi hakkas rändama. Nad olid tema päilapsed, sest mõlemad tulid ikka hästi lühikese wahega piima, tõid ilusad wäpsid ilmale, olid rohke anniga ega teinud pereidele muret haigustega. Ohtjaid oleks olnud, aga need pakfusid nii heade laste eest nii kasinat hindu, et Saan tegi teriwis perekonna nõusolekul lühidalt otsuseks puniku ja päitsiku „soojale maale“ kaasa wõtta.

Alga kas nende sõrad neid ka nii kaugele suudawad kanda? Pole teised ju pikema teega harjunud kui karjamaale ja sealt koju; pole teised laadalgi käinud, sest nad on oma kasawatatud.

Mis muud, kui kingad jalga! Korrapärased ummiskingad tugewast pastlanahast. Ega siis ole enam maantee kõwadust ja kiwide terawust tunda.

Veldud — tehtud. Jaan sepikses lehmadele kingad, kuid ega neid kohe jalga antud. Enne pidid paljajalu käima, kuni jalad valusad, alles siis jalad finni.

Kõik oleks muidu hea olnud, aga kingadel oli väike vigad: nad ei aidanud lehmade jalgu tõsta. Enne hakkas päitfit, siis ka punik edasimineku vastu tõrkuma. Kõik manitfused ja meelitused ei aidanud midagi. Viimaks panid Tartu eel niifuguse streigi toime, et Lauri pere kummivanter kippus vvoorist maha jääma. Ei olnud midagi parata — Jaan pidi nad teel ostjale müüma, kes maksis neist veel vähema hinna kui kodused tahtjad.

Alma puniku ja päitfikuta edasi minnes pühkis Lauri rahivas filmi. Aga mitte narri hinna pärast — ei, vaid nad olid faks liiget oma perekonnast kaotanud...

Esiotsa oli veel midagi leivafotis ja lähkris; esiotfa oli veel pungas, millega neid ikka uuesti võdis täita, ja esiotfa oli seda täidet veel tee äärest saada. Sellest siis tuli, et ühised sõoma-ajad tee ääres haljal murul võdi roheline metfa all, milleks fuguivõfjad ja sõpruskonnad kofku leidufid, üsna rõõmfad olid, iseäranis noortele. Küll algas iga sõoma-aeg tõfise, pühalikuga palivega, lõppis aga sagedasti seda lõbusama naeruga. Küll mõlfufid mõtted raskustele, mis veel ees seifid, kuid teekonnal pidi ometi fõrd lõpp olema, mis kõik waetiva tafus, — miks siis liialt muretsema! „Ohka, mis ohkad, aga vahel naera koa!“ fai Wikerpuuri Uadu ütflus elurõõmfamate juhtfõnaks. Needfamad toiduvõtmifeks teffinud sõõrid jäid ka õifeks puhkamifeks kofku. Magati muidugi lageda taetiva all, wanade fasukate, fuubede ja waipade sees, külje- ja pea-alufeks käputäis rohtu ja puuoffi. Nagu werstapiffune elurikas küla, mille hooneteks poolteife sülla pikkuste „laanitfatega“ fatustwanfritid, teffis iga fõrd tee ääre, kui vvoor jäi peatuma. Tänavatel liifufid inimesed ja hobused läbifegi, lapsed päterdasid naerdes võdi nuttes ringi, kaafa joosnud koerad otfifid oma inimesi võdi nuuskifid toidu järgi ümber...

Väikefeks rõõmsaks seltskonnaks olid liitunud need neli perekonda Tagura walla inimesi, kes olid esimese voooriga minema saanud: Lõhmuse Taavet naise ja pojaga, Riisa rahvas viie hingega — eit, taat, Süri, Tiina ja Mari, Altsauna abielupaar oma seitsme oreliivilega viieteistkümnendaft kuni viienda eluaastani, ja Tõnu-Peetri peremees pimeada naise ja mõlemate vendadega. Madise ivana tädi Truutu oli ta elatanud emale paar aastat hiljemini mätta alla järele pugenu. Nendega seltsijid siis iveel, peale „Seriviku paruni“ ja tema proua ning tütrekese, Mari Kusnets, tuttav lugija neitsi, ning Kerna mölder, see niisama tuttav Maltsiveti usu levitaja, kes Määrmanniga ühes maakuulajana Krimmis oli käinud. Need mõlemad heitsid muidugi sellepärast Rugli inimeste kilda, et neid ühendas Tõnu-Peetri Madise ja Anu Lõhmusega elav ivaimuline sõprus ja mitmeaastane ametiivendus. Küll sifaldas see ring halivas tutvufes seisivaid ilmalapsi, kes armu saanud hingedele muidu ei meeldinud; kuid ühine ettevõtte ja ühine saatus lükkasid kõif ivaimsed ja meelelifed ivahed tagaseina. Nagu nad, külge külge ivastas, foos leiba ivõtsid ning magasid ja üksteise kannul fama teed kõndisid, nõnda seltsis ka iveloom iveloomuga, meeljus meeljusega enam-ivähem leplikult ühte, ja mõlemalt poolt peeti finni püüdest, hoiduda sõnade eest, mis seda head läbisäämist oleksid ivõinud rikkuda.

Esimesest vooorigast olid Rugli küla ärarändajajist peale mõnede ivallaliste inimeste maha jäänud ainult Kadaka ja Pärtli rahvas. Nad pidid poolelioleivate ettevaimistuste pärast Walfmanni seltskonnaga järgi tulema.

Rugli ringikese eriliseks lõbustajaks oli Uadu Wikerpuur, see nõrga keha, aga väsimata hingega väike mehike, kelle terivis oli pekjust saadik kaunis põduraks läinud, peaaegu sama põduraks, nagu Riisa isa oma, kes kurtis alalist ivalu ristluides ja selgroos ning enam ivankril kõögutas, kui ivankri taga kõndis. Uadu ajas oma foobafate jutufestega, oma kõhufunsti ja lõikavate naljatustega ivegi ivagad ivimesed ivaga

hel naerma, tahtku wõi ärgu tahtku. Tema kuulajate ja naerjate pärisring foostus aga noortest inimestest, Kiisa ja Altsauna suurtest ning wäikestest lastest ja nende sõpradest ning ringi ilmlikumaißt liikmeist, nagu Laawet, Tõnis, Elts ja mitmed ajutiseks nende juure feltfinud wallalised inimesed.

Teadagi, et wagatsetwad isikud ringis muretsefid endile ka oma maitset mööda ajatviidet ja meelelahutust. Pühalikmagus, sügawasti ohkaw, salvimistooniga Madis, tõsine, iseteadlik, kindla sõnaga Silejeto, tasane, pehme, nagu alati mures oleto Mari, kirglik, juhm, igatwesi wasinguid suust pilduto Mihkel ja rohkesti silmatwett walato ja pead kõigutato Liisu — nad istufid õhtuti sagedasti eraldatud sõõrikesena foos ja harutasid usu- ja hingeasju. Waikivateks ofalisteks olid neil taoti Altsauna Wiisu ja Lõhmuse Anu. Esimene pidas end nii kõrgete asjade üle kaasarääkimiseks liiga rumalaks, ent wiimane — see ütles tahtwot õppida. Tema, kes mõne aja juba meistriametit pidanud ja teisi õpetanud! Anu oli feltefonnas see, kes istus mõlemas kildkonnas, waimulikust ja ilmlikus, ja waikis mõlemas. Kõik peatwangutused ja pealekäimised waimulikult poolt ei suutnud teda selles effitada ega endifele aktiwtsele elule tagasi kutsuda.

Laupäewa-õhtuti ning pühapäewiti, mil peeti pikemat puhfust, kogunes terwe rahwahulk jumalateenistusele, mida fooritafid enamasti Kerna mölder, Madis ja Mari. Siis lauldi kaawatõdetud lauluraamatufst waimustusega finatwa taewa poole ja otfiti fifemist karastust, lohutust ja julgustust teefonna raskuste wastu palatwafst palwtseist.

Nõnda elati ja oldi umbes esimesel kolmandikul sellest kümnest nõadalast, mis reisu peale kulust.

Siis aga hakkas leht pöördima.

Siis hakati juba tundma, mis see tähendab tallata nõdalatekaupa hommikufst õhtuni kõwa maanteed, magada wae-
waliselt lageda taewa all ning niiske maa peal ja süüa külma, külwa ning kehtwa toitu. Mis tähendas teed käia, kus jada twersta oli umbes seefama, mis fenistel teefondadel kodus

ivahest kümme tversta, ja kus teekonna eesmärk ei tahtnud läheneda, ehk küll tverstafid jäi püratumal artvul selja taša.

Rõige eel hakkafid jalad tvaeva tegema. Efti läffid villi, nii et tõmba õisveega täidetud nahk fogu talla alt ära. Siis hakkafid jalad paistetama. Paistetafid üles nagu kafud, et ära plõta maha, kui hommikul asemelt tõufid. Muidugi taftftas see tvooril edafijõudmift, mille liikumine jäi ifka aegla femaks, kuna ka tvaikfeseid, lahjad, ilma viljafuurufeta elatvad hobufekondid jalufst hakkafid kannatama, feda enam, et teed fiferligis, juba Pihkvafst peale, halivad olid ja ifka tviiletjamaks fippufid minema. Mida haigemaks jäid aga inimeste jalad, feda enam fäid hobufed oma foormatele lifa, feft ka tvanemad inimesed ja suuremad lapsed, kes enam käia ei faanud, mahutati tviimaks fibittadesse.

Teifeks tvalufaks afjaks muutus toidufüsimus. Mitte ainult, et paljudel tvaefematel hakkafid näpud punga põhja puutuma, tvaid fellel raha tveel oligi, ei faanud felle eeft paiguti midagi osta, feft et inimestel ei olnud midagi müüa. Eefti talupoeg leidis tvene faatufetvonna tvaralifelt niifama armetu olevat, kui ta ife oli, paljuti aga tveelgi armetuma. Ta nägi tvene talupoega elatvat famafugustes mutimulla-hunnifute farnastes hurtfifutes, nagu ta ife elas, aga ifufatte ja fõhutäite pooleft oli ta eeftlafefst tveel taga. Keivadine aeg lafkis tvene talupoja tvaefufe tveel dieti farjuvalt tvalja paista. Rõik tagatvavad olid otfas ja mis põllul ja aias faftvas, ootas fügift. Paiguti näis, nagu elafid need narudega faetud inimesed ainult kuitvafst leitvafst ja kurtideft, mida leitvale foormatult juure hammustati. Ei filku, ei piima, ei tivaefst ühte ega teift jahu. Leib aga oli parem kui eesti muft agana-fäff.

Wene rahiva heldet, faastundlikku füdant õppifid eesti tvaljarändajad rohkel määral tundma. Kus midagi oli, fealt anti lahtifel käel, ja mitte raha eeft, tvaid armuannina. Eeft tvenelane nägi enda ees õnnetuid. Kes funnitud oli oma kodupaiga maha jätma, jalgsi faugele tvoidõrfile rändama, fee oli

õnnetu, seda ivaja aidata ja toetada. Nagu lapsukesed jookkivad küllades hulganisti rongile ivastu, lõid risti ette, piirafid ivõõramaise rahvahulga ümber ja hakkafid pärima, kust nad tuleivad, kuhu lähetivad ning miks nad rändativad oma isafafde maalt ära. Ja kui nad fiis paari ivene keele mõiftja kaudu kuulda said, misjufufed põhjufed fundinud selle rahvahulga põgenema ja kodumaaft ilma jääma, fiis piilufid nad endi mõifafde poole, nokutafid taibates pead ning ruttafid oma hurtfikufest õnnetuile tooma, mis neil tuua oli.

Enamasti olid need ivärsked kurgid, fiibulad ja fiibula-pealfed, mõnikord ka leib ning ivahel natuke piima laste tarivis.

Kurkidega ei mõiftnud eestlafed midagi peale hakata, Nad olid neid mõifa rohuaeadaes kui „safste asju“ küll näinud, aga sõõnud ei olnud nad neid mitte. Tühja kõhu junnil hammustas see ja teine küll tüki otjast ära, aga toiduks ei pidanud ta seda rohelist junni mitte. See ivenelaste heafüdameline annetis jäi fiis enamasti kafutamata.

Linnade turgudeft fai toitu osta, muu feas soolatud kui ka ivärsket kala; aga Wenemaa linnad on üksteifeft kaugel, nende pikkafel ivahedel said rändajad tühja kõhtu tublisti kannatada, paljud iviimaks ka fel põhjufel, et nende raha lõppes otja.

Selle kui ka terve raske, forratu reifuelu tagajärjel hakkafid haigusfed iväljarändajaille kallale tikkuma, ifeäranis kõhutõbi. Efimefed, kelle feaft see haigus nõudis piinaohtvreid, olid lapsed; fiis järgnesid ka täiskasivanud. Nõrgemaid ja iväikfemaid lapsi hakkas ivarsti ka surmale fülle ivarifema. Altsauna abielupaar faotas oma „seitsmest“ efiteks mõlemad kaffikud ühe nädala jookkul ja fiis ivarsti iveel kolmanda. „Jumal on annud, jumal on ivõtnud, jumala nimi olgu kiidetud,“ trööstifid ivoori palivetegijad Wiit ja Tõnist. Selleft hoolimata oli mõlemate kurbus fuur — seda fuurem, et nad pidid laste hauad ivõõrasfe kõhta maha jätma. Tõnifel tuli naift

ivägisi kalmufeste juurest ära rebida, kui ivoor liifuma hakkas.

Surnud lapsed maeti tee ääre ivene furnuaedadele ja matjaisks olid ivene preeftrid. Paljaste peadega, ojarvõtlif halekus näol, seisid ivene talupojad eesti matufeliste hulgas ja saatsid ivoori õnnistufedõnadega külast edasi.

Uga ka ivanadufest iväetimate järele hakkas ivikatimees hiilima. Üks efimestest, kelle ta maha niitis, oli Riisa Mihfel. Rõhutõbi pures tema eluaegfist kehivast toidufst nõrgendatud kehja, millest Ubu pekfuhoobid iveel iviimfe jõu ning terivife ivälja uhtfid, nõnda ära, et ta filmanähtavalt närtfis, kuni ta Mõhilevi ja Riilevi ivahel oma laste käte ivahel iviimast forda hinge tõmbas.

Maene mehife ei saanud tõotatud maad, millest ta oma lapseufus fogu iviimafe aasta oli unistanud, enam näha. Sellest näis tal kõige fuurem kahju oleivat. „Peaks ma ometi iväraiva tahagi iveel jõudma ja läbi pulkade ivoadata foama,“ jofistas ta mõni tund enne surma. Uga ei. Mehife, kes oma kojaga nii truusti Issandat teeninud, ei antud seda arivatavat õnne ofaks.

Ühes fuures ivene külas, Dnepri jõe ääres, paigutati ka tema põrm õigeufuliste kalmistule.

Sa edasi liikus iviletufefivoor, kuni ta ühe ivõdi teife pärast, kes surmas kolletanud, uuesti pidi peatuma. Mihf-lile järgnesid ivarsti paar teist ivaeivatut ja foormatut, kaks elatanud fauna-eidefest, kes mõisnikule hulga orjatvaid poegi ja tütreid sünnitanud ja talle ise eluaja päetva- ja õõtõõd teinud. Oma armutu peremehe alt olid nad surmale fuhu joosnud.

Riilevi eel oli ivoor ühe ivene furnuaia kõrival puhkufst pidanud. Kui ta fealt edasi hakkas iveerema, panid lapsed halli taadifefst tähele, kes istus paistetanud jalgadega furnuaial kalmufünfa ofas.

„Loat, ivoor läheb juba!“

„Minge aga, lapsed, minge, — ma puhkan ja tulen järele!“

Ta ei tulnud järele.

Lastel läks ta meelest, ja kui märgati tema puudumist, oldi juba nii kaugel, et keegi teda enam otfima ei läinud.

Häda teeb tuimaks. Ta surm oli igauhel enefel peaaegu juu ääres.

Stfa rohkem käimisvõimetuid haigeid tekkis ivõrdlemifi wähestele wanfritele, mille eeft ka weel hobuseid kätivas — õnnetus, mis maksis aega ja raha, sest kewadise tööaja tõttu ei tahtnud iwene talupojad hobuseid müüa.

Uks raskemateft haigeteft oli Uadu Wikerpuur.

Ta oli kannatajaid nii kaua oma rõõmsa meelega lõbustanud, kuni ta haige kõht enam ei kõnelnud ja naljad tal keelele kõngesid.

Ta puhkas päewad ja ööd kägeras, finniste filmadega, jõomata oma kibittas, mida ta ühe Albu wabadiku-perefonnaga ja ofalt Altsauna rahwaga pidi jagama, ning jõi ainult weega segatud piima. Suure waeiwaga sai ta mõne sõna rääkida, kuid need ei olnud fiiski mitte kaebesõnad, mis ta rääkis, waid tröösti- ja julgustusesõnad teistele kannatajatele. Wifa oli selle wäikese, wigase mehe lootus elu peale ja tema uft elu paranemise. Tema meelest pidi nii pimedada õõ järgi wiimaks heletwalge päeto tulema.

Elts raiwittes teda suurima hoolega. Oma iwedela laiskuse oli ta teel täiesti kõrwale heitnud, iseäranis Uadu haiguse puhul. Serwiku prouast oli saanud sauniku naine ja halastaw õde pealekauba. Seft Elts luges mehe praeguse haiguse kui ka selle kaudsed põhjused, tema põdura terwise minewafest sügiseft saadik, enda süüks. „Teda pekstafte minu pärast!“ oli ta jüda Kufunoofi rehe ees karjatanud, sest tema oli ju fee, kes oli Uadule wäljarändamis-nõu peale sundinud, sest et ta omastest maha ei raatfinud jääda, kuna mees, selle käfi kodumaal mitte haltwasti ei käinud, oli nähtawasti eluforra muutmise wastu. Ta nüüd, kus fee mees, kellele ta

ivõlignes oma puhtunud elu, hirmsa ihunuhtluse tagajärgi põdes, pidi Elts oma õiglasest südames ikka jälle seda enesefüüdistuse-hüüet fordama: „Ta põeb minu pärast!“

Ta ei teadnud ega küsinud, kas see oli armastus, mis tema jelle wigase, näotu inimese vastu sügiseft saadit nii hellaks ning hoolikaks muutis, mis temast võtja asemel andja tegi; ta tundis ainult, et see inimene on temale palju rohkem teinud, ja ta süda hakkas värisema, kui ta tema surma peale mõtles — surma peale, mille ta siis kui tasumata jäänud võla igavesti oma süüarivesse pidi kirjutama.

Uga Uadu ei furnud, ehk ta elu rippus küll nagu niidi otsas. Kuna haigustused ivooris teekonna edasikestmisel kasvafid, hakkas Wikerpuur lõunapoolses kuumas ja kuitvas kliimas toibuma ning terasemaks minema. Suba kerkis tal mõni naljasõna kõrbeivale keelele ja juba võis ta oma kurnatud kehja fergema toiduga turgutada.

Nädal ivenis nädala järgi möõda, juba jõudis kümnes nädal fätte, lehekuule olid järgnenud jaani- ja heinakuu — ja ikka iveel oldi teel!

Kümme nädalat ilmarivamata ivaeiva ja piina! Kümme nädalat nälga, haigust ja surma.

Inimesed olid muutunud nagu puutompudeks. Neil jätkus ainult iveel niipalju ivaimset ja kfsu, et märkasid imeks panna, et neil tufsus ikka iveel elu sees, et nad iveel liikusid, et nad ühte jalga teise järele suutsid tõmmata. See sündis muide masinlikult, nagu mõne võõra jõu sunnil, ja nende meeli piiras unenäoline udu. Nad olid ifeenestele ja ivastastiffu üksteisele nagu võõrad olendid, ivälja sattunud endiseft hingeliseft ja kehaliseft olekust. Ei hawatsetud Määrmanni ja Siljeivi käest enam küsibagi, kas on iveel palju maad, kas ta ei hakka juba ford tulema, see igatsetud maa, et ta teeks jaledale piinafäigule ford lõpu.

Sõna Krimm oleks kutsunud waesed kuutõbised jälle iveidi inimlikule olemisele, aga ikka iveel ei hüütud seda sõna, ikka iveel olid teejuhtidel teised nimed fuus.

Kõrbenud Kaananis.

Alles augustikuu esimestel päevadel kuulutas kõrvetatava päikese paistel färaiv lai ivefi wäljarändajaille, et mannermaa lõpp on saabunud, et ses finatvas meres, mis hingas palatwuse all raskesti kannatawatele põhjamaalastele jahutawat wiludust ja karastawat foolalõhna wastu, asub maa, kus nad edaspidi tahtsid elada ja mis neile nähtud häda ja willetfufe pidi tasuma. See teadivus fundis igauhte, kes oli weel jalul, wiimast jõudu kofku wõtma, ja põued põnewufega, tuhmid filmad uuendatud eluläifega täidetud, sammuti Perefopi kitsufest üle.

Teejuhüd ütlesid inimestele, et nad nüüd on Krimmis.

Uga keegi ei tahtnud seda uskuda.

Nad olid ju kõrives!

Enne kui lage, aga wähemalt rammufast rohust haljendaw Krimm tuleb — mõtlesid rändajad —, on wiist ribake tõmmult kollendawat kõrbe wõi kõrivesarnast nõmme. Uga kui sellest üle saame, siis tuleb Krimm, päris Krimm, roheline Krimm!

Ent kui edasi rännati ja kõrweriba ei tahtnud lõppeda ja teejuhüd ifka peale finnitafid, et see ongi Krimm, mitte mõni kõrb ega nõmm, siis tuli rahwahulga üle nagu halwatus. Täadi seisma ja waadati pärani filmil ja pärani suul keeletult ringi.

Nii kaugele kui film ulatus — maa ja taewa kofkupuutu-

miseni — — weepeegeltasane lagendik ilma puu ja põõsata, ilma kingu ja oruta, ilma oja ja allikata, kaetud ainult kollakas-halli kuluga, kõrbenud, põlenud terive maa ja iga taimehuiduke tema peal! Elutu, liiketu, kandivaks pinnaks tardunud hall meri, mis täitis hinge tühjuse, õõnsuse, hääletusega, mis pani südame värisema kadunuse õudsel hirmul...

Ja see pidi olema nende Kaanan!

Siia oli nende usuisa ja prohvet neid asuma kutsunud, selle maa pärast ärarändamis-liikumise ellu õhutanud!

Kas see ei olnud ivanasarviku lummutus, tema tehtud furi viirastus?

Kodumaa kaasikute ja kuusikute vahelt, järvede ja jõgede äärest, kinkudelt ja nõgudelt tulnud eestlastel ei olnud ju aimugi, mis tähendas lõunamaa põud. Säherdune mitmekuune põud kõrvetatava kuumusega, nagu ta sel aastal Krimmis juhtus valitsema. Põud, mis imeb mulla seest iga niiskusepiisa välja, surmab iga taimelise elu, kärjab maapinna suurte pragudega lõhki ja joob suured jõed peaaegu tilgatult tühjaks. Ka mõlemale maakuulajale, kes talvel siin käinud, oli ärräakimata kurb waade, mis neil nüüd filma ees seisis, uus ja põrutav. Ei tulnud ehmatuseäretvuses kellelegi meele mõtelda, et iga aasta pole ju põua-aasta, et siin ei elaks inimehingegi, kui see maa oleks ikka niisugune. Esimene mulje ihuliselt ja hingeliselt kurnatud rändajatele, kes nähtud vaetava eest siit puhkust ja kosumist lootnud leida, oli nii sügav, et uimastusele ja halvatussele järgnes määratu vihahoog.

See käis kõige pealt Maltšiveti vastu.

Mitte ainult ei langenud Maltšiveti prohvetlik ja usumehelik pühadus sel hetkel rusudeks, mitte üksnes ei hävinenud tema pea ümbert jumalafulase ja äravalitud apostli aupaieste, vaid ka tema lihtnimlik väärtus ja ausus wajušid üleni tolmusse...

Sel mehel oli süda olnud meelitada hulka rahwast kõrbe nälja ja janu kätte surema! See mõte oli kõigi meelest toletu.

Unustati ära, et Maltšivet oli jest saadik, kui ta Krimmi

oma filmaga näinud, rahva siiakutsumises õige ettevaatlik olnud, et tema ivennapoeg, rahva ivolitatud saadik, tema nõuandel ivõi nõusolekul asujate tarivis maa mineival aastal just jellepärašt ivälja ivõtmata jätnud, et Maltšivet ja tema kartšid rahva rahulolematušt, kuna Kustav Maltš niihästi juufõnal Tallinnas kui ka enne ja pärašt kirjalikult Krimmi oludešt maltšivetlastele tõepärase pildi oli kujutanud. See kõiv unustati ja meeles peeti ainult, et prohivet oli kodumaal kallitešt iivinamägedešt ja paradiiisilistešt iiviljapuu-aedadešt kõnelnud ja et tema see oli, kes rahva kuulsa Tškre ilmutise abil kihinaal-kahjinal liifuma õhutanud. Ta oli oma fogudusele eedeni-farnase Kaanani filmade ette ivõlunud, ja nüüd seifis see fogudus Surnud mere foolalagendikul!

Mitte ivemmaliki põlnud šiit leida, millega ivaleprohivetit oleks ivõidud läbi fugeida — nagu keegi folklane hiljemini hea ivõllanaljaga kurtis...

Muidugi ei jäänud rahva iivha Maltšiveti kõriival ka tema ivennapoja poole leegitsemata. Arivati, et see oma teadetes Krimmi olude üle — kas Maltšiveti mõjul ivõi omašt peašt — iwalet tarivitanud ja iväljarändajate hiljemate saadikute eest aidanud tõe ivarjata. Tal oli Šarivamaa inimeste seas pealegi ivaremaid ivastaseid, kes talle pahaks panid, et ta mineival fuivel rannarahivaga eel Krimmi oli läinud ja jelle seltskonna, kelle saadik ta oli, maha jätanud.

Õdaši rännates möõda tühja, paljast lagendikku, leidis õnnetu rahivahulk ikka uusi andmeid, et täituda põlgliku mõrudusega.

Õduti tatari külade juure ja nähti, misfugustes urgastes fiin elati. See oli ju nähtus, mis kiskus ifegi Gestimaa fuitšufaanadešt tulnud ivabadikkudel filmad laiaks. Pifad, madaalad, fühmilised, upafile ja forafile ivajunud hallid fawio-ostnikud, forratult fegamini, ilma tänavata, ilma õueaedadeta; juured poolrohtunud tuhamäed nende seas — tume fogu trööstita kurbušt ja ivilletsušt! Ja niifugustes foobastes, mille inetušt ei olnud roheline ümbruski ivarjamas ega ivähen-

damas, pidid ka nemad elama hakkama! Oli neil ju teada, et nad Burluki külas pidid tatarlaste majadesse asuma.

Päikese põletav löök sünnitas rändajale alalist suurt janu. Aga kuskil polnud ivett, millega seda kustutada, millega niisutada haigete lastegi kõrbevat kurku. Külades leidis kaevusi, põhjatu sügavaid, millesse tinaga raskestatud pudel nii kaua ivajus, et andis otse oodata, enne kui ta iveepinnaga kokku puutus. Aga iveši, mis välja ivinnati, oli haigev ivirts. Uhes poollagunenud, mahajäetud külas nähti, kuidas kuldnoffi sadadekaupa kaevust üles lendas. Vanunejad arvasid, et linnud käivad kaevus joomas, ja otjivad sealt ka endile kurgufastet. Nad tõmbasid aga pika kõie otjas alla lastud pajaga mitu ivirtsase ja kõntsase ivee sees ujuvat furnud linnupoega üles, kes olid täiel mädanemisel. Nüüd nad nägid, et lindudel on kaevurakete vahel pesad, kust poegi esimestel lennukatsetel kaevu oli kukkunud ja otja saanud. Nuidugi pidid hädalised oma janu ka siit kustutamata edasi kandma.

Näis, nagu tahaks saatus neid niikaua taga kiustata, kui nad kõik nälja, janu ja haiguste kätte hääbuivad.

Kui jõuti viimaks Burlukki, leiti hurtsikutest, mis mõisnikuga tehtud kontrahi järele eesti sisserändajale elamiseks olid määratud, senised elanikud, tatarlased, veel eest, kes väljaminemise peale ei mõtelnudki. Mõisnikuproua Bjelovodski, kes nende ivastu midagi ei suutnud ette võtta, oli saanud seega lepingu murdjaks. Nõnda puudus surmani väsinud ja nälgunud rändajatel ja nende haigetel peavariigi, mille järele nad kahe ja poole kuuse teekonna järgi nii iväga igatsefid. Nad olid sunnitud Alma jõe ääre, mille kallastikul küla ajetfes, leeri jääma — ikka veel lageda taeiva alla!

Kuid see polnud õnnetuse tigidam osa. Meeleheitetele ajas palju enam see lugu, et fiin inimestele ega hobustele ka kõige kallima hinna eest toitu polnud saada. Põud oli heina sootuks hävitanud, ivili oli armetult ikaldunud. Bjelovodski-proua taatis leeri küll mõned forrad armu poolest odraleiba, aga

fee ei ulatunud nii suure rahvafoogu näljakustutufeks. Haigetele anti mõisast ka rohtu, aga et haiguse põhjused jäid alles — neid tuli veel juuregi —, siis polnud sellest mingit abi.

Rõhutõbi võttis rahva seas huffaläinud joogivee mõjul varsti uut hoogu. Wett võeti Alma jõest. See tähendab — Alma jõe polnud enam olemas, selle oli kuitu ja kuum põuaõht ammugi tühjaks teinud; ainult tema põhjas, kiivide vahel, nirkfes veel kitsas sooneke wett, aga see polnud joogiveesi, waid soe ja maotu wedelik, mis läks ainult piinatud jamuneja furgust alla.

Rõhutõbi furnas täiskastwanuid kastwaiva võimuga, lapsi aga hakkas nagu kärkseid surema. Näis, nagu tunneks Alma jõe kallasmaa, mille mullapõues Krimmi sõja iverifeimast lahingust saadi nii palju inimesi puhkas, jälle himu surma kätte närtfinud ihude järgi. Umbes kaks nädalat oli rahwas fiin leeris ja vähemalt kümme wäiksemat ja suuremat last maeti lahingupaiga ligidale, kõwaks põlenud Krimmi mulla alla.

Waremalt Krimmi saabunud fugurahwas elas küll ligidal — Samruki küla polnud kaugemal kui seitse iversta —, aga fealtpoolt abi oodata oli asjata, sest et samruklastele enestelgi oli igast asjast puudus käes, kuna nad ainult kroonu abil elu suutfid jätkata. Tänavune kurl ikaldus tabas neidki raskesti. Terwemad seltskonnast said küll mõisaproua Bjelotwodski käest pisut ajutist tööd — nad pandi mõisa aeda maad kaewama ja rohtu kirkuma, kusjuures wene proua, kes neid iga päew käis waatamas, nende töövirkust imestama õppis. Aga sellest ei piisanud pifapeale häda kustutufeks, liiatigi et fiitki raha eest ju toitu ei olnud saada.

Nõnda võtfid õnnetud ühtelugu kastwaiva haiguse ja nälja funnil wiimaks nõuks rafendada hobused jälle wanfritte ja rännata edasi — Simferoopoli linna poole, kust ometi raha eest kõhutäidetki oli loota, wahest ka peawarju, vähemalt haigetele.

Dõikufekuu teisel poolel jõudis iwerstapikkune hädaliste-voor Simferoopolis linna turule ning äratas seal Krimmi rahvusest nii mitmekesiste elanikkude seas kõige suuremat tähelepanekut.

Sinna rahvas, ülemad ja alamad — iwenelased, faßslased, tatarid, mußtlased — jooksid uudishimulikult kofku iwõdrast walgetiwerd põhjamaa-rahwast laial filmal iwahtima, rahwast, kes äratas nende imetlust nii oma näolise ja riidelise wälimusega kui ka oma sõiduloomade ja sõiduriistadega. Mehed pikkade juustega, põlwiini ulatuwate lühikeste pükstega, pikad sukad paßtlapaeltega seotud, mustadel woltkuubedel, kaeluse otjast iwõõni, tihe rida tinanuppusid ees; naised poole küünra kõrguste munakujuliste mütsidega, mille alt iwoolasid enamasti helkjad juuksed wälja, ning tumedate, iwärtwitute ihukatetega; siis pisukesed kummivanakrid, millel iwäikesed hobusepruntid ees — see kõik oli krimlastele ennenägemata uudis ja filmalõbu.

Alga mitte üksnes uudishimu ja imetlust ei äratanud eestlaste iwiletuseiweer, iwaid ka kaastundlikku halatsemist. Küll polnud Simferoopolis, nagu muudiski Krimmi linnades, puudust nadistest, rāpastest ja nāljustest inimestest, neid leidus iseāranis rohkesti mußtlaste ja tatarlaste seas; aga see iwiletus, mis paistis nende kaugelt tulnud rāndajate nāgudelt ja ihudelt, hakkas ometi pitsitades jūdamate ümbert finni. Mitte ainult polnud pāratu teekond kõige oma rōõnamise ja krōõnimisega need inimesed riidehõlpude poolest kerjajate jarnasteks teinud, iwaid ta oli nad ka haiguste ja nālja läbi kurnanud ja kuiwatamud paljasteks inimesewarjudeks, kellel polnud enam liha luudel ega iwerd soontes, kellest suurem osa iwaeiwalt iwel jaffas jalul seista, kuna nende wantritel hulgana haigeid lamas, kes enam kätt ega jalga ei suutnud liigutada. See oli nāhe, mis kõige kalgimat rinda puutumata ei jātanud, ja nii mõnegi film uudishimuliste iwahitijate seast tõmbus niiskeks. —

Ulemus oli sunnitud hädalistele appi tõttama, iwähemalt

peatvarju poolest. Kuberneril käsil andis linnavalitsus ühe linna sees oleva sõjaväe-kasarmu eesti sisserändajale ajutiseks korteriks. Sinna koliti siis kõige oma häda ja viletsusega sisse. Esimest korda veerand aasta pärast magati jälle katuse all ja kindlate seinte vahel!

Uga see terwislik abi tuli liiga hilja ja oli poolik. Mitte üksnes korterit polnud ju haigetele vaja, vaid ka korrapärast toitu ning head ravi. See puudus aga. Mis ime siis, et kõhutõbi ja selle kõrval ka muud haigused endid peatvarju abil üffi sugugi ei lastnud peletada, vaid levisid just kasarmus palju kurjema hooga, sest et suur rahvahulk siin hunnikus pidi koos elama — ruumis, mis nii paljudele liiga kitsik. Warsti täitus korter väljakannatamata õhuga, sest et raskemad haiged eneste väljajähteid eemale ei suutnud kanda. Kasarm ei muutunud mitte üksnes viletsaks hädalaatsaretiks, vaid ka haisvaks peldikuks.

Siit hakati põdejaid linna haigemajadesse toimetama. Warsti olid kõik hospitalid haigeid eestlasi täis. Uga ka siin sai kehivadele tõbistele osaks ainult puudulik rohitsemine, jaolt juba sellepärast, et haiged umbkeelsetele tohtritele ja talitajale endi häda ja soovie ei mõistnud väljendada.

Nüüd alles hakkas sõber surm eestlaste seas lõikust pidama! Ei möödunud peaaegu päevagi, kus mitte üks või teine kurnatud töö-ori, kes oli Balti sunnitöölt palja hinge ja tühja kõhuga tulema pääsenud, silmad uuel kodumaal igatvisele unele finni poleks pannud. Oli päevi, kus teeti faks ja kolm eestlast korraga haigemajast furnuaiale ja maeti musta mätta alla. Neile mõõdeti siin lapike hingemaad kätte, mis parem oli kui kõik Wene riigi asumaad: ei see nõudnud tööd ega orjust, pakkus aga lõpmata puhkust kõigest fenini nähtud waeivast...

Umbes niifama hädarikka teekonna järel jõudis paar nädalat hiljemini Krimmi teine voor eesti väljarändajaid Ants Walfmanni juhil. Muidugi polnud nende inimeste ehma-

tus ja põlastus kõrbenud Kaanani üle mitte vähem kui Määrmani rahva oma. Aga veel hoopis erilised hirmutused, mis varem tulijatele nägemata jäänud, astusid nendele uuel kodumaal vastu, hirmutused, mis neile sellest kodumaast otse hinge vapustava esimese mulje peale sundisid.

Woor lähenes õhtu eel Kara-Rijati külale, rändajate tulewasele asupaigale. Õht oli selge, ainult hõre põuaudu lehvits imekerge, lähipaistva loorina üle lagendiku, kuna päike pikkamisi leigeneva palatufega sinava wõlwi alumiselt poolt alla jätas. Kõik maa ujus veel eredalt jätendawas walguses, mis sijaldas waid nõrgalt algawat kullakuma.

Korruga ajas kirdest pilwerüngas üles, mis, ruttu kasvades, suure kiirusega lähenes. Warsti lõi taevas, mis praegu veel selgest ning sügawalt sinanud, tuhmits, isewärki tõmmuhall hämarik heitus üle maa. Kõik tõstis silmad üles, ka haiged ja wäsinud wanakritel, et kahinal tulewat pilwe, mis wististi kandis kosutawat äikesewihma põues, tänulikult teretada. Tanunes ju maapind ja kõik, mis tema peal inimese, looma ja taime kujul elutses, jahutawa, karastawa joogi järele. Tule, wihmuke, tule ometi kord ja anna sellele kõrweks neetud maale vähegi haljam nagu!

Aga must pilw ei toonud wihma. Ta jõudis tumedal mühinal Kara-Rijati küla ja eestlaste woori kohale, ta muutis taevalaotuse pilkaseks, tõmmates päikese ette paksu kätte, nii et walitses kõikjal sünge öö. Kuid piiska wett, ei ka terakest rahet ei kullunud alla.

Ja ometi hakkas sadama! Tihedalt... rängalt... uputawalt... lämmatawalt...

Sadama hakkas paksu, mustja rahena midagi, mis ajas põhjamaa rahwal ihufarwad ilgel hirmul püsti. Sadama hakkas elusaid loomasefi. Raheterad, mis langesid — nad elasid, nad roomasid, hüppasid, lendasid!... Ja nagu warsti nähti: nad olid ahned sööma, õgima, häwitama! Mitte kosutust ei kallanud päratu pilw kolletanud kõrvepinnale maha, waid veel suuremat kadu, aina rüüstamist ja laastamist.

Mis külas ja küla ümber veel vähegi rohulible või puulehe kahtatanud nime kandma sünnis oli, see kadus filmaplõngul, nagu tulega hävitatuna. Ja kus enam midagi põlnud, kus maapind läi mustama, puuke ja puhmade jäi raagu, fealt tõusid jäledad söödikud üles ja lendasid kihiseval partvel sinna, kust paistis veel midagi vähegi rohekat ja haljakat. Kõik kohad olid neid täis — majade katused, tänavad ja aiad, rändajatevoori wantrikatused, inimeste pead ja riided...

Mitte piima ja meega ning kalli marjaviinaga ei võtnud töötatud maa jumala äravalitus rahwast wastu, waid egiptuse nuhtlusega!

Rohutirtude õudset häwitusetööd, millest nad senini ainult Piiblist olid lugenud, pidid nad siin nüüd oma filmaga näha saama — juba esimesel päeval uues kodus!

Ja nad pidid kuulma, et see nuhtlus käis tänavu suwel juba mitmendat korda üle maa, et juba mõni nädal waremini olid samasugused rööwikutepillved idast üles ajanud ning põuast järgi jäänud poolkõrbenud rohule teiskordse ning täielikuma kadu toonud. Nad kuulsid, kuidas tirtud, kui nad wäljadelst enam midagi ei leidnud, jõgede ääres olewate wiljapuu- ja feeduwilja-aedade peale lennanud ja need lühikese ajaga purulagedaks teinud, kuis nad ifegi tubakapõllud paljaks sõõnud, hoolimata selle taime wihast maiguft, mis hoiab muidu kõik teised loomad temast eemale...

Rahwa ahastus küündis meeleheiteni.

Geisti ristis kätel söödikuteajaju sees ja wahiti pärani filmil ringi.

Ei jätkunud hingeõudu ega meelemärku, wäljendada oma tundmuft sõnadega, kuulduwa häälega.

Wõi see ärapõlenud kõrwelagendit, kus taewast sajab wihma asemel rööwikuid ja söödikuid, oli see kiidetud maa, mille olid prohtwet ja tema abilised walunud ufkliffude asufohaks!

Kas olid need mehed hullud peast, wõi aga ühteheitnud felmid, kellel rahwaga omal ifiklikul tulul mingi kuri nõu?

Uga enne iveel kui iviha Maltiveti ja teiste maa-
kuulajate ivastu ehmatusekohmetufes oleva rahiva fudamels
dieti põlema fai fütüda, juhtus midagi, mis keerutas hirmu
ja ärevufe uuele hoole. Waevvalt olid inimesed, kui hobufed
rafkest ivõdetud ja ivankrite külge feotud, külas öömajale jää-
nud, iväfinud liikmed iftmetele toetanud ivõdi afemetel ivälja
firutanud, kui kostis iväljast forraga luust ja üdißt läbilõikato
röökimine. Keegi ei teadnud, misjugufe looma kõrißt küll
felline kohutav-kole ja ärarääkimata inetu kifa ivõib tungida,
— fäherdune loom oli kõigile tundmatu.

Hirmfale röökimifele järgnes fedamaid fuur müra ja tü-
min: hobuste trampimine ja puristamine, nende jooksumüdin,
ümberruffkuivate ivankrite ragin ja kolin...

Ugaulhe lähem mõte oli: mõni lõunamaa kiffja on tif-
funud hobuste kallale ja murrab neid!

Üsmifuteßt ivälja tormatavil inimesil feifis, niipalju kui
pimedus lubas näha, pilt täis hirmufegadufst filma ees. Wank-
rite külge feotud hobufed olid lõhkumas; ühed olid endid
lahti kiskunud ja jööpfiid ringi, teifed rebifiid ivankrid kaafa,
kuni need ümber kuffufid — üks upafile fiia, teine sinna.
Hobuste ja ivankrite rägasa aga jookfifis kodumaa faru fuurune
murdja ringi ja röökis mis jaffas, röökis hääleaga, mis kihu-
tas inimestelegi põgenemishimu jalgadesse.

Pimedufe pärast ivõdis metsfaliße nägu ja tegu fama ivähe
näha kui mahamurtud hobuste arivu kohhta fehgufele jõuda.
Alles pikkamööda hakkas tõde tõusma, mõistatuslik fündmus
ilmfifis faama, ahastufe alt naerataiv nali pead piffma.

Koledaßt ivõõramaa murdjast fai nüüd naabermõifa füütu
eefel, noor eeslitäff, kes tuli ivälifestele eesti märadele kosja!

Muidugi ajas ta asja oma liiga julge ja iväga ülbe
kosjafõnega, mille farnast karfked eesti märafefed enne põl-
nud kuulnud, ife haledesti nurja. Selle afemel, et temale
häbeliful armul õrnalt ivastu tulla, pifffiid kohkunud kauni-
fefed kõif putku, kaafa kiskufes oma ruunatud ivendi ja

lellepoegi, kellele oli säärane rööbitu piff-fõrtu samuti enne nägemata...

Mimetamisväärt kahju polnud hobuste ja wanfrite omanikkudele õnneks sündinud.

Uga sündmuse heal lõpul ning naljal polnud rõhutatud inimeste kohta mingit meeltlahutavat mõju. Ükski suu ei weninud naerule, ükski film ei hakanud rõõmsamalt ringi waatama. Oli ju kõigil alles rufutwa tundmusena meeles see ärarääkimata kurb waade, mida pakkus ajumaa kõrtwepind, ja need õgitwad rööwifud, mis neile natufese aja eest nii kohutawa etenduse oli annud. Palju enam hakkas mure wajutife alt wiha wõimsalt üles keema, kibe wiha nende wastu, kellest rahwas enda petetud arwas olewat.

Sel meeleolul leidis Kustaw Malts seltskonna eest, kui ta saabus õõsi Kara-Kijatisse sugurahwa juure. Kaks noormeest, kellel oli teada, et Kustaw teenib ühes ligida! olewas mõifas, olid kohe õhtul läinud temale sõna wiima, et rändajad päralt on jõudnud, nende seas ka Kustawi kaks alaealift õde, üks kuuetiiskümne-, teine neljateiiskümne-aastane, kes igatfeisid wenda, oma tulewast tuge näha. Peremehelt leiba ja muud toidufraami kaasa saades — mõifas oli juba tuttau, et fischerändajad kannatawad walufat puudust — läks Kustaw oma külalistega sedamaid mõni werst eemal asetsewa küla poole teele. Tema sammude kiirendas teade, et ta noorem õde teel külmetamise tagajärjel haigestunud.

Nii rõõmus kui jälle nägemine omaste ja lähemate sõprade ning tuttauatega ka oli, ei jäänud noormehe süda õnnetu felfuforra ja ahastusliku meeleolu tõttu, milles ta rahwa eest leidis, mitte wapustamata. Ja warsti pidi ta ka etteheidete- ja süüdistuste-rahe, mis talle rohutirtsude tihedusel kaela sadas, kannatlikult wastu wõtma. Seltskonna tuju oli nii meeletu, et tõsifelt nõu peeti — vähemalt jõukamate ringides — mõni päew puhata ja siis kodumaa poole tagasi pöördida. Wannuti ja neeti maa põhja terwe etteiwõtte ja tema algatajad.

Malts kaitfes ennast muidugi, nii hästi ja nii toisalt kui suutis. Tal oli hea sellele näidata, et ta jätnud rahwa möödnud aastal Krimmi üles kirjutamata ja annud kodumaale kõik kirjilikult teada, mis temale siinseist oludest filma paistnud või jutustatud; seega oli otjastamine saanud igaihe enese asjaks. Pealegi olid rahwa poolt hiljemini faks teist jaadikut Krimmis käinud, kelle sõna jäi ometi peale.

Nüüd pöördis haiglane meelepaha nende mõlemate kui patuoinaste peale. Walelikud ja petised, kes rahwa suisa hätta tassinud, olid nüüd Määrmann ja Walfmann! Leiti, et nad oma juttudele Krimmi oludest palju warjawat wärwi ja fama palju kaunistawat wõõpa peale wõidnud. Kuigi nad puudest ja pööfasteist õigusega suu olid pidanud, aga miks ka hirmsaiist föödikuiist? Nad kõnelnud palju rohuist ja wiljast, haljast lagendikust, rammusast pöllumaast, aga miks nii wähe häwitawast pöuast, mis teeb rammusa mulla kõwaks kiwiks, heina ja wilja põlenud kuluks?

Wähe rahustawat mõju oli sedapuhku Kustawi trööstimispüüetel, kes katsus seletada, et ju mitte iga aasta pole pöudne ega figi rohutirtufuisid. Sisserändajate õnnetuseks olla tänawune suwi üks wiltsamaist pikema aja kohta, nagu siinseid elanikud tõendawat. Sellewastu olnud läinud aasta wäga hea ning ikalduse-aastale järgneda harilikult ikka jälle saagirikkad fastwuaastad ilma pöua ja föödikuteta. Wiimased ilmutawat ainult harufordadel.

Läna jooksis selline lõhutus suuremal osal weel kõrwast fiske, teiseist wälja, ja pöuedes urgitsew wiha, näritwa mureusfi sünnitis, otjis wiisa hoolega ikka uuesti süüdlasi, et nende peale end wälja kallata. Nõnda jõudis järg ka jälle wana prohweti enese kätte, keda teel, kui sisserrändajate filmade ees atwanes Krimmi kõrb, juba küllalt kurjal mõttel meele oli tuletatud.

Nagu samal puhul esimeses wooris, oli ka siin sündinud: oma koguduse enamuse filmis kärikes Maltsiweti prohwetlik ja ufuijalik pühadus katti.

Prohiveti alanes korraga, sest et ta usklikkude ihulisi nõudeid ei suutnud täita, et tema võimuses ei seisnud imet teha oma jüngrite kõhu tulul, — ta alanes nende silmis lihtsaks patuseks, ekslikuks inimseks, kuitvas kofku õige pifuseks igapäevaseks eluks; veel enam — ta wajus paljude meehest süüdlasena, kergemeelse wõdi koguni pahatahtliku petjana, oma koguduse ees tolmuga ja põrmu jõe.

Uff näitas jälle kord, kui lähedalt ta kõhuga ühenduses seisab, kui wäga ta pärit on sestinatsest kurjast ainelisest ilmaist.

Tema süü kinnitusena tõukas rahwale veel see lugu wastu pead, et usuisa ja Kaananiise rändarnise peaeestwõtja polnud oma järelejäijaid uuel isamaal wastugi wõtmas. Maltswet hoidus, nagu see ka esimese woori päralejõudmise puhul ilmsiks oli jaanud, rahwast hoolega eemale. Sellest ei wõidud muud järelda, kui et ta südametunnistus pole puhas, kui et ta kartis oma petetud kogudust. Maltswet tunnistas enese nähtawasti ka ise pankrotiks. Ta mõistis enese kogudusepea ning omausulise rahwa saatusejuhtija ametist ara redusolemi-
jega lahti.

Ta tõepoolest — see arwamine ei läinud märgist mööda.

Maltswet kartis rahwa meelepaha; sellepärast ei tõtanud ta oma karjastest Kaanani pinnal õnnistades wastu wõtma ega teretama. See oli seesama inimlik-wäiklane kartus, mis oli prohiveti koguduse tipust peitu ajanud, enne kui suur põgenemine Egiptusest, mis ju usklikkude arwamise järgi tema juhtimisel pidi sündima, teoksile oli wõetud. Maltswet wõis endale selgesti kujutella, misjaguseid tundeid kõrweks põlenub Kaanan rahwa rinnas äratub, ja ta wõis enesele kindlasti öelda, keda kõige pealt tehtaks nii armetult petetud lootuste eest wastutawaks. Aga tal ei olnud julgust rahwa ette astuda ja tunnistada: Mina pole mitte targem ega püham kui iga teine teie seas! Mis mina teile omal ajal kodumaal Kaanani piimast ning meest ja jumala imedest kuulutasin, ei tulnud mitte

jumala, waid minu enese suust. Näen, et olen effinud. Pidage mind ekslikuks inimeseks, nagu teie isegi olete!

Ja eksliku, teadmata inimese seisupaigalt oleks Maltswet ennast sama mõjusalt suutnud kaitsta, nagu tema wenna poeg ja Määrmann ning Walfmanni. Ta oleks rõhutatud rahwast niisama hästi ja oma kõneosawuse tõttu weel paremini wõinud trööstida, et praegune kõrb ei jää ju kõrweks, waid wõib juba kewadel jälle muutuda haljendawaks, wiljarikkaks maaks.

Kuid prohwet arwas enda rahule paremaks hoiduda foguduse wihapilwe alt kõrwale ja alles siis nähtawale ilmuda, kui sadu möödas.

Ta elas sel ajal linna ligikal, Seiwastoopoli maantee ääres olewas Bushkina mõisas, teenides seal ööwahina. Abram külast, oma sõbra Norti juurest, kus ta läinud talwe ja suwe elas, oli ta natuke aega enne kodumaa rahwa päraltjõudmist ettewaatlikult siia asunud. Oma õise teenistuse eest sai ta prii söögi kõrwal kahetja rubla kuus palka — raha, mis tema kassinat tarwiduste jaoks täiesti küündis.

Siin elas Duhan Weinberg wagusat, üffikut elu, wältides iga atwalikku väljapaistmist. Öösi mõisa hoonete wahel pikkamisi ringi sammudes oli sel langenud suurusel mahiti Krimmi tähtedele, mis tõmmusiniisest taewast räigel sädelusel ta peale maha wahtisid, siitilma kaduwikku kurta — kaduwikku, mis ei peatu ka teisest, kõrgemast ilmaist pärit olewate wõimude ees. Minult oma lähemate sõprade ja tutawatega kodumaa rahwa seast, nendega, kes teda pigemini kahetseid kui sõitleid, astus ta mõne aja pärast läbi käimisse, mida sündis aga ka kaunis harwasti. Nende kodustes, perekondlikes ringides wõttis ta soowi peale wahel sõna ka lühikeseks palwetegemiseks, aga üksnes säherdustes pisukestes ringides ja siingi mitte sageli. Rahwa suuremate hulkade seka, kelle waenlik meeoleu hädarikka talwe tõttu tema wastu muutumata püüis, ei astunud ta fordagi.

Oma täielist üffindust, mis talle pikapeale ometi näis

rõhutuaks minetvat, püüdis ta feeläbi fergendaivalt muuta, et ta kutjus naist ja mõlemaid poegi Krimmi enda juure. Kuid need ei täitnud tema kutset. Nad kartsid pifka teed ja fehtvemat eluforda, kui neil fodumaal oli. Seinbergi ivanem poeg hakkas Paides tislernermeisteriks ja võttis ema ning noorema ivenna enda majja, paifkudes neile muretut elu.

Maltsivetil oli ka pifut muud põhjust kui fugurafhiva ivanen, mis teda fundis elama pooleldi peidus, nagu kadunult, ja mis talle nõu andis iga aivalifku iväljaastumifst ivältida, fuigi fee tal nõuks oleks tulnudfi.

Balti fafjad polnud teda kui iväljarändamifele fihutajat unustanud.

Tallinnamaa mõisnikud ihufid kahju pärast, mis orjade põgenemine neile toonud ja iveel töotas tuua, tema peale fibedasti hammast. Nende tafuviha ulatus kauge Krimmini. Seljamal 1862. aastal jõudis Balti kindralfkubernerilt Riiaft Tauria kubermangu ametifohtadesse nõue, pasfita „kurjategija“ Iuhan Seinberg finni ivõtta ja Gestimaale faata.

Maltsivetl õnneks käifid aga mõlemate kubermangude majanduslifud huvoid tol ajal ivastamifsi: Tauria mõisnikkudel kui ka kroonul oli töõjõude hädasti ivaja — Gestimaa orjaperemehed ei tahtnud omi kaotada. Mine nüüd ivõta töõfõudude Tauriasse iviija finni nende käeft, kellele feft kafu tuli! Krimmi ülemus teadis iväga hästi, mis füü pärast Tallinnamaa parunid Pufhkina mõifa ausat õõivahfi taga nõudfid; feepärast fai politifei, fes ju ivormitaitmife pärast iffagi otfimifele faadeti, näpunäite, kuidas seda toimetada. Otfiti meeft, aga ei leitud. Tuttav afi. Ia Riiga läks mõne aja pärast — ning fee mõni aeg oli õieti piff — ametlifkuiivo ja ametlif-tõfine ivastus: Iuhan Seinbergi nimelifst kurjategijat Tauria kubermangus ei ole!

Krimmi härrafed kaifsefid Gestift faadud töõ- ja mafsu- jõudufid Balti härraste tafuviha ivastu aga iveelgi füdimalt, mis loo täiendufeks ei ivõi mainimata jääda.

Kolga mõisa omanik mõtles oma Krimmi läinud tööorjadele seega kätte maksta, et ta tahtis nendest üheksa noormeest sõldatimundrisse toppida. Kaks aastat järgemisi nõuti mehi, kes 1862. a. Krimmi tulnud, siit taga; nad pidid Kolga walla eest — et krahwii-härra tööjõud mitte veel rohkem ei kahaneks — wäeteenistusse minema. Aga et Krimmis tugetatest töökätest sama suurt lugu peeti kui Kolgas, siis otsiti mehi suure hoolega sealt, kus neid ei olnud. Nõnda jäid nad esimesel kui ka teisel sügisel finni wõtmata. Et tagasindõudmise alt pääseda, pöördisid mehed kohaliku ülemuse nõuandel palwega ministri poole, et nad kui asunikud wäeteenistusest wabastataks, mis oli ju ka asumistingimustes tõotatud.

Palwe täideti. Kolga wald pidi enese eest ise mehed andma.

Krimmi ikalduse-aasta annetas eesti sõslerändajatele talive, mis ületas kõiksugu puuduste ja hädade poolest kodumaa kehwoimad aastad. Kumbki mõisnik, kellega asumislepingud tehtud, ei suutnud oma kohustusi rahwa wastu täita. Esiteks ei olnud elumajad, nagu kontrahptides määratud, senistest elanikudest tühjad; teiseks jäi leitawatvili — setwert nisu wõi ruffeid perekonna peale — samuti talitviltja seeme neilt saamata. Kuigi neil arusaadavalt wõimatu oli ikalduse pärast wiletsust kannatawaid tatarlast wastu talive hurtskuisi wälja ajada, siis wältisid mõlemad naismõisnikud pisut wähem mõistetavalt ka weel, et neil ei olla jõudu muretsema uutele asujatele wiltja. Neil endil taritvilit jagu wiltja küll ei olnud, aga ka taritvilitse rahasumma, mille eest wiltja oleks wõinud osta, ütlesid nad endil puuduivat.

Sel lool ei jäänud asujatel kui ka maaomanikkudel muud nõu, kui lepingust kriips läbi tõmmata. Taganeti kontrahist wabal kofkuleppel. Kohitvilitul teel oleksid saanud kahjustatud asujad wastastelt poolelt wahest sugu tasu, aga kes mõtles kõiksugu hädadest pehmeks piltitunud eestlasist kohtuskäimise

peale! Tuli veel õnneks lugeda, et Kara-Kijati omanik, proua Dalajev, oma sisserändajatele võimalikuks tegi jääda sinna-famasse talveforteriisse, milleks tatarlased neile oma hurtfi-kutes ruumi pidid andma. Et elu neis kitsikuis ja madalais-jaivonnikesis, mis nüüd elanikke kahetordjelt täis tuubitud, lõbus ei olnud, on fergesti mõista.

Teised eesti afujad lõid, kui nad sügise põdedes solda-tte kasarmus võdi haigemajades ära elanud, Simferoopoli linnas võdi selle ümbruses — kus aga keegi sai — hädise talveforteri üles.

Wiletjus oli kõikjal suur. Mitte ainult toidust, waid ka ahjuküttest oli kõige pigistatavam puudus. Küll andis kroonu sügifel iga täiskaswanud hinge peale pisut ruffeid, aga seda ei piisanud kuigi kauaks. Võudis mõni omale lehmamullika osta, siis tikkus talle sedamaid põhupuudus kallale. Heinad olid kõrges hinnas — nelikümmend kuni viiskümmend kopik-ka puud. Ahjukütteks polnud ühte ega teist puuwaeses Krim-mis tarvitatawat ainet võtta: ei õlgi ega sõnnikut. Põllud olid liiga wähe kõrt kaswatanud, kui et seda, nagu muidu tarvaline, ahju oleks võidud loopida, ning loomade arw kütte-sõnniku sünnitamiseks samal põhjusel liiga wäheseks jäänud. Külma tuba ja tühi kõht olid haiguste kõrtwal nüüd eestlaste alalised piinatavad kaasalised uuel kodumaal. Õnneks polnud talw sel aastal küll kuigi pikk ega kare. Enne jõulu oli mõni nädal külma ja lund, siis algasid pehmed ilmad, kodu-maa mihtlipäewa-aegsete sarnased, mis kestsid keiwadeni.

Hädaliste saatust püüdis fergendada ka kodanlik era-hteategevus armuandide näol. Simferoopoli saksa koguduse kirikuõpetaja Keuchel, kes tuli õnnetuile osawõtliku lahkusoga wastu ja selle kiriklikkude ametitalituste alla eesti afujad hiljemini heitsid, võttis abimuretsemise enda peale. Ta for-jas linna kodanikelt, eriti oma koguduse liikmeilt, nälgijaile ja põdejaile raha-andisid. Häda kustutuseks oli aga „heldeid käsi“ nähtawasti liiga kasinasti, sest pastor Keuchel oli sun-nitud ka laenu teel abilaeka sifu eest hoolitsema. Sel puhul

fäis üks juudi kodanik nii mõnestki oma kristlikust klasitvennast heategelise meele poolest üle, millest mälestasid veel elus olevad esimesed eesti väljarändajad autori Krimmis käimise ajal väikest iseloomulikku lookest.

Kord laenas kirikuõpetaja Keuchel ühelt juudi rahvusest apteekrilt, kelle majas ta elas, viiskümmend rubla raha, et seda hädalistele jaotada. Et ta aga laenu määratud ajaks ära ei jõudnud maksta, siis palus ta võlauskujat veel mõni aeg kannatada. Suut küsis, milleks vaimulik isand raha laenanud, ja kui ta kuulis, et see läinud puuduist kannataivate eesti asujate heaks, tähendas ta ilma pikema arupidamiseta, et ta ei lugevat antud summat siis enam laenuks, vaid finkitvat selle eestlastele. Israeli mehe annetis oli märksa suurem kui paljude ristiusuliste kodanikkude omad, ehk need temast küll olid rikkamad.

Ra eestlaste kodumaalt mõtles heasüdameline kirikuõpetaja abi nõutada. Seks otstarbeks kirjutas ta sinna waeste asujate wiletsusest liigutawa kirja. Wististi ei aimanud aus mees, keda Krimmis natuke teisemad olud ümbritsefid ja kellel oma ametist aatelisemad arvamised olid kui tema ametiwendadel pühal Maarjamaal, mil wiisil tema kirjast Baltis kapitali löödas. Ta ei aimanud, et tema kirja tarwitataks kõige pealt abinõuks, et sellega teha mõisnikkude orjadele väljarändamise eest kolli, püüdes neid sundida raske ikke alla paigale jääma, kuna abimuretsemine seejuures muutus jälgiks warijerlikuks fometiks.

Suubeldatwal kahjurõõmul kuulutas Tärwa-Madise papike ühel pühapäewal kantslist oma fogudusele, kuidas need waesed, effinud hinged, kes waleprohweti ja pahareti kihutusel oma kallid kodumaa maha jätsid, nüüd wõõrsil juures hädas ning wiletsuses elada ja kuidas nad iga päew siia tagasi tuleksid, kui neil waestel veel niipalju jõudu oleks. Küll nad kahetsewat nüüd, et nad oma endisele priskele elule siinsete leitwawanemate ja ülemate warju ning kaitse all kergemeelselt selja pööranud! Küll nad nuttwat oma forrapäraseid eluhooneid, oma wilja-

kaandjaid põldeusi taga! Aga see kõik olewat nüüd liiga hilja. Seepärast võtku talurahvas õpetust nende petetud hingede õnnetuselt, ärgu uskugu võrgutajate petlikke meelitusi ja hoidku igati finni oma kallist kodust, mille peal hingata jumala õnnistus...

Oma hästituse- ja hoiatusedonele lisas waga hingekarjane mahemagusa palwe juure, et kogudus teeks oma hõlped känd lahti ja õhwerdaks Krimmi õnnetute heaks andisid, milleks kiriku usse juures „pekid“ wälja olewat pandud.

Palwet täideti muidugi. Umbes wiiskümme rubla tuli Madise koguduse poolt kokku, mis läkitati Krimmi õpetaja Keucheli kätte, kes raha hädalistele ära jaotas. Aga et rõõmusõnum wäljarändajate willetsuselt lewiks wõimalikult üle maa ja ajaks talupoegadele ka mujal kananaha selga, juhiti pastor Keucheli kirja siju ka ajalehtedesse. Peale jassa lehtede kõneles sellest hõiskawal parastamisel iseäranis Jannseni „Berno Postimees“. Sälle kord tõrwoati „ahwiprohivet“ kui kuradi teenistuses olew rahwaekspitaja ja aivalik petis süsimustaks, aga ka rumalale ja sõgedale rahwale, kes walelikku enam oli uskunud kui oma aujaid mõisawanemaid ja hingekarjaseid, pilluti etteheiteid ja süüdistusi kaela. Et ka teiste kihelkondade jutlustajad ajalehtede kaudu laialikantud asja kirikus samal sihil kõneste võtksid, on küll enesestmõistetaw. Paremat wett oma weskile ei wõinud ju waimulikud ega ilmlikud jaksad enam soowidagi...

Muidugi ei elatanud sellised armuanni-õrjandused Krimmi eestlasi üle talwe. Nad olid ainult piisad kuumale kiuile ja said osaks kõige pealt põdejaile ja päris nälgijaile. Kes wähegi käsi ja jalgu jõudis liigutada, pidi otfima tööd ja teenistust. Seda oli Krimmis õnneks teatawal määral saada. Et aga töödõude korraga rohkesti pakuti, siis tegid Krimmi tööandjad, nagu tööandjad säärasel puhul kõikjal teiwad: nad tarwitaksid töötõijate õnnetut seisuforda ja kruitõisid tööpalgad maha. Seda sündis eestlastele nii linnas kui maal ja meestele nii kui naistele.

Nooremad mehed, kellel oli teravist, rändasid poolsaare lõunaranda, eriti Salta linna ja selle ümbrusse, kus viinamäed annavad talive läbi tööd. Oli siin päevapalk enne kuuskümmend kuni kaheksakümmend kopikat olnud, siis pidid eestlased ainult kahekümne viie kuni kolmekümne kopikaga leppima. Sellestki palgast püüdis igauks veel, kas võdi võõrihma pingutades, hoiukopikaid koguda, et minna kevadel paarikümne rublagagi omaste juure tagasi.

Tüdrukud, kellel vähegi teravist, olgu peretütar võdi endine ümmardaja, hakkasid enamasti kõik linnas teenima — ükspuhas mis palga eest. Teadagi, et palg määrati pigemini vähem kui rohkem, milleks ohtra tööpakkumise kõrval ka veel see, et tüdrukud kohalilt keelt ei mõistnud, palkajale heaks põhjuseks oli.

Kõik ka linna ümbruses elavad eesti perelised olid, wanaaduse peale waatamata, sunnitud endile tööga rahalist sissetulekut nõutama, et pealekippuivale näljale vastu võidelda, iseäranis perelised, kellel rohkesti „peenikest peret“. Eesti talupojad, kes tulid Krimmi põlluharijateks, pidid nüüd Simferopoli linnas talive otja nurgameesteks ja puuraiujateks käima. Wara hommikul mindi, õhtul pimedas tuldi — nagu kodumaa teomehed mõisaorjuses. Ka käidaw tee — viis kuni seitse wersta — oli umbes selletaoline.

Simferopoli turul ei müüdnud mitte, nagu põhjamaa linnades, lühikesi, raiutud halgpuid, waid kahe sülla pikkusi ja weelgi pikemaid lõhkumata rahnuisid. Ja et linn, millel oma viiskümmend tuhat elanikku, ka ainult puudega kütis ja keetis, siis jätkus eestlastele puuraiumistööd küllalt. Muidugi tuupisid nad tatarlased, kes muidu seda tööd tegid, sel talvel kõrvale. Nad olid ka odavamad võdi neid palgati sellepärast ennemini, et nad olid haruldased hädalised. Kauples kodaniku-härra võdi -proua turul koorma puid — kohe ilmus eesti taat, kirives võõ wahel, ja pakkus enast puulõhkujaks. Nii mõnigi neist sai keelepauudusel palkajalt wahel tüssata, aga efs hädaline pea kõik kotti pistma.

Paljudel puurajajatel käisid naised abiks kaugas — enamasti nooremad ja need, kellel väiksemaid lapsi ei olnud, aga ka mitmed, kellel olid kodus lapsed, kes siis kogu päetvaks naabrinaise hoolele jäeti. Naised aitasid meestel saagida, kandisid saetud ja raiutud puid kuuri ja ladusid tvirna, teenides sel kombel mehe kõrval endile vähemalt igapäetvast palukest. Enamasti anti puurajajatele, kui töö vähegi kestvam, palga kõrval ka lõunasööki — kui mitte enam, siis ometi kausitäis sooja leent leitvaga. Nõnda võisid taat ja eit teenitud raha õhtul suuremalt jaolt perekonna toitmiseks ja katmiseks koju viia.

Eestlaste tööusinus ja tööausus leidsid Krimmis varsti elatvat kiitust. Suba proua Bjelowodski Burlukis, kes puutus eesti sõslerändajatega ainult kahe nädala jooksul kokku, oli mainitud omaduste üle oma päetvaraamatusse imestatvaid märkmeid kirjutanud, mis ta palju aega hiljemini ühele eesti naisterahvale, kes teda teenis, ette oli lugenud. Kord annud ta hädalistele nende palvel mõisa-aias kaetvamistööd. Ta arivanud, et sellest tööst jagub neile paariks päetvaks. Aga iveel samal päetval peale lõunat olnud töö valmis ja inimesed palunud uut! Proua Bjelowodskile kui vene töövandjale oli see tvirkus suureks uudiseks. Balti töövandjad selletvastu, kes selle tvirkuse tvilja nii kaua maitõnud, ei jõudnud küllalt eestlaste laiskust alati siunata... Nagu teisedki eesti palgalised maal ja linnas, nii seisid ka eesti neitsikud Simferopolis varsti heas lugupidamises, mis hiljemini nende palgade kohta ilma fergitava mõjuta ei jäänud.

Uudiselt olid teenivate inimeste palgaolud Krimmis kodumaa omadest mitu ja mitu korda paremad. Seda said iseäranis need nooremad inimesed maitõsta, kellel läks tvarem tvõel hiljem õnneks leida mõisades kestvot teenistust, nagu Kustav Maltõ ja mõned teised. Neist teenijast said mehed kõhe esimesel aastal seitse rubla, tüdrukud neli rubla kuus talvist palga, kuna kevadel meestele kaks rubla ja tüdrukutele rubla suvist liisa juure pandi. Seejuures oli toit rohke ja

hea. Puhas ruffleib, wärske lihaga rammus leem, nael sedit head liha inimeje kohta olid idunaks iga päew laual. Hommikuti ja õhtuti anti teed walge saiaga ja muu kõrwa- fega. Misfugune peaaegu muinasjutuline wähe fiinsete ning kodumaa palga- ning jõogiolude wahel! Wiimastega wõr- reldes olid eesti teenijad tõepoolest sattunud Egiptuse nälja- orjusest Kaananimaa mee ja piima juure! Nad said siin, ülalpidamisest hoopis rääkimata, ühekuuse teenistuse eest roh- kem palka kui Gestis sai kõige tublim töömees aastas, waa- tamata fellele, et neil wene keele puudusel mõnigi töö ja tegu halwasti läks.

Kuidas oli siis tol ajal lugu kodumaa teenistusetingi- mustega? Nlastasulane, kes käis wiis kuni kuus päewa näda- las mõisas teol ja pidi seal kupja kapi all päikese tõusuft loodeni raskesti orjama, sai aastapalgaks neli Tallinna waffa ruk- keid ja neli waffa otri. See tegi tolleaegse hinna järele wälja umbes seitse rubla! Aga kes siis sulase wäheste wilja- natufese eest sedagi hindu andis. See läks enamasti poole hinna eest kohaliste kõrtspapade müügisalwe. Palga kõrwal sai sulane küll ka teatawa jao riidet: willase kuue, kaks paari pükse, kaks särki, kaks paari sukki ning jalandudefs raag- nahast paistlad, mille eluiga ta fageda hoolsa lappimisega pidi pikendama. Kõigi nende ihufatete wäärtus wõis olla neli kuni wiis rubla. Kuid oma pisufesest palgast pidi sulane, kes ju pühapäewal ka natufe nägufam ja siledam tahtis olla, omale ise muretsema saapad, uesti, mütti ja mõned muud asjad. Ime oli, et fäherduse palgaga üldse wälja saadi — raha tallelepanemisest ei wõinud muidugi juttugi olla. Weel waetwalisem oli lugu leerimata sulastega, wiineteistkümnepuni seitsmeteistkümnepaastastega. Need ei saanud peremehelt peale puuduliku riide mingisugust palka. Nad orjasid peremest ai- nuft kõige wiimasemal inimlikult-wõimalikult tafutingimuseft: et mitte nälja wõi külma kätte surra.

Niisamuti tüdrukud. Nende palk raske töö eest kodus ja mõisas oli: kase aasta kohta üks kuub, kase särki ja

kahe takuse seeliku tartois riiet, kaks naela villu ja paar pastlaid kahe kuu peale! Raha mitte kopikat. Saadud riidest ja villadest pidiid nad endile ihufatted valmis tegema „oma ajaga“, see on pühapäevadel, nii et nad isegi tartvilisest puhkeajast, mida nautisid mehed, ilma pidiid jääma.

Ta nende tööorjade toit? Mida pandi teomehele ja waimule leivafotti ja lähkrisse, kui algas jüripäeval mõisatöö, mis jättis nad terveks nädalaks igast soojast suupistest ilma? Mida muud kui must aganane leivapäts ja fool! Eifati küll vahel paar naela tulisoolast silku juure, aga enamasti üksnes „suure töö“ ajal. Suur asi oli, kui lasti päeva kohta toop jahufördisegast piimatvedelikku lähkrisse.

Oli sulasel talvelgi wähe fergem põlto, siis ei pääsenud tüdruk kunagi alalise pitsitava tööisse alt. Suurem mõisatorjus wältas mardipäewani; siis jäi „waim“ koju. Aga kolme nädala takka oli aga üks nädal väia mõisas „korral“, see on, jõotmas mõisniku kariloomi. Peatöö oli tüdrukul aga nüüd kodus. Ta pidi perenaisega ühes, peale talu oma koduse töö, fetrama mõisaprouale hulga linu ja takku peeneks lõngaks. Et fetrus kõige hiljemini küünlapäewaks valmis pidi olema, kuna oma töö kah järge ootas, siis wõeti lühikesele päewale ööst liisa, ööst, mida walgustati wiletja peerutulega. Suhtus proua lõngast wea leidma — fogemata wõis olla ka ainult halwas tujus —, kohe oli perenaisel hea noos trahwifetruist kraes, mille ta tüdrukutega keiwadeks wariatset walmis pidi wuristama.

Niifuguse ilma palgata, waheta ja otjata orjatöö alt oli eesti teenija Krimmis saanud wähemasti palgatõlliseks, kellel oli midagi kõhus ja kufrus ja kelle seljal ei tantfinud kupjakepp. See oli edusamm, mis pani kindlasse teenistusse hakkawad wallalised inimesed wäljarändamiswilettsuse warsti unustama.

Kadunud kaed ja pudenenud pühadused.

Haigus ja surm olid talive esimesel poolel ka Kugli inimeste seas ivirgasti tegevuses.

Kole elu Simferoopoli kasarmus, kõhutõivega ühendatud, murdis maha kõige pealt Riisa ivereivaese Liina ja kõivera kuflaga, punapealise Jüri. Nad pugefid kauase ivaeivlemise järgi isa manu mätta alla, kuigi selle teadivusega, et nad „tõotatud maad“, mida Mihkel nii iväga oli näha igatsenud, olid näinud — oma elu hinna eest.

Nädal hiljemini pani Altsauna Wiiu haigemajas oma petetud filmad finni. Ta oli kauase truu paliveorjuse eest taeivaisalt Kaanani iviinamägedel kindlasti tajutnud — ivaleks läks kõik! Nii ivaleks, et prohivetki oma ivulastele nägu ei julgenud näidata, neid sõnadegagi trööstima ei tõtanud! Wiiu läks ja jättis Tõnise, selle kõige ilma ivõlglase, enda igavese ivõlglasena maha. Ehk olgu siis, et Tõnis oma ivõlga seega püüdis kahandada, et laste eest hästi hoolt kandis, laste eest, keda Liinul ainult iveel kolm maha jäid, sest paar tundi enne teda tardus iveel üks eide kallimaisi tõive küünte ivahesele.

Kugli ivsklikkudest arivas ka Pärtli Willem paremaks, nii kurivast Kaananiist sedamaid edasi rännata — maale, kus kõht süüa ei taha ega ihu riidet. Makale, kus ei ole ivastaseid naisi ega sõnakuulmata teenijaid, selle tigeivuse käes ta fenini nii palju ivirifeda ja ivinguda saanud. Waga Wil-

lem suri Kara-Kijati küla tatari hurtsikus, „tejet paganaid“, feda ta usklik hing põlgas, fellest ta aga oma üllatuseks pidi nägema, et nad tema ja ta haigete laste vastu olid üpris helded ja aitajad — just kui oleksid nad olnud Maltsiveti usku ristiinimesed! Tatari vanamees koppis Willemile vanadest laua-otsadest puufärgigi foku ega võtnud selle eest vaese lese käest, kes nelja alaealise lapsuga leinama jäi, punast kopikatfi.

Need olid Rugli furnud. Haiged olid efimesel ajal enamasti kõik, üks fergemalt, teine raskemalt. Aga kuna teised jäid Krimmis haigeks, fai Wiferpuuri Uadu, imelik mehike, fiin just terveks. Ta fofus ruttu ja oli juba Burlukist linna kolides üsna väledasti jalul. Nõnda võis ta „proua“ ja „preilikese“ eest, kes kafarmus üldisest saatusest ei pääsenud, feda paremini hoolt kanda, mis sündis ka päris naisterahvalise ofaivusega. Pealegi tuli talle hea uid, mis päästis wahest mõlemate elu. Ta wiis haiged linnast välja, Abrami külasse, kus ta leidis kellegi lasteta eestlase majas korteri ja korteriga ühes ka mõneks ajaks tööd küla jõukamalt sugurahvalt. Oma ulualla võttis ta hiljemini, kui Tiina ja Süri linnas furnud, ka oma põdura ämma ja selle wigase tütre, nõnda et tal sedapuhku peale iseenda jäi veel kolm täiskaswanut toita, kuni Mari mõne nädala pärast linnas lapsehoidjana teenistust leidis.

Eltse noor, tugeiv feha võitis haiguse warsti. Wäike Mai siputas kauemini palawiku käes, terivenes aga wiimaks ka. Seeüle walitses Wiferpuuri majas suur rõõm, millest Uadu peale mitte kõige vähem ofa ei langenud. Oli ju Eltse rõõm ka Uadu rõõm. Tagura parunite tütar aga oli leidnud isa, kellega ta võis rahul olla...

Kafarmuelanikkude seas, selle tõbi kõige wiimaks maha rabas, oli Lõhmuse Laatvet.

Tema mees oli teel ja tüki aega ka hädakorteris igale nõrkemisele wahvalt vastu pannud. Lüdimate oli ta teistele, feda haigus tabanud, faua aega aitajaks olnud, oli teel

haigeid lapsi kannud ja kafarmust raskeid tõbiseid haigemajadesse toimetanud, kuni ta ühel heal hommikul ise võimetus astemele jäi. Rõhuhaiguse juure, mis talle liiasti ivaeiva ei teinud, seltsis forraga neeruhaigus, mis laskis pikemat ja rasemat põdemist karta.

Kui Taavet haigemajja oli viidud, ei teadnud õnnetu Anu, kellele omaste surm juba küllalt uimastavaid hoope oli annud, enda ahastuses, kuhu oma pead panna, kuhu viia oma põdur laps ahvardava surma eest ivarjule. Sest kauemini kõhutõbistega täidetud kafarmusse jääda oli võimatu. See oleks tähendanud väikese Juku, vahest ka ema enese elu ohverdumist. Ahtlasi lähenes neile toidupuudus, sest kaafatõdetud raha oli lõpuks forral ning lootus, et Taavet hakkab teenima, äkitselt nurja läinud. Mõttest, demehelt Abrami külas peavarju otsida, pidi Anu ka taganema: oli Nadul ju küllalt sõojaid kaelas ja tema kitsas korter ei võtnud rohkem elanikke ivastugi. Ahtlasi ei raatfinud Anu põdevast mehest nii kaugemale eemale minna. Kuigi ta iga päev haige juure ei pääsenud, siis kuulis ta ometi haigemaja talitajatelt igal ajal, kas Taavet on iveel elus.

Ses seisukorras võttis noor naine tänulikult ivastu kae, mis talle abi pakkudes ivastu firutati. Tema sõber ja usuivend Lõnu-Beetri Madis, kes oma naise ja mõlema ivennaga seniajani ka kafarmus elanud, üüris omale, kui elu läks iväljakannatamatuks, linna serivalt odava korteri, kuhu ta kutsus ka Lõhmuse perenaist ta haige pojakesega. Nagu Anul korterit, nii oli Madisel perenaist ivaja, sest Madis tahtis Süri ja Reinuga — nad kõik olid terivisel — tööl hakata käima. Kaup sobis siis kõige paremini ja Anu võttis sõõgi-keetja ja toakassija ameti Madise juures, kuhu juure tuli ka iveel hoolokanne pimedea Maie eest, rõõmuga enda peale.

Uues peljupaigas sai ärakannatatud hädadest ivintfutatud naine oma lapsuga ivähemast forralikult süüa ja magada, olgugi et kahe pisikesse kambriga madal korter — ühe tataru puukaupmehe väikeses ivanas majahurtfikus — oli

kuue inimese jaoks kitsik küllalt. Madisel, sel püüdlikul ja hoidlikul mehel, oli veel kaunisti raha, kuna nad kolmekesi ka puuraiumisega niipalju teenisid, et majas toidu lõppemist juba sellepärast karti ei olnud. Madis ise ei tarvitsenuid päev päeva võrval oma konti vaevamas käia, ta taotles jääda kahe-kolme tööpäeva takka päevaks või paariks koju, et kõhu võrval hoolt kanda ka oma hingekese eest, nagu ta Anule seletas. Mõne aja pärast sai ka korter avaramaks, sest Rein ja Süri läksid Ivanema Ivenna nõuandel teiste noormeestega poolsaare lõunaranda paremini tasutud alalists tööd otsima, mida nad Alupkas varsti ka leidsid.

Madis oli oma palveivaimu ja usulise õhina, hoolimata kõigist välispidistest vapustustest, alal hoidnud. Näis koguni, kui tahaks ta kahtlema löönud usu-õe hinge tulul oma palvekerisele ohtramalt leili visata kui kunagi enne. Maltsvetti ta iseäranis kaitsma ei hakanud; ta mõnits selles, et prohvet Kaanani suhtes efsinud, et ta inimlikus nõrkuses rahvale enam püüdnud ilmutada ja töötada, kui jumal talle ülesandeks oli teinud. Aga Sehoova tahtmine jäi Madise õpetuse järgi ilmuurimatuks, nagu kunagi, ja jumala teed, mis ei ole inimese teed, imelikkudeks, nagu ennegi. Tema, Tõnu-Beetri Madis, tundivat viimasel ajal sagedasti kõigevägivama lähedust ja tema hing kuulvat Issanda häält, mis hüüdisvat: „Sina, minu ustav sulane, aita hoolt kanda, et minu rahvas mitte meelt ei heidaks ja umbusu sisse tagasi ei langeks! Kuuluta kõigile, kes jäävad hädas ja kiusatuses kõikumatuks, et mina neile võidufrooni tahan anda!“

Skeptiliseks saanud Anu võttis kuulutuse, et jumal Madis Kirjipuu nüüd ametlikult apostlike nimetanud, kaunis ettevaatlikult vastu, nii kõditavana kui Madise lohutuse- ja lootuse-ewangeelium talle ka võrvalu kostis. Et ta oli aga tõe järele janunev õppija ja otstija, siis kuulas ta ivagusi ja vastu rääkimata pealt, mis kuuldatvasti „ustavaks tumistatud“ jumalajulafel temale oli rääkida, võttis tema seltsis ja tema juhil ka pühakirja-uurimisest jälle osa ja pidas temaga

foos koduseid palvetunde. Selleks tundis Anu end seda enam kohustatud olevat, et see sündis ju kõige pealt tema efsiradadele sattunud hinge päraft, mille pääftmifeks Madis fuurimat püüdeagaruft üles näitas.

Nõnda fordus neile Krimmis, Simferoopoli tatarlase fatufe all, veel ford see põlv, mille nad Kuglil, Tõnu-Beetri talus, kahetefi olid läbi elanud, ifeäranis fel ajal, kui Lõhmus oli ivangis. Nagu fiis, nii istufid nad nüüdki õhtuti ja püha-päeviti teineteife kõrival laua taga, piibel ja lauluraamat ees. Kumbki luges lühema tvõi pikema lõigu ette, mille üle fiis feletavaid mõtteid ivahetati, kuni tunnife lõppes palve ja laulmifega. Madise pime naine aga istus fogu aja ahju kõrival nurgas, elutud filmad aineti finnapoole pööratud, kufi kostis mehe pühalik-magus hääl, ja kõrivad terafel hardunud kuulatamifel. Ta ei laufunud peaaegu sõnagi ivahete; ainus avaldus, millega ta enefeft märku andis, oli fage fügav õhkamine ning pool-lämbunud „ja, ja“ ning „oo, oo“, mille ivahete ta enamasti paigutas feele ja ülemiste igemetega jünnitatud „fõtjutamife“ . . . Anu ivigafe käega pojufe — fee mängis ivagufa pailapfena põrandal tvõi ilmus ivahel ema kõrivalte ja furus end nagu kaskife tema külje ivastu.

Kõif, nagu ennegi, ja ometi teifiti!

Nimelt Anu meeleft.

Anu oli ainult poole hingega asja juures.

Ta tahtis täiega olla, aga fee ei läinud tal fõrda. Selleft järgnes ainult ivastif fundufetunne, mis piinavalt rõhus talle füdame peale.

Anu tegi iga õpetufe ja feletufe taha, mis tuli Madise fuuft pühakirja mitmemõtteliste, fagedasti tumedate paikade fohta, nüüd punkti afemel küfimismärgi. See tvõib ju olla nõnda, aga fama hästi ka teifiti — mõtles ta, ja ta meel faldus ivastupanematult ifka felle poole, et fee on pigemini teifiti. Ta ei kahelnud pühakirja sõnas, faks puudus tal julgus ja ivaimne jõud; aga ta kahtles felle sõna inimlikus fele-

tuses, sellest dieti arusaamises, milleks ta enesel selgeid, kind-
laid põhjusti küllalt teadis olewat.

Kas see ei olnud pikk rida haledaid waleksminemisi, arme-
tuid läbikukkumisi, käpuga katsutatuid effimusi, mille peale
Maltsweti usk ja kõik temaist wäljakaswanud ilmutised ja
kuulutised tagasi waatafid! Kas polnud kõik need õpetused
ja seletused, mis Maltswet, tema abilised ja Anule ise püha-
kirjast mitme aasta jooksul annud, wiletfa enese- ja teiste
pettena arwalikuks saanud!

Nad olid ennustanud wiimset päewa, aga wiimne päew
ei tulnud.

Nad olid ennustanud sõda, aga sõda ei tulnud.

Nad olid ennustanud imetegufid, aga imeteod ei sündinud.

Nad olid enestele ennustanud Kaananit, aga sattufid
kõrbe.

Nad olid patust pöördimata ilmalastele ennustanud egip-
tuse nuhtlusi, aga need nuhtlused tulid neile enestele kaela.

Nad olid wiina, tubaka, sealihha needmisega, palmitsetud
juuste ja wärwiliste ihukatete põlgamisega otsekohe wana-
jumala sülle tahtnud ronida. Wanajumal oli nad enesest maha
raputanud.

Seda oli peaprohivet isegi sunnitud tunnistama, sest ta
ei tulnud oma rahwale mitte seletama, miks sündis kõik teisiti
kui kuulutatud ja pühakirjast wälja loetud. Tal ei olnud
sääraist seletust. Ta suu oli kinni, sest et wale oli wälja
tulnud . . .

Kõik need tunnetused olid Anule tõekama rõhuga, usu-
taiwama selgusega peale tikkunud Krimmis, siin, kus malts-
wetlaste suur usuline luuleloos, nimega Kaanan, lõplikult kokku
langes, mattes ülempreestri ja kõigi tema abiliste prohivet-
liffu ja kirjatundliffu ustawust oma rusude alla. Arapõlenud
Krimmi nähes, inimeste nälgimist, põdemist, suremist pealt
waadates, oli Anule, nagu pähe pistetult, meele tulnud,
mida rahwale omal ajal piibli ja jumalikkude ilmutiste najal
oli tõotatud — iseäranis siis, kui Krimmi üle ilmlifud teated

alles puudusid! Misjuguise maapealse eedeni olid ennustajad ja ilmutajad pühakirja sõnadest välja moondanud ning usklikele filma ette seadnud ja misjuguise jumalikkude imede tliitoul pidi rõhutud rahivas lendama Egiptusest töötatud maale, kõrgelt ja pehmelt üle kõigist raskustest ja puudustest!

Anu ajule jai nüüd ka märgatawaks, kui uhked nad selle oma usu peale olid olnud, mis nii palju lubas, aga nii wähe pidas; kuidas nad „ilmalaste“ peale põlglikult, wenna-stefoguduse „wariseriusuliste“ peale waenulikult maha waad-
danud; kuidas nad oma usu enda mõju all seiswaille inimestele, oma lastele ja perele, peale fundinud, fagedasti wä-
gisi. Anul seisis korruga filma ees, mis fündis Riisa talus Eltse, Miku ja teiste lastega, talle kerkis mälestusse jooõnud
Taatweti mõru sõna wanematest, kes teinud poja joodikuse, tütre liiskise, teised lapsed lollideks, neile oma usu nagu pulgaga kurku ajades. Ja Anu jõudis küsimuse ette, mis wähe on siis nüüd maltsweti-usuliste ja herrnhuudi „palkwe-
rahwa“ wähe, keda esimesed just usulises kõrkuses ja falli-
matuses, teiseusuliste wiikamises ja põlgamises olid süüdis-
tanud? „Mingit wähet ei ole leida!“ hüüdis õigusetunde hääl
Anu toibuwas hinges. „Kumbki usk ei täida ewangeeliumi
põhilauset, mis kähib ligimest armastada nagu iseennast ning
keelab teise üle kohut mõistmast!“

Seda tunnetades ei olnud Anul enam raske üles tun-
nistada, et niihästi maltsweti-usulised kui herrnhuutlased tegid
ülekohut inimestele, keda nad kutsusid ilmalasteks, ärkamata
ja armu saamata hingedeks. Nagu neil õigust ei olnud oma
usu nende omast paremaks ja õigemaks, nõnda polnud neil
ka õigust iseendid nendest paremaks ja õigemaks kiita.

Seft mida olid siis maltswetid oma tegude poolest ligi-
mese wastu ilusamat ja üllamat forda saatnud, kui näiteks
Seenepalu Andres Õõmuse ja tema perekonna wastu? Mees,
kes sellepärast talitaja-ametist lahti lasti, et ta kaasnimeste
wastu küllalt fudameta ei olnud. Wõi kel oli õigust Uadu

Wikerpuuri peale üle öla waadata, inimase peale, kes tegi huffaläinud tüdrukü oma naiseks, et selle eesimust iwarjata, tema head nime päästa, kes jooksis löödfutades külast külle, et kahele maltswetile, keda ähwardas haagikohtuniku nuhtlus, foguda arwitajaid, kes raskel Krimmi teel oma kitsast iwantrit nendega jagas, kel ei olnud hobust wõi sõiduriista!

Ja lõppeks Lõhmuse Taawet! Waatamata kõigi tema pattude, tema usutuimuse peale — kas ta ei olnud õnnis-tegija õpetuse peanduet, tema ligimesearmastuse käsku, jagedasti paremini täitnud kui nii mõnigi usu- ja paltoeagar maltswet? Kas ta põlnud oma iwestastegi iwastu, kes temale iwaenuhambaid näidanud, kaastundlikku meelt ja abiandlikku südant ilmutanud ning seega käinud Kristuse raskema õpetuse järele, armastades ka oma iwaenlast? Eks see olnud Lõhmuse Taawet, see „patuunest ärkamata hing“, kes päästis Maltsweti, oma noomija ja huffamõistja, iwangiivõtjate eest, nagu ta ford ennemalt sepitses iwangistatud prohiweti käerauad lahendamaks? Eks see olnud Lõhmuse Taawet, kes küllwas Riisa Mihkli põlbudele wilja maha, kui Mihkel ise Lasnamäel ootas petlikku imelaewa ja oma perekonnale näljahäda oli kaela tõmbamas? Eks aidanud ja toetanud Taawet teda pärastigi iweel laenudega, mille tagasiisaamiseks tal lootusigi ei olnud? Ja seesama Mihkel oma naisega oli Lõhmuse Taawetile uft näidanud, kui see nende juurest iwasinud rändajana pimedal, iwhmasel õhtul öömaja tuli otfima! Nad olid talle oma iwaenu ja põlgust igal parajal puhul näkku falkwanud — tema aga tegi neile head, kui nad olid hädas. . . Ja mõnda muud fellefarnast tuli Anule oma mehest meele, kuni ta wiimaks jõudis Krimmi teefonna juure ja iweel ford enda filma eest lastis mööduda, kuidas Taawet iwerstade kaupa kätel kandis popside põdeiwaid lapsi, kes iwantri põrutamist ei kannatanud, kuidas ta nõrkenud inimesi kafarmust iwälja „oma asjale“ talutas, põdejaid haigemajasse, furnuid matuseaiale aitas wiia — ise haige haigete seas.

Kes tihkas feelata sellele inimesele lugupidamist? Aga

usu-uhked, palivefõrgid maltstvetid tegid jeda, ja Anu ise oli nende killas olnud.

Nagu iseenesest figines Anu pähe nüüd küsimus: Kust võttsid need inimesed ilma põletava usuta, ilma leegitseva palivevaimuta niifuguse inimese- ja ligimefearmastuse, kuna nii mitmed ivagade ja pühade kirjast seisivad maltstvetid olid sellest ilma? Kui see usutulest ei tulnud, milleks siis usutuld tarvis? Kui paliveorjus inimest paremaks ei teinud, milleks siis paliveorjust pidada? Võimatu oli Anul ennast nüüd veel fundida arvama, et need, kes kangesti usutavad ja palju palivetavad, aga oma tegudes maha jäävad jumala nõuetest, ennemini taevariigi päritavad kui need, kes täidavad pühakirja käskusid ilma jääraste paliveagaruseta.

Et Anul nüüd seefugused mõtted peas keerlesid, siis ei võinud Madisega peetud lugemisõhtud talle enam endist hingelõbu, jeda magusat ivaimulikku mannat pakkuda, nagu ford kodumaal. Kui ta neist õhtuist siiski osa võttis, siis ei tulnud see ivarsti enam sellest, et ta enda südames kofkulangevalse Maltstveti liialduse-usule pühakirjast uusi tugesid otsis, ivaid sellest, et ta oma muutunud arvamistele ifka kindlamat alust püüdis ehitada, ja seks andis talle siisult nii mitmekesise pühakirja kõrival äge maltstvetlane Madis oma aukliffude seletustega kõige paremaid ehitusepuid. Anu ei tarivitsenud teda ivaidlusteks ivälja kutsudagi — Madis kandis oma tarkuse juba pisufese külgetiffamise tõttu täie koormaga turule. Senise usuga nii tugevasti lüüa saanud Anu oli nüüd üldse ja meelega etteivaatlik oma ivaldustes; ta ei astunud Madise ees lausa ivastafena ivälja, ta hoidis oma fetferlikud mõtted peamiselt enesele, et jõuda „otfides ja õppides“ jeda selgemale ja lõplikule ivalgusele. —

Uga iveel ühe asja poolest ei olnud need piiblitunnid Madise majas endiste jarnafed. Nagu õpetus, mida Madis efitas, oli Anu meelest ka selle mehe ifik teise paika nihkunud — eemale ja madalamale. Jumalamehe kuma oli ka tema, nagu Maltstvetigi, pea ümbert kustunud — Anu kõrival

istus lihtne igapäevane inimene, kelle kohta waimustusega segatud aufartus endise „ufu-de“ südames enam maad ei leidnud. Mateline ühistunne oli kadunud ja sellega koos teatava õrnuseni ulatuw waimline sõprus. Gest ainult sääraft sõprust oli Anu kelle mehe wastu tundnud, ainult jäherdune fide oli neid ühendanud.

Sel lool hakkas Anu mõnda, mis tal enne hoopis nägemata jäänud wõi mida ta kui tühist asja meelega tähele ei pannud, nüüd wastikult tunduwaks wõtma, tufaga märkama wõi wähemalt tajuma.

Madisel oli wiisiks, kui nad istusid piibliga teineteise kõrwal laua taga, Anule rääkimiseõhinas ligidale nihkuda, nii ligidale, et nende liikmed puutusid üksteise külge, et nende põsed — wõi wähemalt wiimaste soojus — endid wahel riiwasid. Madise käsi heitus sageli ufu-de õlale, käsiwarre, isegi reie wõi põlwe peale, hakkas mõnikord hetkeks ka Anu põha ümbert „wennalikult“ finni.

See fordots nüüdseil koosistumisel. Ent mis Anule enne poolteadmatuks, meelewõtmatuks jäänud, torfas talle nüüd pähe ja ühtlasi südamesse. Talle tehti midagi, mida ta ei sallinud, mis teda pahandas. Ta uskus ju, et see ei sündinud meelega, et see oli Madise harjunud komme — ta püüdis seda wähemalt uskuda. Aga et see talle ei meeldinud, siis hakkas ta sellest märku andma, end puutumise wastu kaitsma. Ta wabastas enese Madise käe alt, kui see heitus ta peale, ta nihkus temast eemale, kui Madis tuli temale liiga lähedale. Ta kui asi paraneda ei tahtnud — Madisele näis see tumm wastupanek tähelepanematuks jääwat, — hakkas Anu ühiseid lugemisõhtuid seega wähen-dama, et jäi neist ühel wõi teisel põhjusel ära.

Mis enne wennalik ja seega loomulik olnud, oli nüüd forraga Anu meelest forrawastane ja ebaloomulik.

Seesama Anu, kes toona oli lastnud ufuwenda ennast paltwetuhinas suudeldagi, nagu seda maltswetlaste seas liikumise palawuse ajal ette tuli, pani nüüd juba pahaks, kui

fama inimese põlvo tema põlve külge, ta käsi võdi jalga tema käe võdi jala vastu puutus.

Uga veel enam. Seefama Anu oli vaikides ja pea-aegu uskudes kuulda võtnud Madise salapäraseid, usulise jutu seffa pillatud ja pühakirjalise mõistutumeduse sisse varjatud tähendused, mis sihtisid sinnapoole, et nemad mõlemad õiguse pärast jumala poolt määratud paar olewat, et jumalal on nendega veel mingi sellekohane kavatsus, millest ta temale, Madisele, unenägudes märku annud. Need unenäod, mida usutvend ei jätanud usu-õele muidugi pikalt ja laialt jutustamata, olid küll kaunis mõistatuslik-keerulised, aga niipalju selgus neist Madise valgustavate tähenduste abil ometi, et neil mõlemal, temal ja Anul, olewat midagi ühist, neid fiduivat, kokkutõmbavat, millele taeva-isa targu nende tähelepanekut püüdis juhtida. Säherdusi unenägusid oli Madisel iseäranis siis olnud, kui Eõhmus wangis istus ja Lõnu-Beetri perenaime oli pimedaks jäänud . . .

Madise ja Anu piiblitundidele aga tuli mõne aja pärast muil põhjusil täieline seisak.

Madise naine jäi haigeks. Goetõbi võttis ta maha. Pime Mai, kes reisiraskustest ja kõhutõvest õnnelikult üle saanud, nagu Eõhmuse Taavetki, sattus nüüd, paar nädalat enne jõulusi, kardetava halguse küüsi. Nõnda pidi Anu perenaime-ameti kõrval täitma ka veel haigepõetaja-kohuseid. See koormas teda jeda enam talitusetööga, et Madis, kes kopsikaid ruttu nägi kahanevat, jälle sagedamini tööl hakkas käima.

Uga veel midagi tuli juure. Taaveti pikaline haigus võttis samal ajal raskema pöörde. Oli mees juba forra üsna kõbusaks saamas, et suurem hädaoht näis olewat selja taga — tuli järsku kuri muude. Nüüd pidi Anu koduse haige ja majatalituse juurest käima ka veel kauges haigemajas mehe järgi kuulamas, kellest ta päevagi ilma teateta ei raatfinud jääda. Kui Maiegi oluford warsti läks kardetatavamaks, jäi Madis küll sagedamini koju, sest Anul oli võimatu üffi läbi

saada, kuid piibli- ja palvetundideks ei jätkunud kummalgi enam aega.

Madis ilmutas mõlema haige pärast suurt muret ning väga rõhutatud olekut. Põnevusega astus ta Anule iga kord vastu, kui see tuli hospitalist, et pärida Lõhmuse käekäigu järele. Soolafalt istus ta oma haige naise sängi ees, et selle footvide ja tarividuste eest muretseda, kui Anu oli muus tegevuses. Ja kui härdasti mõistis ta mõlemate eest palvetada, kui liigutatavalt neile taeva-istalt ellujäämist paluda! Täis enesefalgu unustas ta ses kristlikus armastuseõhinas hoopis, et ju mõlemate suremisega sai kõige lihtsamalt võimalikuks see, millest jumal temale unenägudes kui oma nõust ja tahtest oli märku annud . . .

Näis tõepoolest, nagu tüüriks saatusekäsi säärase sihi poole. Iffa mustemaid sõnumeid hakkas Anu haigemajast tooma. Kord oli ta mehe meelemõistusteta eest leidnud, teine kord ei lastud teda seaduslikul tunnil tema juuregi, kuna haigetallitajad ja ivelõkerid nuuskutva naise järelepärimiste peale ifka kahtlasemalt hakkasid õlgu kehutama.

Kodune haige jälle hõõgus viimaks ööd ja päevad niisuguses palatvikus, et ta enam selget filmapilku ei näinud. Kohutavad, raputavad unenäod waevasid ta waest aju, panid ta muidu nii tumma juu metsikult sonima, sundisid ta liikmeid rahutult ivifflema ja heitlema.

Uhel päeval, kui Anu oli Sufuga jälle hospitalisse läinud ja Madis majakese ees lõhkus keedupuid, tegi waene haige oma jampsimisõgeduses midagi ootamatut.

Düües filmad töö pealt korraks üles, nägi Madis oma haiget naist särkitvael üle õue kõndivat — ruttu ja kindlal sammul, nagu oleks ta korraga saanud nägijaks.

Nähtus oli Madisele nii põhjekopjataiv, et ta jäi, firives pihus, ammuli suuga wahtima. Korraks tegi küll nõkfatus, nagu tahaks ta õnnetule järgi joosta, aga sealtfamaft peatas sammu. Tõmbas jala tagasi. Tõmbas kutsuiva käe tagasi. Lasks filmad ivälgukirusel ringi käia. Surus pea

lõdusse. Wajus nagu endasse kofku. Seisis nagu inimene, kes ootab lähemal hetkel hoopil, mille eest pääsemine hiljaks jäänud, wõi äkklift kohutawat sündmust, mille ärapööre wõimatuks saanud . . .

Mai jooksis wehkleiwail käsil ja lehwiwail juuffeil, walges järgis päikesepaistel kumendades, otsekohe Salgiri poole, mille kõrge kallast oli üksikule majakesele üsna ligidal. Näis, nagu tunneks waene töbine palawikuiwiiirastuses end tagaaetuna, sejt ta suust tungisid arusaamata sõnade seas lühikesed ehmuusekiljatused, kuna ta wäntsuw pea lendas kord ühele, kord teisele õlale, nagu püüaks ta oma kustunud filmadega tagasi wahtida enda kannul oleva waenlase poole . . .

Wiimaste päewade sulat ja foe wiim olid mäestikus hulga lund weeks muutnud, mis nüüd kaunis kõrgelt jõge täitis ja ägedal jooksul mühisedes allapoolle woolas. Kallas aga langes sealt kohalt, kuhu palawikus märatsetu haige pimesi tõttas, järskult alla, nii et õnnetu otsekohe Salgiri fogastesse woogudesse pidi sadama, kui ta tõstis jala üle kuriõrtiku . . .

Sülda kümme — sülda wiis — sülda kolm oli haige kalda weerelt weel eemal, ja ifka weel seisis Madis halwatuna paigal, hoides kätt filmade üle, pidades keha hüppel, hingamist peatawat põnewusel wahtides . . . oodates . . .

Ta oli näost kahtuatu . . . wärises igast liikmest . . . filmamunad tikkusid peast wälja . . . Sülle tufatas ta kord edasi-poolle, aga jalad näisid tal olevat maa külge finni kastiwanud . . .

Kuid ei.

Nüüd äktselt pani Madis jooksu.

Nüüd wiimaks pääsis ta halwatusest . . . liigutas wäledalt feni tardunud liikmeid . . . tundis selgesti ja kindlasti, mis tal oli teha . . . Paar inimesefogu, kes lähenesid eemalt naaberhursikute poolt jõele, olid aratanud ta meelemärfusele, kiskunud ta jalad maa küljest lahti . . . ajanud ta hädalise päästmisele.

Alga Madis jäi hiljaks.

Waeivalt oli ta juu tõuganud walju farjatuse wälja, waeivalt olid ta jalad mõne sammuga joosnud, kui haige naine juba kõrge kaldaweeru taha kadus — wäljalaotatud kätel, lehtiwail juukseil, rõõmuhüüd arwatawa pääsemise üle huultel...

Kuid Madise ja mõlemate juuretõtanud tatarlaste filmad ottsiid asjata õnnetu walendaivat keha Salgiri sopakarwa woogudest. Kõik kolm jooksid piki kallast alla jõge, arwates, et wee walus wool kandis ta kuffumispaigast kiiresti edasi. Ent mühatwad lained ei tõstnud teda kuskilt filmapiilgukski nähtawale.

Nad olid tuhinaga temast mööda joosnud. Ta polnudki wette kuffunud. Nad leidfid ta, tagasi pöördides, kõrge ja järsku, aga alt astmelise kaldarünka madalamalt serivalt, mis oli kitsa siiluna weel weest wäljas. Ta lamas seal werise juuga elutult kiwidel, ainult jalad põlwiwist saadik wees.

Lõhmuse perenaine oli parajasti koju jõudnud, kui nad ta tuppa kandfid. Madis andis Anule, kes keeletul pärimisel õnnetu pealt meeste peale wahtis, sündmusest mõne lühikese, kogelewa sõnaga seletust, ilma et lai arusaamatus Anu näolt oleks lahfunud.

Kui wanem tatarlane, kel natuke arstiliist teadmist, kindlaks oli teinud, et õnnetu süda tuffub, kuigi nõrgalt, ja et ta pahem käeluu kahest kohast on murtud, otsustati, iseäranis Anu pakilisel nõuandel, toimetada haige sedamaid haigemajja tohtri abile. Kuna Anu pani talle mõned hädalisemad hilbud ümber, nõutas noorem tatarlane wanema käsul kuskilt naabruselt ruttu kandraami ja wõttis waeiwaks minna Madisele teise kandjana appi.

Madis jõudis paari tunni pärast tagasi.

Mida arst Maie oleku kohta arwanud, sellest ei teadnud ta midagi selgemat rääkida, sest et tohter oli wenelane;

viimase näost aga paistnud midagi, mis head loota paraku ei lubavat.

Madis oli furb ja rõhutud, nagu ford ja kohus. Ta istus mõne aja tummalt teises toas, kus Anu teda paar forda raskesti kuulis ohkavat. Siis tundis ta tarvidust Anule lähemalt seletada, kuidas hale sündmus juhtunud. Ta tuli ja hakkas madalal, paiguti iväriiseval häälel jutustama.

Lema ivinnanud maja linnapoolses otjas olevast kaevust ivett. Alma midagi paha aimamata, sest haige jäänud pikema sonimise järgi ivaikest ja nähtavasti uinudes jängi. Millal õnetu majauksest ivälja astunud ja üle õue joosnud, seda ei olla Madis kaevu juure näha ivõinud, sest maja nurk seisnud ivarjamisi ees. Alles siis, kui ta ämbriga jõudnud ukse juure, filmanud ta eemal faldafõrgustikul ivalgese riides inimest, kes joosnud jõe poole. Et see Mai ivõiks olla ivõi üldse keegi jõkkehüppaja, seda ei olewat tal filmapilgukski pähe tulnud. Ämbrit sisse iviies näinud ta aga jahmatuseks haige afeme tühjana. Muidugi pistnud ta nüüd ivalgele fujule tulise jalu järgi, olnud aga alles pooltel teel, kui Mai kadunud üle faldaveere sügavusse.

Teisi nägijaid ja appiminejaid majas ei olnud, sest leff majaperemes, kes elas ühefordse fatihoonekesse teises otjas, oli oma kahe pojaga sel ajal, enne lõunat, iga päev turul kauplemas.

Nõnda oli neil siis mõlemail, niihästi Anul kui Madisel, armas haige hospitalis, kelle elu pärast neil asja oli iväri-feda ja kelle hea käekäigu järele nad püfimata käisid kuulamas. Paluti palju ka Sumalat nende eest, ja liialdatud usuurjusest taganema lõõnud Anu näis kartuse ning mure pitsitusel sedapuhku jälle endise õhina ning tuhina sisse tagasi ivajuvat, nõnda et palveivend Madis tundis taft tõsist meelehead. Madis ise näis, ehk ta seda küll püüdis nagu ivarjata, suures rahutuses olevat, sest Anu kuulis teda õõsiti afemel uneta kõhvitsevat, kuna ta päeival kõhkunud näol toas ivõi maja ümbruses ringi kebis, kuni tuli tund, kus nad oma hai-

gete järgi läkfid kuulama. Tertve nädala jookful ei läinud
waene mees fordagi wälja tööle.

Anu hingehirmule mehe pärast tuli iversti lõpp.

Taatwet sai haiguse hädaohhtikust tipust õnnelikult üle
— üsna tohtri ootamise wastu. Küll oli ta nõrkus fuur ja
fõif kartused seepärast weel mitte täiesti asjatufs saanud,
aga mida heledamalt ja soojemalt hakkas lõunamaa päike
pärast pööripäewa paistma, mida pikemaks läkfid päewad,
feda toekamaks toibus haige, feda terivema läike said ta fil-
mad, feda wärskema wärtwi ta kõhnaks kuitwanud nägu. Glu
pöördus ta furnatud kehasse pikkamisi tagasi — feda tundis
ta ise, feda märkas Anu fogu ta olekust.

Suur õnnetundmus lõi noore naise pões pakatama. Ta
fattus iga päewaga ikka elawamasse röömutujusse, mis ta
füdame nagu soojade, kaisutatwate woogudena üle uputas.
Ta sai tänulikufs, sai õrnaks, sai soojaks ja heldeks igaihe
wastu, kellega ta fokku puutus, nagu tunneks ta enese olewat
teiste wõlgase.

Seäranis Madis sai noil õnnepäewil feda soojust ja
õrnust maitsta. Tema kahetordfelt, fejt et kaastundmus tema
fui sügawasti rõhutud kannataja wastu tuli Anu muile tun-
deille lifaks.

Mida röömsamaks aga läks Anu mehe paranemifest,
feda raskema wajutise alla näis fattuwat Madise füda. Anu
nägi, kuidas talle enam fõök ei maitanud, kuidas ta palweta-
mifestki tüdines, ja misfugune tuhm mõrudus paistis tal näošt,
fui ta enda arwas tähele panemata olewat.

Sejt Maie käsi käis halvasti.

Küll ei olnud ta kuffumifest elufardetawalt wigaga saanud
— ta fifemised organid leiti teriwed olewat, nii et murtud
käeluu oli õnnetuse ainus pahem tagajärg —, aga foetõbi
ise pures waest naist edasi, ford õjutades pööret paremuse
poole, fiis aga uuesti hoogu wõttes.

Anu, kes kirjutas Madise kurbuse muidugi Maie raske
haiguse arwesse, pani liigutatud füdamega imeks, fui wäga

tema senise usuvenna süda selle pimedä naise külge oli kasivanud. Waremalt poleks ta seda hästi uskunud. Nad olid küll wäga wagusi, wäga wiisipäraselt, täiesti kristlikku „fohuft ja forda“ mööda teineteise kõrwal elanud, ent ka ilma nähtawa soojatundelise sõprujeta ja filmapaisitwa õrnusetä. Nõnda wõib inimene, otjustades teiste üle, wäghel effida!

Anu süda woolas kahetsewal kaastundel üle, kui ta Madist nõnda ta kurbusefoorma all nägi kannataiwat. Ta tõttas teda trööstima, julgustama, püüdis tema meelt lahutada lahke jutuaJamisega, ta mõtteid ühel ja teisel wiisil mujale juhtida. Selikult pani ta käe talle õlale ja wirgutas teda wäghiwale lootmisele.

Tema püüetel näis aegamööda ja ajuti tagajärge olewat. Madis hakkas talle terasemalt ja lootiwamalt filma waatama, ta näos lõi helkjam paiste elama, ja fõrd wõttis ta Anu õeliku käe, mis jälle tema õlale heitunud, ja suudles seda liigutatult, palatwalt. . . Ta lükkas ka weel Anu käise tagasi ja suudles tema wälget, ümmargust käsitwartki.

Ühtlasi leidis ta asja sel puhul Anu arwamist Maie ja tema wäghekorra kohta pisut õiendäda. Ta andis pikema, Anule paiguti liiga sügäwa seletuse, mille lühike sisu oli, et see olewat ainult elaw, sügäw kristlik ligimese armastus, mida ta süda wäese pimedä kannataja wastu tema raske haiguse pärast tundiwat, mitte aga mehe armastus naise wastu. Nagu jumal temale ammugi märku annud, olewat ta selle inimese naiskeskofimisega effinud, sest et ta taeiwaisalt küllalt hooljasti nõu polnud küsinud. Nende paarimine ei olewat mitte taewas ette katwatsetud olnud. Seda olla Isjand temale mitu fõrda ilmutanud, ühtlasi temale ära tähendades, misfugune teine naisesoofst isik oleks taewase paaritaja määrusel temale sünnis olnud ja — weelgi olewat. . .

Anu mõistis, et Madis sihtis oma endiste salapärase unenägude poole, mis pärast ta tema seletuse wälkides wastu wõttis.

Taeivaisal aga näis kristliku ligimese armastuse all nii rängasti kannatavast mehest niisama häle meel olevat nagu Anulgi. Seepärast kinkis ta waesele pimedale, kelle haigus Madist nii wäga rõhus, elu.

Mat tegi Laawetile järgi. Ta ohwerdas haigusele oma pikad wallalised juukses, millega ta senini oma puhastatud usku oli tunnistanud, aga oma elu wõttis ta ära tema küüsi. Soetõbi hakkas temast lahkuma, ta kipsi sees lahjas olew käsiwars paranema.

Madis ütles, tuues hospitalist terwisefõnumeid, tema palwe olewat aidanud.

Ta oli Anu wastu wäga rõõmus. Aga kui Anu teda nägi, ilma et ta seda teadis, siis leidis ta tema hoopis wähem rõõmsama olevat. Madis näis nagu raskeil, keerulisil mõtteil salaja hauduwat, sest sagedasti pidi Anu teda teisest toast paar korda hüüdma, enne kui see teda kuulis ja fõõma läks. Ta oli hajane, unustas palju ning wajus wähele teist elawat juttu äkitselt waikimise . . .

Ahel õõl juhtus Madis Kirsi puule midagi wäga imelikku.

Midagi nii imelikku, et ta ruttas suure ärewusega teise tuppa ja äratas Anu üles.

Istudes Anu fängi äärele, hakkas ta fofinal jutustama, iga sõna täis pühalik-saladuslikku aufartust ja imetlust.

Peangel Gaabriel käinud praegu tema juures!

Mitte unes, waid ilmsi!

Tema lebanud lahtisi filmi woodis, kui tuba lõõnud forraga walgeks ja ingel särawal näol ning hiilgawate tiibadega seisnud fängi ees. Walgus olnud nii räige, et Madis pidanud filmi käega warjama.

Madis peatus, nagu oodates, et Anu midagi küsib. Aga kui wiimane oli wait nagu keeletu, fofistas ta õnnewärinatel edasi.

Ingel kuulutanud temale midagi.

Ta annud talle ühe käju.

„Ää wõnnu ühtigi. Dotame parem ära, milla ingel minu juure koa tuleb. Ega jumal siis mullegi nii tähtsat asja jäta teada andmata.“

Selle wastu ei olnud nüüd Madisel tõepoolest midagi öelda. Wähemalt ei tulnud talle midagi mõistlikku meelde. Ta istus weel weidike paigal, Anu tundis ta kätt waiba jeriwa küljes näppitawat, siis tõusis mees sügawa ohkega üles ja läks oma tuppa.

Madis ilmutas järgmistel päewadel tõesti haiglast olekut. Ta oli näost kolletu, käis longus peal, rääkis wähe ja maha wahtides, paastus nagu wenelane, luges finni keele taga palju pühakirja ja magas ööiti rahutult.

Anul oli teisest päris hale meel. Niikaua kui uus öine sündmus ta meelt muutis.

Ingel Gaabrieli asemel ilmus Madis ise weel kord ussmatule Anule.

Uga see kord ei olnud tal enam midagi jumaliku ilmutada, waid midagi wäga ilmiiku ja lihaliku.

Madis tuli ja heitis Anu kõrwale fängi. Ta asus oma tugewate käsiwartege ehmunud naise ümbert finni ja furus ta sooja, pehme kehha wägiwõltselt enese wastu. Ise aga hakkas paluma — tungiwalt, palawalt, wabisedes iharuse trampide käes . . .

Minult üks öö!

Minult üks tund! . . . Üks ainus kordki!

Kas tal siis südan ei olewat!

Kas ta ei olewat märganud, kui kaua ta tema hinges juba elab ja walitseb! Kas ta ei olewat tähele pannud, kui raskesti ta palju aastaid juba kannatanud! Kas ta ei aimawat, mis suguse parandamata haawa waene mees rinda jaanud, jäädes temast omal ajal ilma! Kas ta ei mõistwat kõige selle eest temale piisutki taju! Miks piinata ta nii armuheitmatult inimest, kes ainult tema pärast elada . . .

Tema palvised ja etteheitelised uppusid kuuma sofinasse. Ta januneis suu leidis Anu huuled ja imes enda tverekaani ahnufel nende külge finni.

Uga see kestis ainult filmapilgu. Siis läks Anu forda ennast wallali rabelda — kõike jõudu fokku võttes.

„Sõle inimene!... Silmateener!... Kafi minust!“

„Mitte enne, kui sa mu palve täidad!“

Ta uuesti lõi ta oma pitfitatavad käsitvarred tema ümber fokku. Ta et Anu kiskendada ei saaks, mattis ta tema suu teist forda oma tiiraste huultega.

Kuid forraga äratati märatseis mees meelemärfusele.

Anule tuli abi, kust seda ei mõistnud oodatagi.

Wäike Zuku Reinu koikus oli ärganud, kuulis rüfelemist ja ägamist ema fängist ning pistis suure häälega karjuma.

Silmapilk oli Madis jalul.

Talle torgati nagu tikuga pähe, et ta kombeline au ning lugupeetud nimi, ta ufumeheline wagadus on hädaohus.

Sumala pärast — mitte nägijaid, mitte tunnistajaid! Mitte seda pisufest lasti nägijaks ja tunnistajaks!

Ta Madis kadus nagu ivari.

Wigase käega, aga terve kõriga väike Zuku oli peletanud suure mehe pakku. . .

Teisel hommikul seisis Anu ees waene patune, kes oma ekfimust pisarfilmil kahetseis ja andeks palus.

Kurat jaanud wallavamata minutil tema üle võimuse, uimastanud ta meele ja mõistuse, matnud Sumala hääle ta südames, pannud ta komistama ja kuffuma.

Seäranis härdasti palus ta seda, et Anu asjast ühelegi ei hingaks, ei Taatvetele, ei kellelegi muule, kes õnnetut vähegi teab ja tunneb. Sõnad, millega ta seda palus, tulid südamest — õiglastest, kartusest ja ahastusest värisewast südamest. Nad ütlesid, et Madis kõike muud ilmas suudaks kannatada, kuid mitte seda, et temast halba räägitakse. . .

Nii haledaile palveile ei suutnud Anu hea jüda muidugi wastu seista. Mitte ainult ei leppinud ta saadana paeltesse fattunud õnnetuga ära, waid ta andis talle ka ustawa finnituse, et ilm sellest pahast wääratusest midagi ei pidanud teada saama. Ta wõttis Madiselt aga töotuse wastu, et ta järgmistel öödel, niikaua kui Anu weel tema katuse all wiibib, wanakawala kiusatusele mehifemalt wastu paneb.

Anu oli tahtnud nimelt kofe, samal hommikul, tema juurest minema panna. Madis leidis, kui ta teise tuppa astus, tema kopsus juba kofku panduna. Aga mis wõis olla kahtlustäratawam, kui niifugune äkiline põgenemine! Seepärast ruttas paluja wandesõnaga finnitama, et Anul ei ole enam midagi karta — teist korda ei pistwat Lõnu-Beetri Madis pead mitte pahareti filmusesse!

Anu waatas kurtwalt selle inimese otfa.

Tal oli temast kahju, sügawasti kahju.

Siin kuffus jälle miski kildudeks, mida Anu nii kõwaks ja kindlaks oli pidanud.

Ta oli selle mehe inimlikust aususest, kombelifest puhtusest, sügawast jumalakartusest nii suurt lugu pidanud. Ainult austamistundega oli ta tema poole üles waadanud. Ta oli temas näinud forraliku, õiglase, mustust ja alatust põlgatwa mehe eeskuju, ta oli enam kui üks kord kõigest hingest jumalat palunud, et tema Laawet saaks ometi niifuguseks mehiks!

Ta nüüd seisib tema ees inimene, kes neist patukottidest, neist himudeorjadest, keda ta ise nii fagedasti hukka mõistnud, mitte parem ei olnud, waid pahem!

Seft kuna need põlatud hinged awalikult pattu tegid, oma eluwiiisid ja oma arwamisi kellegi eest ei warjanud, püüdis see inimene patustada salaja, filmakirjalise aususe, puhtuse ja wagaduse fatte all.

Ta weel enam: ta wõttis usu, oma kalliks ja kõrgeks peetud usu, appi, et selle warjul toime panna madalate lihaliikude himude kustutuselks alatut pettust!

Ja see inimene oli tegev olnud, et teisi patuporist üles tõsta, et neid upitada oma põlevama ja kangema palveusu najal uuele, paremale elule! See mees oli alati näpuga näidanud Eõhmuse Taaveti peale ja tema waese hinge päraft nii juures mures olnud!

Lõepoolest — kui Anu hingesse veel viimaseid riisemnatufesi järele oli jäänud felleft õigemast, puhtamast ja kangemast usust, mida õpetasid Maltšivet ja Madis, millel pidi olema jumalik võim inimest paremaks teha, siis oli ta neift jätkstest viimastest õõft saadist ivabanenud.

Heledamalt ei võidnud ivalgus talle enam pähe paista!

Ja seejuures ei teadnud ta veel mitte kõife...

Alumas ja fofumas.

Kui Lõhmus haigemajast terve mehena välja tuli, pafkus Madis Kirispuu ka temale enda juures ivennaliku lahku-fega peatvarju.

Madise oletus ei olnud midagi, mis oletas poolegi aimata laffnuud, et majas midagi oli fündinud, et tema ja Anu füütut-fõbralikku iwahforda mingi tuulele oli puutunud. Lõhmus leidis Madise eest, nagu ta Madist ifka oli tunnud: forralik, mõistlik, pühalik, palwelik. Ta kõneles pikkamisi, rahulikult, õpetlikult, poolmagusa, poolsulaiva palwemehehäällega. Sulgelt ja otsekohefelt iwaatas ta Anule ja Anu mehele filma, iga tema liigutus atwaldas füdamerahu ja hingelist tafakaalu.

„Ela niikaua fiin, kui aga ife tahad — üüri teeb Anu foka-ametiga tafa,“ ütles ta Laaiwetile.

Uga tema peatvarjust ei tunnud Laaiwet ega Anu fuuremat lõbu. Seepärast lugesid nad enestele kahfordseks õnneks, kui Lõhmusel juba mõne päeiva pärast forda läks ühe iwene tõllasepa juurest tööd leida, mis neile iwdimalikuks tegi linna fees enestele pifufese forteri üürida.

Koht, mille Laaiwet omale kellegi iwene feelt tõnkaiwa eestlase iwahelträäkimisel kauples, fujunes palga poolest iwarsti faunis heaks, kui umbkeelne meister ära nägi, et uus „fell“, felle ta endale ainult abitöölifeks oli palganud, mitte üksnes tööarmastaja ei olnud, iwaid ka töösfaja, iwähemalt, mis puutus iwedi lihtsamaisse töödesse. Aljaomastest „ameti-fõnadest“ ja „ärilaufetest“ hakkas ta peatselt ka aru faama

ning küsimuste peale viimaks juba „da, da“ ja „nemaa“ vastama, mis lubas tema tuleviku kohta ka keelelisest küljest kõige paremat loota.

Pisutuse perefonna eest oli siis sedapuhku hoolitsetud.

Keivadine linnurõõm valitses nende tillukeses üürikamb-
ris, kus nad neljakesi pesitsetid — nemad kolmekesi ja õnn
neljandana.

Midagi uut, noort, pruutlikku heljus kosutava õhuna,
elustatava lõhnana nende ümber, pani nende filmad läikima
ja suud naeratama.

Õhmul oli midagi imeks panna.

Paar esimest päeva läffid mööda, ilma et ta suuremat
oleks märganud. Aga siis hakkas ta meelest olema, nagu...
nagu puuduks midagi... Nagu poleks majas mitte kõif endi-
ses korras.

„Kuradi päralt, Anu, miks sa siis enam jumalat ei
palu?“ tuli talle äkitselt meele.

„Eks ma tänan teda nüüd,“ naeratas Anu.

„No seda põle ma koa kuulda!“

„Ma palun ja tänan nüüd tasahiljukesi.“

„Miks siis?“

„Olen aru saanud, et kiskendamisest põle kasu kedagi.“

„Soo?“

„Sa ühtepuhkusest kiskendamisest ammugi mitte.“

„Anu, sa oled vist arust ära!“

„Ei, aru on mul nüüd just peas!“

Taatvet vahtis nagu tundmatule inimesele otsa. Mõõ-
tis teist ülalt ja alt, pahemalt ja paremalt poolt, ilma targe-
maks saamata.

Anu hakkas naerma.

See oli see pehmelt ja puhtalt helisev kellukesehäääl,
mille rõõmsast kõlast Taatvet nii kaua oli ilma olnud, mida
ta oma abielu paaril esimesel aastal viimaks kuulnud ja
mis tal nüüd südamest läbi lõi kas armsa ärganud mäles-
tifenä.

„Kas sa üleannetu siis enam ,armu soand hing' ei ole?“ hüüdis ta kõigest kõrist.

„Ei,“ helistas Anu kellusest edasi, „ma olen nüüd ilma-laps nagu sinagi.“

„Sumal hoidku! Kes ju siis huffa ajas?“

„Eks iffe need prohvetid!“

Dõhmusele ei tulnud seepeale muud midagi meele, kui tegi talle pai nagu lapsufesele.

Näis, kui õnnistaks ta teda patuteele astumise eest...

Mõni hea nädal möödus, siis hakkas Anu meelest olema, nagu poleks majas kõik endises forras.

„Kas sa's enam kõrtfis ei käigi?“ küsis ta ühel päeval mehelt, kui asi juba liiale kippus minema.

„Ei. Ma hakkasin jälle natuke maitsvetiks.“

„Kui kauaks siis?“

„Niikauaks, kui võlad taja. Võib-olla ka kauemaks.“

„No, vahel võiksid ju iffe lonksu võtta, on sulle ju nii armas.“

„Naine veel armsam...“

Nüüd sillitas Anu Laaiveti pead.

Nende elujärg kosus keivade poole nõnda, et nad Wifer-puuri koormat ühe sõoja võrra võiksid fergendada. Nad kutsusid ema eneste juure. Warsti sai Uadu perekond ka Marist lahti, kes läks ühe Samruki eestlase majja tüdrukuks.

Kiisa eit oli murtud inimene. Mehe ja kolme lapse surm mõne wähefe kuu jookkul, kõik tema usuliste lootuste nurjaminef Raanani asjus olid ta waimliselt ja fehaliselt ära murinud, temale forraga hua mitme aasta võrra ligemale kükanud. Tema muidu nii liikuiwa suu ees rippus nüüd enamasti luff; ta armastas üksi olla oma furnutega ja oma jumalaga, kes oli heaks arivanud tema wastu nii fare olla, ja kui ta wahel juttu tegi, siis aivaldas ta täis wäsimust ning tüdimust sagedasti sootwi, Mihkile ja Mikule, Tiinale ja Sürile peatselt järgi minna.

Rõõmlif, lootuslif õhkkond, mis teda ühe kui teife wäi-

mehe majas ümbristes, ei näidanud temale meeldivat. Ta raputas oma ivanema tütre muutunud oleku üle arusaamatult ja mitte ilma laitufoeta pead, fuigi ta teda tõsifemalt noomima ei tiffunud, milleks tal nähtavasti puudus sifemine ramm. Linnas elades hakkas ta ivarsti ühe inimesega seltfima, kellel olid umbes needfamad tüdimusetunded ja pääsemisfoovid fui temaigi. Ta käis fagedasti külas Madis Kirfipuu pimeda naise pool, kes nüüd jälle istus terve ihuga, aga tühja, haiglase hingega nurgas ja kudus sukka.

See ivanefke pidi sedapuhku päevad otfa jumala-üf-finda olema, sest Madis, tema ainus kaasaline, käis ivahet pidamata ivirgasti tööl, et oma punga tühimusi täita. Pi-medada inimese viimne ajaviitlik meeelahutus, teiste inimeste kuuldav felt, oli Maieft seega ivõetud. Peaaegu terve päeva oli ta kõrival-elavateft tatari naabriteft, nende häälekõlast ja kõndimisfõbinaft ilma. Seejuures kannatas ta fagedasti tühja kõhtu, puuduliku toitluse nõrgestavat mõju. Tema haigufe käeft pääfenud furnatud feha nõudis tungitvalt rohket ning rammusat rooga; selle asemel pidi ta leppima terve päeva kuitva leitva ja ivähese külma kõrivasega, mis Madis talle hommikul lauale jättis. Madis kaebas fuurt rahakulu, mis nõudivat neilt kõige kitsamat kokuhooidu, ning teifeks polnud ju ka kedagl, kes sooja fõõki oleks keetnud ivõi kuf-fetanud.

Tuli Riifa eit Maie ivaatama, siis istufid mõlemad, fufatwardad näppude ivahel, tundidekaupa teineteife ivastas, kurtfid endi igatvust ja tüdimust, ivalafid rohkesti pifaraid ja rääkifid palju furmast. See kurbuse jagamine oli nendele lohutusfeks. Teineteifeft lahkimisel oli mõlemate süda fergem ja meel lahedam. See kestis nõnda kuni kevadeni. Siis afus Madis naisega maale elama. Sest nüüd algas eestlastel kibe foaotfimine, milleft Kirfipuu kõrivala ei tahtnud jääda. —

Keivad tuli ja tilgutaf õnnetute eesti afujate haigetele fudametele ja mõrudatele meeltele parandavat, lepitavat pal-jamit, Sest fügifene kõrb, mis neile oma trõõstitu tühjufiga

jälestuse peale ajanud, arenes nüüd nende filmade all haljendavaks lagendikuks. Nad nägid rohtu kasvavat, oraseid võrsuvat, viltjapuid aedades lehte ning õilmesse minevat, ja see tähendas leiba! Krimmi pind soetas ometi midagi, mis andis inimesele ja loomale elamislootust.

Mõisnikkudega kalja kahasse tehes oli eestlastel käsi halvasti käinud, seepärast pöördisid nad kevadel jälle kroonu poole ja palusid endile sellelt maad. Antigi meestele saadaival-olevate kroonumaade kirjad jälle kätte, mispeale algas nobe otsimine ning valimine. Kohtade vaatamaskäimine, iseäranis kaugemal, kergenes nüüd selle tõttu, et paljudel olid hobused ja vankrid oma käest ja kõigil aega küllalt.

Maakuulajate poolt läinud aastal vaadatud paikadest olid paar sündsamat vaheajal juba teiste asujate kätte läinud. Nõnda Tokultshaki ja Dshurtshi külad. Esimeses elas juba jalk sugurahvast — Eiiwimaa eestlased Kodavere kihelkonnast, Matskivi vallast.

Kuidas olid nad siia saanud? Lugu oli järgmine.

Kui esimene Tallinnamaa väljarändajate seltskond Hindref Selbachi ja Kustav Maltšiga 1861. a. juulil Peterburis Jegor Antonovitšilt ja Gavril Ivanovitšilt rändamistarkust oli õppimas, käis nende juures üks Hindrefu nimeline Kodavere mees, üks neist Eiiwimaa saadikutest, kes talvel enne seda ühes Tallinnamaa meestega keisrile asumaa suhtes palvekirja ära oli annud. Teatavasti tahtsid nad tol ajal Samarasse rännata; nende palvekirja lükati aga tagasi, sest et see sisaldas kaebusi mõisnikkude peale, ning saadikud ise läkitati Peterburi linnapealiku käsul ivangitapiga kodumaale.

Nimetatud Hindref, kes Peterburis viist jälle väljarändamis-asju oli ajamas, leidis sealt nüüd Tallinnamaa suguraha üles ja sai Kustav Maltšilt teateid Krimmi asumise tingimustest, ühtlasi kuuldes, et nemad, Ranna valla seltskond, juba ongi teel Krimmi poole.

Kohe läks Hindref koju tagasi ja forjas väljarändamis-

himulised kofku; juba samal fägifel mindi Krimmi poole teele. Wooris oli umbes paarfömmend perefondä.

Mitmesugustel põhjustel ei saadud aga sel aastal enam päräle, waid jäädi talweks Odesfa linna. Üks põhjus oli muidugi waesus.

Odesfas käis nende käsi üsna hästi, paremini kui Tallinnamaa eestlastel aasta hiljemini Simferoopolis. Mitte ainult ei annud linnavalitfus neile maksuta talweforterit, waid Odesfa rivas kodanlik seltsfond lastis ka erawiisil oma armupäikest waeste eesti talupoegade peale paista. Korjati nende heaks toitu, riideid ja raha, mida rohkesti kofku tuli, nli et neile toodi söögikraami ja ihufatteid iga nädal koormakaupa. Mitu sada rubla kogunes peale selle kolmest kontserdist, mis pandi hädaliste heaks linnateatris toime.

Nagu Tallinnamaa eestlased Simferoopolis, äratafid alatskiwilased Odesfas oma wälimumfega elanikkude uudishimu. Habemikud iwene laadi mehed kandfid pükste peal alla põlwe ulatuwaid jämedast riidest pikki särte, mis köidikutega keskelt finni seotud. Särgi peale tõmmati maani ulatuw hall jäme kuub, kuna pastlapaelad säärt ristamisi kuni põlwiini ümbritsefid. Naisterahwaste riided lähenesid kaunisti iwene rahwariietele. Oleks iwõinud arwata, et need inimesed on pärit kuskilt Wenemaa serwast, kui nende keeleköla iwenelasele mitte nii iwõdras poleks olnud.

Üsna pristel järjel ajus see peipsiäärne rahwas 1862. a. kewadel siit Krimmi ja walis omale Tokultshaki küla elupaigaks. Kroonu andis pere peale sada rubla asumisraha, kaewude peale kah summafese ning aastaleiwa. Nõnda hakati iwõrdlemisi jõukalt elama, ja et iwekaewude kõrwal ka wiinaallikas ei puuduks, pandi kõrts külas käima.

Ent Iitwimaa eestlase filmale ei tahtnud Krimmi lage sööt paremini meeldida kui Tallinnamaa sugurahwale. Juba samal kewadel löi alatskiwilaste peades mõte fihelama, otsida paremat asukohta ja jätta senine maha, olgu küll, et kroonuga kaup oli tehtud. Wili jäeti kas maha tegemata iwõi pandi

filmafirjaks, et kroonu tähelepanekut mitte äratada, ainult väilse oša põllumaad seemne alla.

Zulguse- ja wiisadusepuudust asjaajamises ei wõinud Riia-maa meestele keegi ette heita. Kurtes, et nende koht elamises ei kõlbatwat, nõudsid nad maadewalitsuselt omale maid, mis küll enne kroonu päralt olnud, nüüd aga juba ära olid antud, wõli kroonuametnikele ja muile ülemuse foosikule ära olid kingitud, nagu näiteks üks maatükk Teodosjia linna juures, mis annetati kuulsale maalijale Aiwafotowskile. Mehed olid oma huwide eest nii agarasti järelejätmatult tegevuses, et ametikojad warsti tüdimust tundsid ja neid juba wangistusega ähwardasid. Nende nõuded uue asuhoša suhtes jäeti muidugi täitmata. Selle eest aga jätsid mehed kroonule maamaksud wõla nime all ilusti maksmata.

Et loofe saaks täieline, olgu lisandada, kuidas asi 1864. aastal lõppes.

Nõu, Lokultshafist kõigi wõlgadega minema panna, kui paremat asupaika heaga ei saa, oli meestel ammugi juba walmis, kuid teostus wiibis kuni mainitud aastani. Juba oli ärarändamises kõik ette walmistatud ja reisuwankritel kibitkad peal, kui korraga ilmusid Simferoopoli abikuberner ja Perekopri isprawnik mõnekümne ratsafandarmiga külasse. Sest juba oli kroonumaade-walitsus asunikude kaawatsest haisu ninna jaanud.

Mehed aeti kõik küla wahete kofku, fandarmid seati ringi nende ümber ja ähwardati neid nuhelda. Dodati wiist wastuhakkamist, mis iverises karistamises otsekohest põhjust oleks annud. Uga mehed ei hakanud wastu. Nad istusid kõik wagusi maha ja käsiksid endile hobustega peale ajada, kui kõrge ülemus soowib...

Kolm päewa olid ametnikud külas, et rahwast igal wiisil, ähwarduste, noomituste ja nõuandlikkude seletustega, sundida paigale jääma. Kui lugu protokoll oli pandud, raiusid fandarmid reisuwankrite pealt kummid maha ja läksid oma käskijatega minema.

Uga tolmased effisid, kui arvasid, et Tokultshaki mehed paigalejäämiseks nüüd küllalt tümaks on tehtud. Waetvalt oli politsei filmaringilt kadunud, kui wahtwad pikafärgimehed oma kibitkad ära parandasid ja ometi minema panid.

Nad rändasid Kaukasusse, kus nad Kubani jõe ääres asupaiga võtsid. Kas kroonu neilt võlga nõudis ja kas ta selle fätte sai, on teadmata.

Oma üleaedseile Tokultshakis, nii mõisnikkudele kui ka telstetele asujatele, ei jätnud nad endist just mitte kõige paremat mälestist. Naabrid kurtisid, et nad tihti nende omandusse puutunud, mispärast nendega nii mõnigi ford olnud kohtusfäimist. Kohalikule mõisnikule pidanud nad trahtvi maksma, sest et nad küla tühjaksjäänud hurtfikute küljest puud ja muud materjall „wõõrandanud“. Suhtunud mõnikord võõrad lambarjad küla ligidal stepis olema wõi foguni nende maa peale jattuma, siis aetud kari õõseks külasse ja wõdetud mõne „raswatse woonakese“ näol, mis „kasufasiilu“ all warjule wiidud, omawoollist taju. Ja muud sellesarnast.

Tokultshaki mahajätmisega ei ilmutanud wahtwad alatskivilased aga suuremat tarkust. Mennoniidi usku sakslased ostsid pärast neid koha ära ja elasid seal hiljemini foguni jõukalt, sest maa oli hea ja kandis wähegi korrapärasel harimisel parimat wilja. Negamööda makstaw ostuhind oli ka wõrdlemisi odaw — kümme rubla tiin. Mennoniitide hoolet ja usinusel sai Tokultshak üheks kõige ilusamaks ning õitsewamaks asunduseks Krimmi lagendikul. Loredaid hooneid ümbritseb imekena wiljapuude-mets, millest iga pere pool tiinumaad ja enam omaks nimetab. —

Dshurtshi küla Beresopi maakonnas olid wene asujad 1861, aasta enne Järvamaa eestlaste päralejõudmist, ära wõtnud. Kroonu poolt ehitati neile külla sedamaid kirik, mis tuli peale wiie tuhande rubla maksma, ja puhastati nende kaetud. Uga ka wenelased ei saanud Krimmi stepis, mis nelle kuidagi meeldima ei hakanud, asumisega toime, ja panid juba aasta pärast minema. Nõnda sai koht priiiks ja järwafad

— enamasti need, kes Walfmanni wooriga sügisel Kara-Kija-tisše tulnud — panid temale käe peale.

Maad oli 1451 tiinu, mis jaotati 80 meeshingele, nii et umbes 18 tiinu tuli hinge kohta. Nastaleib ja 100 rubla raha pere peale hoonete ehitamiseks lisati kroonu toetusena juure. Warsti peale kauba kinneldust asusid uued elanikud külasse elama, wõttes forterit wiletšates tatari hurtsikutest.

Samruki asujate kõrwal oli siis ka see osakond eestlasi jäädatwa asukohta kroonu pinnal kätte saanud. Nende eesmärgi järele tegid warsti mõned teised salgad, kes leidsid tartwllise maa-ala niisamuti Perekopi maakonnast.

Nõnda pakkus Kontšhi-Shaivwa küla, mille päralt oli 1349 tiinu maapinda, 47 mehele hingemaad, millest järelikult 28½ tiinu isiku peale jagunes. Ka need asujad olid suuremalt osalt Särwamaa inimesed.

Umbes 80 hinge ehk 16 perekonda Harjumaal sisserändajaid, kõiš Kolga wallast pärit, nõutasiid omale natuke hiljemalt, 1864. a. kewadel, asukohaks Sõrt-Karaktsšhora küla, kus maad jätkus 30 tiinu meeshinge peale. Need inimesed waatasid esmalt, 1863. a. kewadel, Sarabusis kroonu aladel paar nädalat ringi; kiwine sööt ja neljakümne sülla sügawusel olew twest peletasiid nad aga minema, mispeale nad läksiid Zapantschi külla mõisniku maa peale kümnikkudeks, kuni seepeale Karaktšhora asundus neile filma hakkas.

Weel ühes tatari külas, Kijat-Orkas, leidus eesti asujale warjupaik, kus tõusis iga rewisjonihinge maajagu koguni 33 tiinule.

Kroonu ei olnud maa andmisega nimelt mitte ihne. Seda oli ju ka küllalt ja ta oli nii odatw. Ilma sellekohasest määrusest asumisfeadustes finni pidamata — seal räägiti ainult 12 kuni 15 tiinust hinge kohta — jagati maa nõnda wälja, kuidas teda küla päralt just oli ja kui palju twõi twähe juhtus hingesid olema. Oli maad rohkem ja saajaid wähem, siis mindi esialgsest määrusest kaugelt üle. Nõnda kõikus maaosade

ariv 18 ja 33 tiinu vahel, kusjuures ka maa väärtusevahesid liiga täpsalt filmas ei peetud.

Dshurtshi asundusele, kus jagunes kõige vähem maad hinge peale, juhtus ses suhtes aasta hiljemini hale äpardus, milles süüdi olid vanemate külataatide kitsas filmaring ja asujate mürgist mööda viitv ahnitsemine. Küla kaotas seeläbi järgmisel viiil ligi 900 tiinu maad.

1864. aastal palusid kahetja eesti perekonda, kes kahtes Simferopoli ligidale mõisniku maa-alale olid jäänud, kroonu käest maad. Neile anti luba asuda mõnda kroonu külasse, mis juba eestlaste käes ja kus maad on rohkesti, näiteks Dshurtshi asundusse, sest seal pidi olema peale 1000 tiinu veel jõudemaad.

Uga Dshurtshi mehed vastu! Neil enestelgi olla maad vähe — kuidas võida nad siis rahvast veel juure võtta!

Seepeale saadeti kroonu maamõõtjad paigale asunduse maad üle mõõtma. Ja mis tuli välja? Mitte ainult ei leitud maad küllalt oleivat juuretuleivate perekondade jaoks, vaid ligi 900 tiinu oli veel üle! See maalahmakas lõigati nüüd küla krundi küljest ära...

Küll oli veel võimalik seda maad küla külge tagasi saada, nimelt pisukese ostumaksu eest. Seis kroonu andis asujatele ka müügitviisil maad, kümme kuni viisteistkümmend kopikat tiin, pikaajase tasumisega*). Uga Dshurtshi mehed lükkasid selle hea kauba külmalt tagasi ja lihasid seega esimesele ebatarkusele teise juure — jamm, mida nad hiljemini kibedasti said kahetseda.

Seis räägitaiv vaba maa anti järgmisel aastal enam-pakkumise teel rendile ja mehed pidid arapõlatud krundi eest, mida neil ju ometi tarvis oli, nüüd ligi — 400 rbl. aastas renti maksma! Pealegi tõusis rent aegamööda, sest iga kolme aasta takka oli uus väljapakkumine. Kolm aastakümnet hilje-

---

*) Näiteks maksis Karaktshora asundus oma maa eest, ostes selle 34 aasta pärast välja, 14½ kop. tiinust. Ostuaeg oli terivenisti 40 aasta peale määratud!

mini oli rent juba üle tuhande rubla tõusnud! Nõnda olid Dshurtshi mehed selle maa eest mitte väga pika aja jooksul kaugelt rohkem rendiraha pidanud maksma, kui oli tema ostuhind, nimelt umbes 6 rbl. tiin, ning maa oli ja jäi kroonu omaks.

Küll soovisid Dshurtshi asunikud seda maad hiljemini osta — siis, kui nad juba kõrvatagust märkasid sügada, aga seda nüüd enam ei müüdnud. 1864. a. tuli nimelt ministriumilt määrus, asujaid mitte enam endistel tingimustel kroonumaadele võtta, vaid neid üksnes enampakkumise teel rendikaubaga ära anda, millest oli kroonule rohkem tulu loota.

Teiste eesti külade asunikud olid ses suhtes terasemad: nad võtsid ülejäävaid maad kohe eneste kätte, mis said väljaostu teel pärastpoole nende pärisomanduseks.

Ministriumi määruse tõttu jäid kroonu maast ilma ka need eestlased, kes esimesel kevadel Simferoopoli linna ligikonda, mõisnikkude maadele kümnikkudena ja rentnikkudena katseks elama olid asunud. Nähes, et kroonumaade omandajad õige lühikese ajaga kofuma hakkasid ja elujõule tõusid, palusid nemadki hiljemini endile kroonult asupaika. Aga seda ei antud enam. Juba oli kroonumaa saamine otjas. Nad pidid kümnikkudeks ja rentnikkudeks edasi jääma või eraomanikkudelt maad ostma, milleks neil aga epiotsa raha puudus.

Sääraseid kümnikke elas umbes kümme perekonda Aktatshi-Kijati ehk Abrami külas, kuhu tuttav Abram Kort, see rikkaim eesti asunikkudest, omale teatavasti väikese päriskoja oli ostnud. Need kümme perekonda tegid omale sõõdis oleva mõisamaa peale põldu, mille viljasaagist nad mõisale kümnist maksid. Zoomade pealt, seda iga asunik 15 tükki võdis pidada, tehti kümme jalapäeva suvel heina- ja viljakorjamis-ajal. Lamba pealt võttis mõisnik 8 kopikat aastas. Väljas stepis tehtavast heinast sai mõisale kaks saadu kümnest, madalmaa luhahainast, mida aga kaheksa kuni kümme saadu päevas võdis maha niita, kolm kuni neli saadu. See oli kõik, mis kümnikul

Krimmis mõisnikule oli maksta ja teha — see oli Krimmi teo-orjus.

Teine väiksem seltsfond eestlasi, seitse kuni kaheksa perekonda, asus neilksamul tingimustel linnast lõuna pool, ühe karaiimi maa peal, Butte külas. Need perekonnad, olles teistest asujatest vähe jõukamad, põlgasid kroonu maid, nagu paljut muudki, iseäranis sellepärast, et need asetsejad linnadest kaugel — 50 kuni 80 iversta.

Võrreldes tingimusi, millel sai talupoeg Krimmis maad — olgu kroonult, olgu mõisnikult — nendega, mis kodumaa suurkrundiomanik talupojale peale sundis, pidi eesti asunik enesele juba esimesel aastal ütleva, et ta Egiptuse orjusest küll mitte Kaanani piima- ja meejõgedele polnud pääsenud, küll aga pärisorjusest märksa vabamale põlvele. Eks tal olnud ju nüüd selja taga need mitmed furnatvad teo-, abiteo- ja korrapäevad, mis ta mõisnikule läbi aasta, hobusega ja jala, kõigi oma tööjõududega pidi tegema — maalapikese eest, mis hoidis temal ja ta perel vaevalt hinge sees ja mida talle aega ei antud õieti haridagi. Eks tal olnud selja taga kõik need mitmesugused krõönitvad maksud, mis mõisnik talle töö kõrval veel peale veeretab, kõik need „kümniõviljad“, need „kohtuloomad“, need heinad, õled, puud ja lõngad, kõik need jaama-, firikuõpetaja- ja kõstrimaksud ja kõik see talvine kodutöö, mis riisus tema naiselt, tütardele ja tüdrukutele õogi. Ja eks tal olnud lõpuks selja taga kepid ja viitvad ja kogu see inimsusevastane vägivald, mis nii toorel näol ei julgenud kuskil nähtavale tulla kui selles saksa junkrute võimutallas.

Kaske küll oli neil väljaimetud ja ärafurnatud inimestel, sellelt määratu teefond ja hädarikas taliv veel viimase jõu võtnud, uuel asumaal elama hakata, hoolimata kroonu toetusest. Krimmi neitsilik stepipind, millest adrasahk viist kunagi läbi polnud lõiganud, nõudis palju loomajõudu ja häid tööriistu, mille muretsemiseks aga eesti põllumeestel puudusid hakatuses rahalised abinõud. Küll ei olnud tööloomad tol ajal kallid — hea paar härgi maksis 40 kuni 50 rubla, tööhobune 25 kuni

40 rubla — aga kes vähegi põldu tahtis teha, sel pidi neid neljajalgseid töölisi rohkesti olema, ja siin ei kuulunud kuffur sõna. Oli ju ka veel piimaloomi vaja, ja lehm maksis ikkagi oma 15 kuni 20 rubla.

Sel lool ei olnud ime, et esimestel aastatel ainult niipalju põldu harida jõuti, kui päetvast päetva ja pihust fuhu elamiseks just tarvis läks. Vähemalt viis paari häärgi ja hobuseid tuli rakendada suure pöörusadra ette, kes tahtis kõva ja tihket stepijõõri künnda, ja selgi viisil jõuti päetvas ainult kolmveerand tiinu ära künnda. Ei jäänud siis asunikkudel, kel tarviline loomade arv puudus, muud nõu üle, kui kahe-kolme perega ühte hehta ja loomad kofku ühe adra ette rakendada. Nõnda tehti töö maikuu jooksul järjekaua ära. Sellega oli aga põllumaa valmis. Sügisel külvati seeme — $\frac{1}{2}$ setiverti tiinu kohta — peale ja äestati raudäfetega maha; fordamiist ei olnud tarvis.

Muidugi puudusid asujatel ka kõik need paremad tööriistad, mis neile hiljemal ajal võimalikuks tegid sadasid tiinusiid lühikese ajaga vilja alla panna ja viljast koristada. Willi niideti kõik vilkatiga ja riisuti kofku käsi rehaga. Nii jõuetu ja tüütu kui jäherdune viljakoristamine ka oli — kodumaa kohta, kus moodustas aina sirp lõikuse tööriista, tähendas see ometi edusammu. Ka selle poolest, et ära jäi waetvaline selja-kõiverdamine.

Vähesel määral haritud viljamaa pärast oli asunikkude sissetulek esialgu veel nii väsin, et noored inimesed pidid talvel väljast liivateenistust nõutama. Mehed käisid tööl Baltas ja mujal lõunarannas, kus maksti hiljemini jälle head palka, kuna tüdrukud võtsid linnas mõisades teenistust. Suivel aga olid kõik jälle kodus põllutööil.

Põllutegemise ja põlluharimise kõrval käis hoonete parandamine. Kohendati ja korraldati ivanu pool-lagunenud tatari onnikesi, niipalju kui jõuti, sest uute majade ehitamise peale polnud esimestel aastatel veel mõelda. Õnneks ei lastnud pehme kivi kliima paremate ulualuste puudust liiga väga

tundutavaks saada. Ahtlasi puhastati ilmatu sügavvad kaevud
kohe hakatusel ära ivõie ehitati uued.

Et ivallalistele meestele kroonu maa peal küll hingemaa
ära määrati, aga mitte kroonu asumistaha ega leiba ja seemet
kätte ei antud, siis pidi iga noormees, kes tahtis omal maa-alal
elama hakata, tingimata kaasahest otsima.

Neid polnud õnneks raske leida. Oli ju kodumaalt iga
ivooriga hea hulgate neiusid kaasa tulnud, ärarändajate tütreid
kui ka teenijaid tüdrukuid. Neil oli linnas küll palgaliselt kaunis
hea teenistus ja palju parem põlv kui kodumaal talutöös, aga
elu umbkeelsete hulgas ja keelepuidusest tekkivad teenistuse-
takistused tegid neiuksle füiski enam kui soovitaavaks saada
tanu alla ja oma inimeste sekka tagasi. Nõnda oli iga tüdruk
rõõmus, kui kuskilt külast eesti Süri ivõie Jaan talle kosja tuli.

Kirikliku talituse poolest ei olnud paariheitmisel takistusi
ees. Õpetaja Keuchel, kes eestlased oma karja külge ivõttis,
ei mõistnud kui Krimmi sakslane küll mitte sõnagi eesti keelt,
kuigi ta Tartu ülikoolis jumalatarkest oli õppinud, ivaid ainult
jugu läti keelt. Kuid ivaimulik mees saab jäärastest raskustest
üle. Lääbikaimises eestlastega tarivitas ta ivene keelt, aga et
ivlimased seda üldises ka ei mõistnud, siis ajas ta tõlgiga läbi.
Selleks oli enamasti Kustav Malts, kes elas nüüd linna
ligidal, Nabrami külas, ja oli aasta jookkul teenistuses hoolega
ivene keelt õppinud, nii et ta sellega ivarsti kaunis lahedasti
asju ivõis ajada. Kirikuõpetaja ise aga harjutas enesele eesti
keelt lugemise kätte; peagi oskas osavo mees kirikuagendast ja
muudest eestikeelseist ivaimulikest raamatuiist selgel sõnal ja
sündsal rõhul imestavale kogudusele jumalafõna kuulutada —
otse nõnda, nagu oleks ta ise mõistnud, mida kõneles.

Paaride laulatamist toimetati lühidalt ja lihtsalt. Bruut
ja peigmees läksid ristimistähtedega, mis kõigil kodumaalt kaasa
ivõetud, ja paari tunnismehega kirikuõpetaja juure ning palusid
endid laulutada. See sündis sedamaid, ilma kantslist maha-
kuulutamise ja muude hariliste ivormitaitmisteta. Nagu nagu-
jad mõrsjaehked enamasti puudusid, nii puudusid kehivadel

paaridel sagedasti vormusedki, mida laulataja oma talituse juures teatawasti wajab. Kord juhtus ühel pruudil küll olema wana kulunud hõbesormus, kadunud ema pärandus, aga peigmehele polnud niisugustki. Õpetaja Keuchel, hea mees, kes vormuse pärast paari laulatamata ei tahtnud jätta, läks kirikust oma korterisse ja tõi sealt mõne oma perekonnaliikme käest wäikesed kuldvormuse, mille ta peigmehele forme pistis. Sormus sai wahetuse teel muidugi pruudile ning — jäigi sellele, kingituseks laulataja poolt . . .

Õestlaste kiriklike tarwidusi täitis kirikuõpetaja Keuchel tatwalfelt pühapäewiti pärast sakkafelset jumalateenistust. Siis käidi armulaua, laulatusel, lapsi ristimas ja ka harilikku „hingerooga“ wõtmas. Nii tahtawad kui oli kirikhärra keeleoskamatus ka mulduses asjaajamises — lugeda oskas ta ometi paremini kui nii paljudki kodumaa papid eesti keeli jutlustada, wähemalt tullid sõnad tal forawalt suust, ilma selle kangu tamise ning kugistamiseta ja ilma nende lauseweidrusteta, millega waimulikud isandad õestis koguduse kõrwu haawasid.

Kiriklike toimingute juures oli pastor Keuchelil sageli abiks seesama noormees, keda ta ka wahelträäkijaks tarwitas — Kustaw Maltš. See täitis kirikus kõstri aset, eriti mis puutus lauarahwa wastulaulmise ja laulmise üldse. Usjaomase oskuse oli Kustaw kodumaalt kaasa toonud, kus ta noorematel aastatel Madise wanal kõstril foorilauljaks oli olnud. Kiriku käsiraamatust pidi noor Maltš õpetaja Keucheli soowil, seistes altari kõrwal, lauarahwale wahel ka pihi-manitsusekõne ette lugema, kuna pastor tähtsamad kohad ise luges.

Nõnda oli fenistele lahkusulistele maltšiwetlastele walitsewa kiriku süles jälle pesake tekkinud, mille nad rahuldusega omaks wõtsid. Maha maetud olid igasugused protestid ja demonstratsioonid tuttawast riide- ja juukseeadusest peale kuni kirikus palwe ajal püstiseismiseni ja suusõnalise wastuwaaidlemiseni.

Krimm sai Maltšiweti usule hauaks, ja mitte üksnes fenini nähtud põhjusil. Petetud ainelistele lootustele, mis

andfid temale esimese lammutatava paugu, järgnesid p õ h j e n -
d a t u d ainelised lootused, mis tegid hävituse täieliseks.

Gesti asunif hakkas varsti märkama, et Krimmi mullapind kasvatab ilusat nisu. Mitte igal suvel ei põletanud põuapäike lagendikku furnud kõrveks, mitte igal suvel ei käinud rohutirtsude pilved nurme ja aeda laastamas, mitte igal suvel ei olnud veesi maapinnalt tilgatumaks kadunud. See paisutas südant rõõmsate aimduste ja ootustega. See istutas asujalle võimsad huvid põue ja pähe. Ja neil ootustel ja huvidel ei olnud enam midagi tegemist usuga. Need olid puhtasti teisest ilmast pärit — siitsamast maisest ilmast, ilma mingi võõra seguta.

Maad oli küllalt. Ja maa oli odav. Mida rohkem maad harid, seda rohkem nisu saad. Ilusat kollast nisu, mida nii kerge küllaks muuta. Mis muud, kui püüa võimalikult palju maad harida, et saaksid võimalikult palju nisu. Püüa nii palju nisu saada, et oled ise jõõnud ja jääb kaupmehele kulla vastu vahetamiseks ka midagi. Mida rohkem, seda parem. Niisugustest huvidest aga hakkas välja kasvama uus usk — usk, mida keegi kirikuõpetaja mõni aastakümme hiljemini, seda oma seisukohalt hukka mõistes, n i s u - u s u k s olla nimetanud...

Kui needhamad inimesed kodumaal olid meeletehtlikul majanduslikul seisukorral, siis heitsid nad lahkujale, mis neile kangema paliveorjuse ja mõnede välliste kormete hinna eest jumala avoitava sõpruse pidi muretsema, õhinaga kaenlasse. Nüüd aga, kus nad ilma mingisuguse jumaliku imeabita, millesse nad uskunud, päris omil jalul ja mööda harilikke inimeste tehtud maanteid suurte villetsuste järgi teise, üsna kainesse ja loomulikku ilmanurka jõudnud, kus heal aastal ainult parem villi kasvab kui endises kodus ja kus oli maad rohkem ning maksusid vähem — nüüd ei olnud sel palataval paliveusul, sel meeletehtlikul imede-lootmisel nende ajudes enam maad. Võib olla, et lugu oleks teisiti olnud, kui nad Krimmis kofe külla otša oleksid sattunud — ilma suurema töö ning vaevata. Võib olla, et nad seda siis jumala iseäraliseks ning otsekohe-

jeks armuanniks oma äravalitud lastele oleksid pidanud. Aga neid ootas Krimmis sama raske kui kaine töö. Nad pidid esimesel ajal ka siin mitmesuguste puudustega võitlema, millest neil ainult aegamööda võimalik oli pääseda ja kofumisele jõuda. See mõjus kainenatvalt, võõrutatvalt, uinutatvalt nende usulisest meelsusest, just nii, nagu silma paistma hakkav lootus, tõusta usina töö läbi haljale oksale, mõjus ergutatvalt, tagasunditvalt nende ainelisestest instinktidesse. Paltvetaimu asemel pugest nüüd äritvaim feniste maltšvetlaste sisse. Ja see kasvab sel määral, kuidas nende ainelised lootused täide hakkasid minema.

Sellest äritvaimust ei jäänud Maltšveti koguduse fenised juhtivatki ivaimud puutumata, nende seas prohvet ise.

Abram Kort, Maltšveti tähtsam ja agaram jünger Kolga rannas, oli kodumaal, uut usku vastu võttes, hobusevahetamise maha jätnud, sest et see jõe pidi olema Isfanda ees. Aga seesama Abram Kort hakkas Krimmis varsti jälle hobuseid vahetama. Nüüd ei olnud see enam patt.

Ka teised hingeäratajad ja abiprohvetid riputasid usulise kshutusetöö enam-vähem ivarna, ükski neist ei rännanud enam sihilikult piibli ja lauluraamatuga, aivalikke paltvetunde pidades, ringi. Selle asemel hakkasid nad ivirgasti saakitootavat põldu harima või heal palgal teenima. Unts Kõrge, see hoidlik mees, jõudis enesele pikema teenistuse järgi maja osta Simferopolisse, kus ta ivanas eas iveel naist võttis ning mureta kodanikuna surmani rahulikult elas. Silejev ja Madis Kirsi-puu heitsid linna ümbruses põllumeesteks ja kogusid endile kaunisti ivarandust, kuni viimane hiljemini Kaukasusse edasi rändas. Elfre neitfi Miina teenis esmalt Samrukis oma sugulaste juures mõne aasta, mispeale ta sealsamas mehele läks ja tubli perenaifena iveel kaua Kaarel Torbeki kodust majapidamist juhtis. Aivalikust usutegevusest taganes samuti Mari Kusnets, kes elas Krimmis oma ivenna ja demehje juures, kuni need 1883. aastal asusid Kaukasusse; mõni aeg peale seda suri endine „lugija Mari“ neiu põlives.

Alineline ja äriline ivaim ei jätanud, nagu tähendatud, ka Maltšivetti ennaft riitvamata. Wõib olla, et rahwa muutunud meeleolu aivaldas temasse kui ka ta endistesse abilistesse ses suhtes edendatvat faasmõju, sest furtidele kõrivadele ei maffa ju kõnet pidada.

Kui Maltšivet ligi aasta Puffkina mõijas õõvahiks oli olnud, läks ta ühe Gestimaalt ivaremalt Krimmi asunud arsti, dr. Fischeri, juure, kes elas seitse iversta Simferopolist eemal, Salta maantee ääres, fama ameti peale. Siit hakkas Maltšivet jugurahwaga, kelle meelepaha lödi tema ivastu juba jahenema, iseäranis Aktatši küla inimestega, natuke fagedamini kofku puutuma. Seda kasutas ta muu seas, et ärilisel teel oma fiske-tulekut pifut kohendada. Endine matiivõtija tõstis temas jälle pead. Mitte ainult ei müünud ta asunikfudele hea ivahefafuga lehmi ja üht ning teist muud, ivaid oli ka ühes majaostus ohtra tulu eest ivaheltfobitajaks.

Maja ostija oli Saan Mõnuivere, seesama endine Albu peremees, kelle must härg omal ajal küpsetati maltšivettide peksjalle Albus piduroaks, kuna ta ise ühes teistega iverefaunast pidi läbi käima. Kui Mõnuivere omale Krimmis pesapaika otfis, soovitas Maltšivet, kes teataivasti aasta ivaremini fiia tuli kui rahvatvoodid, talle ühe faksfase maja osta, mis oli Aktatši külasse mõisniku maa peale ehitatud. Mõnuivere ei olla efiti nõus olnud, sest ta tahtnud linnast frunti majafestega osta, annud aga iviimaks järele, kui Maltšivet talle peale käinud, et ta kui põllumees jäägu parem iffa külasse. Maltšivet, kes fai ivene keelega juba fugu toime, lubanud fauba müüjaga tafuta ivalmis teha, milles keelepuudus oftjat ennaft oleks tafistanud. Mõnda faanud faksfase maja 350 rubla eest Mõnuivere omaks. Umbes aasta pärast puutunud ivolimane ja mõned teifed eestlased, kes juba natuke ivene keelt tõnkafid, faksfasega kofku ning fuulnud iviimafelt, et tema müünud maja 250 rubla eest Maltšivetile kui Mõnuivere ivolimehele, mitte aga 350 eest, ning iviimafelt faanud ta ka ainult selle summa. Oma iväidet finnitanud faksflane ustatva kõivadufega.

See oli äriline tehing, nagu on ärilised tehingud ikka. Maltšvet oli vaheltkaupleja ja tahtis oma kasu saada. Et ta seejuures natuke valet tartvitas — mis sugune meie ärimees ei tartvita äri tehes mitte valet? Kui Maltšvetile ta tegu moraalselt pahaks pandi, siis muidugi sellepärast, et ta seisib veel vaimuliku mehe lõhnas. Pahaks panijad olid ka kõige eel need, kes matšvõtjale matti maksnud — Jaan Mõnuvere ja neli-viis teist meest, kes Duhan Leinbergiga äriliselt kokku puutunud.

Need pahased mehed pidanud kurja nõu endise prohveti ja usuija käest võetud kasu vägisi tagasi pitsitada. Kuid sellest saanud Maltšveti lähemad sõbrad külas haisu ninna ja tõtanud teda hoiatama. Kui mehed jõudnud Maltšveti elupaika, olnud ta sealt juba ära ning hoitudunud hiljemini Simferopoli ligikonnast eemale.

Järgmisel ajal elas Maltšvet, teenistusest vaba, kord siin, kord seal sugurahva juures, kõige viimaks Dšhurtšhi asunduses, kus temal, nagu Abrami külas, olid mitmed vanad head sõbrad. Rahva laiemate hulkade poolt ei olnud tal enam otsekohesid vaenuavaldusi karta, sest mida paremale järjele kosus asujate majanduslik seisukord, seda enam ununesid süüdistused prohveti vastu, kes töotuste ja ilmutistega äpardunud, ja seda leplikumalt hafati tema kui eksliku inimese peale vaatama.

Ta elas ainult neli aastat Krimmis, siis pöördis kodumaale tagasi — aastal 1865. Otsekohesest põhjust andis talle jaks lugu, et tema perekond, nagu teada, temale siia järgi ei tahtnud tulla, kuna ta passi puudusel Krimmis pealegi iseseisvaks maapidajaks ei võinud hakata. Aga ka vaimulikul põllul ei olnud tal siin enam midagi teha, kui ta seda ehk veel oleks tahtnudki. Prohvete oli oma uskujad, apostel oma koguduse kaotanud. Küll valmistas temale see pisuke ringkond ligemaid sõpru, kes talle veel ustavaaks jäänud — enamasti vanemad naisterahvad —, üsna liigutatva jumalagajätmise ja täitsid ta reisivanakrit ivirgasti kõiksugu viitsikute ja länniku-

tega. Rahwa enamus aga nägi teda jahedal ükskõikfusel Krimmist lahkuvat — maalt, mille ta oma fogudusele ja isendale oli ivallnud.

Et seniste ufumäratsejate hulka jäi jampfiriismeid maha, et üffitud isikud kauemat aega weel alaldasid endifi unistusi, fulgi enam endamisi, see oli erandlik nähis, mis muutunud meeleolu üldfust ei teifendanud. Mitte ainult, et neitfi Miina Samrukis kõneles weel mõnda aega maailma otfast ja wiimfest fohtust ning ufulises ekstaasis ka iwahel jäi hingetuks; mitte ainult, et Paide Unts pisufeses sõbris endist imedeustu teatawa ajani püüdis säilitada, iwaid aasta iwõi paar peale Maltfiveti lahkumist tõufis Aktatfhi külas foguni uus prohfivetike üles, kes leidis pihutäie nõdrufeste poolt möõduwalt ka ufumist.

See prohfivetlik äbarik oli keegi hoopis põrunud peaga inimene, nimega Jaaf Siberg. Ta põdes raste foetõive läbi, ja kui ta ihulifelt tertvenenud, leidus, et ta iwaimfolt haigeks oli jäänud. Ta pidas ennast prohfivetiks ja Moofese farnafeks imetegijaks, lubas rahwa kuival jalal läbi Musta mere Beruu-Jalemma wiia, pekfiski ford Mufhta all oma prohfivetikueega merd, et see tõufeks kahele poole ja foetaks tema „fogudusele“ kuilwa kõnnitee, kriipfutab oma toa feinad mõistatuslikke iwarefejalgu täis ning tegi ja kõneles kõikfugu muid iwaimuhaige inimese totrufi, mida tema iwäheseid ufufjad muidugi pidasid jumala falapärafeks ilmutufiks, mida nad eneste kafina tarkufega püüdsid feletada.

Kui waefefese nõdrameelfus iffa felgemini hakkas efile tulema, toimetati ta küla mõiflikumate elanikkude poolt hullumajja, kuhu ta jäi poolteifeks aastaks. Siis aga iwõtfsid tema poolehoidjad ta fealt enda iwastutufel iwälja ning toitfsid teda ja ta perekonda niikaua, kui Jaaf 1880. aastal furi. See toitmine fündis lahtifel käel, nii et „prohfivet“ oma perekaga elas päris opmanielu, ja täiesti ufutatiw oli, kui üks tema jünger, Mart Kirspuu, pärast kurtis, tema üfifi oleiwat Jaagufefele peale tuhande rubla ohwerdanud. Niifugune ohworimeelfus oli feda tähelepandatavam, et Mart ja tema naine ife olid

kehivad teenijad inimesed. Paide Antsul, kes pidas sõgedat sonijat samuti jumala tõlgiks, kulunud tema peale ka mõned head fajaad. Sgal reedel võttis „prohivet“ oma koguduselt kõiksugu ande ivastu, mille seas, sest et jumalamees oli maias, tähtsat osa etendajid mesi, suhkruajaid ja muud magusad asjad.

Saagu jüngerite mõistuslikku tasapinda kujutab kõige paremini lugu, kuidas nad oma prohivetit matšid. Nad panid ta puufärki ivalgese ohvitserimundris, mõõd ivööli, „tärniga“ müts peas, ning linna furnuaial olevale hauale lastšid püstitada risti, mille peale kolmes keeles, ivene, saksa ja eesti keeles, oli kirjutatud: „Siin hingab jumala rahus Laatevi funingas“.

Hiljemini ivilksatas mõnede peas küll helgife üles, et nad saanud tüsfata, ja siis kahetšes üks oma meepotikese, teine oma suhkruajatašesi. Aga nüüd polnud enam midagi parata — prohivet oli kõhu täis söönud ja jätnud arive jumala matšta.

Need olid iviimšed kramplikud tufšatused, mis endisešt võimšamast usuliikumisešt iveel järgi jäänud. Krimmi eestlaste seas leibus küll hiljemgi iveel, iseäranis ivanemate inimeste hulgas, ivagatšejaid, aga need olid šeda laadi, nagu ivagatšejad kõikjal meie talurahiva seas — inimesed, kes hariduslikult ivalgusešt footuš ilma jäänud. Märatševad liialdused aga olid „Laatevi funingaga“ lõplikult maetud, rahiva enamikut aga juba ammu enne — siis, kui hakkas šalivedesše kogunema kuldšet nifu.

Jõuproovid.

Wäljarändamine Krimmi jäi peale seda, kui 1861. ja 1862. aastal tulnud rahwaivoorid päralt jõudnud, feisma. Maad oleks Lauria poolsaarel jätkunud enam kui kümnele tuhandele perekonnale, aga seda ei tulnud saama.

Muude põhjuste kõrval, nagu willetsad passiolud, piff tee, ettewõtlikkuse puudus ning naeruwäärne paiste, mis oli sel maltstiwettide ettewõttel „ilmalikkude“ filmis, mõjus rahwasse tagasihoidwalt, iseäranis weel see, et Krimmist oli esiotsa aiwa halba kuulda. Mitte ainult ei löödud kodumaal esimeste wäljarändajate hädataltwest ajalehtedes ja fantslites lärmi, waid üffitud inimesed ja perekonnad, kes wõõra maa tundmata oludes midagi ei märganud peale hakata, pöördisid kodumaale tagasi ning laitsid seal Krimmi footuks ära. Et need, kes rahwa kahanemisest kahju said, ei jätanud niifuguste tagasipöördijate laidusõnumeid ka kaugemale wälja helistamata, on arusaadaw.

Üks säherduslitt tagasiminejaisit oli keegi Kaarel Sollenbach, kes oli kutfarina eluaeg saksu teeninud ning kõige wiimaks Ahula mõisniku von Grünewaldi juures teenistuses olnud. See mees, kelle Krimmi kurb nägu ära kohutas, keeras, jõudnud 1862. a. sügisel siia, kofe otja ümber ja jõudis juba novembrikuul Ahulasse tagasi. Seal läks ta sedamaid endise leikwaisa juure, kelle lahkes wastuwõttes ta julge wõis olla, ja rõõmustas teda tumedate loofestega Krimmi toledusest ning wäljarändajate hädaft.

Ol, need olid lõbusad sõnumid sakstele! Härra von

Grünewald teatas neid ringkirjaliselt wiibimata oma naabritele, need jälle omadele, kuni terve maakond teadis, et Krimmi rännanud talupojad ei ole uue asumaaga sugugi rahul, nii et tulewad warsti robinal tagasi. Mõisade sundijad aga kandsid selle eest hoolt, et rõõmusõnumid ulatusid ka küladesse ja seal ünnitasid tarwilist õudu.

Et safsad krimlaste tagasitulekut uskusid, näitab wäike looke, mis sündis Seidla paruni ja tema rentniku Mart Salaka wahel peale kutsari-Kaarli kojujõudmist. Salakas, kellel nõu olnud 1863. aastal Krimmi rännata, oli eelaasta jaagupi-päewal mõisas oma kohta käinud üles ütlemas. Parun keelanud ja hoiatanud teda elawalt. Lubanud wiimaks Marti renti ligi poole wõrra alandada, kui ta aga paigale jääks ega annaks teistele halba eeskuju... Kui nüüd Sollenbach Krimmist halbu sõnumeid kaasa tõi, jättis Salakas wäljarändamis-mõtte fakti ning läks mõisa oma kohta paruni poolt tõotatud odawama rendiga endale tagasi kauplema. Aga wõta näpuist — parun Vietinghoffil olid nüüd koguni teised jutud ja tingimused! Ta tähendas Martile külmal ja kuiwalt, et rahwas tulla Krimmist tagasi, mispärast ta panna kohtadele hea osa renti — juure!

Perekondade seas, kes järgmistel aastatel, peale kutsari-Kaarli, kodumaale tagasi rändasid, olid mõned lugupeetud isikud, mis koduse rahwa kohta Gestis mõjuta ei wõinud jääda — kõige pealt Maltšiwet ise. Temaga ühel aastal lahkus Wisusti Suhan, liignimega Belikan — see sama Wäinjärwe walla peremees, kes Albu mõisa tallis, pärast teiste maltsiwettide nuhtlemist, mõisa peksumeistrilt nii rängasti sai wõit-
 jutada, et ta põdes pikka aega haigewoodis haawu. Ka see haiglaselt erutatud hädaldaja ei saanud Krimmis kuidagi ha-
 fama. Ka taotas ta siin surmale oma üheksa-aastase tütre, mis mõjus temasse wäga rõhuwalt. Naise wastuseisemisest hoolimata kolis ta peksurikkale wägivaldamaale, mille mäles-
 tusi ta oma ihul kandis, jälle tagasi, kus ta hiljemini Umbia kihelkonnas elas ja „Pranku wanamehe“ nime all laiemalt tuttaw oli.

Uga ka tähtsaim ja rikkaim isik Krimmi läinud maltsweti-
 ujulistest, mees, kes andis siin külale nime — Lõpetiveski Ab-
 ram — ei suutnud uue kodumaa pinna külge finni kastiwada.
 Temal oli teistest Krimmi suguwendadest enam kui kümme
 forda rohkem kapitali, aga ta ei raatfinud, kartes ärilisi kahju-
 sid, sellega midagi peale hakata. Aralt hoidis ta raha kodus,
 ilma seda intressile wõi muul wiisil kasu peale panemata, ning
 laskis enesest kõik wõimalused, wõileitwa eest maad osta wõi
 rentida, tarwitamata mööda minna. Näiteks pakuti Kara-Rijati
 mõisa, millel oli 2200 tiinu maad, suur wiljapuuaed, kolme
 paari kiividega wesiwesi ja küla 25 kümnifuga, tol ajal rendile.
 Sa misfuguse hinna eest? Minult 900 rubla eest aastas! Ab-
 ramil oleks nalja-asi olnud mõis rentida, aga ettewõtte käis
 eesti külataadil, kelle pilk kodumaa talufoha piiridest eemale ei
 ulatunud, uimastawalt üle filmaringi. Ta pigistas rahafoti
 tugevasti küünte wahetele ja jäi käpuga katsutatwast kasust ilma.
 Paar aastat hiljemini rentis üks wenelane mõisa, mille eest
 ta rahuga nüüd juba 1400 rubl. renti maksis. Kahetsa aastaga
 pani see mees tuhandeid koku ja sai rikkaks.

Mort ei saanud oma wäikestest, kümne tiinu suurusest päris-
 kohast niigi palju, kui tema suure perekonna ülespidamiseks
 tarwis läks. Ehk küll tööduliste laste poolest — kolm poega
 ja tütar — rikas, haris ta siiski ainult wahete põldu ning pidi
 sel kombel oma seisufapitalist iga aasta majapidamiseks juure
 liisama — kahju, mida ta hobuseparistamisega poolegi tasa
 ei jõudnud teha.

Weel üks asi tegi Abramile ta elufoha wastikuks. See
 oli külmtõbi, mis walitses jelles jõemadalikus ning waetwas
 teda, ta perekonda ja kõiki muid Aktatshi küla elanikke kuude-
 isegi aastatekaupa. Nii terve ja kosutaw, kui on Krimmi
 lagendiku stepi-õhk muidu — kosuwaigusi tuleb siin näiteks
 koguni harwa ette —, sai jõe-äärne kliima eesti elanikkudele
 ometi enam kui piinatwaks, sest kes põdesid kaua külmtõbe, jäid
 pärast weetõppe, mille tagajärjeks oli enamasti surm.

Abraham kiratwes kuus aastat oma kohafesel elada, siis,

1867. a., oli ta himu Krimmist otsani täis. Ta müüs oma talu 600 rubla eest Kustav Maltile ja rändas kodumaale tagasi. Et tal oli veel paar tuhat rubla endisest varandusest järel, siis ostis ta omale Harjumaale pärisfoha, kus ta käsi hiljemini jälle paremini hakkas käima.

Tema talufese omandaja Malt, kes vaheajal oli abiellunud ja mõisateenistusest aasta pärast Abrami külasse rentnikuks asunud, oli mõne aastaga juba niipalju nodikest kogunud, et tal foha ostuhinnaks jäästus 400 rubla oma raha, kuna ta puudutva oja laenas. Küll oli Kustavil Samruks ligi 30 tiinu pärismaad, aga nõu, hakata seal elama, oli ta rahapuuduse pärast omal ajal kätt jätnud. —

Krimmist tagasirändamine jäi nüüd küll seisma, aga seisus oli ühtlasi kodumaalt Krimmi rändamine. Alles 1869. aastal tuli jälle uus voor eesti väljarändajaid, paarkümmend perefonda, Tauria poolsaarele asumaad otsima.

Nende tulekut oli soodustamas juba suurendatud liikumisvabadus, mis Baltimaal seaduseandlikul teel maksma pandi. 1856. aastal antud talurahva-seaduse kõige jämedamaid ülekohtu-kühmusid weidi maha wiilides oli muu seas 1863. a. passimäärusi sedatvõrt muudetud, et passid, nagu siferiigiski, anti nüüd aasta ja poole aasta peale välja, mitte enam kahe kuu peale, kuna mõisnikud õiguse kaotasid talupoega wallast välja minemast keelata või takistada. Talurahva seast tõusnud alalised kaebused niisuguste orjapõliste kitsenduste üle, mis talupojale oma kubermangust väljapääsu nii hästi kui võimatuks tegid, olid Peterburis aegamööda ometi mõjunud. Uued Tallinnamaa väljarändajad tulid juba aastapassidega Krimmi, nii et neil seal aega jäi asukohtade järgi ümber waadata. Muidugi kergendas nende asumist märksa ka see lugu, et nad hulga sugurahvast juba eest leidsid, kes neile nõuandmise ja teejuhatamisega abiks võis olla.

Eesti talupojad oleksid Krimmis võinud lühikese ajaga saada jõukale majanduslikule järjele, kui neil wähegi rohkem rahalist jõudu ning selle kõrval sugu enam ettevõttevaimu

ja ärilist meelt oleks olnud, ilma milleta ju kapitalistlikus ilmas rebelist üles ei saa. Kats teed olid nende ees lahti, peale seda, kui kroonumaad muidu enam päriseks ei antud: maad kas rentida võdi osta. Rendihind seisis palju aastaid 30 kuni 50 kopika peal tiinu eest, ostuhind 5 kuni 8, kõige rohkem 10 rubla peal. Maapinna hind oli sellepärast nii madal, et suurkrundiomanikkudel puudusid töötavad käed, mis nende omandusele väärtuse oleksid annud. Neil ei olnud endi kapitalistliku meelevalga all küllalt ivarata rahvast, kelle kätte nad oma maa kasu kandma oleksid võinud anda, kelle loomuliku vajadusi, elada, nad oma kasuks oleksid võinud tarvitada, nagu seda tegid eestlaste endised peremehed ja muud mõisnikud perekates riigiosades. Krimmi maad, mis olid kroonu kõrval tvene ja tatari aadlikele ning kaupmeeste päralt, ei toonud neile puht-agraarlikus mõttes talupoegade ja põllutööliste puudusel peaaegu mingit kasu. Nende raha-allikas olid ainult lamba- ja loomakarjad ning hobukasivatused; aga ka neid ei olnud ammugi kõigil suurkrundiomanikel, vaid ainult harva mõnedel. Nõnda seisis Krimmi lai lagendik ühest äärest teise pika rohu all jõddis ja mõisaomanik ootas kündvaid ja külvatvaid prolettaarlasi, et omandada nende tööst seda tulu, mida teised maaomanikud paremates paikates nii rohkesti kaukasse toppisid.

Rahapuudus tegi eestlastele võimatuks panna Krimmi neitsilist pinda kõhe laiemalt vilja alla, sest kui palju ja mõne paari härgadega, harksa, puuäkke ja mitmete muude isafade tööriistadega põldu jõuad soetada ning harida, kuna paremate ja rohkemate abinõude muretsemine aasta-aastalt edasi pidi lükatama! Ahklasi oldi efiotsja kliima ning fiinsete põlluharimisviisidega harjumata ja vilumata. Uga kõigest hoolimata oli juba esimese aastakümne tvältel märgata edu ja kofumist ning mitte üksnes kroonumaadel olevates asundustes, vaid ka mõisnikkude rendi- ja kümnikülades. Uppi tuli palgehigis rübelevatele asunikkuks tolleagene fündsam kliima, mis ei olnud iveel nii pöudne kui praegune. Kõrge rohi, mis kattis lagendiku suuremat osa, hoidis iveel niiskust alal, ivihma

tuli jägedamini ja lund rohkem, mis jäi pifa rohumetsa alla kauemini peatuma, kuna nüüd tuuled lume madalalt pügatud viljatväljadelt merde puhuvad või orgudesse koguvad, kusti ta sulaga jõgefid ja ojasid mööda liiga ruttu ja kasu saamata merde voolab.

Tähelepandav fofumistunnus mõisnikkude maadel elavate eestlaste kohta oli, et paar väiksemat feltfonda 1870. aastal juba kas mõisa rendile võtsid võtta. Mõisad asetsesid ligistiku, 18 kuni 20 iversta Simferopolist ida pool, Arafovi mere poole viitva suurtee ääres. Väheha mõisa — 700 tiinu suur, ilusa uibu-aiaga ja väikese ivesivesiga — rentisid seitse Putke küla perekonda 700-rublafe aastarendi eest, teise juurema aga, millel oli 1700 tiinu frunti, ka ivesivesi ning kõrts, kuusteistkümmend perekonda Aktatshist ja mujalt 1000 rubla eest.

Viimane mõis, nimega Kadikõi, oligi juba rendil armeenia kaupmehe käes, kes tema eest ise ainult 500 rubla maksis; nõnda lõi see mees enesele, rentides mõisa edasi, eestlastelt terivenisti 500 rbl. aastas kasu võlja. Aga veel enam. Gestlased, kellel julgus ja selle kõrival ka kõvem rahaline jõud puudusid, jätsid mõisa hooned, iveski ja kõrtsi ning 100 tiinu maad armeenlastele, sest et neil muidu oleks olnud 400 rubla renti rohkem maksta! Sa sealjuures tõi kõrts üffi 150 rbl. renti jisse! Nõnda kerkis vaheltrentija kasu kõige vähemalt 900 rubla peale, millise summa eest ta terve mõisa eestlaste kätte oleks annud.

Et viimastest ainult kolmel peremehel küllalt jõudu oli ajatitunulist maatükki harimisele võtta, siis kutsusid teised kolmeteistkümmend perekonda, kellele see liiafs läks, endile igauks ühe abirentniku lisaks.

Kui jämelabafel näol tulid ilmlifud kasupüüded endiste „jumalariigi taganõudjate“ meelsuses nähtavale, seda näitab selle mõisarentimisloo järg ja lõpp.

Süba esimesel juvel mindi vaheltrentnikuga aineliste tulude pärast faredasti tülli. See ei sündinud mitte üksnes

sel ärilifelt loomulikul põhjusel, et kummagi partei küüned olid omapidi, waid eestlased etendasid tülinorimist meelega, sest et neil selle taga warjul oli tüse taskupoliitiline plaan. Nad püüdsid armeenlase elu võimalikult hapuks teha, lootes, et mees ühel heal päetwal jagelemisest tüdineb, maad ning majad maha jätab ja linna kolib, kus tal suured majad hea sisse-tulekuga. Pähemal puhul aga wõis korda minna, et ta annab oma oja mõisast hästi odatvasti mahajääjate kätte.

Sugu läks aga teisiti. Armeenlane laskis enese küll wälja fangutada, aga mõisa, iveskit, kõrtsi ja oma käes olewat maad ei annud ta mitte fangutajate kätte, waid rentis nad Kustaw Maltšile 400 rubla eest. Wiimane oli nimelt külmtõwe pärast sunnitud oma ostufohast, mida ta aastat neli pidanud, lah-kuma, andes wiimase saja rubla eest rendile. Muidugi sattus nüüd Maltš, selle läbi Kadikoi meeste nõu nurjunud, wiimaste wiha alla. Kõikfugu hõõrumised ja kadestamised olid mõisa-rentniku ja külarentnikkude wahel igapäewased asjad. See kestis nõnda kolm aastat, siis tuli lõpp. Kadikoi meestel ei läinud mitte üksnes korda oma waralifeks tuluks Maltšist lahti saada, waid ka kolmeteistkümnest abirentnikust, kes neil neli aastat rendifontrahti aidanud pidada, keda neil aga nüüd enam tarwis polnud, sest et nad leidsid endi seljast juba rohkem willa.

Nelja-aastane rendi-aeg oli 1875 lõpule jõudnud, ühes sellega ka armeenlase rendileping mõisa omanikuga. Wiimane tuli Riiewist, kus ta elas, Simferopolisse, et anda mõisa uuesti rendile. Eestlased olid kontrahti üles ütelnud, sest et mõisnik footwis mõisamaja ühes rohuaeaga enda kätte jätta, kuna rent, 1400 rbl., endiseks pidi jääma. Aga kui paremat fohta ei leitud, otustasid Kadikoi mehed pakutud lepingu wastu wõtta.

Seda tehti nüüd õieti omapärasel kombel. Abirentnikku-dele sõna lausumata sõideti ühel ilusal ööl kotturäägitud nõu järele linna ja tehti mõisaomanikuga leping nõnda, et senised abirentnikud, nende seas ka Maltš, jäid kaubast wälja. Nelja

aasta eest oli õnnelik olnud, et teiste abil mõisa võidi võtta; nüüd aga, kus jõuti omaist jõust aastarenti juba ära maksta, heideti abimehed ukse taha. Minge, kuhu tahate! Või see meie asi on, kas uut asukohta leiate või mitte! Kustatav Malts aga oli see olnud, kes meestele nelja aasta eest seda mõisa soovitas, kes nad ühele nõule sobitas ning asja pärast rohkesti aega ja vaeva kulutas. Sama tänu, mis teistele, sai nüüd ka temale osaks...

Wäljatõugatud perekonnad otsisid enestele jälle kümnisekohad — siit ja sealt, kust keegi juhtus saama. Ahist rendikohata ei jõutud võtta, sest selts oli vähene ja kohad suured. Malts aga kutsuti naabermõisa rentnikkude hulka, kelle seast üks ojaline oli surnud, teine pahategude pärast wälja heidetud.

Geesti asunikkude majanduslik kofumine, eimesel aastakümnel weel wõrdlemisi wisa, wõttis järgmisel aastakümnel juba suuremat hoogu. Noorem sugu, lõunamaa kliima ja wõdraste oludega juba harjunud, nihkus juhtiwamale paigale, pani uue eluõhu lehwima, hakkas soetama suuremat terasust, agarust, nõbedust orja-aegsete wanade seffa, elustades nende kängujäänud waimseid jõude, neid enestega kaasa kiskudes. Juba hakati paremaid põllutööriistu nõutama, põlluharimist laiemal määral ja põhjalikumal meetodil arendama ja pärismaadel uusi ruumikamaid ning nägusamaid eluhooneid ehitama — nii seniste tatari hurtsikute kui ka eimesel aastakümnel wäheste jõuga ehitatud wäikeste majakeste asemele. Ahlasti tehti hakatust koolide asutamisega, kõige esmalt Kadikõi külas 1872. aastal, sest sealsete elanikkude seas leidus mees, kes oli kooliõpetajakohuste täitmiseks kõlblik — Tallinnas algkoolist läbi käinud Jüri Thomson, selle wana soldati poeg, kes oli maakoolajatel Krimmis tölgiks olnud. See mees hakkas ehitada oma ainjas kitsas elutoas asunikkude lapsi õpetama, sest et külas sündsat ruumi kooli tarwis ei olnud; hiljemini seati mõisa pereköök koolipidamiseks forrale, nii hästi kui see wõimalik oli.

Teise aastakümne lõpul tärkas ka nende asunikkude seas,

kes asusid rentnikkude ja kümnikkudena mõisamaadel, mõte ostuteel omandada pärismaad, hakata iseiseisvaks frundiomanikeks. Selle mõtte algatajaid oli esiotja ainult kaks-kolm meest. Teised kõik panid niisugust ostundu naeruks; neile ei tahtnud pähe mahtuda, miks talupoeg peab maad hakkama ostma, kui seda tühise hinna eest küllalt sai rentida. Endisele põlisele renditalupojale oli ostetud maa, päristoht, võõras mõiste, ta ei suutnud ennast maa omanikuna fujutella. Ka ei tulnud talle meele karta, et maahind, seega siis ka rendihind, võiks tõusta, sest kuni Türgi sõjani seisid maade hinnad Krimmis muutumatud.

Niipea aga kui sõda möödus ja kartus kadunud, et türk-lane võidab ja wahest Krimmi poolsaare ära hakkab, algas Tauria kubermangus elav maaostmine, mida sooritasid iseäranis jassa asunikud niisuguse tuhinaga, et maapinna hind korraga kahinal hakkas tõusma. See nähtus ergutaski mõned terasemad eestlased üles ja lükkas neile ostundu nii-õelda nina alla. Kulus aga weel aega ja waetwa, enne kui neil forda läks tarvilise rahajõuga warustatud seltskonda kokku meelitada, sest kohad olid suured; alla tuhande tiinu polnud neid saada, seda rohkem aga tuhande kuni kümne tuhande tiinu suurusi. Küll oli nii mõnelgi eesti rentnikul tuhat rubla ja rohkem kapitali kogutud, aga seda ei raatsitud nii tumeda äri peale, nagu oli maaostmine nende meelest, käest anda. Esiotja, 1878. a. alul, ei heitnud keegi Kustaw Maltši, Otto Kure ega Ants Krügeri nõuse, kes olid ostuplaani ülesvõtjad. Alles aasta lõpul, kui maade rutuline ostmine ja nende hindade kerkimine tõukas igale wastu pead, kasvavas ostuhimuliste selts juba kümne mehe suuruseks.

Kuid seegi selts hakkas nii aral ning kitsawaatelisel kõhelusel ja nii wähese üksmeelega asjast finni, et mitu head kohta, mis olid kõige kasulikumail tingimusil saada, meestel nina eest ära võeti. Nõnda möödus enam kui aasta, ilma et ühegi kaubaga lõpule oleks jõutud. Siis wiimaks, kuuenda kuul 1879, hakati ühe kauba otsast kindlamalt finni.

Utškujū-Tarhani mõis, 2460 tiinu suur, 23 iversta Simferopolist lääne pool, 15 iversta Musta mere rannast, oli 42 000 rubla eest müüa. Hinnast nõuti 12 000 rubla kofe kätte ja 10 000 rbl. kolme aasta pärast kuueprotsendilise intressiga; puuduiv summa, 20 000 rbl., jäi Herfoni põllupangale endise panditvõlana tasuda. Selle mõisa ostis eestlaste felfs, kes vaheajal ometi kahetümne nelja mehe arvulifeks kasivanud. Maa jagati kahetümneks osaks, iga osa 125 tiinu suur; kes täit osa ei jõudnud võtta, pidi poolega leppima. Suurem jagu, kuusteistkümmeend meest, omandasid täied osad, kahetfa peremeeft aga pooled, 62¹/₂-tiinused. Oftjade feas olid mitmed, kes alles 1869. aastal Krimmi rännanud. Küll ei olnud Tarhani frunt kaugeltki nii hea vilja- ja heinamaa kui Perefopi maakonnas mitmed kohad, milleft oftjad viivitamise ja kofkuleppimatuse pärast ilma jäänud, aga paremat ei olnud enam saada.

Maa peal asufid ühes külas kakskümmeend viis peret tatarlasi, teises kümme peret ivenelasi; ehmatusega kuulfid nii efimesed, kes feal juba mitu põlve elanud, kui ka ivene afunikud, kes ka juba kümmefond aastaid Tarhani pinda harinud, et nad pealetulijate eest peatvad taganema ja endile uut paika oftima, kus oma pead toita. Eestlaste kapital kangukas fiin maa päriselanikud, tatarlased, toitva mullapinna küljest lahti, nagu tegi feda fakslaste, ivenelaste ja teiste muulaste kapital muis Krimmi koftades iveel suuremal määral. Nõnda läksid tuhanded ja kümned tuhanded tiinud mõningate inimeste või koguni üffikute kapitalistide kätte, kes aladel, mis andfid enne suurtele rahvahulkadele peatoiduft, elatvad nüüd üffinda oma perekonnaga, kuna ajutised palgatõllised teetvad nende töö ära. Rahivas aga, kes fiin fündinud, põlifest elanud ja samasse mullapõrmu lootis puhkama saada, kuhu ta efitvanemad fängitatud — see rahivas tõugati hulkuma, lifaks „odatvate tööjõudude“ maata ning koduta tagavaraväele.

Tarhani oftjad olid maa eest, mille tiinu-hind paar aasta-

fest tagasi alles 5 kuni 8 rubla olnud, juba 17 rubla maksnud. Särgmistel aastatel vedrutasid aga krundihinnad veel järjemalt kõrgele, nii et 1882. aastal, mille peale langes eesti asunikfude suur maaost, nõuti juba 44 rubla tiinust, kuna mainitud eesilaste poolt 42 rubla taheti maksta.

See oli halekuulsaks saanud Runtaugani mõisa ostmine.

Kadikõi ja ühe naaberküla eesti rentnikud himustasid seda 6500 tiinu suurust maalahmakat, mis asetseb kolmkümmend tversta Simferopolist lääne pool, kümne tversta pikkuselt Musta mere ääres, meeleldi omandada, sest maa oli hea ja mõisal palju hooneid ning päratumad viljapuu- ja viinamarja-aiad, kuigi viimased ühes hoonetega seisis omaniku hooletuse pärast forratuses. Uga jõukamaid ostuhimulisi kogunes nii suure krundi kohta liiga vähe — mõlematest küladest paarkümmend meest ning üfsikuid siit ja sealst veel mõned. Korraga ilmus nelle tuttav maalifuntnik professor Köler Peterburist, kellest oli kuulda, et ta Krimmi maad soovivat osta ja kellel pidi rohkesti raha olema, meeste kutsel ostuosalisena appi. Kaup tehti lehekuul 1882 raskeil, osalt meeletuil tingimusel, milles süüdi oli Köleri kui juhtiva ostja asjatundmatus. Maa hinnast — 213 000 rubla, mille seas 90 000 rbl. Herfoni põllupanga laenu — pidid ostjad köhe 24 000 rubla ning juba kahesja kuu pärast 50 000 rubla ära maksuma, kuna 109 000 rubla jäi 6 protsendiga kahesja aasta peale tasuda. Kaelamurdev oli aga eriti see punkt lepingus, mille järele ostjad kaubast taganemise tvdi selle murdmise puhul pärast eelfontrahi lõppu müüjatele 48 000 rubla kahjutasu pidid maksuma. Mitte müüjate poolt ei tulnud see määratu karistusemäär — need oleffid käsirahaga üffi leppinud — waid pea-ostja Köleri poolt, kes näilikult arivas, et kõrge karistusemäär kihutab ostjaid taga tarivilist rahasummat innuga kofku kraapima, mis hoiaks selle eest, et tema meelest nii kasulif kaup nurja ei lähe.

õnnetus ei jäänud tulemata. Selgus ivarsti, et Köleril, kes oli juurema osa maast, 3700 tiinu, oma nimele lastnud

kirjutada ja keda peeti rikkaks meheks, rohkem raha ei olnud kui ainult paari tuhande rubla ümber. Ta oli kaupa tehes lootnud kergemeelselt laenude peale, muu seas ühe wäga uduse laenu peale. Tehes üffikute isikute ärilist era-asja tolleaegse mõtteviisi järele rahvuslikuks ettevõtteks, pöördis Köler kodumaal Aleksandri kooli asutamise peatoimkonna poole sooviga, et temale laenataks selle kooli heaks ülemaaliselt korjatud kapitalist Kuntaugani mõisa peale 30 000 rubla. Kirikuõpetaja Hurt, peatoimkonna esimees, oli eiotja laenu poolt, lõi aga, kui kuulis, kuidas oli lugu väljaostmise tingimustega, laenu wastaseks, mille tagajärjel Aleksandri kooli asutamiskomiteedes ning eesti ajakirjanduses pääjis lahti äge suu- ja sulesõda laenu eest ja laenu wastu, kuni Köler sunnitud oli laenusoovist taganema.

Kui saabus 19. jaanuaril 1883 eelfontrahis äramääratud maksutähtaeg, oli küll vähemal ostjal, igalühe maaosa suurusl mõõda, tarviline raha koos, mitte aga peaoftjal Köleril. Hukatuse oli seega kõigil käes. Veel pääseti sellest üüriseks seeläbi, et müüjad maksutärmini paari nädala võrra edasi lükkasid, kuid rajades ostulepingu nüüd veel raskeemale tingimusele. Selle aja sees läks õnnetutel forda saada Tarhani asunikudelt nende maa pantimise kaudu 20 000 rubla võlgu, kuna Köler laenas sõprade käest ka 10 000 rubla. Uga mõne aasta pärast tuli asjale ometi hale ots. Ostjad ei jõudnud müüjate wastu oma kohuseid täita ja kaotasid mõisa. Häda-vaewalt olid Tarhani mehed waheajal suurema osagi oma laenust tagasi saanud.

Alasta enne Kuntaugani ostmist, 1881, oleksid need samad inimesed enam oma jõe kohase, 2200 tiinu suuruse mõisa märksa kergemal maksutingimusil ja 29-rublase tiinuhinnaga kätte saanud, kui nad mitte „oodata“ — ifka veel „oodata“ — poleks tahtnud! Nõnda läks neil see tulus koht — Sawtshereki mõis Tarhani asunduse lähedal — hakkamatusel ja üksmeele puudusel wett wedama.

Nõndanimetatud „Kuntaugani kurbmäng“ jäi Krimmi eestlaste viimseks suureks ning ühiseks maaomandamis-katseks. Mis arvukamad rahvaseltsid siamaani kroonult võdi mõisnikudelt pärismaaks saanud kaubelda, see oli kaubeldud. Suure tekkis aja jooksul ainult veel eesti rendikülalised, iseäranis Perefopi maakonda, terve rida. Rendikülades ei asunud mitte üksnes need, kes pärismaad enam ei leidnud, vaid neisse hakkas siirduma ka rohkesti pärisasunduste üleliigseid elanikke, asunikkude poegi ja väimehi, kes tahtsid endile iseseisvat majapidamist soetada. Ostmiseks oli Krimmi pind paljudele varsti liiga kalliks läinud ning sündsamad kohad ostupalavikul ka juba ära võetud. Ostuhindadega ühes tekkisid muidugi ka rendihinnad. —

Noodjad välismaa põllutööriistad ja -masinad aitasid eesti asunikkude majanduse nende siia-asumise kolmandal aastakümnel ditsele. Nende vahendite varal oli neil võimalik jõudis seistvat maad ifka rohkem vilja alla panna — oma pärismaad kui ka sellele lisaks võetud rendimaad. Olid nad jõudnud esimesest senini peremehe kohta ainult kolm kuni viis tiinu põlluks harida ja ära seemendada, siis külvaks peremees nüüd juba kolmkümmend kuni viiskümmend tiinu vilja täis — ta asjandus oli kümne võrra kasvanud. Nõnda oli pärismaa varsti terveft põlluks saanud ning naabruse suurkrundiomanikkudelt mitmed tuhanded tiinud juure renditud võdi kümnisele võetud. Polnud ka ime: neli paari veoloomi võidid uue kolmetersilise adraga juba kaks kuni kolm tiinu päevas üles künda ning Ameerika niidumasin, kaks võdi kolm hobust ees, võttis päevas kuus kuni kahetja tiinu vilja maha. Paremad mehaanilised abinõud tegid ka viljapeetmise, mis Krimmis kuitvatusrehte ei tarvitse, ning tuulamise kergeks ja rutuliseks.

Krimmi peremeeste pungad paisusid. See tõi kaasa kõrgendatud nõudeid elumugavuste suhtes. Hakati uusi, paremaid eluhooneid ehitama. Lued alevifarnased külad, korraliku plaani järele ehitatud, tekkisid ivanade asemele võdi kõr-

ivale, kahele poole laia, firget peatänawat. Endiste tatari hurtfikute ning ajutiste väikese talutarede aset hakkasid täitma nägusad, atvarate ruumidega kivihiitised, milleks Krimmi kollane kivi, endiste merepõhja karploomakeste sünnitis, head materjali pakkus, kuna katused tehti sagedasti üsna kallistest välismaa kividest. Valguse ja puhtuse kõrval hakati ka eluruumide ehtelise ilu eest hoolt kandma. Uuemad Krimmi eestlaste elumajad ei rõõmustanud filma mitte ainult helevalgeks lubjatud sifemiste ja välimiste seinte, võõbatud põrandate ja kõrgete akendega, vaid ka mitmesuguste ilunduet ilmutavate krohvi- ja värvifaunististega, karniisidega ja lae- ning põrandamaalitsistega. Mida jättis kolmas aastakümne selle poolest veel tegemata, seda täiendasid järgnevad paar aastakümnet. Muidugi seisis elamute sifustis, mööblid ja muud tarbeasjad, kauninenud ruumidega kooskõlal, ja nii mõnigi endine eesti suitsutare- ja saivipõranda-elanik istus nüüd pehmel sohval, sirutas jalad kaunile põrandatavale ning käskis poega või tüdart ajaviiteks harmooniumi või klaverit mängida, kuna talle ta vastas seisivast suurest püstipeeglist vastu vaatas isandamehe priske ja lõbus nägu, kes müüis sügijel kolme kuni nelja tuhande rubla eest nifu...

Elumajade ümber istutati suuremad ja vähemad viljapuualad, mis andsid lagendiküladele, kuigi ka jinal määral, halja näo ning majadele roheline raam. Gestlane, kes tundis kodumaal peaaegu ainult õuna kui tavaliselt küla puuvilja paari marjatõu kõrval, noppis siin nüüd aprikoose, mureleid, mandleid, persikuid, kreeka pähkleid ja aiavaasid oma aiapuudelt ja -põõsastelt.

Sõu kasvamisega arengul ei unustatud muidugi ka korralikke aivalikke hooneid muretsemata. Noorsoo harimiseks ehitati koolimajad, jumala palumiseks, et ta viljatavoot võtaks õnnistada, palvemajad — kõik enam-vähem otstarbekohased kivihooned. Köster-kooliõpetajateks palgati kodumaalt parema eelharidusega jõud.

Endistest Gestimaa teorentnikkudest, vabadikkudest, sulastest, eriti nende järeletulevast põlvest, said Krimmis kapitalistliku arenemise teel iseseisivad põllupidajad ja krundiomanikud, kes arivutasid oma aastasi sissetulekuid tuhandetega. Endistest peetud, piinatud, väljaimetud tööorjadest ja nende lastest kujunesid tööandjad, kes nüüd proletaarlikkude töajõudude najal ise rikastusid. Nende suure ja raske töö tegid vähese koduste teenijate kõrval ära rändatavad ukraina põllutöölised, need maatraeised väike-ivene talupojad, kellele kuulsa „priiuslega“ hingemaa nime all osaks anti põline nalg. Need inimesed, kellel elamiseks vähe, suremiseks palju, ilmusid keivadel nagu kihulasteparived Lauria lagendikku, et oma ainust ivara, endi töajõulisi liikmeid, vähese leitva ja palga eest neile müüa, kellel olnud võimalus kõigi töötavate käte pärast olevast emalikkust maapinnast teatavat osa endale „päriseks“ omandada.

Muidugi ei käinud kõigi eesti asunikkude käsi nii hästi, nagu neil, kes taipasid parajal ajal kroonu maad võtta võdi eramaid osta. Pärast Türgi sõda alatafa ferkitavad rendihinnad ja kümnesetingimused ei lubanud nii mõndagi neist jõudu koguda, nõnda et ühed 1872. aastal, mil kodumaal Kaufasusse rändamine liikvele tõusis, kui ka hiljemini sinna asusid, kuna teisi, nende seas ka pärismaa-omanikke, hiljemini Ameerikasse välja rändas.

Nende vähese eesti siserändajate hulgas, kes Krimmis põlluharijateks ei hakanudki, olid mõnede wallaliste inimeste kõrval, kes linna teenima jäid, ka Laativet Lõhmus ja Uadu Wiferpuur.

Õsimene töötas aastat kolm ivene meistri juures, siis oli ta ameti ja selle kõrval ivene keele liitvõrt ära õppinud, et võis „oma käe peale“ hakata. Iseseisva töldsepana, väikefelt alates, ehitas ta paari õpipoisi ja ühe selli abil mõne aasta Simferopolis Krimmi lineikafid, britshkafid ja tatshankafid, siis asus Sevastopolisse, kus tal õnneks läks tulusa kaubaga omandada ivana, hea nimega töö-äri, mille fenine jõukas omanik rahu-

põlvele asus. Seit Taavet Lõhmus oli töö-andjana saanud varsti välkeseks rahameheks. Kuna ta sellipõlves, kõige usinuse ja osavuse peale vaatamata, ainult niipalju oli teeninud, et võis enmast ja oma perekonda lihtsal ulatusel toita ja fatta ning ükshaarval mõnda tööriista tulevikul tarvis muretseda, päästus talle meistripõlves juba esimese paari äri-aastaga niipalju kausasse, et Seenevalu Andrese võlg sai tasa ja talle esimene hoiusumma väärtpaberina kappi sigines. Kolm-neli järgmist aastat tegid talle aga juba võimalikuks omandada mainitud töldsepa-töökoda Krimmi elavas sadamalinnas.

Ja seejuures oli Lõhmuse perekond viimase seitsme aasta jooksul kolme toidu- ja riidenõudja poolest kasvanud, kuigi nende nõuded esiotja veel suurel ei olnud. Nagu oleks lõunamaa pehme, päikeseküllane kliima Taaveti ja Anu abielu sigidust annetades mõjustanud, lõppes korraga pikk vaheaeg, mis järgnenud vigase käega Zuku sünnile, ja Anu hakkas mehele valmistama iga paari aasta takka varrude-rõõmu. Poisi järele tuli tüdruk, tüdruku järele jälle poiss, ja kõik terved nagu purikad, ning kõigil käe küljes oma kümme seaduslikku sõrme ja jala otjas kümme korrapäraselt varivast. See oli rikkus, mis tasus ohtrasti Zuku paar puuduvat näpufest. Nagu näis, oli taevataadi meelepaha isa Lõhmuse pikkade näppude üle häihtunud, kui kapitalistiks arenenul enam tarvis ei olnud neid keelatud kombel välja sirutada...

Zoomakiusatuslega sai meister Lõhmus seda fergemini toime, mida jõukamaks ta läks, mida täiem oli ta ümmarguseks fosunud kõht. Ta käis trahteris, nagu teisedki meistrid, napsitas ja veinitas ka kodus, nagu muudki ausad linnapapad, aga ta ei sattunud enam ööde ja päevade kaupa järgemööda mülkasse — ka seda polnud tal enam tarvis...

Suur oli Anu ema imetus, et jumal jagas inimestele, kes temast väljagi ei teinud, õnne ja vara. Mida enam võttis väimees selle ja õpipoisse töösse, seda suuremaks kasvavas ta fissetulek, ja kõik ilma paliveta, ilma fageda firikus- ja lauul-

fäimifeta! See polnud ju enam kellegi õigus! Õfegi Anu, kelle jumalafartuseft ja paliveivaimuft eit enne nii fuurt rõõmu oli tunnud, elas nüüd „nagu pörſas laudas“: mida priſkemaks ja pakſemaks emandaks ta läks, mida uhkemaid riideid mees talle ostis, mida paremad road ta lauale kandis, ſeda ilmlifumaks läks ta meel. Kuid ivara — ſee kaſivas neil! Kaſivas ilma jumala õnniſtuſeta!

Siifu ſai kelleſt ebaloomulikuft imeſt iveel mitu aastat imetleda, ſiis tuli Siiva-Annus talle järgi. Uga tal oli imetluſewine iveelgi ſuu ümber, kui nad ta firſtule kaane peale panid...

Tõnu-Beetri Madifega puutusid Lõhmused ainult ühe forra iveel kofku — ſiis kui Madis Kaufaſuſe rändamiſe eel neid Simferoopolis käis jumalaga jätmas. Ta oli mõnus ja magus, nagu kunagi, ja tegi lahkumife nii pehmeks ja ſulaks, nagu oleks tal ivend ja õde maha jätta. Tema päratiſeſt käekäiguft ei kuulnud Taavet ja Anu enam midagi.

Ka Wiferpuuri Uadu iwahetas küla linna iwastu iwarſti ümber. Ta elas eſiti mitu aastat Simferoopolis, kus ta kodus tööd tegi suuremalel meiftreile ja iwalmisriiete-kaupluſetele. Siis aſus ta, natuke forjanduft taſkus, Feodoſſiaſe, kus ta enda, nagu ſõber Lõhmus eel, omale jalale ſeadis. Ta käſi ei käinud küll mitte nii häſti kui Taavetil, ſiiski kuuldi teda — ta firjutas iwahel Lõhmusteale Seiwastoopolisſe — rahuloldawalt elaiwat.

Suur rõõm oli talle juba Simferoopolis ſeeläbi ofaks ſaanud, et „proua“ Elts nõutas teatud „preilikefeſe“ piſufefe noorhärra ſeltſilifeks — iwäikefe Wiferpuurifeſe, kelleſt õnnelik papa kindlaſti teadis, et ta kannab ſeda liignime õigufega. Uadu rõõm oli nii fuur, et ta ſedamaid iwoorimehega, kaks pudelit Krimmi punaſt taſkus, Lõhmuste juure ſõitis iwõrratut ſündmuſt teatama. Ja rõõmuga iwõifitles uhkus. Mitu kuud nähti teda iwäga püſtaka ninaga käiawat ja kui tuli talle keegi tuttau uulitſal iwastu — olgu eeſtlane iwõi iwenelane, juut iwõi tatarlane — pidas ta tema finni ja juhtis jutu kofje oma abi-

kaasa peale, kes olewat nüüd nii wäga kodu külge seotud, sest et tal titt rinna otjas rippuwat. Ja misjugune weel — — sündides üksteistkümme naela, üksteistkümme margapuu naela raske! Ja siis ta laskis ennaft kui isa imestada, kellel üheteistkümme-naelane poeg kodus — sündides üheteistkümme-naelane!

Küll oli endine Pärtli perenainegi toonud raskeid lapsi ilmale, millest Kuglil omal ajal palju räägiti, aga temagi kõige rängem pois oli kaalunud ainult kümme naela. Rahju, tõesti rahju, et kõik Kugli inimesed nüüd teada ei wõinud saada, et Wikerpuuri pois oli weel terve naela wõrra rassem!...

Mis puutus Pärtli Suulasse, siis kestis tema wiljakus Krimmiski edasi. Pärast Willemi surma läks ta warsti teisele mehele — ja kellele? Ei kellelegi muule kui Altsauna Tõnisele, kes ju samal ajal oma Wiust ilma oli jäänud. Mõlemad lesed, kelle lasterikkust surm küll märkja oli kahandanud, heitsid teineteisega lausa kaastunde sunnil ühendusse: üks ei saanud meheta, teine naiseta edasi, sest kummagi lapsed ei täitnud majapidamises weel iseseiswa abilise aset, ehk neist wanemad olid küll juba töödõimulised. Nõnda ühendasid nad iseenes-tega ka oma kodused tööd, ja nüüd oli asi korras. Tõnis pidas tol ajal Simferopoli ligidal kümnekohta, kust ta hiljemini asus ühte Eupatoria lähedal olewasse rendikülasse. Tema oli neid asujaid, kellel korda ei läinud kroonuega mõisnikumaad päriks omandada, millest osalt ka tuli, et ta kunagi iseäranis jõukale järjele ei kerkinud. Selle nähtuse põhjuste seas polnud wiist see kõige wiimane, et Suula, tema muidu nii tragi teine perenaine, palju oma terwifest, ajast ja töödust nurgawoodisise pidi jätma. Meeliigsest lasteõnnistusest ei pääsenud paraku Tõnis ega Suula ka uue abielu kaudu. —

Krimmi rändamise juhtiwaißt tegelasißt pööras üks, Kustaw Maits, hilisemal ajajärgul põllutööle selja ja heitus Simferopolis jõuka majaomanikuna linnakodanikuks. See sündis 1889. ja

1897. aasta vahel, mil kahjustas viljajääff Krimmi põllumehi kahessa aastat järgemööda viljaikaldusega. Kui Malts äparduse all mõne aasta oli kannatanud, kaotas ta julguse, müüs oma koha Tarhanis ära ja asus linna, kuna tema Samrugi maaosa endiselt rendile jäi. Hiljemini, kui häda-aeg möödas ja põllupind jälle rohket saaki andis, sai Malts seda müüki kahetseda, aga nüüd polnud enam midagi parata. Kustair Malts oli neid nooremaid fischerändajaid, kes elas veel priskele tervisel maailmasõja ja vene revolutsioonide aegade läbi, asudes Krimmist alles 1924. aastal Toonelasse, kuhu ta kaasa viis tajuva teadvuse, et emake Eesti vabaks saanud viimasteft feodalismi jäänustest.

Suhan Leinberg.

Kui Maltšiveti saabus aastal 1865 Krimmist Gestimaale tagasi, oli mõisnikkude viha tema vastu raugenud, sest et väljarändamine soiku oli jäänud. Ilma fakste ja nende ülemuse poolt kimbutamist leidmata võis endine „rahvahäsitaja“ nüüd jälle vabalt igal pool elada ja liikuda, seda wabamalt, et ta enesest aivaliku väljaastumifega enam märku ei annud.

Ta asus ejiotsa naise ja noorema pojaga koos pikemat aega oma ivanema poja, tislernermeister Gustav Leinbergi juures Paides. Ses linnas oli ka tema kõige ivanem laps, tütar Suuli, töldsepal Plink'il mehel. Siit käis ta küll wahel kauemaks ajaks ära, peatudes ühes ja teises kohas oma endiste, kodumaale paigale jäänud tuttavate pool külalifena. Endisesse püfimata rändamis-elusse, millest ta nähtawasti ei juutnud wõõrduda, sattus ta alles hiljemini, siis, kui ta naine Mari 80. aastatel suri ja ta noorem poeg Johannes, kes õppis ka tislertiks, täisealifeks oli saanud, kuna ta tütrest, kes oli mehega Peterburi kubermangu, Suuga linna elama läinud, juba mõni aasta enne abikaasat surma läbi ilma oli jäänud.

Nüüd algas ivanale Maltšivetile ajajärk täis fagedat kolimist ja ümberasumist. Kuhugi ei läbenud ta kauemaks jääda. Kord elutfes ta Kolga rannas, kord mõnes Järivamaa kihelkonnas, ja mitte ainult ei wahetanud ta siin kui seal ühtepuhku walda wallaga ja küla külaga, waid ka peret perega. Kui jõukas mees, kes oma hoiurahast lahedasti võis elada,

ei langenud ta fellelegi koormaks; palju enam sai ta oma mõnusa jutu, hea nalja ja alalise rõõmsa meelega, mille alusteks oli ta muretu eluford ja hea terwis, igale kodafonnale meeldivaks feltliliseks.

Kuigi ta oma prohvetlikku minevikku aus ja ustavuses püüdis pidada ja oma usumehelikt meeljust alati armastas välja pöörata, ei teinud ta hingede pööramisega endises propa-gandamõttes enam tegemist. Ta luges peres, kus ta manulafena juhtus elama, küll korrafindlalt hommiku-, õhtu- ja söögipalvet, vahetas ühe ja teisega fagedasti mõtteid usuasjade ja pühakirja üle ja waidles, kui waja, taas oma arwamiste ja feletuste eest. Aga see oli ka tõik, ja see fündis iffa wäikeses koduses ringis wõi mõne üfsiku tuttavaga. Sfiklikult jäi Maltswet walitsewast kirikust niitwõrt lahku, et ta armulaual ega ka pühapäewfel jumalateenistusel ei käinud; ta andis enefele ife „jumala-armu“ ja oli ka muidu ifeenefe „hingekarjane“. Kuid teifi inimefi ei keelanud ta kirikus ega laual käimast, nagu ta ka neid, kes uskusid tema jumalamehelife wäärtufe fisse — fäherdufi üfsikuid leidus fiin ja seal ometi weel —, ei keelanud tema jagatud „sakramendist“ ofa wõtmaft, mida ta aga fellelegi pakkumifi peale ei fundinud. Maltsweti waen ja põlgus kirikuõpetajate wastu jäi endiseks.

Tema algatufel ja kaasjuhil teostunud Krimmi rändamist ei pidanud ta fugugi äpardunud ettewõtteks, olgugi et ta walitud afumaad enam prohveti feeli eedenitaoliseks Raananiks ei fiitnud. Polnudki tal ju õieti asja nurjaminekust rääkida, feft rahwas jäi uuele kodumaale paigale ning endistele hädafõnumitele järgnefid aja jookful rahulolemistead.

Oma wiimfed kolm eluaastat, 1884 kuni 1886, weetis hallpea Umbla kihelkonnas, eriti nõndanimetatud „Bruuna kõrwes“. Efiotsa elas ta Halliruuna talus, fiis lühifefte järkude kaupa Sundikõrtsi, Kongi ja Pärtli peres. Tema fiinseft elust teab keegi kohalik elanik Freimann, kes oli tol ajal laps, oma ifa ja teiste wanemate inimeste jutu järgi, kes käifid Maltswetiga läbi, mõnegi ifeloomustatwa loofefe westa.

Ants Freimann oli Apliku-Mäepere poole kohja ostnud. Hoonete ehitamiseks nappis tal raha ära. Kahtkümmend viit rublat oleks fibedasti waja olnud. Aga et üleaedsed köik ise olid kohastjad, siis polnud laenu kuskilt saada. Wiimaks juhutati Antsu Hundikõrtsi „wabadiku“ Maltsweti juure. Sellel pidada raha olema — ehk laenab. Ants läheb, ehk küll Maltswet temale ja tema Maltswetile wõhivõõdras. Ja ennäe, ilma pikema jututa laenab Maltswet Antsule kakskümmend wiis rubla — palja sõna peale, ei käemeest, ei wõlatähte!

Seit saadik said mõlemad headeks tuttavateks, kes hiljemini teineteisega sagedasti ilmlikkude ja waimulikkude asjade üle arwamisi käisid wahetamas.

Maltsweti elurõõm sööstis wahel nii tüsedal ja loodusewärskel kujul esile, et ta niihästi waimuliku mehe kui ka wana inimese tawalise tõsiduse üsna kõrtwale heitis; jäärasel puhul ei lufutanud ta oma suud tugewama ja nitbemagi naljakese eest.

Ahel jutuwisel laupäewa-õhtul oli wa hallpea käinud Nõmme peres teistega wihtlemas. Pärast jauna kogunesid mehed — neid oli ka naabrusest — talu kambriisse, kus Nõmme Priidik neil hakkas juukseid lõikama ja habet ajama. Ka Maltswet istus, walge särk seljas, walged püksid jalas, kambriis ja ootas järge. Pärast juukselõikamist silmitses wanamees ennast peeglist, paitab juukseid, silkitab oma suurt, halli habet ja naeratab nii rõõmsalt ja magusalt. Korruga pöördib teiste poole ja ütleb:

„Eks ma ole nüüd jälle ilus noor mees? Wõiksin kas wõi kahetsateistkümnenaastasele kosja minna. Ei see tee midagi, et hall olen. Waadake, noored mehed, mis mu jalad weel teiwad!“

Kahmas kõige ligemal seisja kaenlasse ja laskis niifugust taaderatast üle põranda, et tolm aitwa taga! Ise wilistas, lastutas keelt, põrutas jalga wastu maad ja laulis lõpuks

ühe dieiti vabafüulise laulukese loomailma sugulistest kehvade-
rõõmudest, mida tema suust juba enneminigi oli kuulnud.

Kui talle naljatades tähendati, et kas need nüüd ka mõned
prohiveti ning palvemehe teod ja laulud on, vastas ta heal
tujul, „vaim olevat temast välja läinud“. Aga ta ei jätnud
ka piiblist näiteid toomata, kuidas pühad mehed vanaalgi ajal
rõõmsad olnud, nalja heitnud ja tantfinud, pealegi jumala
auks ja mitte üksnes omaks lõbuks...

Wahel naljatas ta naisewõtmisest. Tellis omale mõnda
hästi ilusat ja noort juhataja — vanaemaib teadvat ta isegi.
Mõnikord kiitis pruudi juba leidnud olevat — ega muud kui
pulmad tulekul! Aga nali jäi naljaks.

Loiduks tarvitas Maltšivet ka nüüd aina tera- ja juur-
vilja ning piimtoitusid ja joogiks puhast vett või piima.
Sihatoitusid ta ei söönud, sealihaga aga põlgas nagu juut; seda-
fama waenu aivaldas ta wiina, õlle ja tubaka vastu edasi
ja andis ka teistele külas nõu neist halbadeist asjadest loobuda.
Nõnda jäi ta oma usule selle poolest surmani truuks. Omal
viisil oli ta siis esimene täieline kainuslane ja aivalik kainuse-
edendaja rahiva seas.

Baaril puhul võttis Maltšivet kutsutud sõprade juures-
olemisel enese armulauale, mislābi sai siis ka teatawaks,
kuidas ta seda toimetas, kuna see muidu sündis teistele näge-
matult.

Esimene ford walmistas ta enesele ühel laupäewa-õhtul
püha õhtusöömaaja Kongi saunas, pesuküna otjal, teine ford,
pühapäewal, Kongi sepapajas, alasi-paku otjas. Nagu tema
arvamine oli, et usklik wõib igas paigas, mitte üksi kirikus,
jumalat paluda, nõnda ei pidanud ta ka kohaft lugu, kus ta
omale armulaua-sakramenti jagas, ega abinõudest ja ainetest,
mida ta seejuures tarvitas. Wõttis tüki igapäewast ruffi-
leiba, kapaga puhast külma wett, õnnistas neid kirikuõpetaja
tawalistest sõnadega ning hammustas siis leiba ja rüüpas wett
peale. Enne ja pärast pühalikku toimingut pidas palwet ning

luges piiblist, ja lõpul pöördis ta umbes järgmiste sõnadega oma sõprade poole:

„Nii tõesti, kui teie mind siin enese ees näete ning näinud olete mind Kristuse ihust ja tverest oja saatvat, tunnistan ma jumala ja teie ees, et mina, jumalast läkitatud prohvet Johannes teine, nüüd kõigest patust puhast ja lahti olen ning Issandale tema teiseks ilmumiseks teed võin valmistada. Tõesti, mina ütlen teile: Viimne päev on ligi; mina saan oma suremata filmaga Kristuse teist au-ilmumist näha. Parandage meelt ja käige minu järel — kohtupäev on ukse ees!“

Oma paari lähema sõbra ees püüdis siis vanake prohvetiõsa veel nagu ajaviiteks vahel edasi mängida. Ei sest tulnud palju enam välja. Ta ise pidi tunnistama, et tema fogudus ja jüngrid on „kõik mööda ilma laiali“. Aga — lühas ta enesele trööstiks juure — aeg tulevat varsti, kus ta nad jälle fogub ja Issanda palge ette viib.

Siiski leidis tema ümbruses veel üfsikuid, kellesse tema findlatoonilised ennustused viimsest päevast ja tema enese surematusest mõjuta ei jäänud. Need ebaukslikud said alles pärast vanamehe surma endi lapsikusest aru.

Oma endisist prohvetlikest ennustustest võitis Maltšivet kahtlejate ja vaadlejate vastu, et need olewat kõik karivapealt täide läinud. Näiteks kuulutanud ta omal ajal suuremat priiust ette — suurem priius tulnud; peksudigus võdetud mõisniku käest ära. — Ta kuulutanud ette, et tõusivat prohvet, kes viib uskliku rahva Egiptusest välja. Prohvet — muidugi Maltšivet ise — ilmunud ja viinud usklikud Kaananisse. — Ta kuulutanud ette suurt tverevalamist ja paljusid filmapisaraid — Lürgi sõda tulnud ja teinud tema sõna tõeks. — Slegi selle Tallinna panga langemist, kus tema raha fond intressil olnud, teadnud ta ette, nii et ta toonud oma kapitali sealt õigel ajal ära.

Vahel tekkis vanakesele põue igatsus oma pesakese järele. Kord tveremalt palus ta Mäepere Antsu ehitada temale oma uue maja külge kamber, mis aga tegemata jäi; pärastpoole

pidas ta tõsiselt nõu endale kõrbe hakata maja ehitama. Zuba kuulas ta paigagi Waigita pere maa pealeivalmis. Aga forraga tuli surm ja määras taadile hoopis teise asupaiga.

Hallpea oli jõudnud Kolga rannast, kus ta jälle forð oma sõpru käinud vaatamas, 1886. aasta suive lõpul parajasti kodumaille tagasi. Paar päeiva peale feda, kui ta — teelt tulles — Waigita taadiga, oma hea tuttavaga, ja selle väimehega väljal majaplatši pärast kaupa sobitanud, ilmub Pärtli peremees Toomas Wikat lõõtsutades Waigitale ja teatab wadataadile:

„Maltswet palub find meile tulla. On teine juba teist päeiva reiall wanfris, kust ta ennaft põle liigutanud. Wikst hakkab surema.“

Jõudes päralt leiab Waigitas wana Maltsweti käsi põseki wanfris pikutawat, nähtawasti kärfitult teda oodates.

„Looge mu kuub lafast maha,“ soowib haige.

See sünnib.

„Haruta wooder siit kohast lahti!“

Waigitas harutab. Woodri wahelt tulewad paberrahad välja.

„Mis ja leidfid?“ küsib Maltswet.

„Raha.“

„Kui palju feda on?“

Waigitas loeb rahad haige nina ette kotile. Pärtli perefond waatab pealt. Raha on kuus sajarublast ja ligemale sada rubla wähemald paberrahafid.

„Sige,“ ütleb haige nõrga häälega. „Wõta see raha nüüd oma kätte, fest ma hakkab surema. Pärast surma wiil mind Paidesse poja juure ja anna need kuus sajarublast temale ära. Beenema raha eest aga osta mulle puufark ja palka hobusef.“

Ta püüab weel midagi lisada, mis kuulduf kui poleks see tema ainuke raha, aga kõhahoog mataf ta jõuetu hääle. Kui see möõdas, ägab ja oietab ta weel katsewail sõnul:

„Minu tee — on — käidud! Sumata — — oh — oh —
oh —!“

Weel faks-folm nõrka hingetõmbu, ja ivana prohtvetit ei
ole enam.

Maltstivet ja Suhhan Seinberg — mõlemad on fokku ivari-
fenud oma muldse majaga...

Peagi oli ümbruses teada, mis sündinud. Mõned eba-
usfikud läksid nii hirmu täis, et ei julgenud pimedas toast
minna. Kardeti prohtveti suremata hinge, mis ehk kõrvetepere
ivahel ringi luusib.

Baar päeva hiljemini läks ivana Waigitas kahe teise
mehega furnut Paidesse viima, kuna fodus enne iväike matuse-
pidu oli peetud, millest lahfunu sõbrad, tutaivad ja muud
ümberkaudsed inimesed Waigita kutsel oja ivõtsid. Wiimane oli
nimelt lahfunu taskust iveel fakskümmend iviis rubla raha
leidnud, millega kaeti leinapeo kulud, sest et omanik rahale
muud otstarivet polnud määranud. Mitmed leinalised läksid
furnuivantrit järgmisel päeval tüki teed saatma. Paide ligidale,
Sillaotsa kõrtsi juure jäid faks meest furnuga peatuma, kuna
Waigitas linna läks isa furma ja furnukeha tulekut pojale
teatama. Warsti olid sealgi matuse-etteivalmistused joores.
Kirikufellad pandi helisema ja mehed hakkasid furnukehaga
Sillaotsalt minema. Kui kohalik õpetaja matuseteenistuse kiri-
kus ära pidanud, fängitati ufuteatri iväsinud näitleja Paide
furnuaial igatvesele rahule.

Wana Liiva-Uinus ivõttis seal mehe oma külma faisju,
fes rahiva peal rufuiva ivägitvalla ivastu oma l kombel ja
oma tarkust mõõda protesti oli katsunud tõsta. Teisiti, kui
ta tegi, ei mõistnud tema mees seda teha...

Lõpp.

Şinó 3 fr. 20 f.